

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Vimānavatthupāḷiyā samvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Paramatthadīpanī nāma

VIMĀNAVATTHU-AṬṬHAKATHĀ



Romanized from Myanmar version published in 1986

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 27

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဴ = u ဵ = ū ံ = e ့ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယ ယ် ṅgha	က န ṇtha	ဈ dhya	လှ pla	လှ lla
ကက kka	ဇ cca	က န ṇda	ဇ dhva	ဇ pba	လှ lya
ကျ kya	ဆ ccha	က န ṇa	န nta	န bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	က န ṇha	န ntva	ဈ bya	ဂ vha
က kla	ဇ jja	က tta	န ntha	ဇ bra	ဆ sta
က kva	ည ṇña	က ttha	န nda	ဇ mpa	ဆ strā
ဈ khya	ဇ ṇha	က tva	န ndra	ဇ mpha	သ္မ sna
ဇ khva	ဇ ṇca	ကျ tya	န ndha	ဇ mba	သ္မ sya
ဂ gga	ဆ ṇcha	ကြ tra	န nna	ဇ mbha	သ္မ ssa
လှ ggha	ဇ ṇja	ဒ dda	ဈ nya	ဇ mma	သ္မ sma
ဈ gya	ဇ ṇjha	ဒ ddha	န nha	ဈ mya	သ္မ sva
ဂ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဇ ppa	ဇ mha	က hma
က ṅka	ဇ ṭtha	ဒ dra	ဇ ppha	လှ yya	က hva
န ṅkha	ဇ ḍda	ဒ dva	ဈ pya	လှ yha	ဇ lha
န ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Vimānavatthu-aṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Ganthārambhakathā

...

...

1

1. Itthivimāna

1. Pīṭhavagga

1. Paṭhamapīṭhavimānavañṇanā	...	...	5
2. Dutiyapīṭhavimānavañṇanā	...	...	22
3. Tatiyapīṭhavimānavañṇanā	...	...	23
4. Catutthapīṭhavimānavañṇanā	...	...	26
5. Kuṇḍaravimānavañṇanā	...	...	27
6. Paṭhamanāvāvimānavañṇanā	...	...	34
7. Dutīyanāvāvimānavañṇanā	...	...	38
8. Tatiyanāvāvimānavañṇanā	...	...	40
9. Dīpavimānavañṇanā	...	...	44
10. Tiladakkhiṇavimānavañṇanā	...	...	47
11. Paṭhamapatibbatāvimānavañṇanā	...	...	49
12. Dutiyapatibbatāvimānavañṇanā	...	...	52
13. Paṭhamasuṇisāvimānavañṇanā	...	...	53
14. Dutiyasuṇisāvimānavañṇanā	...	...	55
15. Uttarāvimānavañṇanā	...	...	56
16. Sirimāvimānavañṇanā	...	...	67
17. Kesakārīvimānavañṇanā	...	...	78

2. Cittalatāvagga

1. Dāsivimānavañṇanā	...	...	82
2. Lakhumāvimānavañṇanā	...	...	88

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
3. Ācāmadāyikāvimānavañṇanā	...	...	90
4. Caṇḍālivimānavañṇanā	...	...	94
5. Bhadditthivimānavañṇanā	...	...	97
6. Soṇadinnāvimānavañṇanā	...	...	103
7. Uposathāvimānavañṇanā	...	...	104
8-9. Niddā-suniddāvimānavañṇanā	...	...	106
10. Paṭhamabhikkhādāyikāvimānavañṇanā	...	...	107
11. Dutiyabhikkhādāyikāvimānavañṇanā	...	...	108

3. Pāricchattakavagga

1. Uḷāravimānavañṇanā	...	...	109
2. Ucchudāyikāvimānavañṇanā	...	...	113
3. Pallāṅkavimānavañṇanā	...	...	116
4. Latāvimānavañṇanā	...	...	120
5. Guttilavimānavañṇanā	...	...	125
6. Daddallavimānavañṇanā	...	...	135
7. Pesavatīvimānavañṇanā	...	...	142
8. Mallikāvimānavañṇanā	...	...	150
9. Visālakkhivimānavañṇanā	...	...	154
10. Pāricchattakavimānavañṇanā	...	...	157

4. Mañjīṭṭhakavagga

1. Mañjīṭṭhakavimānavañṇanā	...	...	160
2. Pabhassaravimānavañṇanā	...	...	163
3. Nāgavimānavañṇanā	...	...	165
4. Alomavimānavañṇanā	...	...	168
5. Kañjikadāyikāvimānavañṇanā	...	...	169
6. Vihāravimānavañṇanā	...	...	171
7. Caturitthivimānavañṇanā	...	...	179

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
8. Ambavimānavañṇanā	...	...	182
9. Pītavimānavañṇanā	...	...	184
10. Ucchuvimānavañṇanā	...	...	187
11. Vandanavimānavañṇanā	...	...	189
12. Rajjumālāvimānavañṇanā	...	...	190

2. Purisavimāna

5. Mahārathavagga

1. Maṇḍūkadevaputtavimānavañṇanā	...	...	201
2. Revatīvimānavañṇanā	...	...	204
3. Chattamāṇavakavimānavañṇanā	...	...	212
4. Kakkāṭakarasadāyakavimānavañṇanā	...	...	225
5. Dvārapālakavimānavañṇanā	...	...	228
6. Paṭhamakaraṇīyavimānavañṇanā	...	...	230
7. Dutiyakaraṇīyavimānavañṇanā	...	...	231
8. Paṭhamasūcivimānavañṇanā	...	...	232
9. Dutiyasūcivimānavañṇanā	...	...	233
10. Paṭhamanāgavimānavañṇanā	...	...	234
11. Dutīyanāgavimānavañṇanā	...	...	236
12. Tatiyanāgavimānavañṇanā	...	...	238
13. Cūḷarathavimānavañṇanā	...	...	241
14. Mahārathavimānavañṇanā	...	...	251

6. Pāyāsivagga

1. Paṭhama-agāriyavimānavañṇanā	...	...	265
2. Dutīya-agāriyavimānavañṇanā	...	...	267
3. Phaladāyakavimānavañṇanā	...	...	267
4. Paṭhama-upassayadāyakavimānavañṇanā	...	...	270

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
5. Dutiya-upassayaḍāyakavimānavañṇanā	...	...	272
6. Bhikkhāḍāyakavimānavañṇanā	...	...	272
7. Yavapālakavimānavañṇanā	...	...	274
8. Paṭhamakuṇḍalīvimānavañṇanā	...	...	275
9. Dutiyakuṇḍalīvimānavañṇanā	...	...	276
10. Uttara(pāyāsi)vimānavañṇanā	...	...	277

7. Sunikkhittavagga

1. Cittalatāvimānavañṇanā	...	...	279
2. Nandanavimānavañṇanā	...	...	281
3. Maṇithūṇavimānavañṇanā	...	...	282
4. Suvaṇṇavimānavañṇanā	...	...	283
5. Ambavimānavañṇanā	...	...	286
6. Gopālavimānavañṇanā	...	...	289
7. Kaṇḍakavimānavañṇanā	...	...	293
8. Anekavaṇṇavimānavañṇanā	...	...	299
9. Maṭṭhakuṇḍalīvimānavañṇanā	...	...	303
10. Serīsakavimānavañṇanā	...	...	311
11. Sunikkhittavimānavañṇanā	...	...	331
Nigamanakathā	...	...	334

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Vimānavatthu-aṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Mahākāruṇikaṃ **Nāthaṃ**, ñeyyasāgarapāraguṃ.
Vande nipuṇagambhīra-vicitranayadesanaṃ.
Vijjācaraṇasampannā, yena niyyanti lokato.
Vande tamuttamaṃ **dhammaṃ**, Sammāsambuddhapūjitaṃ.
Sīlādiḡuṇasampanno, ʘhito maggaphalesu yo.
Vande **ariyasamṡhaṃ** taṃ, puṇṇakkhettaṃ anuttaraṃ.
Vandanājanitaṃ puṇṇaṃ, iti yaṃ ratanattaye.
Hatantarāyo sabbattha, hutvātaṃ tassa tejasā.
Devatāhi kataṃ puṇṇaṃ, yaṃ yaṃ purimajāṭisu.
Tassa tassa vimānādi-phalasampattibhedato.
Pucchāvasena yā tāsāṃ, vissajjanavasena ca.
Pavattā desanā kamma-phalapaccakkhakārinī.
Vimānavatthu icceva, nāmena vasino pure.
Yaṃ Khuddakanikāyasmim, saṅgāyimsu mahesayo.
Tassāhamavalambitvā, Porāṇaṭṭhakathānayaṃ.
Tattha tattha nidānāni, vibhāvento visesato.

Suvisuddhaṃ asaṃkiṇṇaṃ, nipuṇatthavinicchayaṃ.

Mahāvihāravāsīnaṃ, samayaṃ avilomayaṃ.

Yathābalaṃ karissāmi, atthasaṃvaṇṇanaṃ subhaṃ.

Sakkaccaṃ bhāsato taṃ me, nisāmayatha sādhavoti.

Tattha **vimānānī**ti viṣiṭṭhamānāni devatānaṃ kīlānivāsaṭṭhānāni. Tāni hi tāsāṃ sucaritakammānubhāvanibbattāni yojanikadviyojanikādipamānavisesayuttatāya, nānāratanasamujjalāni vicittavaṇṇasaṅṭhānāni¹ sobhātisayayogena visesato mānanīyatāya² ca “vimānānī”ti vuccanti. Vimānānaṃ vatthu kāraṇaṃ etissāti **Vimānavatthu**, “pīṭhaṃ te sovaṇṇamayaṃ”ti-ādinayappavattā desanā. Nidassanamattañcetam tāsāṃ devatānaṃ rūpabhogaparivārādisampattiyo taṃnibbattakakammañca nissāya imissā desanāya pavattattā. Vipākamukhena vā kammantaramānassa kāraṇabhāvato **Vimānavatthū**ti veditabbaṃ.

Tayidaṃ kena bhāsitaṃ, kattha bhāsitaṃ, kadā bhāsitaṃ, kasmā ca bhāsitanti? Vuccate—idaṃ hi Vimānavatthu duvidhena pavattaṃ pucchāvasena vissajjanavasena ca. Tattha vissajjanagāthā tāhi tāhi devatāhi bhāsitā, pucchāgāthā pana kāci Bhagavatā bhāsitā, kāci Sakkādīhi, kāci sāvakehi therehi. Tatthāpi yebhuyyena yo so kappānaṃ satasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ Buddhassa Bhagavato aggasāvakabhāvāya puññañāṇasambhāre sambharanto anukkamena sāvakapāramiyo pūretvā chaḷabhiññācatupaṭṭisambhidādiguṇavisesaparivārassa sakalassa sāvakapāramiñāṇassa matthakaṃ patto dutiye aggasāvakaṭṭhāne ṭhito iddhimantesu ca Bhagavatā etadagge ṭhapito āyasmā Mahāmoggallāno, tena bhāsitā.

Bhāsantena ca paṭhamam tāva lokahitāya devacārikaṃ carantena devaloke devatānaṃ pucchāvasena³ puna tato manussalokaṃ āgantvā manussānaṃ puññaphalassa paccakkhakaṇṇatthaṃ pucchaṃ vissajjanañca

1. Vicittavaṇṇasaṅṭhānādi (Sī) 2. Mānanissayato (Ka) 3. Pucchādīnaṃ vasena (Sī)

ekajjhaṃ katvā Bhagavato pavedetvā bhikkhūnaṃ bhāsitaṃ, Sakkena pucchāvasena, devatāhi tassa vissajjanavasena bhāsitaṃ pi Mahāmoggallānattherassa bhāsitaṃ eva. Evaṃ Bhagavatā therehi ca devatāhi ca pucchāvasena, devatāhi tassā vissajjanavasena ca tattha tattha bhāsitaṃ pacchā dhammavinayaṃ saṅgāyantehi dhammasaṅgāhakehi ekato katvā “vimānavatthu” icceva saṅgahaṃ āropitaṃ. Ayaṃ tāvettha “kena bhāsitaṃ”ti-ādināṃ padānaṃ saṅkhepato sādharmaṇato ca vissajjanā.

Vitthārato pana “kena bhāsitaṃ”ti padassa Anomadassissa Bhagavato pādāmūle katapaṇidhānato paṭṭhāya mahātherassa āgamanīyapaṭipadā kathetabbā, sā pana Āgamaṭṭhakathāsu tattha tattha vitthāritāti tattha āgatanayeneva veditabbā. Asādhāraṇato “kattha bhāsitaṃ”ti-ādināṃ padānaṃ vissajjanā tassa tassa vimānassa atthavaṇṇanāyeneva āgamiṣṣati.

Apare pana bhaṇanti—ekadivasāṃ āyasmato Mahāmoggallānassa rahogatassa paṭisallīnassa evaṃ cetaso parivitakko udapādi “etarahi kho manussā asatipi vatthusampattiyaṃ khettsampattiyaṃ attano ca cittapasādasampattiyaṃ tāni tāni puñṇāni katvā devaloke nibbattā uḷārasampattiṃ paccanubhonti, yannūnāhaṃ devacārikaṃ caranto tā devatā kāyasakkhiṃ katvā tāhi yathūpacitaṃ puñṇaṃ yathādhigataṃ ca puñṇaphalaṃ kathāpetvā tamatthaṃ Bhagavato āroceyyaṃ, evaṃ me Satthā gaganatale puṇṇacandaṃ uṭṭhāpento viya manussānaṃ kammaphalaṃ paccakkhato dassento appakānampi kārānaṃ āyatanagatāya saddhāya vasena uḷāraphalataṃ¹ vibhāvento taṃ taṃ Vimānavatthum aṭṭhuppattiṃ katvā mahatiṃ dhammadesanaṃ pavattessati, sā hoti bahujaṇassa atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ”ti. So āsanā vuṭṭhahitvā rattadupaṭṭaṃ nivāsetvā aparaṃ rattadupaṭṭaṃ ekaṃsaṃ katvā samantato jātihiṅgulikadhārā vijjulatā² viya saṅjhāpabhānuraṅjito³ viya ca jaṅgamo añjanagirisikharo Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā ekamantaṃ nisinno attano adhippāyaṃ ārocetvā Bhagavatā anuññāto uṭṭhāyāsanaṃ Bhagavantaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā abhiññāpādakaṃ

1. Uḷāraphalaṃ (Ka)

2. Jātihiṅgulikadhārāvicchurito (Sī)

3. Saṅjhātapānuraṅjito (Ka)

catutthajjhānaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya iddhibalena taṅkhaṇaṇṇeva
Tāvatisabhavanam gantvā tattha tattha tāhi tāhi devatāhi yathūpacitaṃ
puñṇakammaṃ pucchi, tassa tā kathesuṃ. Tato manussalokaṃ āgantvā taṃ
sabbaṃ tattha pavattitaniyāmeneva Bhagavato ārocesi, taṃ¹ samanunño
Satthā ahosi. Iccetaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisaṃ vitthārena
dhammaṃ desesīti.

Taṃ panetaṃ Vimānavatthu Vinayapiṭakaṃ Suttantapiṭakaṃ
Abhidhammapiṭakanti tisu piṭakesu Suttantapiṭakapariyāpannaṃ,
Dīghanikāyo Majjhimanikāyo Saṃyuttanikāyo Aṅguttaranikāyo
Khuddakanikāyoti pañcasu nikāyesu Khuddakanikāyapariyāpannaṃ, Suttaṃ
Geyyaṃ Veyyakaraṇaṃ Gāthā Udānaṃ Itivuttakaṃ Jātakaṃ
Abbhutadhammaṃ Vedallanti navasu sāsanaṅgesu gāthāsaṅgahaṃ².

“Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ, dve sahaṣṣāni bhikkhuto.

Caturāsīti sahaṣṣāni, ye me dhammā pavattino”ti³—

evaṃ Dhammabhaṇḍāgārikaṇa paṭiññātesu caturāsītiyā
dhammakkhandaṣaṣṭesu katipayadhammakkhandaṣaṅgahaṃ. Vaggato
Piṭhavaggo Cittalatāvaggo Pāricchattakavaggo Mañjittakavaggo⁴
Mahārathavaggo Pāyāsivaggo Sunikkhittavaggoti satta vaggā. Vatthuto
paṭhame vage sattarasa vatthūni, dutiye ekādasā, tatiye dasa, catutthe
dvādasā, pañcame catuddasā, chaṭṭhe dasa, sattame ekādasāti
antaravimānānaṃ aggahaṇe pañcāsīti, gahaṇe pana tevīsaṣaṭṭhaṃ vatthūni,
gāthāto pana diyaḍḍhaṣaṣṭagāthā. Tassa vaggesu Piṭhavaggo ādi, vatthūsu
Sovaṇṇapiṭhavatthu ādi, tassāpi “**pīṭhaṃ te Sovaṇṇamayan**”ti gāthā ādi.

1. Tattha (Ka)

3. Khu 2. 347 piṭṭhe Theragāthāyaṃ.

2. Gāthaṅgaṃ (Sī)

4. Mañjetṭhikavaggo (Sī)

1. Itthivimāna

1. Pīṭhavagga

1. Paṭhamapīṭhavimānavanṇanā

Tattha paṭhamavattussa ayaṃ aṭṭhuppatti—Bhagavati Sāvatthiyaṃ viharante Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme rañṇā Pasenadinā Kosalena Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa sattāhaṃ asadisadāne pavattite tadanurūpena Anāthapiṇḍikena mahāseṭṭhinā tayo divase, tathā Visākhāya mahā-upāsikāya mahādāne dinne asadisadānassa pavattisakalajambudīpe pākaṭā ahosi. Atha mahājano¹ tattha tattha kathaṃ samuṭṭhāpesi² “kiṃ nu kho evaṃ ulāravibhavapariccāgeneva dānaṃ mahapphalataraṃ bhavissati, udāhu attano vibhavānurūpapariccāgenāpi”ti. Bhikkhū³ taṃ kathaṃ sutvā Bhagavato ārocesuṃ. Bhagavā “na bhikkhave deyyadhammasampattiyaṃ dānaṃ mahapphalataraṃ bhavissati, atha kho cittapasādasampattiyaṃ ca khettsampattiyaṃ ca, tasmā kuṇḍakamuṭṭhimattampi pilotikāmmattampi tiṇapaṇṇasanthāramattampi pūtimuttaharītakamattampi vippasannena cetasā dakkhiṇeyyapuggale patiṭṭhāpitāṃ tampi mahapphalataraṃ bhavissati mahājutikaṃ mahāvippahāraṃ”ti⁴ āha. Tathā hi vuttaṃ Sakkena Devānamindena—

“Natthi citte pasannamhi, appikā nāma dakkhiṇā.

Tathāgate vā Sambuddhe, atha vā tassa sāvake”ti⁵.

Sā panesā kathā sakalajambudīpe vitthārikā ahosi. Manussā samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ yathāvibhavaṃ dānāni denti, gehaṅgaṇe pāṇiyaṃ upaṭṭhapenti, dvārakoṭṭhakesu āsanāni ṭhapenti. Tena ca samayena aññataro piṇḍapātacāriko thero pāsādikena abhikkantena paṭikkantena ālokitena vilokitena samīñjitena pasāritena okkhittacakkhu iriyāpathasampanno piṇḍāya caranto upakaṭṭhe kāle aññatarāṃ gehaṃ sampāpuṇi. Tatthekā kuladhītā saddhā pasannā⁶

1. Mahājānā (Ka)

3. Iti bhikkhū (Sī)

5. Khu 2. 66 piṭṭhe Vimānavatthusmim.

2. Samuṭṭhāpesuṃ (Ka)

4. Mahāvippahārikanti (Ka)

6. Saddhāsampannā (Sī)

theraṃ passitvā sañjātagāravabahumānā ulārapītisomanassaṃ uppādetvā
gehaṃ pavesetvā pañcapatit̐hitena vanditvā attano pīṭhaṃ paññāpetvā tassa
upari pītakaṃ maṭṭhavadatthaṃ attharitvā adāsi. Atha there tatta nisinne “idaṃ
mayhaṃ uttamaṃ puññakkhettaṃ upat̐hitaṃ”ti pasannacittā yathāvivhavaṃ
āhārena parivisi, bījaniṅca gahetvā bīji. So thero katabhattakicco
āsanadānabhojanadānādipaṭisaṃyuttaṃ dhammiṃ kathaṃ kathetvā¹
pakkāmi. Sā itthi taṃ attano dānaṃ taṅca dhammakathaṃ paccavekkhantī
pītiyā niraṇṭaraṃ phuṭṭhasarīrā hutvā taṃ pīṭhampi therassa adāsi.

Tato aparena samayena aññatarena rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā
Tāvatisabhavane dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti,
accharāsahassaṃ cassā parivāro ahosi, pīṭhadānānubhāvena cassā yojaniko
kanakapallaṅko nibbatti ākāśacārī sīghajavo upari kūṭāgārasaṇṭhāno, tena
taṃ “pīṭhavimānaṃ”ti vuccati. Taṃ hi suvaṇṇavaṇṇaṃ vatthaṃ attharitvā
dinnattā kammaṣarikkhataṃ vibhāventarā suvaṇṇamayaṃ ahosi, pīṭivegassa
balavabhāvena sīghajavaṃ², dakkhiṇeyyassa cittaṛucivasena dinnattā
yathāṛucigāmi, pasādasampattiyā ulāratāya sabbasova pāsādikaṃ³
sobhātisaṃyayuttaṅca ahosi.

Athekasmiṃ ussavadvase devatāsu yathāsakaṃ dibbānubhāvena
uyyānakīḷanattaraṃ Nandanavanaṃ gacchantīsu sā devatā
dibbavattanivatthā dibbābharaṇavibhūsitā accharāsahassaparivārā
sakabhavanā nikkhamitvā taṃ pīṭhavimānaṃ abhiruyha mahatiyā
deviddhiyā mahantena sirisobhaggena samantato cando viya sūriyo viya ca
obhāsentī uyyānaṃ gacchati. Tena ca samayena āyasmā Mahāmoggallāno
heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto Tāvatisabhavanaṃ upagato
tassā devatāya avidūre attānaṃ dassesi. Atha sā devatā taṃ disvā
samuppannalavapasādagāravā sahasā pallaṅkato oruyha theraṃ
upasaṅkamitvā pañcapatit̐hitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ
añjaliṃ paggayha namassamānā at̐hāsi. Thero kiṅcāpi tāya aññehi ca sattehi
yathūpacitaṃ kusalākusalaṃ attano yathākammūpagaññānubhāvena
hatthatale

1. Dhammakathaṃ katvā (Ka) 2. Pīṭavattasanthataṃ (Ka) 3. Yathāpāsādikaṃ (Sī)

ṭhapita-āmalakaṃ viya paññābalabhedena paccakkhato passati, tathāpi yasmā devatānaṃ upapattisamanantarameva “kuto nu kho ahaṃ cavitvā idhūpapannā, kiṃ nu kho kusalakammaṃ katvā imaṃ sampattiṃ paṭilabhāmi”¹ti atītabhavaṃ yathūpacitañca kammaṃ uddissa yebhuyyena dhammatāsiddhā upadhāraṇā, tassā² ca yāthāvato ñāṇaṃ uppajjati, tasmā tāya devatāya katakammaṃ kathāpetvā sadevakassa lokassa kammaphalaṃ paccakkhaṃ kātukāmo—

1. “Pīṭhaṃ te sovaṇṇamayaṃ ulāraṃ,
Manojavaṃ gacchati yena kāmāṃ.
Alaṅkate malyadhare suvatthe,
Obhāsasi vijjurivabbhakūṭaṃ.
2. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
3. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti āha.
4. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
5. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Abbhāgatānā’sanakaṃ adāsiṃ.
Abhivādayiṃ añjalikaṃ akāsiṃ,
Yathānubhāvañca adāsi dānaṃ.
6. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Paṭilabhinti (Sī)

2. Tathā (Ka)

7. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsatīti.

1. Tattha **pīṭhanti** yaṃkiñci tādisaṃ dārukkhandhampi āpaṇampi¹ balikaraṇapīṭhampi vettāsanampi masārakādivisesanāmaṃ dārumayādi-āsanampi vuccati. Tathā hi “pādapīṭhaṃ pādakathalikan”ti² ettha pādaṭṭhapanayoggaṃ pīṭhādikaṃ dārukkhandhaṃ vuccati³, “pīṭhasappī”ti⁴ ettha hatthena gahaṇayoggaṃ. “Pīṭhikā”ti pana ekaccesu janapadesu desavohārena⁵ āpaṇaṃ⁶. “Bhūtapīṭhikā devakulapīṭhikā”ti ettha devatānaṃ balikaraṇaṭṭhānabhūtaṃ pīṭhaṃ. “Bhaddapīṭhan”ti ettha vettalatādihi upari vītaṃ⁷ āsanaṃ, yaṃ sandhāya vuttaṃ “bhaddapīṭhaṃ upānaya”ti⁸. “Supaññattaṃ mañcapīṭhaṃ. Mañcaṃ vā pīṭhaṃ vā kārayamānenā”ti⁹ ca ādisu masārakādibhedhaṃ dārumayādi-āsanaṃ. Idha pana pallaṅkākārasaṇṭhitāṃ devatāya puññaṇubhāvābhiniḍḍattaṃ yojanikaṃ kanakavimānaṃ veditabbaṃ.

Teti te-saddo “na te sukhaṃ pajānanti, ye na passanti Nandanā”ti-ādīsu¹⁰ ta-saddassa vasena paccattabahuvacane āgato. “Namo te purisājañña, namo te purisuttama”ti¹¹. Namo te Buddha vīratthū”ti¹² ca ādisu tumha-saddassa vasena sampadāne, tuyhanti attho. “Kiṃ te diṭṭhaṃ kinti te suttaṃ. Upadhī te samatikkantā, āsavā te padālita”ti¹³ ca ādisu karaṇe. “Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ”ti-ādīsu¹⁴ sāmi-atthe. Idhāpi sāmi-atthe daṭṭhabbo. Tavāti hi attho.

-
- | | |
|---|-------------------------------------|
| 1. Āsanaṃ (Ka) | 2. Vi 3. 220; Vi 4. 82 piṭṭhesu. |
| 3. Pādaṭṭhapanayoggaṃ suci-ādikaṃ dārukkhandhaṃ āsanaṃ vuccati (Ka) | |
| 4. Khu 11. 268 piṭṭhe. | 5. Tesāṃ vohārena (Ka) |
| 6. Āsanaṃ (Ka) | |
| 7. Uparicitaṃ (Sī) | 8. Upanesīti (Sī) |
| 9. Vi 2. 218 piṭṭhe. | |
| 10. Saṃ 1. 6, 202 piṭṭhesu. | 11. Dī 3. 160; Khu 1. 362 piṭṭhesu. |
| 12. Saṃ 1. 48 piṭṭhe. | 13. Ma 2. 354; Khu 1. 362 piṭṭhesu. |
| 14. Khu 2. 119; Khu 5. 214 piṭṭhesu. | |

Sovaṇṇamayanti ettha suvaṇṇa-saddo “suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate”¹ ca “suvaṇṇatā susaratā”² ca evamādisu chavisampattiyāṃ āgato. “Kākaṃ suvaṇṇā parivārayanti”³ ti-ādīsu³ garuḷe. “Suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco”⁴ ti-ādīsu⁴ jātarūpe. Idhāpi jātarūpe eva daṭṭhabbo. Taṃ hi Buddhānaṃ samānavaṇṇatāya sobhano vaṇṇo etassāti suvaṇṇanti vuccati. Suvaṇṇameva sovaṇṇaṃ yathā “vekataṃ vesamaṇa”⁵ ti ca. Maya-saddo ca “anuññātapatiññatā, tevijjā mayamasmubho”⁶ ti-ādīsu⁵ asmadatthe āgato. “Mayaṃ nissāya hemāya, jātamaṇḍo darī subhā”⁷ ti ettha paññattiyāṃ. “Manomayā pītibhakkhā sayāmpabhā”⁸ ti-ādīsu⁶ nibbatti-atthe, bāhirena paccayena vinā manasāva nibbattāti manomayāti vuttā. “Yannūnāhaṃ sāmāṃ cikkhallaṃ madditvā sabbamattikāmayāṃ kuṭikaṃ kareyyan”⁹ ti-ādīsu⁷ vikāratthe. “Dānamayaṃ sīlamayan”¹⁰ ti-ādīsu⁸ padapūraṇamatte. Idhāpi vikāratthe, padapūraṇamatte vā daṭṭhabbo. Yadā hi suvaṇṇena nibbattaṃ sovaṇṇamayanti ayamatto, tadā suvaṇṇassa vikāro sovaṇṇamayanti vikāratthe maya-saddo daṭṭhabbo, “nibbatti-atthe”¹¹ tipī vattum vaṭṭatiyeva. Yadā pana suvaṇṇena nibbattaṃ sovaṇṇanti ayamatto, tadā sovaṇṇameva sovaṇṇamayanti padapūraṇamatte maya-saddo daṭṭhabbo.

Uḷāranti paṇītampi seṭṭhampi mahantampi. Uḷāra-saddo hi “pubbenāparaṃ uḷāraṃ visesaṃ adhigacchatī”¹² ti-ādīsu⁹ paṇīte āgato. “Uḷārāya khalu bhavaṃ vacchāyano samaṇaṃ Gotamaṃ pasaṃsāya pasaṃsatī”¹⁰ ti-ādīsu¹⁰ seṭṭhe. “Uḷārabhogā uḷārayasā. Oḷārikanti”¹¹ ca ādīsu¹¹ mahante. Tampi ca vimānaṃ manuññabhāvena upabhuñjantānaṃ atittikaraṇatthena paṇītaṃ, samantapāsādikatādinā pasaṃsitatāya¹² seṭṭham, pamāṇamahantatāya ca mahagghatāya ca mahantaṃ, tīhipi atthehi uḷāramevāti vuttaṃ uḷāranti.

1. Dī 1. 75; Ma 1. 101 piṭṭhesu.

3. Khu 5. 18 piṭṭhe Jātake.

5. Khu 1. 373; Ma 2. 407 piṭṭhesu.

7. Vi 1. 51 piṭṭhe.

9. Saṃ 3. 134 piṭṭhe.

11. Abhi 1. 193; Ma 1. 192 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 10 piṭṭhe.

4. Dī 3. 118 piṭṭhe.

6. Dī 1. 16; Dī 3. 23 piṭṭhesu.

8. Dī 3. 182 piṭṭhe.

10. Ma 1. 233 piṭṭhe.

12. Pāsaṃsatamatāya (Ka)

Manojavanti ettha **manoti** cittaṃ. Yadi pi mano-saddo sabbesampi kusalākusalābyākatacittānaṃ sādharmaṇavācī, “manojavan”ti pana vuttattā yattha katthaci ārammaṇe pavattanakassa kiriyamayacittassa vasena veditabbaṃ. Tasmā manaso¹ viya javo etassāti manojavaṃ yathā oṭṭhamukhoti, ativiya sīghagamananti attho. Mano hi lahuparivattitāya atidūrepi visaye khaṇeneva nipatati, tenāha Bhagavā “nāhaṃ bhikkhave aññaṃ ekadhammampi samanupassāmi yaṃ evaṃ lahuparivattaṃ, yathayidaṃ bhikkhave cittaṃ”ti² “dūraṅgamaṃ ekacaran”ti³ ca. **Gacchatīti** tassā devatāya vasanavimānato uyyānaṃ uddissa ākāseṇa gacchati.

Yenakāmanti kāma-saddo “kāmaṃ hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ”ti-ādīsu⁴ manāpiye rūpādivisaye āgato. “Chando kāmo rāgo kāmo”ti-ādīsu⁵ chandarāge. “Kilesakāmo. Kāmapādānaṃ”ti-ādīsu⁶ sabbasmiṃ lobhe. “Attakāmapāricariyāya vaṇṇaṃ bhāseyyā”ti-ādīsu⁷ gāmadhamme. “Santettha tayo kulaputtā attakāmarūpā viharanti”ti-ādīsu⁸ hitacchande. “Attādhīno aparādhīno bhujisso yenakāmaṃgamo”ti-ādīsu⁹ seribhāve. Idhāpi seribhāve eva daṭṭhabbo, tasmā **yenakāmanti** yathāruci, devatāya icchānurūpanti attho.

Alaṅkateti alaṅkatagatte, nānāvidharaṃsijālasamujjalavividharatanavijjotitehi hatthūpagapādūpagādibhedehi saṭṭhisakatabhāraparimāṇehi dibbālaṅkārehi vibhūsitasaṃvareti attho. Sambodhane cetāṃ ekavacanaṃ. **Malyadhareti** kapparuḍḍhapāricchattakasantānakalatādisambhavehi suvisuddhacāmīkaravividharatanamayapattakiṇṇajakkhakesarehi samantato vijjotamānavipphurantaḥkaraṇanikararucirehi dibbakusumehi sumaṇḍitakesahatthādītāya mālābhārinī. **Suvattheti** kappalatānibbattānaṃ nānāviraḅgavaṇṇavisesānaṃ suparisuddhabhāsuraḅpabhānaṃ¹⁰ nivāsanuttariyaḅicchadādīnaṃ dibbavatthānaṃ

1. Mano (Ka) 2. Aṃ 1. 9 piṭṭhe. 3. Khu 1. 18 piṭṭhe Dhammapade.
 4. Khu 1. 287; Khu 2. 327 piṭṭhesu. 5. Abhi 2. 266; Khu 7. 2; Khu 8. 36 piṭṭhesu.
 6. Abhi 1. 240; Khu 7. 3 piṭṭhesu. 7. Vi 1. 194 piṭṭhesu.
 8. Ma 1. 266; Vi 3. 497 piṭṭhesu. 9. Dī 1. 69; Ma 1. 344 piṭṭhesu.
 10. Suparisuddhabhāsuraḅpabhāvisarānaṃ (Sī)

vasena sundaravatthe. **Obhāsa**sīti vijjotasi. **Vijjurivā**ti vijjulatā¹ viya. **Abbhakūṭa**nti valāhakasikhare. Bhummatthe hi etaṃ upayogavacanam. **Obhāsa**sīti vā antogadhahetu-atthavacanam, obhāsesīti attho. Imasmim pakkhe “abbhakūṭa”ti upayogatthe eva upayogavacanam daṭṭhabbam.

Ayaṃ hettha attho—yathā nāma sañjhāpabhānurañjitaṃ rattavalāhakasikharam pakatiyāpi obhāsamānam samantato vijjotamānā vijjulatā niccharantī visesato obhāseti, evamevaṃ suparisuddhatapanīyamayaṃ² nānāratanasamujjalaṃ pakatipabhassaram imaṃ vimānam tvaṃ sabbālaṅkārehi vibhūsitā sabbaso vijjotayantīhi attano sarīrappabhāhi vatthābharaṇobhāsehi ca visesato obhāsesīti.

Ettha hi “pīṭha”ti nidassetabbavacanametam, “abbhakūṭa”ti nidassanavacanam. Tathā “te”ti nidassetabbavacanam. Tam hi “pīṭha”ti idaṃ apekkhitvā sāmivacanena³ vuttampi “alaṅkate malyadhare suvatthe obhāsa”ti imāni padāni apekkhitvā paccattavasena pariṇamati, tasmā “tvaṃ”ti vuttam hoti. “Vijjurivā”ti nidassanavacanam. “Obhāsa”ti idaṃ dvinnampi upameyyupamānānam sambandhadassanam. “Obhāsa”ti hi idaṃ “tvaṃ”ti padaṃ apekkhitvā majjhimapurisavasena vuttam, “pīṭha”ti idaṃ apekkhitvā paṭhamapurisavasena pariṇamati. Ca-saddo cettha luttaniddiṭṭho daṭṭhabbo. “Gacchati yena kāmam obhāsa”ti ca “vijjulato bhāsitaṃ abbhakūṭam viyā”ti paccattavasena cetam upayogavacanam pariṇamati. Tathā “pīṭha”ti visesitabbavacanametam, “te sovaṇṇamayaṃ uḷāraṃ”ti-ādi tassa visesanam.

Nanu ca “sovaṇṇamayaṃ”ti vatvā suvaṇṇassa aggalohatāya seṭṭhabhāvato dibbassa ca idhādhippetattā “uḷāraṃ”ti na vattabbanti? Na, kiñci visesasabbhāvato⁴. Yatheva hi manussaparibhogasuvaṇṇavikatito rasaviddham seṭṭham suvisuddham, tato⁵ ākaruppannam, tato yamkiñci dibbam seṭṭham, evaṃ dibbasuvaṇṇepi cāmīkaram, cāmīkarato sātakumbham, sātakumbhato jambunadam, jambunadato siṅgīsuvaṇṇam. Tam hi sabbaseṭṭham. Tenāha Sakko Devānamindo—

1. Vijjutā (Sī)

2. Suparisuddhatapanīyam (Ka)

3. Sāmivasena (Ka)

4. Visesasambhavato (Ka)

5. Rasaviddhato (Sī)

“Mutto muttehi saha purāṇajaṭilehi,
 Vippamutto vippamuttehi.
 Siṅgīnikkhasavaṇṇo,
 Rājagahaṃ pāvīsi Bhagavā”ti¹.

Tasmā “sovaṇṇamayan”ti vatvāpi “uḷāran”ti vuttaṃ. Atha vā “uḷāran”ti idaṃ na tassa seṭṭhapaṇītabhāvameva sandhāya vuttaṃ, atha kho mahantabhāvampīti vuttovāyamatto. Ettha ca “pīṭhan”ti-ādi phalassa kammasarikkhatādassanaṃ. Tatthāpi “sovaṇṇamayan”ti iminā tassa vimānassa vatthusampadaṃ dasseti, “uḷāran”ti iminā sobhātisayasampadaṃ, “manojavan”ti iminā gamanasampadaṃ. “Gacchati yenakāman”ti iminā sīghajavatāya pīṭhasampattibhāvasampadaṃ dasseti.

Atha vā “sovaṇṇamayan”ti iminā tassa paṇītabhāvaṃ dasseti, “uḷāran”ti iminā vepullamahattaṃ. “Manojavan”ti iminā ānubhāvamahattaṃ. “Gacchati yenakāman”ti iminā vihārasukhattaṃ dasseti. “Sovaṇṇamayan”ti vā iminā tassa abhirūpataṃ vaṇṇapokkharatañca dasseti, “uḷāran”ti iminā dassanīyataṃ pāsādikatañca dasseti, “manojavan”ti iminā sīghasampadaṃ², “gacchati yenakāman”ti iminā katthaci appaṭihatacārataṃ dasseti.

Atha vā taṃ vimānaṃ yassa puñṇakammassa nissandaphalaṃ, tassa alobhanissandatāya sovaṇṇamayaṃ, adosanissandatāya uḷāraṃ, amohanissandatāya manojavaṃ gacchati yenakāmaṃ. Tathā tassa kammasa³ saddhānissandabhāvena sovaṇṇamayaṃ, paññānissandabhāvena uḷāraṃ, vīriyanissandabhāvena manojavaṃ, samādhinissandabhāvena gacchati yenakāmaṃ. Saddhāsamādhinissandabhāvena vā sovaṇṇamayaṃ, samādhipaññānissandabhāvena-uḷāraṃ, samādhivīriyanissandabhāvena manojavaṃ, samādhisatinissanda bhāvena gacchati yenakāmanti veditabbaṃ.

1. Vi 3. 48 piṭṭhe.

2. Sīghasampātaṃ (Sī)

3. Atha vā taṃ vimānaṃ tassa puñṇakammassa tathākatassa (Sī)

Tattha yathā “pīṭhan”ti-ādi vimānasampattidassanavasena tassā devatāya puññaphalavibhavasampattikittanaṃ, evaṃ “alaṅkate”ti-ādi attabhāvasampattidassanavasena puññaphalavibhavasampattikittanaṃ. Yathā hi susikkhitasippācariyaviracitopi rattasuvaṇṇālaṅkāro vividharaṃsijālasamujjalamaṇiratanakhacito eva sobhati, na kevalo, evaṃ sabbaṅgasampanno caturassasobhanopi attabhāvo sumaṇḍitapasādhitova sobhati, na kevalo. Tenassā “alaṅkate”ti-ādinā āharimaṃ sobhāvisesaṃ dasseti, “obhāsasī”ti iminā anāharimaṃ. Tathā purimena vattamānapaccayanimittaṃ sobhātisayaṃ dasseti, pacchimena atītapaccayanimittaṃ. Purimena vā tassā upabhogavatthusampadaṃ dasseti, pacchimena upabhuñjanakavatthusampadaṃ.

Etthāha “kiṃ pana taṃ vimānaṃ yuttavāhaṃ, udāhu ayuttavāhan”ti. Yadi pi devaloke rathavimānāni yuttavāhānipi honti “sahassayuttaṃ ājaññarathan”ti¹ ādivacanato, te pana devaputtā eva kiccakaraṇakāle vāharūpena attānaṃ dassenti yathā Erāvaṇo devaputto kīḷanakāle hatthirūpena. Idaṃ pana aññañca edisaṃ ayuttavāhaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yadi evaṃ kiṃ tassa vimānassa abbhantarā vāyodhātu gamane visesapaccayo, udāhu bāhirāti? Abbhantarāti gahetabbaṃ. Yathā hi candavimānasūriyavimānādīnaṃ desantaragamane tadupajīvīnaṃ sattānaṃ sādharmaṇakammanibbattaṃ ativiya sīghajavaṃ mahantaṃ vāyumaṇḍalaṃ tāni pelentaṃ pavatteti, na evaṃ taṃ peletvā pavattenti bāhirā vāyodhātu atthi. Yathā ca pana cakkaratanaṃ antosamuṭṭhitāya vāyodhātuyā vasena pavattati. Na hi tassa candavimānādīnaṃ viya bāhirā vāyodhātu peletvā pavattikā atthi rañño cakkavattissa cittavasena “pavattatu bhavaṃ cakkaratanaṃ”ti-ādivacanasamanantarameva pavattanato, evaṃ tassā devatāya cittavasena attasannissitāya vāyodhātuyā gacchatīti veditabbaṃ. Tena vuttaṃ “manojavaṃ gacchati yena kāmaṃ”ti.

1. Saṃ 1. 236 piṭṭhe.

2. Evaṃ paṭhamagāthāya tassā devatāya puññaphalasampattiṃ kittetvā idāni tassā kāraṇabhūtaṃ puññasampadaṃ vibhāvetuṃ **“kena ta’tādiso vaṇṇo”**ti-ādi gāthādvayaṃ vuttaṃ. Tattha **kenā**ti kiṃ-saddo “kiṃ rājā yo lokaṃ na rakkhati, kiṃ nu kho nāma tumhe maṃ vattabbaṃ maññathā”ti-ādīsu¹ garaṇe āgato. “Yimkiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ”ti-ādīsu² aniyame. “Kiṃ sūda vittaṃ purisassa seṭṭhaṃ”ti-ādīsu³ pucchāyaṃ. Idhāpi pucchāyameva daṭṭhabbo. “Kenā”ti ca hetu-atthe karaṇavacanaṃ, kena hetunāti attho. **Teti** tava. **Etādisoti** ediso, etarahi yathādisamānoti attho. **Vaṇṇoti** vaṇṇa-saddo “kadā saññūlā pana te gahapati ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”ti-ādīsu⁴ guṇe āgato. “Aneka-pariyāyena Buddhassa vaṇṇaṃ bhāsati, dhammassa vaṇṇaṃ bhāsati, saṅghassa vaṇṇaṃ bhāsati”ti-ādīsu⁵ thutiyāṃ. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccati”ti-ādīsu⁶ kāraṇe. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti-ādīsu⁷ pamāṇe. “Cattārome bho Gotama vaṇṇā”ti-ādīsu⁸ jātiyaṃ. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti-ādīsu⁹ saṅghāne. “Suvāṇṇavaṇṇosi Bhagavā, susukkadāṭhosi vīriyavā”ti-ādīsu⁹ chavivaṇṇe. Idhāpi chavivaṇṇe eva daṭṭhabbo. Ayaṃ hettha attho—kena kīdisena puññavisesena hetubhūtena devate tava etādiso evaṃvidho dvādasayojanāni pharaṇakappabho sarīravaṇṇo jātoti.

Kena te idha mijjhatīti kena puññātisayena te idha imasmiṃ ṭhāne idāni tayi labbhamānaṃ uḷāraṃ sucaritaphalaṃ ijjhati nipphajjati. **Uppajantī**ti nibbattanti, avicchedavasena uparūpari vattantīti attho. **Bhogā**ti paribhuñjitabbaṭṭhena “bhogā”ti laddhanāmā vatthābharaṇādivittūpakaraṇavisesā. **Yeti** sāmāññena aniyamaniddeso, **kecī**ti pakārabhedaṃ āmasitvā aniyamaniddeso, ubhayenāpi paṇītapaṇītatarādibhede tattha labbhamāne tādise bhoge anavasesato byāpetvā saṅgaṇhāti. Anavasesabyāpako hi ayaṃ niddeso yathā

1. Vi 1. 271 piṭṭhe.

3. Khu 1. 306; Saṃ 1. 39 piṭṭhesu.

6. Saṃ 1. 206; Khu 5. 152 piṭṭhesu.

8. Dī 3. 67; Ma 2. 330 piṭṭhesu.

2. Ma 1. 192; Saṃ 2. 56 piṭṭhesu.

4. Ma 2. 49 piṭṭhe.

7. Vi 1. 353 piṭṭhe.

9. Ma 2. 351; Khu 1. 367 piṭṭhesu.

5. Dī 1. 2 piṭṭhe.

“ye keci saṅkhārā”ti. **Manaso piyā**ti manasā piyāyitabbā, manāpiyāti attho.

Ettha ca “etādiso vaṇṇo”ti iminā heṭṭhā vuttavisesā tassā devatāya attabhāvapariyāpannā vaṇṇasampadā dassitā, “bhogā”ti iminā upabhogaparibhogavatthubhūtā dibbarūpasaddagandharasaphoṭṭhabbhedā kāmagaṇasampadā, “manaso piyā”ti iminā tesam rūpādīnam iṭṭhakantamanāpatā, “idha mijjhatī”ti iminā pana dibba-āyuvavaṇṇayasasukha-ādhipateyyasampadā dassitā. “Ye keci manaso piyā”ti iminā yāni “so aññe deve dasahi ṭhānehi adhiggaṇhāti dibbena āyunā dibbena vaṇṇena dibbena sukhena dibbena yasena dibbena ādhipateyyena dibbehi rūpehi dibbehi saddehi dibbehi gandhehi dibbehi rasehi dibbehi phoṭṭhabbehi”ti¹ sutte āgatāni dasa ṭhānāni, tesam idha anavasesato saṅgaho dassitoti veditabbo.

3. **Pucchāmī**ti pañham karomi, nātumicchāmīti attho. Kāmaṃ cetam “tena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati. Kimakāsi puññaṃ, kenāsi evaṃ jalitānubhāvā”ti ca kiṃ-saddaggaṇeṇeva atthantarassa asambhavato pucchāvasena gāthāttayaṃ vuttanti viññāyati, pucchāvisesabhāvañāpanattham pana “pucchāmī”ti vuttam. Ayaṃ hi pucchā adiṭṭhajotanā tāva na hoti edisassa atthassa mahātherassa adiṭṭhabhāvābhāvato, vimaticchedanāpi na hoti sabbaso samugghātitaṃsayattā, anumati-pucchāpi na hoti “taṃ kiṃ maññasi rājāñña”ti-ādīsu² viya anumati-gaṇākārena appavattattā, kathetukamyatāpucchāpi na hoti tassā devatāya kathetukamyatāvasena therena apucchitattā. Visesaṃ pana diṭṭhasaṃsandanāti veditabbā. Svāyamatto heṭṭhā aṭṭhuppattikathāyaṃ “thero kiñcāpi”ti-ādīnā vibhāvito eva. **Tanti** tvam. Tayidaṃ pubbāparāpekkham, pubbāpekkhatāya upayogekavacanam, parāpekkhatāya pana paccattekavacanam daṭṭhabbam.

Devīti ettha deva-saddo “imāni te deva caturāsīti nagarasahassāni Kusavatīrājadhānipamukhāni, ettha deva chandam karohi

1. Sam 2. 467 piṭṭhe.

2. Dī 2. 256 piṭṭhe.

jīvite apeekkhan”ti ca ādīsu¹ sammutidevavasena āgato, “tassa devātidevassa, sāsanaṃ sabbadassino”ti-ādīsu visuddhidevavasena. Visuddhidevānaṃ hi Bhagavato atidevabhāve vutte itaresaṃ vutto eva hotīti. “Cātumahārājikā devā dīghāyukā vaṇṇavanto sukhabahulā”ti-ādīsu² upapattidevavasena. Idhāpi upapattidevavaseneva vedītabbo. Padatthato pana—dibbati attano puññiddhiyā kīḷati laḷati pañcahi kāmagaṇehi ramati, atha vā heṭṭhā vuttanayena jotati obhāsati, ākāse³ vimānena ca gacchatīti devī. “Tvam devī”ti sambodhane cetāṃ ekavacanaṃ. **Mahānubhāveti** uḷārapabhāve, so panassānubhāvo heṭṭhā dvīhi gāthāhi dassitoyeva.

Manussabhūtāti ettha manassa ussannatāya manussā,
satisūrabhāvabrahmacariyayogyatādiguṇavasena upacitamānasā
Ukkaṭṭhagaṇacittā. Ke pana te? Jambudīpavāsino sattavisesā. Tenāha
Bhagavā—

“Tīhi bhikkhave ṭhānehi Jambudīpakā manussā Uttarakuruke
manusse adhiggaṇhanti deve ca Tāvatiṃse. Katamehi tīhi. Sūrā
satimanto idha brahmacariyavāso”ti⁴.

Tathā hi Buddhā Bhagavanto Paccekabuddhā aggasāvakā mahāsāvakā
cakkavattino aññe ca mahānubhāvā sattā ettheva uppajjanti. Tehi
samānarūpādītāya pana saddhiṃ parittadīpavāsīhi itaramahādīpavāsīnopi
“manussā”tveva paññāyimsūti eke.

Apare pana bhaṇanti—lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa
ussannatāya manussā. Ye hi sattā manussajātikā, tesu visesato lobhādayo
alobhādayo ca ussannā, te lobhādi-ussannatāya apāyamaggaṃ, alobhādi-
ussannatāya sugatimaggaṃ nibbānagāmimaggaṇca pūrenti, tasmā lobhādīhi
alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya parittadīpavāsīhi saddhiṃ
cātumahādīpavāsino sattavisesā “manussā”ti vuccantīti.

1. Dī 2. 155 piṭṭhe. 2. Dī 3. 214 piṭṭhe. 3. Ākāse (Ka) 4. Am 3. 198 piṭṭhe.

Lokiyā pana “manuno apaccabhāvena manussā”ti vadanti. Manu nāma paṭhamakappiko lokamariyādāya ādibhūto hitāhitavidhāyako sattānaṃ pituṭṭhāniyo, yo sāsane “mahāsammato”ti vuccati. Paccakkhato¹ paramparāya ca tassa ovādānusāsaniyaṃ ʈhitā sattā puttasadisatāya “manussā”ti vuccanti. Tato eva hi te māṇavā “manujā”ti ca vohariyanti. Manussesu bhūtā jātā, manussabhāvaṃ vā pattāti manussabhūtā.

Kimakāsi puññanti kiṃ dānasīlādippabhedesu kīdisaṃ pujjabhāvaphalanibbattanato, yattha sayāṃ uppannaṃ, taṃ santānaṃ punāti visodhetīti ca “puññan”ti laddhanāmaṃ sucariṭaṃ kusalakammaṃ akāsi, upacini nibbattesīti attho. **Jalitānubhāvāti** sabbaso vijjotamānapuññiddhikā.

Kasmā panettha “manussabhūtā kimakāsi puññan”ti vuttaṃ, kiṃ aññāsu gatīsu puññakiriyā natthīti? No natthi, yasmā nirayepi nāma kāmāvacarakusalacittapavatti² kadāci labbhateva, kimaṅgaṃ³ panaññattha, nanu avocumhā “diṭṭhasaṃsandanā pucchā”ti. Tasmā mahāthero manussatthabhāve ʈatvā puññakammaṃ katvā uppannaṃ taṃ disvā bhūtattthavasena pucchanto “manussabhūtā kimakāsi puññan”ti avoca.

Atha vā aññāsu gatīsu ekantasukhatāya ekantadukkhatāya dukkhabahulatāya ca puññakiriyāya okāso na sulabharūpo sappurisūpanissayādipaccayasamavāyassa sudullabhabhāvato. Kadāci uppajjamānopi yathāvuttakāraṇena uḷāro vipulo na ca hoti, manussagatiyaṃ pana sukkhabahulatāya puññakiriyāya okāso sulabharūpo sappurisūpanissayādipaccayasamavāyassa yebhuyyena sulabhabhāvato. Yaṅca tattha dukkhaṃ uppajjati, tampi visesato puññakiriyāya upanissayo hoti. Dukkhūpanissayā hi saddhāti. Yathā hi ayoghanena satthake nipphādiyamāne tassa ekantato na aggimhi tāpanaṃ udakena vā temaṇaṃ chedanakiriyāsamattatthāya visesapaccayo, tāpetvā pana pamāṇayogato udakatemaṇaṃ tassā visesapaccayo, evameva sattasantānassa ekantadukkhasamaṅgitā dukkhabahulatā ekantasukhasamaṅgitā ca

1. Apaccatthato (Sī)

2. ...cittuppatti (Sī)

3. Kimaṅga (Sī)

puññakiriyāya na visesapaccayo hoti. Sati pana dukkhasantāpane pamāṇayogato sukhūpabrūhane ca laddhūpanissayā puññakiriyā uppajjati, uppajjamānā ca mahājutikā mahāvipphārā paṭipakkkhachedanasamattā ca hoti, tasmā manussabhāvo puññakiriyāya visesapaccayo. Tena vuttaṃ “manussabhūtā kimakāsi puññan”ti. Sesam suviññeyyameva.

4. Evaṃ pana therena pucchitā sā devatā pañham vissajjeti, tamattham dassetuṃ “**sā devatā attamanā**”ti gāthā vuttā. Kena panāyaṃ gāthā vuttā? Dhammasaṅgāhakehi. Tattha **sā**ti yā pubbe “pucchāmi taṃ devi mahānubhāve”ti vuttā, sā. **Devatā**ti devaputtapi brahmāpi devadhītāpi vuccati. “Atha kho aññatarā devatā abhikkantāya rattiyā abhikkantavaṇṇā”ti-ādīsu¹ hi devaputto “devatā”ti vutto devoyeva devatāti katvā. Tathā “tā devatā sattasatā ulārā, brahmavimānā abhinikkhamitvā”ti-ādīsu brahmāno.

“Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā”ti²—

Ādīsu devadhītā. Idhāpi devadhītā eva daṭṭhabbā. **Attamanā**ti tuṭṭhamanā pītisomanassehi gahitamanā. Pītisomanasahagataṃ hi cittaṃ domanassassa anokāsato tehi taṃ sakaṃ katvā gahitaṃ viya hoti. **Attamanā**ti vā sakamanā. Anavajjapītisomanassasampayuttaṃ hi cittaṃ sampati āyatiṇca taṃsamaṅgino hitasukhāvahato “sakan”ti vattabbataṃ labhati, na itaraṃ.

Moggallānenāti Moggallānagottassa brāhmaṇamahāsālassa puttabhāvato so mahāthero gottavasena “moggallāno”ti paññāto, tena Moggallānena. **Pucchitā**ti diṭṭhasaṃsandanavasena pucchitā, attamanā sā devatā pañham byākāsīti yojanā. Attamanatā cassā “tampi nāma parittakampi kammaṃ evaṃ mahatiyā dibbasampattiyā kāraṇaṃ ahoṣī”ti pubbepi sā attano puññaphalaṃ paṭicca antarantarā somanassaṃ paṭisaṃvedeti, idāni pana “aññatarassa therassa katopi nāma kāro evaṃ ulāraphalo, ayaṃ pana Buddhānaṃ aggasāvako ulāraguṇo

1. Saṃ 1. 1; Khu 1. 3 piṭṭhesu.

2. Khu 2. 10 piṭṭhe.

mahānubhāvo, imampi passitum nipaccakāraṇa kātuṃ labhāmi, mama puññaphalapaṭisaṃyuttameva ca puccham karoti”ti dvīhi kāraṇehi uppannā. Evaṃ sañjātabalavapītisomanassā sā therassa vacanam sirasā sampaṭicchitvā pañham puṭṭhā byākāsi.

Pañhanti nātum icchitam taṃ attham **viyākāsi** kathesi vissajjesi. Katham pana byākāsi? **Puṭṭhāti** puṭṭhākārato, pucchitākārenevāti¹ attho. Ettha hi “pucchitā”ti vatvā puna “puṭṭhā”ti vacanam visesatthaniyamanam daṭṭhabbam. Siddhe hi sati ārambho visesatthañāpakova hoti. Ko paneso visesattho? Byākaraṇassa pucchānurūpatā. Yam hi kammaphalam dassetvā tassa kāraṇabhūtam kammam pucchitam, tadubhayassa aññamaññānurūpabhāvavivbhāvanā. Yena ca ākārena pucchā pavattā atthato ca byañjanato ca, tadākārassa byākaraṇassa pucchānurūpatā, tathā ceva vissajjanam pavattam. Iti imassa visesassa ñāpanattham “pucchitā”ti vatvā puna “puṭṭhā”ti vuttam.

“Pucchitā”ti vā tāya devatāya visesanamukhena puṭṭhabhāvassa pañhabyākaraṇassa ca kāraṇakittanam. Idam vuttam hoti—“kena te’ tādiso vaṇṇo”ti-ādinā therena pucchīyatīti pucchā, tāya devatāya katakammam, tassā pucchāya kāritā ācikkhitā vāti sā devatā “pucchitā”ti vuttā. Yasmā pucchitā pucchiyamānassa kammassa kāritā, tasmā pañham puṭṭhā, yasmā ca pucchitā pucchiyamānassa kammassa ācikkhanasabhāvā, tasmā pañham byākāsīti. **Yassa kammassidam phalanti** idam “pañhan”ti vuttassa atthassa sarūpadassanam. Ayam cettha attho—idam pucchantassa pucchiyamānāya ca paccakkhabhūtam anantaram vuttappakāram puññaphalam, yassa kammassa taṃ nātum icchitattā pañhanti vuttam puññakammam byākāsīti.

5. **Aham manussesūti**-ādi pañhassa byākaraṇākāro. Tattha **ahanti** devatā attānam niddisati. “Manussesū”ti vatvā puna “manussabhūtā”ti vacanam tadā attani manussaguṇānam vijjāmānatādassanattham. Yo hi manussajātikova samāno pāṇātipātādim akattabbam katvā daṇḍāraho tattha tattha rājādito hatthacchedādikammakāraṇam

1. Pucchitākārena vāti (Sī)

pāpuṇanto mahādukkhaṃ anubhavati, ayaṃ **manussanerayiko** nāma. Aparo manussajātikova samāno pubbekatakammunā ghāsacchādanampi na labhati, khuppiṇābhībhūto dukkhabahulo katthaci patiṭṭhaṃ alabhamāno vicarati, ayaṃ **manussapeto** nāma. Aparo manussajātikova samāno parādhīnavutti paresaṃ bhāraṃ vahanto bhinnamariyādo vā anācāraṃ ācaritvā parehi santajjito maraṇabhayaabhūto gahananissito dukkhabahulo vicarati hitāhitaṃ ajānanto niddājighacchādukkhavinodanādiparo, ayaṃ **manussatiracchāno** nāma. Yo pana attano hitāhitaṃ jānanto kammaphalaṃ saddahanto hirottappasampanno dayāpanno sabbasattesu saṃvegabahulo akusalakammapathe parivajjento kusalakammapathe samācaranto puññakiriyavatthūni paripūreti, ayaṃ manussadhamme patiṭṭhito **paramatthato manusso** nāma. Ayampi tādisā ahosi. Tena vuttaṃ “manussesu manussabhūtā”ti. Manusse sattanikāye manussabhāvaṃ pattā manussadhammañca appahāya ṭhitāti attho.

Abbhāgatānanti abhi-āgatānaṃ, sampatta-āgantukānanti attho. Duvidhā hi āgantukā atithi abbhāgatoti. Tesu kataparicayo āgantuko atithi, akataparicayo abbhāgato. Kataparicayo akataparicayopi vā puretaraṃ āgato atithi, bhojanavelāyaṃ upaṭṭhito sampati āgato abbhāgato. Nimantito vā bhattena atithi, animantito abbhāgato. Ayaṃ pana akataparicayo animantito sampati āgato ca, taṃ sandhāyāha¹ “abbhāgatānan”ti, garukārena panettha bahuvacanaṃ vuttaṃ. Āsati nisīdati etthāti āsanaṃ, yaṃkiñci nisīdanayoggaṃ, idha pana pīṭhaṃ adhippetam, tassa ca appakattā anulārattā ca “**āsanaṃ**”ti āha. **Adāsinti** “idamassa therassa dinnam mayham mahapphalaṃ bhavissati mahānisaṃsaṃ”ti sañjātasomanassā kammaṃ kammaphalañca saddahitvā tassa therassa paribhogatthāya adāsim, nirapekkhapariccāgavasena pariccajinti attho.

Abhivādayinti abhivādanamakāsim, pañcapatiṭṭhitena dakkhiṇeyyapuggale vandinti attho. Vandamānā hi taṃ tāyeva vandanakiriyāya vandiyaṃamānaṃ “sukhinī hohi, arogā hohi”ti-ādina āsivādaṃ atthato

1. Akataparicaye animantite sampati āgate sandhāyāha (Ka)

vadāpesi nāma. **Añjalikaṃ akāsinti** dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasi paggaṇhantī guṇavisiṭṭhānaṃ apacāyanaṃ akāsinti attho.

Yathānubhāvanti yathābalaṃ, tadā mama vijjamānavibhavānurūpanti attho.

Adāsi dānanti annapānādideyyadhammapariccāgena dakkhiṇeyyaṃ bhojenti¹ dānamayaṃ puññaṃ pasaviṃ.

Ettha ca “ahan”ti idaṃ kamma phalassa ca ekasantatipatitadassanena sambandhabhāvadassanaṃ, “manussesu manussabhūtā”ti idaṃ tassā puññakiriyāya adhiṭṭhānabhūtasantānavisesadassanaṃ, “abbhāgatānaṃ”ti idaṃ cittasampattidassanañceva khettsampattidassanañca dānassa viya paṭiggahaṇassa² ca kiñci anapekkhitvā pavattitabhāvadīpanato. “Āsanakaṃ adāsiṃ yathānubhāvāñca adāsidānaṃ”ti idaṃ bhogasāradānadassanaṃ, “abhivādayiṃ añjalikaṃ akāsin”ti idaṃ kāyasāradānassanaṃ.

6. **Tenāti** tena yathāvuttena puññena hetubhūtena. **Meti** ayaṃ me-saddo “kicchena me adhigataṃ, halaṃ dāni pakāsituṃ”ti-ādīsu³ karaṇe āgato, mayāti attho. “Sādhu me bhante Bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu⁴ sampadāne, mayhanti attho. “Pubbeva me bhikkhave sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato”ti-ādīsu⁵ sāmi-atthe āgato, idhāpi sāmi-atthe eva, mamāti attho. Svāyaṃ me-saddo tena me puññenāti ca me etādisoti ca ubhayattha sambandhitabbo. Sesāṃ vuttanayameva.

Evāṃ tāya devatāya pañhe byākate āyasmā Mahāmoggallāno vitthārena dhammaṃ desesi, sā desanā saparivārāya tassā devatāya sātthikā ahosi. Thero tato manussalokaṃ āgantvā sabbaṃ taṃ pavattiṃ Bhagavato ārocesi, Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi. Gāthā eva pana saṅgahaṃ āruḥhāti.

Paṭhamapīṭhavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Bhājenti (Ka)

2. Dānassa visayassa ca paṭiggāhakassa (Ka)

3. Dī 2. 31; Ma 1. 224; Saṃ 1. 138 piṭṭhesu.

4. Saṃ 2. 162; Aṃ 1. 571 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 161; Saṃ 2. 242; Aṃ 1. 261 piṭṭhesu.

2. Dutiyapīṭhavamānavañṇanā

Pīṭhaṃ te veḷuriyamayanti Dutiyapīṭhavamānaṃ. Tassa aṭṭhuppatti ca atthavañṇanā ca paṭhame vuttanayeneva veditabbā. Ayaṃ pana viseso—
Sāvatthivāsīnī kira ekā itthī attano gehaṃ piṇḍāya pavīṭṭhaṃ ekaṃ therāṃ
passitvā pasannacittā tassa āsanaṃ dentī attano pīṭhaṃ upari nīlavatthena
attharitvā adāsi. Tena tassā devaloke nibbattāya veḷuriyamayaṃ
pallaṅkavimānaṃ nibbattaṃ. Tena vuttaṃ—

8. “Pīṭhaṃ te veḷuriyamayaṃ ulāraṃ,
Manojavaṃ gacchati yenakāmaṃ.
Alaṅkate malyadhare suvatthe,
Obhāsasi vijjurivabbhakūṭaṃ.

9. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

10. Pucchāmi taṃ devī mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsatīti.

11. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyā kāsī, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

12. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Abbhāgatānā’sanakaṃ adāsim.
Abhivādayim añjalikaṃ akāsim,
Yathānubhāvañca adāsi dānaṃ.

13. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

14. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsatī”ti.

8. Tattha **veḷuriyamayanti** veḷuriyamaṇimayaṃ. Veḷuriyamaṇi nāma Viḷurapabbatassa¹ Viḷuragāmassa ca avidūre uppajjanakamaṇi. Tassa kira Viḷuragāmaṭṭhāne ākaro, Viḷurassa pana avidūre bhavattā veḷuriyanteva paññāyittha. Taṃsadisavaṇṇanibhatāya devalokepissa tatheva nāmaṃ jātaṃ yathā taṃ manussaloke laddhanāmaseneva devaloke devaputtānaṃ. Taṃ pana mayūragīvaṇṇaṃ vā hoti vāyasapattavaṇṇaṃ vā siniddhavaṇṇupattavaṇṇaṃ vā, idha pana mayūragīvaṇṇaṃ veditabbaṃ. Sesāṃ sabbaṃ Paṭhamapīṭhavamāne vuttasadisamevāti.

Dutiyapīṭhavamānavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyapīṭhavamānavaṇṇanā

Pīṭhaṃ te sovaṇṇamayanti Tatiyapīṭhavamānaṃ. Tassa vatthu Rājagahe samuṭṭhitaṃ. Aññataro kira khīṇāsavattthero Rājagahe piṇḍāya caritvā bhattaṃ gahetvā upakaṭṭhe kāle bhattakiccaṃ kātukāmo ekaṃ vivaṭadvāragehaṃ upasaṅkami. Tasmīṃ pana gehe gehasāminī itthī saddhā pasannā therassa ākāraṃ sallakkhetvā “etha bhante idha nisīditvā bhattakiccaṃ karoṭhā”ti attano bhaddapīṭhaṃ paññāpetvā upari pītavatthaṃ attharitvā nirapekkhapariccāgavasena adāsi, “idaṃ me puññaṃ āyatīṃ sovaṇṇapīṭhapaṭilābhāya hotū”ti patthanañca paṭṭhapesi. Atha there tattha nisīditvā bhattakiccaṃ katvā pattaṃ dhovitvā² utṭhāya gacchante “bhante idamāsanaṃ tumhākaṃyeva pariccattaṃ, mayhaṃ anuggahatthaṃ paribhuñjathā”ti āha. Thero tassā anukampāya taṃ pīṭhaṃ sampaṭicchitvā saṃghassa dāpesi. Sā aparena samayena aññatarena rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā

1. Veḷuriyapabbatassa (Ka)

2. Pattaṃ vodakaṃ katvā (Sī)

Tāvatiṃsabhavane nibbattīti-ādi sabbaṃ Paṭhamavimānavaṇṇanāyaṃ
vuttanayene veditabbaṃ. Tena vuttaṃ—

15. “Pīṭhaṃ te sovaṇṇamayaṃ ulāraṃ,
Manojavaṃ gacchati yena kāmaṃ.
Alaṅkate malyadhare suvatthe,
obhāsasi vijjurivabbhakūṭaṃ.
16. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
17. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.
18. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
19. Appassa kammaṣa phalaṃ mamedam,
Yenamhi evaṃ jalitānubhāvā.
Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
20. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vipasannamanāvilam.
Tassa adāsahaṃ pīṭhaṃ, pasannā sehi paṇibhi.
21. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
22. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

19. Yañca pana pañcamagāthāyaṃ **purimāya jātiyā manussaloketi**-ādi, ettha jāti-saddo attheva saṅkhatalakkaṇe “jāti dvīhi khandhehi saṅgahitā”ti-ādīsu¹. Atthi nikāye “nigaṇṭhā nāma samaṇajāti”ti-ādīsu². Atthi paṭisandhiyaṃ “yaṃ mātukucchismiṃ paṭhamam cittaṃ uppannam, paṭhamam viññāṇam pātubhūtam, tadupādāya sāvassa jāti”ti-ādīsu³. Atthi kule “akkhitto anupakuṭṭho jativādenā”ti-ādīsu⁴. Atthi pasutiyaṃ “sampatijāto Ānanda bodhisatto”ti-ādīsu⁵. Atthi bhava “ekampi jātiṃ dvepi jātiyo”ti-ādīsu⁶. Idhāpi bhava eva daṭṭhabbo. Tasmā purimāya jātiyā purimasmiṃ bhava anantarāṭṭhe purime attabhāveti attho. Bhummatthe hidam karaṇavacanam. **Manussaloketi** manussalokabhava, Rājagaham sandhāya vadati. Okāsaloko hi idha adhippeto, sattaloko pana “manussesū”ti iminā vuttoyeva.

20. **Addasanti** addakkhiṃ. **Virajanti** vigatarāgādirajattā virajam. **Bhikkhanti** bhinnakilesattā bhikkhum, sabbaso kilesakālussiyābhāvena vippasannacittatāya **vippasannam**, anāvilasaṅkappatāya **anāvilam**. Purimam purimam cettha padam pacchimassa pacchimassa kāraṇavacanam, vigatarāgādirajattā bhinnakilesatāya bhikkhum, bhinnakilesattā kilesakālussiyābhāvena vippasannam, vippasannamanattā anāvilanti. Pacchimaṃ pacchimaṃ vā padam purimassa purimassa kāraṇavacanam, virajam bhikkhuguṇayogato. Bhinnakilesa hi bhikkhu. Bhikkhum vippasannabhāvato. Kilesakālussiyābhāvena vippasannamanāso hi bhikkhu. Vippasannam anāvilasaṅkappabhāvatoti. Rāgarajābhāvena vā “virajan”ti vuttam, dosakālussiyābhāvena “vippasannan”ti, mohabyākulābhāvena “anāvilan”ti. Evaṃbhūto paramatthato bhikkhu nāma hotīti “bhikkhun”ti vuttam. **Adāsahanti** adāsim aham. **Piṭhanti** tadā mama santike vijjamānam bhaddapīṭham. **Pasannā**ti kammaphalasaddhāya ratanattayasaddhāya ca pasannacittā. **Sehi pāṇibhī**ti aññam anāṇāpetvā attano hatthehi upanīya pīṭham paññāpetvā adāsinti attho.

Ettha ca “virajam bhikkhum vippasannamanāvilan”ti iminā khetasampattim dasseti, “pasannā”ti iminā cittasampattim, “sehi pāṇibhī”ti iminā payogasampattim.

1. Abhi 3. 13 piṭṭhe. 2. Am 1. 206 piṭṭhe.

3. Vi 3. 129 piṭṭhe.

4. Dī 1. 106 piṭṭhe.

5. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu. 6. Da 1. 76; Ma 1. 27 piṭṭhesu.

tathā “pasannā”ti iminā sakkaccadānaṃ anupahaccadānanti ca ime dve dānaguṇā dassitā, “sehi pāṇibhi”ti iminā sahatthena dānaṃ anupaviddhadānanti¹ ime dve dānaguṇā dassitā, pītavattassa attharaṇena nisīdanakālaññutāya cittiṃ² katvā dānaṃ kālana dānanti ime dve dānaguṇā dassitāti veditabbā. Sesaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Tatīyapīṭhavimānavañṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthapīṭhavimānavañṇanā

Pīṭhaṃ te veḷuriyamayanti Catutthapīṭhavimānaṃ. Imassāpi vatthu Rājagahe samuṭṭhitā, taṃ Dutiyavimāne vuttanayeneva veditabbā. Nīlavatthena hi attharivā pīṭhassa dinnattā imissāpi vimānaṃ veḷuriyamayaṃ nibbattaṃ. Sesaṃ Paṭhamavimāne vuttasadisā. Tena vuttaṃ—

23. “Pīṭhaṃ te veḷuriyamayaṃ ulāraṃ,
Manojavaṃ gacchati yenakāmaṃ.
Alaṅkate malyadhare suvatthe,
Obhāsasi vijjurivabbhakūṭaṃ.

24. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

25. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsatīti.

26. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1. Anupaviṭṭhadānanti (Ka)

2. Cittāṃ (Sī)

27. Appassa kammaṣṣa phalaṃ mamedam,
 Yenamhi evaṃ jalitānubhāvā.
 Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
 Purimāya jātiyā manussaloke.
28. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vip̐pasannamanāvilam.
 Tassa adāsahaṃ pīṭhaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
29. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
 Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
30. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsatī'ti.

Etthāpi hi nīlavatthena attharitvā pīṭhassa dinnattā imissāpi vimānaṃ
 veḷuriyamayaṃ nibbattaṃ, tenevettha “pīṭhaṃ te veḷuriyamayan”ti-ādito
 āgataṃ. Sesam tatiyasadisamevāti tattha vuttanayeneva attho veditabbo.

Catutthapīṭhavimānavavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kuñjaravimānavavaṇṇanā

Kuñjaro te varārohoti Kuñjaravimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā
 Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Athekadivasam
 Rājagahanagare nakkhattaṃ ghoṣitaṃ, nāgarā vīthiyo sodhetvā vālukaṃ
 okiritvā¹ lājapañcamakāni pupphāni vippakiriṃsu, gehadvāre gehadvāre
 kadaliyo ca puṇṇaghaṭe ca ṭhapesuṃ, yathāvibhavaṃ nānāviraḡgavaṇṇavicittā

1. Ākiritvā (Sī)

dhajapaṭākādayo ussāpesuṃ, sabbo jano attano attano vibhavānurūpaṃ
 sumaṇḍitapasādhito nakkhattakīlaṃ kīḷi¹, sakalanagaraṃ devanagaraṃ viya
 alaṅkatapaṭiyattaṃ ahosi. Atha Bimbisāramahārājā pubbacārittavasena
 mahājanassa cittānurakkhaṇatthaṃca attano rājabhavanato nikkhamitvā
 mahantena parivārena mahatā rājānubhāvena uḷārena sirisobhaggena
 nagaraṃ padakkhiṇaṃ karoti.

Tena ca samayena Rājagahavāsini ekā kuladhītā rañño taṃ
 vibhavasampattiṃ sirisobhaggaṃ rājānubhāvaṃca passitvā
 acchariyabbhutacittajātā “ayaṃ deviddhisadisā vibhavasampatti kīdisena nu
 kho kammunā labbhatī”ti paṇḍitasammate pucchi. Te tassā kathesuṃ
 “bhadde puñṇakammaṃ nāma cintāmaṇisadisāṃ kapparukkhasadisāṃ,
 khettsampattiyā cittasampattiyā ca sati yaṃ yaṃ patthetvā karoti, taṃ taṃ
 nipphādetiyeva. Apica āsanadānena uccākulīnatā hoti, annadānena
 balasampattiṭṭhābhā, vatthadānena vaṇṇasampattiṭṭhābhā, yānadānena
 sukhavisesapaṭṭhābhā, dīpadānena cakkhusampattiṭṭhābhā, āvāsadānena
 sabbasampattiṭṭhābhā hoti”ti. Sā taṃ sutvā “devasampatti ito uḷārā hoti
 maññe”ti tattha cittaṃ ṭhapetvā puñṇakiriyāya ativiya ussāhajātā ahosi.

Mātāpitāro cassā ahataṃ vatthayugaṃ navapīṭhaṃ ekaṃ
 padumakalāpaṃ sappimadhusakkharā taṇḍulakhīrāni ca paribhogatthāya
 pesesuṃ. Sā tāni disvā “ahaṃca dānaṃ dātukāmā, ayaṃca me deyyadhammo
 laddho”ti tuṭṭhamānasā dutiyadivase dānaṃ sajjentī
 appodakamadhupāyāsaṃ sampādetvā tassa parivārabhāvena aññampi bahū
 khādānīyabhojanīyaṃ paṭiyādetvā dānagge gandhaparibhaṇḍaṃ katvā
 vikasitapadumapattakiṇṇajakkhakesaropasobhitesu padumesu² āsanaṃ
 paññāpetvā ahatena setavatthena attharitvā āsanassa catunnaṃ pādānaṃ
 upari cattāri padumāni mālāguḷaṃca ṭhapetvā āsanassa upari vitānaṃ
 bandhitvā mālādāma-olambakadāmāni olambitvā āsanassa samantato
 bhūmiṃ sakesarehi padumapattēhi

1. Kīḷati (Sī)

2. Katvā vikasitesu padumesu (Sī)

sabbasantharam santharivā “dakkhiṇeyye āgate pūjessāmi”ti pupphapūritam caṅkoṭakam ekamante ṭhapesi.

Athevaṃ katadānūpakaraṇasaṃvidhānā sīsāṃnhātā suddhavatthanivattā suddhuttarāsaṅgā velaṃ sallakkhetvā ekaṃ dāsiṃ āṇāpesi “gaccha je amhākaṃ tādisaṃ dakkhiṇeyyaṃ pariyesāhi”ti. Tena ca samayena āyasmā Sāriputto sahassthavikaṃ nikkhipanto viya Rājagahe piṇḍāya caranto antaravīthiṃ paṭipanno hoti. Atha sā dāsī theram vanditvā āha “bhante tumhākaṃ pattam me dethā”ti. “Ekissā upāsikāya anuggahattham ito ethā”ti ca āha. Thero tassā pattam adāsī. Sā theram geham pavesesi. Atha sā itthī therassa paccuggamaṇam katvā āsaṇam dassetvā “nisīdatha bhante, idamāsaṇam paññattan”ti vatvā there tattha nisinne sakesarehi padumapattēhi theram pūjayamānā āsaṇassa samantato okiritvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā sappimadhusakkharāsammissena appodakamadhupāyāsena parivisi. Parivisanti ca “imassa me puññassānubhāvena dibbagajakūṭāgārapallaṅkasobhitā dibbasampattiyo hontu, sabbāsu pavattīsu padumā nāma mā vigatā hontū”ti patthanam akāsi. Puna there katabhattakicce pattam dhovivā sappimadhusakkharāhi pūretvā pallaṅke¹ atthataṃ sāṭakam cumbaṭakam katvā therassa hatthe ṭhapetvā there ca anumodanam katvā pakkamante dve purise āṇāpesi “therassa hatthe pattam imaṅca pallaṅkam vihāram netvā therassa niyyātetvā āgacchathā”ti. Te tathā akaṃsu.

Sā aparabhāge kalam katvā Tāvatisabhavane yojanasatubbedhe kanakavimāne nibbatti accharāsaṇṇaparivārā, patthanāvasena cassā pañcayojanubbedho padumamālālaṅkato samantato padumapattakiṇṇajakkhakesaropasobhito manuññadassano sukhasamphasso vividharatanaramsijālasamujjalahemābharaṇavibhūsito gajavaro nibbatti, tassūpari yathāvuttasobhātisaṃyayutto yojaniko kanakapallaṅko nibbatti. Sā dibbasampattiṃ anubhavanti antarantarā taṃ kuṇḍaravimāṇassa upari ratanaviccittam pallaṅkam abhiruyha mahatā devatānubhāvena Nandanavanam gacchati. Athekasmiṃ ussavadvase devatāsu yathāsakam dibbānubhāvena

uyyānakīlanattham Nandanavanam gacchantīsūti¹ ādinā sabbam
Paṭhamapīṭhavamānavanāyānam āgatasadisam, tasmā tattha vuttanayeneva
veditabbam. Idha pana thero¹—

31. “Kuñjaro te varāroho, nānāratanakappano.
Ruciro thānavā javasampanno, ākāsamhi samīhati.
32. Padumi padmapattakkhi, padmuppala jutindharo.
Paddhacūṇṇābhikiṇṇaṅgo, soṇṇapokkharamāladhā.
33. Padumānusaṭam maggam, padmapattavibhūsitam.
Thitam vaggi manugghātī, mitam gacchati vāraṇo.
34. Tassa pakkamamānassa, soṇṇakaṁsā ratissarā.
Tesaṁ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.
35. Tassa nāgassa khandhamhi, sucivatthā alaṅkatā.
Mahantaṁ accharāsaṅgham, vaṇṇena atirocasi.
36. Dānassa te idaṁ phalaṁ, atho sīlassa vā pana.
Atha añjalikamma, taṁ me akkhāhi pucchitā”ti āha.

31. Tattha **kuñjaro te varāroho**ti kuñje giritaṇṇe² ramati abhiramati,
tattha vā ravati³ koṇcaṇādaṁ nadanto vicarati, kuṁ vā pathaviṁ
tadabhighātena jarayatīti kuñjaro, giricarādibhedo manussaloke hatthī, ayam
pana kīlanakāle kuñjarasadisatāya evaṁ vutto. Āruyhatīti āroho, ārohanīyoti
attho. Varo aggo seṭṭho

1-1. Sā devatā dibbavatthanivatthā dibbābharaṇavibhūsitā accharāsaṁsāparivārā
sakabhavanā nikkhamitvā taṁ kuñjaravimānaṁ abhiruyha mahatiyā deviddhiyā
mahantena sirisobhaggena samantato cando viya sūriyo viya ca obhāsentī uyyānaṁ
gacchati. Tena ca samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena
devacārikam caranto Tāvatisabhavanam upagato tassā devatāya avidūre attānaṁ
dassesī. Atha sā devatā taṁ disvā uppannabalavapasādagāravā sahasā pallaṅkato
oruyha theram upasaṅkamitvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā
dasanāhasamodhānasamujjalam añjalim paggayha namassamānā aṭṭhāsī. Atha naṁ
thero tāya devatāya katakammaṁ kathāpetvā sadevakassa lokassa kammaphalaṁ
paccakkham kātukāmo (Sī)

2. Giritale (Ka)

3. Carati (Ka)

ārohoti varāroho, uttamayānanti vuttam hoti. **Nānāratanakappanoti** nānāvidhāni ratanāni etesanti nānāratanā, kumbhālāṅkāradihatthālāṅkāra. Tehi vihito kappano sannāho yassa so nānāratanakappano. Rucim abhiratim detīti **ruciro**, manuññoti attho. **Thānavāti** thiro, balavāti attho. **Javasampannoti** sampannajavo, sīghajavoti vuttam hoti. **Ākāsamhi samīhatīti** ākāse antalikkhe sammā ihati, āruḷhānam kho tam akaronto carati gacchatīti attho.

32. **Padumīti** padumasamānavanṇatāya “paduman”ti laddhanāmena kumbhavanṇena samannāgatattā padumī. **Padmapattakkhīti**¹ kamaladalasadisanayane, ālapanametam² tassā devatāya. **Padmuppala jutindharoti** dibbapadumuppalamālāṅkatasarīratāya tahaṃ tahaṃ vipphurantaṃ vijjotamānaṃ padumuppala jutim dhāretīti padumuppala jutindharo. **Padmacuṇṇābhikīṇṇaṅgoti** padumapattakiṇṇajakkhakesarehi samantato okiṇṇagatto. **Soṇṇapokkharamāladhātī**³ hemamayakamalamālābhārī.

33. **Padumānusaṭaṃ maggaṃ padmapattavibhūsitanti** hatthino padanikkhepe padanikkhepe tassa pādaṃ sandhārentehi mahantehi padumehi anusaṭaṃ vippakiṇṇaṃ, nānāvirāgavaṇṇehi tesamyeva ca pattehi ito cito ca paribbhamantehi visesato maṇḍitatāya vibhūsitam maggaṃ gacchatīti yojanā. **Ṭhitanti** idaṃ maggavisesanaṃ, padumapattavibhūsitam hutvā ṭhitaṃ magganti attho. **Vaggūti** cāru, kiriyāvisesanañcetaṃ, ma-kāro padasandhikaro. **Anugghātīti** na ugghātī, attano upari nisinnānaṃ īsakampi khobhaṃ akarontoti attho. **Mitanti** nimmitam, nikkhepapadaṃ vītikkamanti⁴ attho. Ayaṃ hettha attho “vaggu cāru padanikkhepaṃ katvā gacchatī”ti. **Mitanti** vā parimitam pamāṇayuttaṃ, nātisīghaṃ nātisaṇikanti vuttam hoti. **Vāraṇoti** hatthī. So hi paccatthikavāraṇato gamanaparikkilesavāraṇato ca “vāraṇo”ti vuccati.

1. Padumapattakkhīti (Sī)

2. Ālapanam hetam (Sī)

3. Soṇṇapokkharamālādhātī (Sī)

4. Mitanti timitam, padanikkhepapadavītikkamanti (Sī)

34. **Tassa pakkamamānassa, soṇṇakaṃsā ratissarā**ti tassa yathāvuttassa kuṇḍjarassa gacchantassa soṇṇakaṃsā suvaṇṇamayā ghaṇṭā ratissarā ramaṇīyasaddā manuññanigghosā olambantīti adhippāyo. Tassa hi kuṇḍjarassa ubhosu passesu mahākolambappamāṇā maṇimuttādikhacitā hemamayā anekasatā mahantiyo ghaṇṭā tahaṃ tahaṃ olambamānā pacalanti, yato chekena gandhabbakena payuttavāditato ativiya manoharasaddo niccharati. Tenāha **“tesaṃ suyiyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā”**ti. Tassattho—yathā nāma ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ ghaṇaṃ susiranti evaṃ pañcaṅgike tūriye kusalehi vādiyamāne tṭhānuppattiyā mandatāravibhāgaṃ dassentena gāyantenā samīrito vāditasaro vaggu rājanīyo nigghoso suyiyati, evaṃ tesaṃ sovaṇṇakaṃsānaṃ tapanīyaghaṇṭānaṃ nigghoso suyiyatīti.

35. **Nāgassā**ti hatthināgassa. **Mahantanti** sampattimahattenāpi saṅkhyāmahattenāpi mahantaṃ. **Accharāsaṃghanti** devakaññāsamūhaṃ. **Vaṇṇenā**ti rūpena.

36. **Dānassā**ti dānamayapuññassa. **Sīlassā**ti kāyikaṃ varādisaṃ varasīlassa. Vā-saddo avuttavikappanatto. Tena abhivādanādiṃ avuttaṃ cārittasīlaṃ saṅgaṇhāti.

Evaṃ therena pucchitā sā devatā pañhaṃ vissajjesi, tamatthaṃ dassetuṃ—

37. “Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.

Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammaṣṣidaṃ phalaṃ”ti—

Ayaṃ gāthā dhammasaṅgāhakehi vuttā, tassā attho heṭṭhā vutto eva.

38. “Disvāna guṇasampannaṃ, jhāyimaṃ jhānarataṃ sataṃ.

Adāsimaṃ pupphābhikiṇṇaṃ, āsanaṃ dussasanthataṃ.

39. Upaḍḍhaṃ padmamaḷāhaṃ, āsanassa samantato.

Abbhokirissaṃ pattehi, pasannā sehi paṇibhi.

40. Tassa kammakusalassa, idaṃ me īdisaṃ phalaṃ.

Sakkāro garukāro ca, devānaṃ apacitā ahaṃ.

41. Yo ve sammāvimuttānaṃ, santānaṃ brahmacāriṇaṃ.
Pasanno āsanaṃ dajjā, evaṃ nande yathā ahaṃ.

42. Tasmā hi attakāmena, mahattamabhikaṅkhatā.
Āsanaṃ dātabbaṃ hoti, sarīrantimadhāriṇaṃ”ti—

devatāya vuttagāthā.

38. Tattha **guṇasampannanti** sabbehi sāvakaguṇehi samannāgataṃ, tehi vā paripuṇṇaṃ. Etena sāvakapāraṃiṇāṇassa matthakappattiṃ dasseti. **Jhāyinti** ārammaṇūpanijjhānaṃ lakkhaṇūpanijjhānanti duvidhenāpi jhānena jhāyanasīlaṃ, tena vā jhāpetabbaṃ sabbasaṃkilesapakkhaṃ jhāpetvā ʘhitaṃ. To eva jhāne ratanti **jhānarataṃ**. **Satanti** samānaṃ, santaṃ vā, sappurisasiṇti attho. **Pupphābhikiṇṇanti** pupphehi abhikiṇṇaṃ, kamaladalehi abhippakiṇṇanti attho. **Dussasanthatanti** vatthena upari atthataṃ.

39. **Upaḍḍhaṃ padmamālāhanti** upaḍḍhaṃ padmapupphaṃ ahaṃ. **Āsanassa samantatoti** therena nisinnassa āsanassa samantā bhūmiyaṃ. **Abbhokirissanti** abhi-okiriṃ abhippakiriṃ. Kathaṃ? **Pattehi**ti, tassa upaḍḍhapadumassa visuṃ visuṃ katehi pattehi pupphavassābhivassanakaniyāmena okirinti attho.

40. **Idaṃ me īdisaṃ phalanti** iminā “kuṇjaro te varāroho”ti-ādinā therena gahitaṃ aggahitaṇca āyuyasasukharūpādibhedaṃ attano dibbasampattiṃ ekato dassetvā punapi therena aggahitameva attano ānubhāvasampattiṃ dassetuṃ¹ **“sakkāro garukāro”**ti-ādimāha. Tena “na kevalaṃ bhante tumhehi yathāvuttameva idha mayhaṃ puññaphalaṃ, apica kho idaṃ dibbaṃ ādhipateyyampī”ti dasseti. Tattha **sakkāro**ti ādarakiriya, devehi attano sakkātabbatāti attho. Tathā **garukāro**ti garukātabbatā. **Devānanti** devehi. **Apacitāti** pūjitā.

41. **Sammāvimuttānanti** suṭṭhu vimuttānaṃ sabbasaṃkilesappahāyīnaṃ. **Santānanti** santakāyavacīmanokammānaṃ sādhuṇaṃ. Maggabrahmacariyassa ca sāsanabrahmacariyassa ca ciṇṇattā **brahmacāriṇaṃ**. Pasanno āsanaṃ dajjāti

1. Dassenti (Sī)

kammaphalasaddhāya ratanattayasaddhāya ca pasannamānaso hutvā yadi āsanamattampi dadeyya. **Evam nande yathā-ahanti** yathā ahaṃ tena āsanadānena etarahi nandāmi modāmi, evameva aññopi nandeyya modeyya.

42. **Tasmāti** tena kāraṇena. **Hi**-saddo nipātamattaṃ. **Attakāmenāti** attano hitakāmena. Yo hi attano hitāvahaṃ kammaṃ karoti, na ahitāvahaṃ, so attakāmo. **Mahattanti** vipākamahattaṃ. **Sarīrantimadhārinanti** antimam dehaṃ dhārentānaṃ, khīṇāsavānanti attho. Ayaṃ hettha attho—yasmā arahataṃ āsanadānena ahaṃ evaṃ dibbasampattiyaṃ modāmi, tasmā aññenāpi attano abhivuddhiṃ patthayamānena antimasamussaye t̥hitānaṃ āsanaṃ dātabbaṃ, natthi tādisaṃ puññanti dasseti. Sesaṃ vuttasadisamevāti.

Kuñjaravimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Paṭhamanāvāvimānavañṇanā

Suvaṇṇacchadanaṃ nāvanti Nāvāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati Sāvattiyaṃ viharante soḷasamattā bhikkhū aññatarasmiṃ gāmakāvāse vasitvā vutthavassā “Bhagavantaṃ passissāma, dhammañca suṇissāmā”ti Sāvattiṃ uddissa gimhasamaye addhānamaggaṃ paṭipannā, antarāmagge ca nirudako kantāro, te ca tattha ghammābhitattā kilantā tasitā pāṇiyaṃ alabhamānā aññatarassa gāmassa avidūrena gacchanti. Tattha aññatarā itthi udakabhājanaṃ gahetvā udakatthāya udapānābhimukhī gacchati. Atha te bhikkhū taṃ disvā “yatthāyaṃ itthi gacchati, tattha gate pāṇiyaṃ laddhum sakkā”ti pipāsāparetā taṃdisābhimukhā gantvā udapānaṃ disvā tassā avidūre aṭṭhaṃsu. Sā itthi tato udakaṃ gahetvā nivattitukāmā te bhikkhū disvā “ime ayyā udakena atthikā pipāsitā”ti ñatvā garucittikāraṃ upaṭṭhapetvā udakena nimantesi. Te pattathavikato parissāvanaṃ nīharitvā parissāvetvā yāvadattham pāṇiyaṃ pivitvā hatthapāde sītale katvā tassā itthiyaṃ pāṇiyadāne anumodanaṃ vatvā agamaṃsu.

Sā taṃ puññaṃ hadaye ṭhapetvā antarantarā anussarantī aparabhāge
 kālaṃ katvā Tāvatisabhavane nibbatti, tassā puññānubhāvena
 kapparukkhopasobhitā mahantaṃ vimānaṃ uppajji, taṃ vimānaṃ
 parikkhipitvā muttajālarajata vibhūsitā viya sikatāvakiṇṇapaṇḍarapulinatā
 maṇikkhandhanimmalasalilavāhinī saritā. Tassā ubhosu tīresu
 uyyānavimānadvāre ca mahatī pokkharāṇī pañcavaṇṇapadumasaṇḍamaṇḍitā
 saha suvaṇṇanāvāya nibbatti. Sā tattha dibbasampattiṃ anubhavantī nāvāya
 kilāntī laṇṭantī vicarati. Athekadivasā āyasmā Mahāmoggallāno
 devacārikaṃ caranto taṃ devadhītaraṃ nāvāya kilāntiṃ disvā tāya
 katapuññakammaṃ pucchanto—

43. “Suvaṇṇacchadanaṃ nāvaṃ, nāri āruyha tiṭṭhasi.
 Ogāhasi pokkharāṇiṃ, padmaṃ chindasi paṇiṇā.

44. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
 Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

45. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
 Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
 Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—āha.

Tato therena puṭṭhāya devatāya vissajjitākāraṃ dassetuṃ
 saṅgītikārcchi—

46. “Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
 Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—
 ayaṃ gāthā vuttā.

47. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
 Purimāya jātiyā manussaloke.
 Disvāna bhikkhū tasite kilante,
 Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ adāsiṃ.

48. Yo ve kilantāna pipāsītānaṃ,
 Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ dadāti.
 Sītodakā tassa bhavanti najjo,
 Pahūtamalyā bahupuṇḍarikā.
49. Taṃ āpagā¹ anupariyanti sabbadā,
 Sītodakā vālukasanthatā nadī.
 Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
 Uddālakā pāṭaliyo ca phullā.
50. Taṃbhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
 Vimānaseṭṭhaṃ bhusa sobhamānaṃ.
 Tassīdha kammaṣa ayaṃ vipāko,
 Etādisaṃ puñṇakatā² labhanti.
51. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
 Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
52. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puñṇaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati³ti—

ayaṃ devatāya vissajjitākāro.

43. Tattha **suvāṇṇacchadananti** vicittabhittiviracanehi³
 rattasuvāṇṇamayehi ubho hi passehi paṭicchāditabbhantarātāya ceva
 nānāratanasamujjalitena kanakamayālaṅkārena upari chāditatāya⁴ ca
 suvāṇṇacchadanaṃ. **Nāvanti** potaṃ. So hi orato pāraṃ pavati gacchatīti
 poto, satte netīti nāvāti ca vuccati. **Nārīti** tassā devadhītāya ālapanāṃ. Narati
 netīti naro, puriso. Yathā hi paṭhamapakatibhūto satto itarāya pakatiyā
 seṭṭhatthena puri setīti “puriso”ti vuccati, evaṃ

1. Tamāpagā (Sī)

3. Vicittavividhachadanahi (Ka)

2. Katapuñṇā (Sī)

4. Chāditakadesatāya (Sī)

nayanaṭṭhena “naro”ti. Puttabhātubhūtopi hi puggalo mātujeṭṭhabhaginīnaṃ pituṭṭhāne tiṭṭhati, pageva bhattubhūto. Narassa esāti nārī, ayañca samaññā manussitthīsu pavattā ruḥhivasena itarāsupi tathā vuccati. **Ogāhasi pokkharanī**nti satipi rattuppalanīluppalādike bahuvidhe ratanamaye jalajakusume pokkharasaṅkhātānaṃ dibbapadumānaṃ tattha yebhuyyena atthitāya “pokkharanī”ti laddhanāmaṃ dibbasaraṃ jalavihāraratiyā¹ anupavisasi. **Padmaṃ chindasi pāṇinā**ti rajatamayanāḷaṃ² padumarāgaratanamayapattasaṅghātāṃ kanakamayakaṇṇikākīṇjakkhakesaraṃ dibbakamalaṃ līlāravindaṃ³ kattukāmatāya tava hatthena bhañjasi.

47. **Tasiteti** pipāsate. **Kilanteti** tātha pipāsāya addhānaparissamena ca kilantakāye. **Uṭṭhāyāti** uṭṭhānavīriyaṃ katvā, ālasiyaṃ anāpajjitvāti attho.

48. **Yo veti**-ādinā yathā ahaṃ, evaṃ aññepi āyatanagatena udakadānapuññaena etādisaṃ phalaṃ paṭilabhantīti diṭṭhena adiṭṭhassa anumānavidhiṃ dassentī therena puṭṭhamatthaṃ sādharāṇato vissajjeti. Tattha **tassāti tanti** ca yathāvuttapuññakāriṇaṃ paccāmasati.

49. **Anupariyantīti** anurūpavasena parikkhipanti. Tassa vasanaṭṭhānaparikkhipanena sopi parikkhitto nāma hoti. **Tilakāti** bandhujīvakapupphasadisapupphā ekā rukkhajāti. **Uddālakāti** vātaghātakā, ye “rājarukkhā”tipi vuccanti.

50. **Tambhūmibhāgehīti** tādisehi bhūmibhāgehi, yathāvuttapokkharanīnadī-uyyānavantehi bhūmipadesehīti attho. **Upetarūpanti** pāsamsiyabhāvena upetaṃ, tesāṃ pokkharanī-ādīnaṃ vasena ramaṇīyasannivesanti vuttaṃ hoti. **Bhusa sobhamānanti** bhusaṃ ativiya virocamānaṃ vimānaseṭṭhaṃ labhantīti yojanā. Sesāṃ vuttanayamevāti.

Paṭhamanāvāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Jalavihārābhīratīyā (Sī, I) 2. Marakatamayanāḷaṃ (Sī) 3. Kīlāravindaṃ (Ka)

7. Dutīyanāvāvimāṇavaṇṇanā

Suvaṇṇacchadanam nāvanti Dutīyanāvāvimāṇam. Tassa kā uppatti?
 Bhagavati Sāvatthiyam viharante aññataro khīṇāsavatthero upakattḥāya
 vassūpanāyikāya gāmakāvāse vassam upagantukāmo Sāvattḥito tam gāmaṁ
 uddissa pacchābhattam addhānamaggapaṭipanno maggaparissamena kilanto
 tasito antarāmagge aññataram gāmaṁ sampatto bahigāme tādisaṁ
 chāyūdakasampannaṭṭhānam apassanto parissamena ca abhibhuyyamāno
 cīvaram pārupitvā gāmaṁ pavisitvā dhuragehasseva dvāre aṭṭhāsi. Tattha
 aññatarā itthi theram passitvā “kuto bhante āgatattā”ti pucchitvā
 maggaparissamam pipāsita bhāvaṇca ñatvā “etha bhante”ti geham pavesetvā
 “idha nisīdathā”ti āsanam paññāpetvā adāsi. Tattha nisinne pādodakam
 pādabbhañjanatelaṇca datvā tālavaṇṇam gahetvā bīji. Paṭiḷāhe vūpasante
 madhuram sītalam sugandham pānakam yojetvā adāsi. Thero tam pivitvā
 paṭippassaddhakilamatho anumodanam katvā pakkāmi. Sā aparabhāge kalam
 katvā Tāvatisabhavane nibbattīti sabbam anantaravimānasadisanti
 veditabbam. Gāthāsūpi apubbam natthi. Tena vuttam—

53. “Suvaṇṇacchadanam nāvam, nāri āruyha tiṭṭhasi.

Ogāhasi pokkharāṇim, padmam chindasi paṇinā.

54. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

55. Pucchāmi tam devi mahānubhāve,

Manussabhūtā kimakāsi puññaṁ.

Kenāsi evam jalitānubhāvā,

Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsatīti.

56. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.

Pañham puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidam phalam.

57. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Disvāna bhikkhuṃ tasitaṃ kilantaṃ,
Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ adāsiraṃ.
58. Yo ve kilantassa pipāsitassa,
Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ dadāti.
Sītodakā tassa bhavanti najjo,
Pahūtamalyā bahupunḍarīkā.
59. Taṃ āpagā anupariyanti sabbadā,
Sītodakā vālukasanthatā nadī.
Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
Uddālakā pāṭaliyo ca phullā.
60. Tambhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
Vimānaseṭṭhaṃ bhusa sobhamānaṃ.
Tassīdha kammaṣa ayaṃ vipāko,
Etādisaṃ puñṇakatā labhanti.
61. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mījjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
62. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puñṇaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.
- Atthavaṇṇanāsopi idha ekova theroti apubbaṃ natthi.

Dutiyanāvāvimānavavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Tatiyanāvāvimānavaṇṇanā

Suvaṇṇacchadanam nāvanti Tatiyanāvāvimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā janapadacārikam caranto mahatā bhikkhusamghena saddhim Kosalajanapade yena Thūṇam nāma brāhmaṇagāmo tadavasari. Assosum kho Thūṇeyyakā brāhmaṇagahapatikā “samaṇo kira Gotamo amhākam gāmakhettaṃ anuppatto”ti. Atha Thūṇeyyakā brāhmaṇagahapatikā appasannā micchādittikā maccherapakatā “sace samaṇo Gotamo imaṃ gāmaṃ pavisitvā dvīhatīhaṃ vaseyya, sabbaṃ imaṃ janaṃ attano vacane patiṭṭhapeyya, tato brāhmaṇadhammo patiṭṭhaṃ na labheyyā”ti tattha Bhagavato avāsāya parisakkantā nadītitthesu ṭhapitanāvāyo apanesum, setusaṅkamanāni ca avalaṅhe akaṃsu, tathā papāmaṇḍapādīni, ekaṃ udapānam ṭhapetvā itarāni udapānāni tiṇādīhi pūretvā pidahiṃsu. Tena vuttaṃ Udāne¹ “atha kho Thūṇeyyakā brāhmaṇagahapatikā udapānam tiṇassa ca bhusassa ca yāva mukhato pūresum ‘mā te muṇḍakā samaṇakā pānīyaṃ apaṃsū’ti”.

Bhagavā tesam taṃ vipakāram ṇatvā te anukampanto saddhim bhikkhusamghena ākāseṇa nadim atikkamitvā gantvā anukkamena Thūṇam brāhmaṇagāmaṃ patvā maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamūle paññatte āsane nisīdi. Tena ca samayena sambahulā udakahāriṇiyo Bhagavato avidūreṇa atikkamanti. Tasmiṃ ca gāme “sace samaṇo Gotamo idhāgamiṣṣati, na tassa paccuggamanādikaṃ kātabbam, gehaṃ āgatassa cassa sāvakanāṇa bhikkhāpi na dātabbā”ti katikā katā hoti.

Tattha aññatarassa brāhmaṇassa dāsī ghaṭṭena pānīyaṃ gahetvā gacchantī Bhagavantam bhikkhusamghaparivutaṃ nisinnaṃ disvā bhikkhū ca maggaparissamena kilante tasite ṇatvā pasannacittā pānīyaṃ dātukāmā hutvā “yadipi me gāmaṇāsino ‘samaṇassa Gotamassa na kiñci dātabbam, sāmīcikkammampi na kātabbam’ti katikaṃ katvā ṭhitā, evaṃ santepi yadi ahaṃ idise puññakkhette dakkhiṇeyye labhitvā pānīyadānamattenāpi attano patiṭṭhaṃ na kareyyam, kadāhaṃ ito dukkhajīvitato muccissāmi, kāmaṃ

1. Khu 1. 175 piṭṭhe.

me ayyako sabbepime gāmaṇāsino maṃ hanantu vā bandhantu vā, idise puññakkhette pāṇiyadānaṃ dassāmi evā”ti sannitṭhānaṃ katvā aññāhi udakahārinihi vāriyamānāpi jīvite nirapekkhā sīsato pāṇiyaghaṭaṃ otāretvā ubhohi hatthehi pariggahetvā ekamante ṭhapetvā sañjātapītisomanassā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañcapatitṭhitena vanditvā pāṇiyena nimantesi. Bhagavā tassā cittappasādaṃ oloketvā taṃ anuggaṇhanto pāṇiyaṃ parissāvetvā tatthapāde dhovitvā pāṇiyaṃ pivi, ghaṭe udakaṃ parikkhayaṃ na gacchati. Sā taṃ disvā puna pasannacittā ekassa bhikkhussa adāsi, tathā aparassa aparassāti sabbesampi adāsi, udakaṃ na khīyateva. Sā haṭhatuṭṭhā yathāpuṇṇena ghaṭena gehābhimukhī agamāsi. Tassā sāmiko brāhmaṇo pāṇiyassa dinnabhāvaṃ sutvā “imāya gāmaṇattaṃ bhinnaṃ, ahañca gārayho kato”ti kodhena pajjalanto taṭataṭāyamaṇo taṃ bhūmiyaṃ pātetvā hatthehi ca pādehi ca pahari. Sā tena upakkamena jīvitakkhayaṃ patvā Tāvatisabhaṇe nibbatti, vimānaṃ cassā Paṭhamanāvāvimāne vuttasadisāṃ uppajji.

Atha kho Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ āmantesi “iṅha me tvaṃ Ānanda udapānato pāṇiyaṃ āharā”ti. Thero “idāni bhante udapāno Thūṇeyyakehi dūsito, na sakkā pāṇiyaṃ āharitun”ti āha. Bhagavā dutiyampi tatiyampi āṇāpesi. Tatiyavāre thero Bhagavato pattaṃ ādāya udapānābhimukho agamāsi. Gacchante there udapāne udakaṃ paripuṇṇaṃ hutvā uttaritvā samantato sandati, sabbaṃ tiṇabhusaṃ upalavitvā sayameva apagacchati¹, tena sandamānena salilena uparūpari vaḍḍhantena aññe jalāsaye pūretvā taṃ gāmaṃ parikkhipantena gāmapadeso ajjhotthariyati². Taṃ pāṭihāriyaṃ disvā brāhmaṇa acchariyabbhutacittajātā Bhagavantaṃ khamāpesuṃ, taṅkhaṇaṇṇeva udakogho antaradhāyi. Te Bhagavato ca bhikkhusaṃghassa ca nivāsaṭṭhānaṃ saṃvidhāya svātanāya nimantetvā dutiyadivase mahādānaṃ sajjetvā Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisitvā sabbe Thūṇeyyakā brāhmaṇagahapatikā Bhagavantaṃ bhuttāvaṃ onītapattapāṇiṃ payirupāsantā nisīdimsu.

1. Apagañchi (Sī)

2. Ajjhotthari (Ka)

Tena ca samayena sā devatā attano sampattiṃ paccavekkhitvā tassā kārāṇaṃ upadhārentī taṃ “pāṇiyadānaṃ”ti ñatvā pītisomanassajātā “handāhaṃ idāneva Bhagavantaṃ vandissāmi, sammāpaṭipannesu katānaṃ appakānampi kārāṇaṃ ulāraphalatañca manussaloke pākaṭaṃ karissāmi”ti ussāhajātā accharāsahassaparivārā uyyānādisahitena vimānena saddhimyeva mahatiyā deviddhiyā mahantena devānubhāvena mahājanakāyassa passantasseva āgantvā vimānato oruyha Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā abhivādetvā añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi. Atha naṃ Bhagavā tassā parisāya kammaphalaṃ paccakkhato vibhāvetukāmo—

63. “Suvaṇṇacchadanaṃ nāvaṃ, nāri āruyha tiṭṭhasi.
Ogāhasi pokkharāṇiṃ, paddhaṃ chindasi pāṇinā.

64. Kūṭāgārā nivesā te, vibhattā bhāgaso mitā.
Daddallamānā¹ ābhanti, samantā caturo disā.

65. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

66. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

catūhi gāthāhi pucchi.

67. “Sā devatā attamanā, Sambuddheneva pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—

saṅgītikārā āhaṃsu.

68. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Disvāna bhikkhū tasite kilante,
Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ adāsīm.

1. Daddaḷhamānā (Ka)

69. Yo ve kilantāna pipāsītānaṃ,
 Uṭṭhāya pātuṃ udakaṃ dadāti.
 Sītodakā tassa bhavanti najjo,
 Pahūtamalyā bahupuṇḍarikā.
70. Taṃ āpagā anupariyanti sabbadā,
 Sītodakā vālukasanthatā nadī.
 Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
 Uddālakā pāṭaliyo ca phullā.
71. Tambhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
 Vimānaseṭṭhaṃ bhusa sobhamānaṃ.
 Tassīdha kammaṣa ayaṃ vipāko,
 Etādisaṃ puñṇakatā labhanti.
72. Kūṭāgārā nivesā me, vibhattā bhāgasō mitā.
 Daddallamānā ābhanti, samantā caturo disā.
73. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
 Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
74. Akkhāmi te Buddha mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puñṇaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati.
 Etassa kammaṣa phalaṃ mamedaraṃ,
 Atthāya Buddho udakaṃ apāyī'ti—

vissajjanagāthāyo.

63. Tattha kiñcāpi sā devatā yadā Bhagavā pucchi, tadā taṃ nāvaṃ
 āruyha na ṭhitā, na pokkharāṇiṃ ogāhati, nāpi padumaṃ chindati,
 kammānubhāvacoditā pana abhiṇhaṃ jalavihārapasutā tathā karotīti taṃ
 kiriyāvicchedaṃ dassanavasenevaṃ vuttaṃ. Ayañca attho na
 kevalamidheva, atha kho heṭṭhimesupi evameva daṭṭhabbo.

72. **Kūṭāgārā**ti suvaṇṇamayakaṇṇikābaddhagehavanto. **Nivesā**ti nivesanāni, kacchantarānīti¹ attho. Tenāha “vibhattā bhāgasō mitā”ti. Tāni hi catusālabbhūtāni aññamaññassa paṭibimbabhūtāni viya paṭivibhattarūpāni samappamāṇatāya bhāgasō mitāni viya honti. **Daddallamānā**ti ativiya vijjotamānā. **Ābhantū**ti maṇiratanakanakaraṁsijālehi obhāsenti.

74. **Mamā**ti idaṁ pubbāparāpekkhaṁ, mama kammaṣṣa mama atthāyāti ayaṁ hettha yojanā. **Udakaṁ apāyī**ti yadetaṁ udakadānaṁ vuttaṁ, etassa puññakammaṣṣa idaṁ phalaṁ yāyaṁ² dibbasampatti, yasmā mamatthāya sadevake loke aggadakkhiṇeyyo Buddhō Bhagavā mayā dinnāṁ udakaṁ apāyīti. Sesāṁ vuttanayameva.

Evāṁ pasannamānasāya devatāya Bhagavā sāmukkaṁsikaṁ dhammadesanaṁ karonto saccāni pakāsesi, sā desanāpariyosāne sotāpattiṭṭhale paṭiṭṭhahi, sampattaparisaṁyapi dhammadesanā sātthikā ahoṣi.

Tatiyanāvāvimānavanṇanā niṭṭhitā.

9. Dīpavimānavanṇanā

Abhikkantena vanṇenāti Dīpavimānaṁ. Tassa kā uppatti? Bhagavati Sāvattiyaṁ viharante uposathadivase sambahulā upāsakā uposathikā hutvā purebhattaṁ yathāvibhavaṁ dānaṁ datvā kālasseva bhuñjitvā suddhavatthanivatthā suddhuttarāsaṅgā gandhamālādihatthā pacchābhattaṁ vihāraṁ gantvā manobhāvanīye bhikkhū payirupāsītva sāyanhe dhammaṁ suṇanti. Vihāreyeva vasitukāmānaṁ tesaṁ dhammaṁ suṇantānaṁyeva sūriyo atthaṅgato, andhakāro jāto. Tattheto aññatarā itthi “idāni dīpālokaṁ kātum yuttaṁ”ti cintetvā attano gehato padīpeyyaṁ āharāpetvā padīpaṁ ujjaletvā dhammāsanassa purato ṭhapetvā dhammaṁ suṇi, sā tena padīpadānena attamanā pītisomanassajātā hutvā vanditvā attano gehaṁ gatā. Sā aparabhāge kālaṁ katvā

1. Gabbharānīti (Ka)

2. Sadiṣāyaṁ (Sī)

Tāvatiṃsabhavane jotirasavimāne nibbatti, sarīrasobhā panassā ativiya pabhassarā aññe deve abhibhavitvā dasa disā obhāsayamānā tiṭṭhati. Athekadivasam āyasmā Mahāmoggallāno devacārikam carantoti sabbam heṭṭhā āgatanayeneva veditabban. Idha pana—

75. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

76. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

77. Kena tvaṃ vimalobhāsā, atirocasi devatā.
Kena te sabbagattehi, sabbā obhāsate disā.

78. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

catūhi gāthāhi pucchi.

79. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañham puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

80. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Tamandhakāramhi timīsikāyaṃ,
Padīpakālamhi adāsi dīpaṃ.

81. Yo andhakāramhi timīsikāyaṃ, padīpakālamhi dadāti dīpaṃ.
Uppajjati jotirasaṃ vimānaṃ, pahūtamalyaṃ bahupuṇḍarīkaṃ.

82. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

83. Tenāhaṃ vimalobhāsā, atirocāmi devatā.
Tena me sabbagattēhi, sabbā obhāsate disā.

84. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

vissajjesi.

75. Tattha **abhikkantena vaṇṇenā**ti ettha abhikkanta-saddo “abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo”ti-ādīsu¹ khaye āgato. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti-ādīsu² sundare. “Abhikkantaṃ bhante abhikkantaṃ bhante”ti-ādīsu³ abhhanumodane. “Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti-ādīsu⁴ abhirūpe. Idhāpi abhirūpe eva daṭṭhabbo. Tasmā **abhikkantenā**ti atikantena atimanāpena, abhirūpenāti attho. **Vaṇṇenā**ti chavivaṇṇena. **Obhāsenti disā sabbā**ti sabbāpi dasa disā jotenti ekālokaṃ karonti. Kiṃ viyāti āha “**osadhī viya tārakā**”ti. Ussannā pabhā etāya dhīyati, osadhīnaṃ vā anubalappadāyikāti katvā “osadhī”ti laddhanāmā tārakā yathā samantato ālokaṃ kurumānā tiṭṭhati, evameva tvaṃ sabbā disā obhāsayaṃti tiṭṭhasīti.

77. **Sabbagattēhī**ti sabbehi sarīrāvayavehi, sakalehi aṅgapaccaṅgehi obhāsati adhippāyo, hetumhi cetāṃ karaṇavacanaṃ. **Sabbā-obhāsate disā**ti sabbāpi dasadisā⁵ vijjotati. “Obhāsare”tipi paṭhanti, tesāṃ sabbā disāti bahuvacanameva daṭṭhabbāṃ.

81. **Padīpakālamhī**ti padīpakaraṇakāle, padīpujjalanayogge andhakāreti attho. Tenāha “yo andhakāraṃhi timīsikāyaṃ”ti,

1. Am 3. 44; Khu 1. 138; Vi 4. 418 piṭṭhesu.

2. Am 1. 414 piṭṭhe.

3. Dī 1. 80; Vi 1. 7 piṭṭhesu.

4. Khu 2. 73 piṭṭhe Vimānavatthusimīṃ.

5. Sabbadisā vidisā (Ka)

bahale mahandhakāreti attho. **Dadāti dīpanti** padīpaṃ ujjāleno vā anujjāleno vā padīpadānaṃ dadāti, padīpopakaraṇāni¹ dakkhiṇeyye uddissa pariccajati. **Uppajjati jotirasaṃ vimānanti** paṭisandhiggahaṇavasena jotirasaṃ vimānaṃ upagacchatīti². Sesāṃ vuttanayameva.

Atha yathāpucchite atthe devatāya kathite thero tameva kathaṃ aṭṭhuppattim katvā dānādikathāya tassā kallacittādibhāvaṃ ñatvā saccāni pakāsesi, saccapariyosāne saparivārā sā devatā sotāpattiphale patiṭṭhahi. Thero tato āgantvā taṃ pavattim Bhagavato ārocesi, Bhagavā tasmiṃ vatthusmiṃ sampattaparisāya vitthārena dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā jātā, mahājano³ visesato dīpadāne sakkaccakārī ahosīti.

Dīpavimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Tiladakkhiṇavimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Tiladakkhiṇavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena ca samayena Rājagahe aññatarā itthī gabbhinī tile dhovitvā ātape sukkhāpeti telam kātukāmā⁴. Sā ca parikkhīṇāyukā taṃ divasameva cavanadhammā, nirayasaṃvattanikaṃ cassā kammaṃ okāsaṃ katvā ṭhitaṃ. Atha naṃ Bhagavā paccūsavelāyaṃ lokaṃ volokento dibbacakkhunā disvā cintesi “ayaṃ itthī ajja kālaṃ katvā niraye nibbattissati, yannūnāhaṃ tilabhikkhāpaṭiggahaṇena taṃ saggūpagaṃ kareyyan”ti. So Sāvattthito taṅkhaṇeneva Rājagahaṃ gantvā pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya Rājagahe piṇḍāya caranto anupubbena tassā gehadvāraṃ pāpuṇi. Sā itthī Bhagavantaṃ passitvā sañjātapītisomanassā sahasā uṭṭhahitvā katañjali aññaṃ dātabbayuttakaṃ apassantī hatthapāde dhovitvā tile rāsiṃ katvā ubho hi hatthehi pariggahetvā añjalipūraṃ tilaṃ Bhagavato patte ākiritvā Bhagavantaṃ vandi. Taṃ Bhagavā

1. Padīpapūjākāraṇāni (Ka)

2. Uppajjati (Sī)

3. Sesamahājano ca (Sī, I)

4. Kevalaṃ tilatelaṃ pātukāmā (Ka)

anukampamāno “sukhinī hoti”ti vatvā pakkāmi. Sā tassā rattiyaṃ paccūsasamaye kālaṃ katvā Tāvatisabhavane dvādasayojanike kanakavimāne suttapabuddhā viya nibbatti.

Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikam caranto taṃ accharāsahassaparivutaṃ mahatiyā deviddhiyā virocamānamupagantvā—

85. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

86. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

87. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.

88. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

89. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā.
Purimāya jātiyā manussaloke.

90. Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, vipprasannamanāvilam.
Āsajja dānaṃ adāsiraṃ, akāmā tiladakkhiṇaṃ.
Dakkhiṇeyyassa Buddhassa, pasannā sehi pāṇibhi.

91. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

92. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

sā vissajjesi.

90. Tattha **āsajjā**ti ayaṃ āsajja-saddo “āsajja nam Tathāgatan”ti-ādīsu¹ ghaṭṭane āgato. “Āsajja dānaṃ deti”ti-ādīsu² samāgame. Idhāpi samāgameyeva daṭṭhabbo. Tasmā **āsajjā**ti samāgantvā, samavāyena sampatvāti attho. Tenāha “**akāmā**”ti. Sā hi deyyadhammasaṃvidhānapubbakaṃ purimasiddhaṃ dānasaṅkappaṃ vinā sahasā sampatte Bhagavati pavattitaṃ tiladānaṃ sandhāyāha “āsajja dānaṃ adāsim, akāmā tiladakkhiṇaṃ”ti. Sesāṃ vuttanayameva.

Tiladakkhiṇavimānavañṇanā niṭṭhitā.

11. Paṭṭhamapatibbatāvimānavañṇanā

Koṇcā mayūrā diviyā ca haṃsāti Patibbatāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tattha aññatarā itthi patibbatā ahosi bhattu anukūlavattinī khamā padakkhiṇaggāhinī, na kuddhāpi paṭippharati, aphaṇṇasavācā saccavādinī saddhā pasannā³ yathāvibhavaṃ dānāni ca adāsi. Sā kenacideva rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā Tāvatisabhavane nibbatti. Athāyasmā Mahāmoggallāno purimanayeneva devacārikaṃ caranto taṃ devadhītaraṃ mahatiṃ sampattiṃ anubhavantiṃ disvā tassā samīpamupagato, sā accharāsahassaparivutā saṭṭhisakaṭabharālaṅkārapaṭimaṇḍitattabhāvā therassa pādesu sirasā vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Theropi tāya katapuññakammaṃ pucchanto—

93. “Koṇcā mayūrā diviyā ca haṃsā,
Vaggussarā kokilā sampatanti.
Pupphābhikiṇṇaṃ rammamidaṃ vimānaṃ,
Anekacittaṃ naranārisevitaṃ.

94. Tattha’cchasi devi mahānubhāve,
Iddhī vikubbanti anekarūpā.
Imā ca te accharāyo samantato,
Naccanti gāyanti pamodayanti ca.

1. Vi 4. 366 piṭṭhe.

2. Dī 3. 214; Am 3. 68 piṭṭhesu.

3. Saddhāsampannā (Sī)

95. Deviddhipattāsi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—āha.
96. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
97. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Patibbatā’naññaṃmanā ahosiṃ.
Mātāva puttaṃ anurakkhamānā,
kuddhāpihaṃ nappharusaṃ avocaṃ.
98. Sacce ṭhitā mosavajjaṃ pahāya,
Dāne ratā saṅgahitattabhāvā.
Annañca pānañca pasannacittā,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsiṃ.
99. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
100. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—
sā devatā vissajjesi.

93. Tattha¹ **koñcā**ti koñcasakuṇā, ye “sārasā”tipi vuccanti. **Mayūrā**ti morā. **Diviyā**ti dibbānubhāvā. Idaṃ hi padaṃ “diviyā koñcā, diviyā mayūra”ti-ādinā catūhipi padehi yojetabbaṃ. **Haṃsā**ti suvaṇṇahaṃsādihaṃsā². **Vaggussarā**ti madhurassarā. **Kokilā**ti kālakokilā ceva sukkakokilā³ ca. **Sampatantī**ti devatāya abhiramaṇatthaṃ

1. Tattha gāthāsu pana (Sī)

2. Suvaṇṇahaṃsā (Ka)

3. Phussakokilā (Sī)

kīḷantā laḷantā samantato patanti vicaranti. Koñcādirūpena hi devatāya ratijananattham parivārabhūtā devatā kīḷantā laḷantā “koñcā”ti-ādinā vuttā. **Pupphābhikiṇṇanti** ganthitāganthitehi nānāvidharatanakusumehi okiṇṇam. **Ramanti** ramaṇīyam, manoramanti attho. **Anekacittanti** anekehi uyyānakapparukkhapokkharāṇi-ādīhi vimānesu ca anekehi bhittivisesādīhi cittaṃ. **Naranārisevanti** parivārabhūtehi devaputtehi devadhītāhi ca upasevitaṃ.

94. **Iddhī vikubbanti anekarūpā**ti nānārūpānaṃ vidamśanena anekarūpā kammānubhāvasiddhā iddhī vikubbantī vikubbaniddhiyo valañjenti acchasīti yojanā.

97. **Anaññamanā**ti patibbatā, patito aññasmiṃ mano etissāti aññamanā, na aññamanāti anaññamanā, mayham sāmikato aññasmiṃ purise pāpakam cittaṃ na uppādesinti attho. **Mātāva puttam anurakkhamā**ti yathā mātā puttam, evam mayham sāmikam, sabbepi vā satte hitesitāya ahitāpanayanakāmatāya ca anuddayamānā. **Kuddhāpiham nappharusam avocanti** parena kataṃ aphāsukaṃ paṭicca kuddhāpi samānā aham pharusavacanam na kathesiṃ, aññadatthu piyavacanameva abhāsinti adhippāyo.

98. **Sacce t̥hitā**ti sacce patiṭṭhitā. Yasmā musāvādā veramaṇiyā sacce patiṭṭhitā¹ nāma hoti, na kadāci saccavacanamattenāti āha—**mosavajjam pahāyā**ti musāvādam pahāya. **Dāne ratā**ti dāne abhiratā, yuttappayuttāti attho. **San̐gahitattabhāvā**ti saṅgahavatthūhi attānam viya sabhāveneva paresam saṅgaṇhanasīlā annaṇca pānaṇca kammaphalasaddhāya pasannacittā sakkaccaṃ cittikārena adāsiṃ, aññaṇca vatthādīdānam vipulaṃ ulāram adāsinti yojanā. Sesam vuttanayameva.

Patibbatāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

12. Dutiyapatibbatāvimānavañṇanā

Veḷuriyathambhanti Dutiyapatibbatāvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Sāvatthiyaṃ kira aññatarā upāsikā patibbatā hutvā saddhā pasannā pañca
sīlāni suvisuddhāni katvā rakkhi, yathā vibhavañca dānāni adāsi, sā kalam
katvā Tāvatisabhavane uppajji. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

101. “Veḷuriyathambhaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ,
Vimānamāruyha anekacittaṃ.
Tattha’cchasi devī mahānubhāve,
Uccāvacā iddhi vikubbamānā.
Imā ca te accharāyo samantato,
Naccanti gāyanti pamodahanti ca.

102. Deviddhipattāsi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.

103. Sā devatā attamaṇā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

104. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Upāsikā cakkhumato ahosiṃ.
Pāṇātipātā viratā ahosiṃ,
Loke adinnaṃ parivajjayissaṃ.

105. Amajjapā no ca musā abhāṇiṃ¹,
Sakena sāminā² ahosiṃ tuṭṭhā.
Annañca pānañca pasannacittā,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsiṃ.

106. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Abhāsiṃ (Si)

2. Sāmināva (Si)

107. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—vissajjesi.

101. Tattha **veḷuriyathambhanti** veḷuriyamaṇimayathambhaṃ. **Ruciranti** ramaṇiyaṃ. **Pabhassaranti** ativiya bhāsuraṃ. **Uccāvacāti** uccā ca avacā ca, vividhāti attho.

104-5. **Upāsikā**ti saraṇagamanena upāsikālakkhane ṭhitā. Vuttaṃ hi—

“Yato kho Mahānāma ariyasāvako Buddhaṃ saraṇaṃ gato hoti,
 dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṃghaṃ saraṇaṃ gato hoti, ettāvatā kho
 Mahānāma ariyasāvako upāsako hoti”ti¹.

Cakkhumatoti pañcahi cakkhūhi cakkhumato Buddhassa Bhagavato.
 Evaṃ upāsikābhāvakittanena āsayasuddhiṃ dassetvā payogasuddhiṃ
 dassetuṃ “**pāṇātipātā viratā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sakena sāmīnā ahoṣiṃ**
tuṭṭhāti micchācārāveramaṇimāha. Sesam heṭṭhā vuttasadisameva.

Dutiyapatibbatāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

13. Paṭhamasuṇisāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Suṇisāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Sāvatthiyaṃ
 aññatarasmim gehe ekā kulasuṇhā gehaṃ piṇḍāya paviṭṭhaṃ
 khīṇāsavattheraṃ disvā sañjātapītisomanassā “idaṃ mayhaṃ uttamaṃ
 puññaṃ khettaṃ upaṭṭhitaṃ”ti attanā laddhaṃ pūvabhāgaṃ ādāya ādarena
 therassa upanesi, thero taṃ paṭiggahetvā anumodanaṃ katvā gato. Sā
 aparabhāge

1. Saṃ 3. 344 piṭṭhe.

kālaṃ katvā Tāvatisabhavane uppajji. Sesaṃ sabbaṃ heṭṭhā
vuttasadisameva. Tena vuttaṃ—

108. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

109. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

110. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsatīti.

111. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

112. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Suṇisā ahosiṃ sasurassa gehe.

113. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vipprasannamanāvilāṃ.
Tassa adāsahaṃ pūvaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
Bhāgaḍḍhabhāgaṃ datvāna, modāmi Nandane vane.

114. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

115. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsatī”ti.

112. Tattha **suṇisā**ti puttassa bhariyā. Itthiyā hi sāmikassa pitā
“sasuro”ti vuccati, tassa ca sā “suṇisā”ti. Taṃ sandhāya “suṇisā ahosiṃ
sasurassa gehe”ti.

113. **Bhāgaḍḍhabhāganti** attanā laddhapaṭivīsato¹ upaḍḍhabhāgaṃ.
Modāmi Nandane vaneti therena Nandanavane diṭṭhitāya āha. Sesarū
vuttanayameva.

Suṇisāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

14. Dutiyasuṇisāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Dutiyasuṇisāvimānaṃ. Ettha pana apubbaṃ
natthi, aṭṭhupattiyaṃ kummāsadānameva viseso. Tena vuttaṃ—

116. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Obhāsenti disā sabbā, osadhī viya tārakā.

117. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

118. Pucchāmi taṃ devī mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.

119. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

120. Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Suṇisā ahoṣiṃ sasurassa gehe.

121. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vipasannamanāvilaraṃ.
Tassa adāsahaṃ bhāgaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
Kummāsapiṇḍaṃ datvāna, modāmi Nandane vane.

122. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Laddhapaṭivim sato (Sī)

123. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

121. Tattha **bhāganti** kummāsakoṭṭhāsaṃ. Tenāha “**kummāsapiṇḍaṃ datvānā**”ti. Kummāsoti ca yavakummāso vutto. Sesāṃ vuttanayameva.

Dutiyasuṇisāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

15. Uttarāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Uttarāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena ca samayena Puṇṇo nāma duggatapuriso Rājagahaseṭṭhiṃ upanissāya jīvati, tassa bhariyā Uttarā, Uttarā ca nāma dhītāti dve eva gehamānusakā. Athekadivasaṃ Rājagahe “mahājanena sattāhaṃ nakkhattaṃ kīḷitabban”ti ghosanaṃ karimsu. Taṃ sutvā seṭṭhi pātova āgataṃ Puṇṇaṃ “tāta amhākaṃ parijano nakkhattaṃ kīḷitukāmo, tvaṃ kiṃ nakkhattaṃ kīḷissasi, udāhu bhatim karissasi”ti āha. Sāmi nakkhattaṃ nāma sadhanānaṃ hoti, mama pana gehe svātanāya yāgutaṇḍulānipi natthi¹, kiṃ me nakkhattena, goṇe labhanto kasitum gamissāmīti. Tena hi goṇe gaṇhassūti. So balavagoṇe ca bhaddanaṅgalañca gahetvā “bhadde nāgarā nakkhattaṃ kīḷanti, ahaṃ daliddatāya bhatim kātum gamissāmi, mayhampi tāva ajja diguṇaṃ nivāpaṃ pacitvā bhattaṃ āhareyyāsi”ti bhariyaṃ vatvā khettaṃ agamāsi.

Sāriputtattheropi sattāhaṃ nirodhasamāpanno tato vuṭṭhāya “kassa nu kho ajja mayā saṅghaṃ kātum vaṭṭati”ti olokento Puṇṇaṃ attano nāṇajālassa anto pavitṭhaṃ disvā “saddho nu kho esa,

1. Na santi (Sī)

sakkhissati vā me saṅgahaṃ kātun”ti olokeno tassa saddhabhāvaṇca saṅgahaṃ kātum samatthabhāvaṇca tappaccayā ca tassa mahāsampattiṭṭhānaṃ nātvā paccācivaraṃ ādāya tassa kasaṇṇaṃ gantvā āvāṭṭhāsi¹ ekaṃ gumbaṃ olokeno aṭṭhāsi. Puṇṇo therāṃ disvāva kasim̐ ṭhapetvā pañcapattiṭṭhitena therāṃ vanditvā “dantakaṭṭhena attho bhavissati”ti dantakaṭṭhaṃ kappiyaṃ katvā adāsi. Athassa thero pattaṇca parissāvanaṇca nīharitvā adāsi, so “pāṇīyena attho bhavissati”ti taṃ ādāya pāṇīyaṃ parissāvetvā adāsi.

Thero cintesi “ayaṃ paresaṃ pacchimagehe vasati, sacassa gehadvāraṃ gamissami, imassa bhariyā maṃ daṭṭhum na sakkhissati, yāvassa bhariyā bhattaṃ ādāya maggaṃ paṭipajjati, tāva idheva bhavissāmī”ti. So tattheva thokaṃ vītināmetvā tassā maggāruḥhabhāvaṃ nātvā antonagarābhimukho pāyāsi. Sā antarāmagge therāṃ disvā cintesi “appekadāhaṃ deyyadhamme sati ayyaṃ na passāmi, appekadā me ayyaṃ passantiyā deyyadhammo na hoti, ajja pana me ayyo ca diṭṭho, deyyadhammo cāyaṃ atthi, karissati nu kho me saṅgahan”ti. Sā bhattabhājanaṃ otāretvā² therāṃ pañcapattiṭṭhitena vanditvā “bhante idaṃ lūkaṃ vā paṇītaṃ vāti acintetvā dāsassa vo saṅgahaṃ karoṭhā”ti āha. Atha thero pattaṃ upanāmetvā tāya ekena hatthena bhājanaṃ dhāretvā ekena hatthena tato bhattaṃ dadamānāya upaḍḍhabhatte dinne “alan”ti hatthena pattaṃ pidahi. Sā “bhante ekova paṭivīso, na sakkā dvidhā kātum, tumhākaṃ dāsassa idhalokasaṅgahaṃ³ akatvā paralokasaṅgahaṃ karoṭha, niravasesameva dātukāmāmhī”ti vatvā sabbamevassa patte patiṭṭhāpetvā “tumhehi diṭṭhadhammassa bhāginī assan”ti patthanāṃ akāsi. Thero “evaṃ hotū”ti vatvā ṭhitakova anumodanaṃ katvā ekasmim̐ udakaphāsukaṭṭhāne nisīditvā bhattakiccaṃ akāsi. Sāpi paṇivattitvā taṇḍule pariyesitvā bhattaṃ paci.

Puṇṇopi aḍḍhakarīsamattaṃ ṭhānaṃ kasitvā jighacchaṃ sahitum asakkonto goṇe vissajjetvā ekaṃ rukkhachāyaṃ pavisitvā maggaṃ olokeno nisīdi. Athassa bhariyā bhattamādāya gacchamānā taṃ disvāva “esa

1. Āvāṭṭhāsi (Sī)

2. Oropetvā (Ka)

3. Idhaloke saṅgahaṃ (I, Ka)

jighacchāpīlito maṃ olokeno nisinno, sace maṃ ‘ativiya cirāyī’ti tajjetvā patodalaṭṭhiyā paharissati, mayā katakammaṃ niratthakaṃ bhavissati, paṭikaccevassa āroccsāmī”ti cintetvā evamāha “sāmi ajjekadivasam cittaṃ pasādehi, mā mayā katakammaṃ niratthakaṃ kari, ahaṃ pātova te bhattaṃ āharantī antarāmagge Dhammasenāpatiṃ disvā tava bhattaṃ tassa datvā puna gehaṃ gantvā bhattaṃ pacitvā āgatā, pasādehi sāmi cittaṃ”ti. So “kiṃ vadesi bhadde”ti pucchitvā puna tamatthaṃ sutvā “bhadde sādhu vata te kataṃ mama bhattaṃ ayyassa dadamānāya, mayāpissa ajja pātova dantakaṭṭhaṇca mukhodakaṇca dinnan”ti pasannamānaso taṃ vacanaṃ abhinanditvā ussūre laddhabhattatāya kilantakāyo tassā anke sīsaṃ katvā niddaṃ okkami.

Athassa pātova kasitaṭṭhānaṃ paṃsucuṇṇaṃ upādāya sabbaṃ rattasuvaṇṇaṃ hutvā kaṇikārapuppharāsi viya sobhamānaṃ aṭṭhāsi. So pabuddho oloketvā bhariyaṃ āha “bhadde etaṃ mayā kasitaṭṭhānaṃ sabbaṃ mama suvaṇṇaṃ hutvā paññāyati, kiṃ nu kho me ati-ussūre laddhabhattatāya akkhini bhamantī”ti. Sāmi mayhampi evameva paññāyatīti. So uṭṭhāya tattha gantvā ekaṃ piṇḍaṃ gahetvā naṅgalasīse paharitvā suvaṇṇabhāvaṃ ṇatvā “aho ayyassa Dhammasenāpatissa dinnadāne ajjeva vipāko dassito, na kho pana sakkā ettakaṃ dhanam paṭicchadetvā paribhuñjitun”ti bhariyāya ābhattaṃ bhattapātiṃ suvaṇṇassa pūretvā rājakulaṃ gantvā rañña katokāso pavisitvā rājānaṃ abhivādetvā “kiṃ tātā”ti vutte “deva ajja mayā kasitaṭṭhānaṃ sabbaṃ suvaṇṇarāsimeva¹ hutvā ṭhitaṃ, suvaṇṇaṃ āharāpetuṃ vaṭṭati”ti āha. Kosi tvanti. Puṇṇo nāmāhanti. Kiṃ pana te ajja katanti. Dhammasenāpatissa me pātova dantakaṭṭhaṇca mukhodakaṇca dinnam, bhariyāyapi me mayhaṃ āhaṭabhattaṃ tasseva dinnanti.

Taṃ sutvā rājā “ajjeva kira bho Dhammasenāpatissa dinnadāne vipāko dassito”ti vatvā “tātakiṃ karomī”ti pucchi. Bahūni sakaṭasahassāni paḥiṇitvā suvaṇṇaṃ āharāpethāti. Rājā sakaṭāni paḥiṇi. Rājapurisesu “rañño santakan”ti gaṇhantesu gahitaṃ gahitaṃ mattikāva hoti.

1. Sabbaṃ suvaṇṇabharitameva (Ka), sabbaṃ suvaṇṇarāsibharitameva (I)

tehi gantvā rañño ārocite “tātā tumhehi kinti vatvā gahitan”ti puṭṭhā “tumhākaṃ santakan”ti āhaṃsu. Tena hi tātā puna gacchatha, “puṇṇassa santakan”ti vatvā gaṇhathāti. Te tathā karīṃsu, gahitaṃ gahitaṃ suvaṇṇameva ahosi. Taṃ sabbaṃ āharitvā rājaṅgaṇe rāsīṃ akaṃsu, asītihaṭṭhubbedho rāsī ahosi. Rājā nāgare sannipātāpetvā āha “imasmim nāgare atthi kassaci ettakaṃ suvaṇṇan”ti. Natthi devāti. Kiṃ panassa dātuṃ vaṭṭatīti. Setṭhicchattaṃ devāti. Rājā “bahudhanasetṭhi nāma hotū”ti mahantena bhogena saddhiṃ tassa setṭhicchattaṃ adāsi.

Athanaṃ so āha “mayāṃ deva ettakaṃ kālaṃ parakule vasimhā, vasaṇaṭṭhānaṃ no dethā”ti. Tena hi passa, esa gumbo paññāyati, etaṃ harāpetvā gehaṃ kārehīti purāṇasetṭhissa gehaṭṭhānaṃ ācikkhi. So tasmim ṭhāne katipāheneva gehaṃ kārāpetvā gehapavesanamāṅgalaṇca chattamaṅgalaṇca ekatova karonto sattāhaṃ Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa dānaṃ adāsi. Athassa Satthā dānānumodanaṃ karonto anupubbim katham¹ kathesi. Dhammakathāvasāne Puṇṇasetṭhi ca bhariyā cassa dhītā ca Uttarāti tayopi janā sotāpannā ahesuṃ.

Aparabhāge Rājagahasetṭhi Puṇṇasetṭhino dhītaraṃ attano puttassa vāresi. So “nāhaṃ dassāmi”ti vutto “mā evaṃ karotu, ettakaṃ kālaṃ amhe nissāya vasanteneva te sampatti laddhā, detu me puttassa te dhītaraṃ”ti āha. So “micchādiṭṭhikā tumhe, mama dhītā tīhi ratanehi vinā vasituṃ na sakkoti, nevassa dhītaraṃ dassāmi”ti āha. Atha naṃ bahū setṭhigahapatikādayo² kulaputtā “mā tena saddhiṃ vissāsaṃ bhindī, dehissa dhītaraṃ”ti yāciṃsu. So tesāṃ vacanaṃ sampaṭicchitvā āsālhipuṇṇamāya dhītaraṃ adāsi. Sā patikulaṃ gatakālato paṭṭhāya bhikkhuṃ vā bhikkhunim vā upasaṅkamituṃ dānaṃ vā dātuṃ dhammaṃ vā sotuṃ nālattha, evaṃ aḍḍhatiyesu māsesu vītivattesu attano santike ṭhite paricārike pucchi “idāni kittakaṃ antovassaṃ³ avasiṭṭhan”ti. Aḍḍhamāso ayyeti. Sā mātāpitūnaṃ sāsanaṃ pahiṇi “kasmā maṃ evarūpe bandhanāgāre pakkipiṃsu, varaṃ tumhehi maṃ lakkhaṇāhataṃ katvā paresaṃ dāsiṃ sāvetuṃ, na evarūpassa micchādiṭṭhikassa kulassa dātuṃ, āgatakālato paṭṭhāya

1. Anupubbikathaṃ (Sī), anupubbikathaṃ (I)

2. Setṭhigaṇakādayo (Ka)

3. Antovassassa (Sī)

bhikkhudassanādīsu ekampi puññaṃ kātuṃ na labhāmī”ti. Athassā pitā “dukkhitā¹ vata me dhītā”ti anattamanataṃ pavedetvā pañcadasa kahāpaṇasahassāni pesesi, “imasmim nagare Sirimā nāma gaṇikā atthi, devasikaṃ sahasaṃ gaṇhāti, imehi kahāpaṇehi taṃ ānetvā sāmikassa niyyādetvā sayāṃ yathāruuci puññaṃ karotū”ti sāsanaṃ ca paṇiṇi. Uttarā tathā katvā sāmikena Sirimaṃ disvā “kimidan”ti vutte “sāmi imaṃ aḍḍhamāsaṃ mama sahāyikā tumhe paricaratu, ahaṃ pana imaṃ aḍḍhamāsaṃ dānañceva dātukāmā dhammañca sotukāmā”ti āha. So taṃ abhirūpaṃ itthim disvā uppannasineho “sādhū”ti sampaṭicchi.

Uttarāpi kho Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantetvā “bhante imaṃ aḍḍhamāsaṃ aññattha agantvā idheva bhikkhā gahetabbā”ti Satthu paṭiññaṃ gahetvā “ito dāni paṭṭhāya yāva mahāpavāraṇā, tāva Satthāraṃ upaṭṭhātuṃ dhammañca sotuṃ labhissāmī”ti tuṭṭhamānasā “evaṃ yāguṃ pacatha, evaṃ bhattaṃ pacatha, evaṃ pūvaṃ pacathā”ti mahānase sabbakiccāni saṃvidahantī vicarati. Athassā sāmiko “sve mahāpavāraṇā bhavissatī”ti mahānasābhimukho vātapāne ṭhatvā “kiṃ nu kho karontī sā andhabālā vicarati”ti oloketvā taṃ sedakilinnaṃ chārikāya okiṇṇaṃ aṅgāramasimakkhitaṃ tathā saṃvidahitvā vicaramānaṃ disvā “aho² andhabālā evarūpe ṭhāne imaṃ sirisampattiṃ nānubhavati, ‘muṇḍakasamaṇe upaṭṭhahissāmī’ti tuṭṭhacittā vicarati”ti hasitvā apagañchi.

Tasmim apagate tassa santike ṭhitā Sirimā “kiṃ nu kho oloketvā esa hasatī”ti teneva vātapānena oloketī Uttaraṃ disvā “imaṃ oloketvā iminā hasitaṃ, addhā imassa etāya saddhim santhavo atthi”ti cintesi. Sā kira aḍḍhamāsaṃ tasmim gehe bāhiraka-itthī hutvā vasamānāpi taṃ sampattiṃ anubhavamānā attano bāhiraka-itthibhāvaṃ ajānitvā “ahaṃ gharasāmini”ti saññaṃmakāsi. Sā Uttarāya āghātaṃ bandhitvā “dukkhamassā uppādessāmī”ti pāsādā oruyha mahānasaṃ pavisitvā pūvapacanaṭṭhāne pakkuthitaṃ³ kaṭacchunā ādāya

1. Duggatā (Ka)

2. Ayaṃ (Ka)

3. Pakkaṭṭhitaṃ (Sī)

Uttarābhimukhaṃ pāyāsi. Uttarā taṃ āgacchantiṃ disvā “mama sahāyikāya mayhaṃ upakāro¹ kato, cakkavālaṃ atisambādhaṃ, brahmaloko atinīcako, mama pana sahāyikāya guṇova mahanto, ahampi etaṃ nissāya dānañca dātum dhammañca sotum labhiṃ, sace mama etissāya upari kodho atthi, idaṃ sappi maṃ dahatu, sace natthi, mā maṃ dahatū”²ti taṃ mettāya phari. Tāya tassā matthake āsiñcitampi pakkuthitasappi sītodakaṃ viya ahosi. Atha naṃ “idaṃ sītalaṃ bhavissatī”ti puna kaṭacchukaṃ pūretvā ādāya āgacchantiṃ Uttarāya dāsiyo disvā “are dubbinīte na tvaṃ amhākaṃ ayyāya upari pakkasappiṃ āsiñcituṃ anucchavikā”ti santajjentiyo ito cito ca uṭṭhāya hatthehi ca pādehi ca pothetvā bhūmiyaṃ pātesum, Uttarā vārentīpi vāretum nāsakkhi. Atha sā upari ṭhatvā sabbā dāsiyo paṭibāhitvā “kissa te evarūpaṃ bhāriyaṃ kammaṃ katan”ti Sirimaṃ ovaditvā uṇhodakena nhāpetvā satapākatelena abbhañji.

Tasmim khaṇe sā attano bāhirakitthibhāvaṃ ṇatvā cintesi “mayā bhāriyaṃ kammaṃ katan sāmikassa hasitamattakāraṇa imissā upari pakkasappiṃ āsiñcantiyā, ayaṃ ‘gaṇhatha nan’ti dāsiyo na āṇāpetvā maṃ viheṭhanakālepi sabbā dāsiyo paṭibāhitvā mayhaṃ kattabbameva akāsi, sacāhaṃ imaṃ na khamāpessāmi, muddhā me sattadhā phaleyyā”ti tassā pādamūle nipajjitvā “ayye khamāhi me dosan”ti āha. Ahaṃ sappitikā dhītā, pitari me khamāpīte khamissāmīti. Hotu ayye, pitarampi te Puṇṇasetṭhiṃ khamāpessāmīti. Puṇṇo mama vaṭṭe janakapitā, vivaṭṭe janakapitari khamāpīte pana ahaṃ khamissāmīti. Ko pana te vivaṭṭe janakapitāti. Sammāsambuddhoti. Mayhaṃ tena saddhiṃ vissāso natthi, ahaṃ kiṃ karissāmīti. Satthā sve bhikkhusaṃghaṃ ādāya idhāgamissati, tvaṃ yathāladdhaṃ sakkāraṃ gahetvā idheva āgantvā taṃ khamāpehīti. Sā “sādhu ayye”ti uṭṭhāya attano gehaṃ gantvā pañcasataparicārikittiyo āṇāpetvā nānāvidhāni khādanīyabhojanīyāni ceva sūpeyyāni ca sampādetvā punadivase taṃ sakkāraṃ ādāya Uttarāya gehaṃ āgantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa patte patiṭṭhāpetum avisahantī aṭṭhāsi, taṃ sabbaṃ gahetvā Uttarāva saṃvidahi.

1. Mahopakāro (Sī)

2. Dahīti (Sī, Ka)

Sirimāpi Satthu bhattakiccāvasāne saddhiṃ parivārena Satthu pādamūle nipajji, atha naṃ Satthā pucchi “ko te aparādho”ti. “Bhante mayā hiyyo idaṃ nāma kataṃ, atha me sahāyikā maṃ viheṭṭhayamānā dāsiyo nivāretvā mayhaṃ upakārameva akāsi, sāhaṃ imissā guṇaṃ jānitvā imaṃ khamāpesiṃ, atha maṃ esā ‘tumhesu khamāpitesu khamissāmi’ti āhā”ti. Evaṃ kira Uttareti. Āma bhante, sīse me sahāyikāya pakkasappi āsittanti. Atha tayā kiṃ cintikanti. “Cakkavālaṃ atisambādhaṃ, brāhmaloko atinīcako, mama sahāyikāya guṇova mahanto, ahaṃ hi etaṃ nissāya dānañca dātuṃ dhammañca sotuṃ alatthaṃ, sace me imissā upari kodho atthi, idaṃ maṃ dahatu, no ce, mā dahatū”ti evaṃ cintetvā imaṃ mettāya phariṃ bhanteti. Satthā “sādhu sādhu Uttare, evaṃ kodhaṃ jinituṃ vaṭṭati. Kodhano hi nāma akkodhena, akkosako anakkosantena, paribhāsako aparibhāsantena, thaddhamaccharī attano santakassa dānena, musāvādī saccavacanena jinitabbo”ti imamatthaṃ dassento—

“Akkodhena jine kodhaṃ, asādhūṃ sādhunā jine.

Jine kadariyaṃ dānena, saccenālikavādinan”ti¹—

imaṃ gāthaṃ vatvā gāthāpariyosāne catusaccakathaṃ abhāsi. Saccapariyosāne Uttarā sakadāgāmiphale patiṭṭhahi, sāmiko ca sasuro ca sassu ca sotāpattiphalāṃ sacchikarimsu, Sirimāpi pañcasataparivārā sotāpannā ahosi. Aparabhāge Uttarā kālaṃ katvā Tāvatisabhavane uppajji. Athāyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto Uttaraṃ devadhītaraṃ disvā—

124. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

125. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Khu 1. 46 piṭṭhe Dhammapade.

126. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
 Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
 Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—paṭipucchi.
127. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
 Paññaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
128. “Issā ca maccheramatho¹ paḷāso,
 Nāhosi mayhaṃ gharamāvasantiyā.
 Akkodhanā bhattu vasānuvattinī,
 Uposathe niccahamappamattā.
129. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
 Paṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.
130. Uposathaṃ upavasissaṃ, sadā sīlesu saṃvutā.
 Saññaṃ saṃvibhāgā ca, vimānaṃ āvasāmahaṃ.
131. Pāṇātipātā viratā, musāvādā ca saññatā.
 Theyyā ca aticārā ca, majjapānā ca ārakā.
132. Pañcasikkhāpade ratā, ariyasaccāna kovidā.
 Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.
133. Sāhaṃ sakena sīlena, yasaṃ ca yasassinī.
 Anubhomi sakaṃ puññaṃ, sukhitā camhi’nāmayā.
134. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
 Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Macchariyamatho ca (Ka)

135. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
 Manussabhūtā yamaṃ akāsiṃ.
 Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

devatāpissa vissajjesi.

136. Mama ca bhante vacanena Bhagavato pāde sirasā vandeyyāsi
 “Uttarā nāma bhante upāsikā Bhagavato pāde sirasā vandati”ti.
 Anacchariyaṃ kho panetaṃ bhante yaṃ maṃ Bhagavā aññatarasmiṃ
 sāmāññaphale byākareyya, taṃ Bhagavā sakadāgāmiphale byākāsīti.

128. Tattha issā ca maccheramatho paḷāso, nāhosi mayhaṃ
 gharamāvasantiyāti yā ca agāramajjhe vasantīnaṃ aññāsaṃ itthīnaṃ
 sampatti-ādivisayā parasampatti-usūyanalakkhaṇā issā, yañca
 tāvakālikādivasenāpi kiñci yācantānaṃ adātukāmatāya
 attasampattinigūhanalakkhaṇaṃ macchariyaṃ, yo ca kulapadesādīnā parehi
 yugaggāhalakkhaṇo paḷāso uppajjati¹, so tividhopi pāpadhammo gehe
 ṭhitāya mayhaṃ satipi paccayasamavāye nāhosi na uppajji. **Akkodhanāti**
 khantimettānuddayasampannatāya akujjhanasabhāvā. **Bhattu vasānuvattinīti**
 pubbuṭṭhānapacchānipātanādīnā² sāmikassa anukūlabhāvena vase
 vattanasīlā, manāpacārīnīti attho. **Uposathe niccahamappamattāti** ahaṃ
 uposathasīlarakkhaṇe niccaṃ appamattā appamādavihārīni.

129. Tameva uposathe appamādaṃ dassentī yesu divasesu taṃ
 rakkhitaḍḍhaṃ, yādisaṃ yathā ca rakkhitaḍḍhaṃ, taṃ dassetuṃ
 “cātuddasiṃ”ti-ādimāha. Tattha **cātuddasiṃ pañcadasinti** pakkhassāti
 sambandho, accantasāmyoge cetāṃ upayogavacanaṃ. **Yā ca³ pakkhassa**
aṭṭhamīti ettha cāti vacanaseso. **Pāṭihāriyapakkhañcāti⁴**
 paṭiharaṇakapakkhañca⁵, cātuddasīpañcadasī-aṭṭhamīnaṃ yathākkamaṃ
 ādito antato cāti pavesananikkhamanavasena uposathasīlassa paṭiharitabbaṃ
 pakkhañca, terasī paṭipadā sattamī

1. Paḷāso iccete uppajjanti (Sī)

3. Yāva (Sī, Ka)

5. Pāṭihāriyaṃ pakkhañca (Ka)

2. Pubbuṭṭhānapacchānipajjanādīnā (Sī)

4. Pāṭihārikapakkhañcāti (I, Ka)

navamī cāti attho. **Aṭṭhaṅgasusamāgatanti** pāṇātipātāveramaṇī-ādīhi aṭṭhahaṅgehi eva suṭṭhu samāgataṃ samannāgataṃ.

130. **Upavasissanti** upavasim. Atītatthe hi idaṃ anāgatavacanaṃ. Keci pana “upavasim” icceva paṭhanti. **Sadāti** sappatīhārikesu¹ sabbesu uposathadivasesu. **Sīlesūti** uposathasīlesu sādhetabbesu. Nipphādetabbe hi idaṃ bhummaṃ. **Samvutāti** kāyavācācettehi samvutā. **Sadāti** vā sabbakālaṃ. **Sīlesūti** niccasīlesu. **Samvutāti** kāyavācāhi samvutā.

131. Idāni taṃ niccasīlaṃ dassetuṃ “**pāṇātipātā viratā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **pāṇoti** vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ. Pāṇassa atipāto pāṇavadho pāṇaghāto pāṇātipāto, atthato pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārapavattā vadhakacetanā. Tato **pāṇātipātā. Viratāti** oratā, nivattāti attho.

Musāvādāti musā nāma visamvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo vā kāyapayogo vā, visamvādanādhippāyena parassa visamvādakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. Atha vā **musāti** abhūtaṃ atacchaṃ vatthu, **vādoti** tassa bhūtato tacchato viññāpetukāmassa tathā viññāttisamuṭṭhāpikā cetanā. Tato **musāvādā saññatā** oratā, viratāti attho. Ca-saddo sampiṇḍanattho.

Theyyāti theyyaṃ vuccati thenabhāvo, corikāya parassaharaṇanti attho. Atthato parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā theyyaṃ. Tato **theyyā** saññatā, ārakāti vā sambandho.

Aticārāti aticca cāro aticāro, lokamariyādaṃ atikkamitvā agamanīyaṭṭhāne kāmavasena cāro micchācāroti attho. Agamanīyaṭṭhānaṃ nāma—purisānaṃ māturakkhitā piturakkhitā mātāpiturakkhitā bhāturakkhitā bhaginirakkhitā ñātirakkhitā gottarakkhita

1. Sadāti sabbesu aṭṭhasu pāṇihāriyesu (Ka)

dhammarakkhitā sārakkhā saparidaṇḍāti dasa, dhanakkītā chandavāsiniṃ bhogavāsiniṃ paṭavāsiniṃ odapattakinī obhaṭacumbaṭā dāsī ca bhariyā kammakārī ca bhariyā dhajāhaṭā muhuttikāti dasāti vīsati itthiyo. Itthīsu pana dvinnam sārakkhasaparidaṇḍānam dasannañca dhanakkītādīnanti dvādasannam aññapurisā agamanīyaṭṭhānam, idameva idha adhippetam. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārapavattā agamanīyaṭṭhānavitikkamacetanā aticāro. Tasmā **aticārā**.

Majjapānāti majjam vuccatimadanīyaṭṭhena surā ca merayañca, pivanti tenāti pānam, majjassa pānam majjapānam. Yāya dussīlyacetanāya majjasaṅkhātāṃ piṭṭhasurā pūvasurā odaniyasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṃyuttāti pañcabhedam suram vā, pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo gulāsavo sambhārasaṃyuttoti pañcabhedam merayam vā bījato paṭṭhāya kusaggenāpi pivati, sā cetanā majjapānam. Tasmā **majjapānā ārakā** viratā.

132. Evaṃ “pāṇātipātā viratā”ti-ādinā pahātabbadhammavasena vibhajitvā dassitam niccasīlam puna samādātabbatāvasena ekato katvā dassenti “**pañcasikkhāpade ratā**”ti āha. Tattha **sikkhāpadanti** sikkhitabbapadam, sikkhākoṭṭhāsoti attho. Atha vā jhānādayo¹ sabbepi kusalā dhammā sikkhitabbato sikkhā, pañcasu pana sīlaṅgesu yaṃkiñci aṅgam tāsam sikkhānam paṭiṭṭhānaṭṭhena padanti sikkhānam padattā sikkhāpadam, pañca sīlaṅgāni. Tasmim pañcavidhe sikkhāpade ratā abhiratāti **pañcasikkhāpade ratā**. **Ariyasaccāna kovidāti** pariññāpahānasacchi kiriyābhāvanābhisamayavasena dukkhasamudayanirodhamaggasaṅkhātesu catūsu ariyasaccesu kusalā nipuṇā, paṭividdhacatusaccāti attho. **Gotamassāti** Bhagavantam gottena kitteti. **Yasassinoti** kittimato, parivāravato vā.

133. **Sāhanti** sā yathāvuttaguṇā aham. **Sakena sīlenāti** anussukitādinā attano sabhāvasīlena ca uposathasīlādisamādānasīlena ca kāraṇabhūtena. Tam hi sattānam kammassakatāya hitasukhāvahatāya ca visesato “sakan”ti vuccati. Tenevāha—

1. Cetanādayo (Ka)

“Taṃ hi tassa sakam hoti, tañca ādāya gacchati.
Tañcassa anugam hoti, chāyāva anapāyini”¹.

Yasasā ca yasassinīti “Uttarā upāsikā sīlācārasampannā anussukī amaccharī akkodhanā”ti-ādinā “āgataphalā viññātasāsanā”ti-ādinā ca yathābhūtaguṇādhigatena jalatale tēna viya samantato patthaṇa kittisaddena yasassinī kittimatī, tena vā sīlaguṇena idha adhigatena yasaparivārena yasassinī sampannaparivārā. **Anubhomi sakam puññanti** yathūpacitaṃ attano puññaṃ paccanubhomi. Yassa hi puññaphalaṃ anubhūyati, phalūpacārena taṃ puññaṃpi anubhūyatīti vuccati. Atha vā puthujjanabhāvato sucaritaphalampi “puññaṃ”ti vuccati. Yathāha “kusalānaṃ bhikkhave dhammānaṃ samādānāhetu evamidam puññaṃ pavaḍḍhati”ti. **Sukhitā camhi’nāmayāti** dibbasukhena ca phalasukhena ca sukhitā camhi bhavāmi, kāyikacetasikadukkhābhāvato anāmayā arogā.

136. **Mama cāti** ca-saddo samuccayattho. Tena “mama vacanena ca vandeyyāsi, na tava sabhāvenevā”ti vandanaṃ samuccinoti. **Anacchariyanti-**ādinā attano ariyasāvikābhāvassa pākaṭabhāvaṃ dasseti. **Taṃ Bhagavāti-**ādi saṅgītikāravacanaṃ. Sesam vuttanayamevāti.

Uttarāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

16. Sirimāvimānavañṇanā

Yuttā ca te parama-alaṅkatā hayāti Sirimāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena ca samayena heṭṭhā anantaravatthumhi vuttā Sirimā gaṇikā sotāpattiphalassa adhigatattā vissajjitakiliṭṭhakammantā hutvā saṃghassa aṭṭha salākabhattāni paṭṭhapesi. Ādito paṭṭhāya nibaddhaṃ aṭṭha bhikkhū gehaṃ āgacchanti. Sā “sappim gaṇhatha khīraṃ gaṇhathā”ti-ādīni vatvā tesam patte pūreti, ekena laddhaṃ tiṇṇampi catunnampi pahoti, devasikaṃ soḷasakahāpaṇaparibbayena piṇḍapāto dīyati. Athekadivasam eko bhikkhu tassā

1. Saṃ 1. 72 piṭṭhe.

gehe aṭṭhakabhattaṃ¹ bhuñjitvā tiyojanamatthake ekaṃ vihāraṃ agamāsi. Atha naṃ sāyaṃ² therupaṭṭhāne nisinnaṃ pucchimsu “āvuso kahaṃ bhikkhaṃ gahetvā idhāgatosi”ti. Sirimāya aṭṭhakabhattaṃ me bhuttanti. Taṃ manāpaṃ katvā deti āvusoti. Na sakkā tassā bhattaṃ vaṇṇetum, atipaṇītaṃ katvā deti, ekena laddhaṃ tiṇṇampi catunnampi pahoti, tassā pana deyyadhammatopi dassanameva uttaritaraṃ. Sā hi itthi evarūpā ca evarūpā cāti tassā guṇe kathesi.

Atheko bhikkhu tassā guṇakathaṃ sutvā adisvāpi savaneneva sinehaṃ uppādetvā “mayā tattha gantvā taṃ datṭhum vaṭṭati”ti attano vassaggaṃ kathetvā taṃ bhikkhum ṭhitikaṃ pucchitvā “sve āvuso tasmiṃ gehe tvaṃ saṃghatthero hutvā aṭṭhakabhattaṃ labhissasi”ti sutvā taṅkhaṇaṇṇeva pattacīvaramādāya pakkanto pātova aruṇe uggacchante salākaggaṃ pavisitvā ṭhito saṃghatthero hutvā tassā gehe aṭṭhakabhattaṃ labhi. Yo pana so bhikkhu hiyyo bhuñjitvā pakkāmi, tassa gatavelāyamevassā sarīre rogo uppajji. Tasmā ābharaṇāni omuñcitvā nipajji. Athassa dāsiyo aṭṭhakabhattaṃ labhitum āgate bhikkhū disvā ārocesum. Sā gantvā sahatthā patte gahetum vā nisīdāpetum³ vā asakkontī dāsiyo āṇāpesi “ammā patte gahetvā ayye nisīdāpetvā yāgum pāyetvā khajjakaṃ datvā bhattavelāya patte pūretvā dethā”ti. Tā “sādhu ayye”ti bhikkhū pavesetvā yāgum pāyetvā khajjakaṃ datvā bhattavelāya bhattassa patte pūretvā tassā ārocayimsu, sā “maṃ pariggahetvā netha, ayye vandissāmi”ti vatvā tāhi pariggahetvā bhikkhūnaṃ santikaṃ nītā vedhamānena sarīrena bhikkhū vandi. So bhikkhu taṃ oloketvā cintesi “gilānāya tāva ayaṃ etissā rūpasobhā, arogakāle pana sabbābharaṇapaṭimaṇḍitāya imissā kīdisī rūpasampatti”ti. Athassa anakavassakoṭṭisannicito kilesa samudācari, so aññāṇi hutvā bhattaṃ bhuñjitum asakkonto pattaṃ ādāya vihāraṃ gantvā pattaṃ pidhāya ekamante ṭhapetvā cīvarakaṇṇaṃ pattharitvā nipajji. Atha naṃ eko sahāyako bhikkhu yācantopi bhojetum nāsakkhi, so chinnabhatto ahosi.

1. Aṭṭhasalākabhattaṃ (Ka)

2. Sāyanhe (Sī)

3. Dāpetum (Ka)

Taṃ divasameva sāyanhasamaye Sirimā kālamakāsi. Rājā Satthu sāsanaṃ pesesi “bhante Jīvakassa kaniṭṭhabhaginī Sirimā kālamakāsi”ti. Satthā taṃ sutvā rañño sāsanaṃ pahīni “Sirimāya sarīrajhāpanakiccaṃ natthi, āmakasusāne taṃ yathā kākādayo na khādanti, tathā nipajjāpetvā rakkhāpethā”ti. Rājā tathā akāsi. Paṭipāṭiyā tayo divasā atikkantā, catutthe divase sarīraṃ uddhumāyi, navahi vaṇamukhehi puḷavakā paggharimsu, sakalasarīraṃ bhinnasālibhattacāṭi viya ahosi. Rājā nagare bherim carāpesi “ṭhapetvā geharakkhaṇakadārake Sirimāya dassanatthaṃ anāgacchantānaṃ aṭṭha kahāpaṇā daṇḍo”ti. Satthu santikañca pesesi “Buddhappamukho kira saṃgho Sirimāya dassanatthaṃ āgacchatū”ti. Satthā bhikkhūnaṃ ārocāpesi “Sirimāya dassanatthaṃ gamissāmā”ti.

Sopi daharabhikkhu cattāro divase kassaci vacanaṃ aggahetvā chinnabhattova nipajji. Patte bhattaṃ pūtikaṃ jātaṃ, patte malampi uṭṭhahi. Atha so sahāyakabhikkhunā upasaṅkamitvā “āvuso Satthā Sirimāya dassanatthaṃ gacchatī”ti vuccamāno tathā chātajjhattopi¹ “Sirimā”ti vuttapadeyeva² sahalā uṭṭhahitvā “Satthā sirimaṃ daṭṭhum gacchatī, tvampi gamissasi”ti. “Āma gamissāmī”ti bhattaṃ chaḍḍetvā pattam dhovitvā thavikāya pakkhipitvā bhikkhusaṃghena saddhim agamāsi. Satthā bhikkhusaṃghaparivuto ekapasse aṭṭhāsi, bhikkhunisaṃghopi rājaparisāpi upāsakaparisāpi upāsikāparisāpi ekekapasse aṭṭhaṃsu.

Satthā rājānaṃ pucchi “kā esā mahārājā”ti. Bhante Jīvakassa kaniṭṭhabhaginī Sirimā nāmāti. Sirimā esāti. Āma bhanteti. Tena hi nagare bherim carāpehi “sahassaṃ datvā Sirimaṃ gaṇhantū”ti. Rājā tathā kāresi, ekopi “han”ti vā “hun”ti vā vadanto nāma nāhosi. Rājā Satthu ārocesi “na gaṇhanti bhante”ti, tena hi mahārāja agghaṃ ohāpehīti³. Rājā “pañcasatāni datvā gaṇhantū”ti bherim carāpetvā kañci gaṇhanakaṃ adisvā “aḍḍhateyyasatāni, dvesatāni, sataṃ, paññāsaṃ, pañcavīsati, vīsati kahāpaṇe, dasakahāpaṇe, pañca kahāpaṇe, ekaṃ kahāpaṇaṃ, aḍḍhaṃ, pādaṃ, māsakaṃ,

1. Chātattopi (Ka)

2. Vutteyeva (Ka)

3. Aḍḍhaṃ osādechītiṃ (Sī)

kākaṇikaṃ datvā Sirimaṃ gaṇhantū”ti bherim carāpetvā “mudhāpi gaṇhantū”ti bherim carāpesi, tathāpi “han”ti vā “hun”ti vā vadanto¹ nāma nāhosi. Rājā “mudhāpi bhante gaṇhanto natthi”ti āha. Satthā “passatha bhikkhave mahājanassa piyamātugāmaṃ, imasmiṃ ye va nagare sahaṣsaṃ datvā pubbe ekadivasaṃ labhiṃsu, idāni mudhāpi gaṇhanto natthi evarūpaṃ nāma rūpaṃ khayavayappattaṃ āharimehi alaṅkārehi vicittakataṃ navannaṃ vaṇamukhānaṃ vasena arubhūtaṃ tihi aṭṭhisatehi samussitaṃ niccāturaṃ kevalaṃ bālamahājanena bahudhā saṅkappitatāya bahusaṅkappaṃ addhuraṃ attabhāvan”ti dassento—

“Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ.

Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuraṃ ṭhiti”ti²—

gāthamāha. Desanāpariyosāne Sirimāya paṭibaddhacitto bhikkhu vigatachandarāgo hutvā vipassanaṃ vadhetvā arahattaṃ pāpuṇi, caturāsītiyā pānasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi.

Tena ca samayena Sirimā devakaññā attano vibhavasamiddhiṃ oloketvā āgataṭṭhānaṃ oloketi purimattabhāve attano sarīrasamīpe bhikkhusaṅghaparivutaṃ Bhagavantaṃ ṭhitaṃ mahājanakāyaṇca sannipatitaṃ disvā pañcahi devakaññāsatehi parivutā pañcahi rathasatehi dissamānakāyā āgantvā rathato otaritvā³ saparivārā Bhagavantaṃ vanditvā katañjali aṭṭhāsi. Tena ca samayena āyasmā Vaṅgīso Bhagavato avidūre ṭhito hoti, so Bhagavantaṃ etadavoca “paṭibhāti maṃ Bhagavā ekaṃ pañhaṃ pucchitun”ti. “Paṭibhātu taṃ Vaṅgīsā”ti Bhagavā avoca. Āyasmā Vaṅgīso taṃ Sirimaṃ devadhītaṃ—

137. “Yuttā ca te parama-alaṅkatā hayā,

Adhomukhā aghasigamā balī javā.

Abhinimmitā pañcarathāsātā ca te,

Anventi taṃ sārathicoditā hayā.

1. Vutto (Ka)

2. Khu 2. 362 piṭṭhe.

3. Orohitvā (Sī, I)

138. Sā tiṭṭhasi rathavare alaṅkatā,
 Obhāsayaṃ jalamiva jotī pāvako.
 Pucchāmi taṃ varatanu anomadassane,
 Kasmā nu kāyā anadhivaraṃ upāgami”ti—

paṭipucchi.

137. Tattha **yuttā ca te parama-alaṅkatā hayāti** paramaṃ ativiya visesato alaṅkatā, paramehi vā uttamehi dibbehi assālaṅkārehi alaṅkatā, paramā vā aggā seṭṭhā ājānīyā sabbālaṅkārehi alaṅkatā hayā assā te tava rathe yojitā, yuttā vā te rathassa ca anucchavikā, aññamaññaṃ vā sadisatāya yuttā saṃsaṭṭhāti attho. Ettha ca “parama-alaṅkatā”ti purimasmiṃ pakkhe sandhiṃ akatvā dutiyasmiṃ pakkhe avibhattikaniddeso daṭṭhabbo. **Adhomukhāti** heṭṭhāmukhā. Yadi pi te padā pakatīyāva ṭhitā, devalokato orohaṇavasena “adhomukhā”ti vuttā. **Aghasigamāti** vehāsaṃgamā. **Balīti** balavanto. **Javāti** javanakā, balavanto ceva vegavanto cāti attho. **Abhinimmitāti** tava puññakammena nimmitā nibbattā. Sayāṃ nimmitameva vā sandhāya “abhinimmitā”ti vuttaṃ Nimmānaratibhāvato Sirimāya devadhītāya. **Pañcarathāsātāti** gāthāsukhatthaṃ thakārassa dīghaṃ līṅgavipallāsaṇa katvā vuttaṃ, vibhatti-alopo vā daṭṭhabbo, pañca rathasatānīti attho. **Anventi taṃ sārathicoditā hayāti** sārathīhi coditā viya rathesu yuttā ime hayā bhadde devate taṃ anugacchanti. “Sārathi-acoditā”ti keci paṭhanti, sārathīhi acoditā eva anugacchantīti attho. “Sārathicoditā hayā”ti ekaṃyeva vā padaṃ gāthāsukhatthaṃ dīghaṃ katvā vuttaṃ, sārathicoditahayā pañca rathasatāti yojanā.

138. **Sā tiṭṭhasīti** sā tvaṃ tiṭṭhasi. **Rathavareti** rathuttame. **Alaṅkatāti** saṭṭhisakaṭabhārehi dibbālaṅkārehi alaṅkatasarīrā. **Obhāsayaṃ jalamiva jotī pāvakoti** obhāsenti jotiriva jalaṇṇī pāvako viya ca tiṭṭhasi, samantato obhāsenti jalaṇṇī tiṭṭhasīti vuttaṃ hoti. “Jotī”ti ca candimasūriyanakkhattatārakarūpānaṃ sādharāṇanāmaṃ. **Varatanūti** uttamarūpadhare sabbaṅgasobhane. Tato eva

anomadassane alāmakadassane, dassanīye pāsādiketi attho. **Kasmā nu kāyā anadhivaram upāgamīti** kuto nāma devakāyato anuttaram
Sammāsambuddham payirupāsānāya upagañchi upagatāsi.

Evam therena pucchitā sā devatā attānam āvikarontī—

139. “Kāmaggapattānam yamāhunuttaram,
Nimmāya nimmāya ramanti devatā.
Tasmā kāyā accharā kāmavaṇṇinī,
Idhāgatā anadhivaram namassitun”ti—

gāthamāha.

139. Tattha **kāmaggapattānam yamāhunuttaranti** kāmūpabhogehi
aggabhāvaṃ pattānam Paranimmitavasavattīnam devānam yaṃ devakāyaṃ
yasena bhogādivasena ca anuttaranti vadanti, tato kāyā. **Nimmāya nimmāya ramanti devatā**ti Nimmānaratidevatā attanā yathārucite kāme sayam
nimminivā nimminivā ramanti kīlanti laṅantā¹ abhiramanti. **Tasmā kāyā**ti
tasmā Nimmānaratidevanikāyā. **Kāmavaṇṇinī**ti kāmārūpadharā
yathicchitarūpadhārinī. **Idhāgatā**ti idha imasmiṃ manussaloke, imam vā
manussalokaṃ āgatā.

Evam devatāya attano Nimmānaratidevatābhāve kathite puna thero
tassā purimabhavaṃ tattha katapuññakammaṃ laddhiṃca kathāpetukāmo—

140. “Kiṃ tvaṃ pure sucaritamācaridha²,
Kena’cchasi tvaṃ amitayasā sukhedhitā.
Iddhī ca te anadhivarā vihaṅgamā,
Vaṇṇo ca te dasa disā virocati.

141. Devehi tvaṃ parivutā sakkatā casi,
Kuto cutā sugatigatāsi devate.
Kassa vā tvaṃ vacanakarānusāsanim,
Ācikkha me tvaṃ yadi Buddhasāvika”ti—

dve gāthā abhāsi.

1. Ramantā kīlanti laṅanti (Sī)

2. Acāridha (I)

140. Tattha **ācarī**ti dighaṃ katvā vuttaṃ, upacinīti attho. **Idhāti** nipātamattaṃ, idha vā imasmiṃ devattabhāve. **Kena’cchasī**ti kena puññakammena assatthā acchasi. “Kenāsi tvaṃ”ti paṭhanti. **Amitayasāti** na mitayasā anappakaparivārā. **Sukhedhitāti** sukhena vaḍḍhitā, suparibrūhitadibbasukhāti attho. **Iddhī**ti dibbānubhāvo. **Anadhivarāti** adhikā viṣiṭṭhā aññā etissā natthīti anadhivarā, ati-uttamāti attho. **Vihaṅgamāti** vehāsagāminī. **Dasa disāti** dasapi disā. **Virocatī**ti obhāseti.

141. **Parivutā sakkatā casī**ti samantato parivāritā sambhāvitā ca asi. **Kuto cutā sugatigatāsī**ti pañcasu gatīsu kataragatito cutā hutvā sugatiṃ imaṃ devagatiṃ paṭisandhivasena upagatā asi. **Kassa vā tvaṃ vacanakarānusāsaninti** kassa nu vā Satthu sāsane pāvacane ovādānusāsanisampañicchanena tvaṃ vacanakarā asīti yojanā. Kassa vā tvaṃ Satthu vacanakarā anusāsakassa anusīṭṭhiyaṃ paṭiṭṭhānenāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. Evaṃ anuddesikavasena tassā laddhiṃ pucchitvā puna uddesikavasena “**ācikkha me tvaṃ yadi Buddhasāvikā**”ti pucchati. Tattha **Buddhasāvikāti** sabbampi ñeyyadhammaṃ sayambhuññaṇena hatthatale āmalakaṃ viya paccakkhato buddhattā Buddhassa Bhagavato dhammassavanante jātāti Buddhasāvikā.

Evaṃ therena pucchitamatthaṃ kathentī devatā imā gāthā abhāsi—

142. “Nagantare nagaravare sumāpite,
Paricārikā rājavarassa sirimato.
Nacce gīte paramasusikkhitā ahuṃ,
Sirimāti maṃ Rājagahe avedimsu.

143. Buddho ca me isinisabho vināyako,
Adesayī samudayadukkhaniccataṃ.
Asaṅkhataṃ dukkhanirodha sassataṃ,
Maggāñcimaṃ akuṭilamañjasam sivaṃ.

144. Sutvānahaṃ amatapadaṃ asaṅkhaṭaṃ,
Tathāgatassa'nadhivarassa sāsanaṃ.
Sīlesvahaṃ paramasusaṃvutā ahuṃ,
Dhamme t̥hitā naravarabuddhadesite¹.
145. ņatvānahaṃ virajapadaṃ asaṅkhaṭaṃ,
Tathāgatena'nadhivarena desitaṃ.
Tatthevahaṃ samathasamādhimāphusiṃ,
Sāyeva me paramaniyāmatā ahu.
146. Laddhānahaṃ amatavaraṃ visesaṃ,
Ekaṃsikaṃ abhisamaye visesiya.
Asaṃsayā bahujaṇapūjitaṃ ahaṃ,
Khiḍḍāraṭiṃ paccanubhoma'nappakaṃ.
147. Evaṃ ahaṃ amatadasa'mhi² devatā,
Tathāgatassa'nadhivarassa sāvikaṃ.
Dhammaddasā paṭhamaphale patiṭṭhitā,
Sotāpannā na ca pana matthi duggati.
148. Sā vandituṃ anadhivaraṃ upāgamiṃ,
Pāsādike kusalarate ca bhikkhavo.
Namassituṃ samaṇasamāgamaṃ sivaṃ,
Sagāravā sirimato dhammarājino.
149. Disvā muniṃ muditaṃ mana'mhi pīṇitā,
Tathāgataṃ naravaradammasārathiṃ.
Taṇhacchidaṃ kusalarataṃ vināyakaṃ,
Vandāmaṃ paramahitānukampakaṃ"ti.

142. Tattha **nagantareti**

Isigilivepullavebhārapaṇḍavagijjhakūṭasaṅkhātānaṃ pañcannaṃ pabbatānaṃ
antare vemajjhe, yato taṃ nagaraṃ "giriḃbajan"ti

1. Naravarabuddhabhāsīte (Si)

2. Amatarasamhi (Ka)

vuccati. **Nagaravareti** uttamanagare, Rājagaham sandhāyāha. **Sumāpiteti** Mahāgovindapaṇḍitena vatthuvijjāvidhinā sammadeva nivesite. **Paricārikāti** saṃgītaparicariyāya upaṭṭhāyikā. **Rājavarassāti** Bimbisāramahārājassa. **Sirimatoti** ettha “sirīti buddhipuññānam adhivacanan”¹ti vadanti. Atha vā puññanibbattā sarīraso bhaggādisampatti katapuññam¹ nissayati, katapuññehi vā nissīyatīti “sirī”¹ti vuccati, sā etassa atthīti Sirimā, tassa sirimato. **Paramasusikkhitāti** ativiya sammadeva ca sikkhitā. **Ahunti** ahosiṃ. **Avedimsūti** aññāsum.

143. **Isinisabhoti** gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho, sabbagavasetṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho. Yathā so attano nisabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā kenaci parissayena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ Bhagavā dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajapādehi aṭṭhaporisapathaviṃ uppīletvā sadevake loka kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati, tasmā nisabho viyāti nisabho. Sīlādīnam dhammakkhandhānam esanaṭṭhena “isī”¹ti laddhavohāresu sekkhāsekkha-isīsu nisabho, isīnam vā nisabho, isi ca so nisabho cāti vā isinisabho. Veneyyasatte vinetīti **vināyako**, nāyakavirahitoti vā **vināyako**, sayambhūti attho.

Adesayī samudayadukkhaniccatanti samudayasaccassa ca dukkhasaccassa ca aniccataṃ vayadhammataṃ abhāsi. Tena “yamkiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ”¹ti attano abhisamayañāṇassa pavatti-ākāraṃ dasseti. **Samudayadukkhaniccatanti** vā samudayasaccaṇca dukkhasaccaṇca aniccataṇca. Tattha samudayasaccadukkhasaccaggahaṇena vipassanāya bhūmiṃ dasseti, aniccatāgahaṇena tassā pavatti-ākāraṃ dasseti. Saṅkhārānam hi aniccākāre vibhāvite dukkhākāro anattākāropi vibhāvitoyeva hoti

1. Katapuññe (Sī)

taṃnibandhanattā tesam. Tenāha “yadaniccaṃ, taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ, tadanattā”¹. **Asaṅkhataṃ dukkhanirodha sassatanti** kenaci paccayena na saṅkhatanti asaṅkhataṃ, sabbakālaṃ tathabhāvena sassataṃ, sakalavaṭṭadukkhanirodhabhāvato dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṇca me adesayīti yojanā. **Maggañcimarāṃ akuṭilamañjasarāṃ sivanti** antadvayaparivajjanena kuṭilabhāvakarānaṃ māyādīnaṃ kāyavaṇṇakādīnaṃ pahānena akuṭilaṃ, tato eva añjasarāṃ, asivabhāvakarānaṃ kāmarāgādīnaṃ samucchindanena sivaṃ nibbānaṃ. **Magganti** nibbānatthikehi maggīyati, kilese vā mārento gacchatīti “maggo”²ti laddhanāmaṃ idaṃ tumhākaṇca mamaṇca paccakkhabhūtaṃ dukkhanirodhagāminipaṭipadāsāṅkhātāṃ ariyasaccaṇca² me adesayīti yojanā.

144. **Sutvānaḥaṃ amatapadaṃ asaṅkhataṃ, Tathāgatassa’nadhivarassa sāsanaṃ** ettha ayaṃ saṅkhepattho—tathā āgamanādi-atthena **Tathāgatassa** sadevake loke aggabhāvato **anadhivarassa** Sammāsambuddhassa amatapadaṃ **asaṅkhataṃ** nibbānaṃ uddissa desitattā, amatassa vā nibbānassa paṭipajjanupāyattā kenacipi asaṅkharaṇīyattā ca amatapadaṃ asaṅkhataṃ **sāsanaṃ** saddhammaṃ **ahaṃ sutvānāti**. **Sīlesvahanti** sīlesu nipphādetabbesu ahaṃ. **Paramasusamvutāti** ativiya sammadeva samvutā. **Ahanti** ahoṣiṃ. **Dhamme** **thitāti** paṭipattidhamme patiṭṭhitā.

145. **Ñatvānāti** sacchikiriyābhisamayavasena jānitvā. **Tatthevāti** tasmiṃ yeva khaṇe, tasmiṃyeva vā attabhāve. **Samathasamādhimāphusinti** paccanīkadhammānaṃ samucchavedavasena samanato vūpasamanato paramatthasamathabhūtaṃ lokuttarasamādhimāphusiṃ adhigacchiṃ. Yadi pi yasmiṃ khaṇe nirodhassa sacchikiriyābhisamayo, tasmiṃyeva khaṇe maggassa bhāvanābhisamayo, ārammaṇapaṭivedhaṃ pana bhāvanāpaṭivedhasseva purimasiddhikāraṇaṃ viya katvā dassetuṃ—

“Ñatvānaḥaṃ virajapadaṃ asaṅkhataṃ,
Tathāgatena’nadhivarena desitaṃ.

Tatthevahaṃ samathasamādhimāphusin”³ti vuttaṃ yathā “cakkhuṃ ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ”³. **Ñatvānāti** vā samānakālavasena vuttanti

1. Saṃ 2. 19 piṭṭhe.

2. Ariyamaggaṇca (Si, Ka)

3. Ma 1. 326; Ma 3. 328; Saṃ 2. 261 piṭṭhesu.

veditabbaṃ yathā “nihantvāna tamaṃ¹ sabbaṃ, ādicco nabhamuggato”ti. **Sāyevā**ti yā lokuttarasamādhīphusaṇā laddhā, sāyeva. **Paramaniyāmatā**ti paramā uttamā magganiyāmatā.

146. **Visesananti** puthujjanehi visesakam̐ visiṭṭhabhāvasādhakam̐. **Ekamsikā**ti “Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṃgho”ti ekamsagāhavatī ratanattaye nibbīcīkicchā. **Abhisamaye visesiyā**ti saccapaṭivedhavasena visesaṃ patvā. “Visesinī”tipi paṭhanti, abhisamayahetu visesavatīti attho. **Asamsayā**ti soḷasavatthukāya aṭṭhavatthukāya ca vicīkicchāya pahīnattā apagatasamsayā. “Asamsiyā”ti keci paṭhanti. **Bahujanapūjitā**ti sugatīti parehi patthanīyaguṇāti attho. **Khiḍḍāratinti** khiḍḍābhūtaṃ ratim̐, atha vā khiḍḍaṇca ratiṇca khiḍḍāvihāraṇca ratisukhaṇca.

147. **Amatadasa’mhī**ti amatadasā nibbānadassāvinī amhi. **Dhammaddasā**ti catusaccadhammaṃ diṭṭhavatī. **Sotāpannā**ti ariyamaggasotaṃ ādito pattā. **Na ca pana matthi duggatī**ti na ca pana me atthi duggati avinipātadhammattā.

148. **Pāsādiketi** pasādāvahe. **Kusalarateti** kusale anavajjadhamme nibbāne rate. **Bhikkhavoti** bhikkhū namassitum̐ upāgaminti yojanā. **Samaṇasamāgamaṃ sivantī** samaṇānaṃ samitapāpānaṃ Buddhabuddhasāvakānaṃ sivaṇca dhammaṃ khemaṃ samāgamaṃ saṅgamaṃ payirupāsītum̐ upāgaminti sambandho. **Sirimato dhammarājinoti** bhummatthe sāmivacanaṃ, sirimati dhammarājinīti attho. Evameva ca keci paṭhanti.

149. **Muditamana’mhī**ti moditamanā amhi. **Pīṇitā**ti tuṭṭhā, pīṭirasavasena vā tittā. **Naravaradammasārathinti** naravaro ca so aggapuggalattā, dammānaṃ dametabbānaṃ veneyyānaṃ nibbānābhīkukhaṃ saraṇato dammasārathi cāti naravaradammasārathi, taṃ. **Paramahitānukampakanti** paramena uttamena hitena sabbasattānaṃ anukampakam̐.

1. Nihantvā timiraṃ (Sī)

Evam Sirimā devadhītā attano laddhipavedanamukhena ratanattaye pasādaṃ pavedetvā Bhagavantaṃ bhikkhusaṃghaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā devalokameva gatā. Bhagavā tameva otiṇṇavatthuraṃ aṭṭhuppattim katvā dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu arahattaṃ pāpuṇi, sampattaparisāyapi sā dhammadesanā sātthikā jātāti.

Sirimāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

17. Kesakārīvimānavañṇanā

Idaṃ vimānaṃ ruciraṃ pabhassaranti Kesakārīvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Bārāṇasiyaṃ viharati Isipatane Migadāye. Tena kho pana samayena sambahulā bhikkhū pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya Bārāṇasiṃ piṇḍāya pavisiṃsu. Te aññatarassa brāhmaṇassa gehadvārasamīpena gacchanti. Tasmim ca gehe brāhmaṇassa dhītā Kesakārī nāma gehadvārasamīpe mātu sīsato ūkā gaṇhanti te bhikkhū gacchante disvā mātaraṃ āha “amma ime pabbajitā¹ paṭhamena yobbanena samannāgatā abhirūpā dassanīyā pāsādikā sukhumālā kenaci pārijuṇṇena anabhibhūtā maññe, kasmā nu kho ime imasminyeva vaye pabbajanti”ti. Taṃ mātā āha “atthi amma Sakyaputto Sakyakulā pabbajito Buddho loke uppanno, so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ majjhakalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ, parisuddhaṃ brahmacariyaṃ pakāseti, tassa ime dhammaṃ sutvā pabbajanti”ti.

Tena ca samayena āgataphalo viññātasāsano aññataro upāsako tāya vīthiyā gacchanto taṃ kathaṃ sutvā tāsāṃ santikaṃ upasaṅkami. Atha naṃ brāhmaṇī āha “etarahi kho upāsaka bahū kulaputtā mahantaṃ bhogakkhandhaṃ mahantaṃ nātiparivaṭṭaṃ pahāya Sakyasamaye² pabbajanti, te kiṃ nu kho atthavaśaṃ sampassantā pabbajanti”ti. Taṃ sutvā upāsako “kāmesu ādīnavaṃ, nekkhamme ca ānisaṃsaṃ sampassantā”ti vatvā attano

1. Ime pabbajitā nāma bhattāhārā (Ka)

2. Sakyakulasamīpe (Ka)

ñāṇabalānurūpaṃ tamatthaṃ vitthārato kathesi, tiṇṇaṇca ratanānaṃ guṇe pakāsesi, pañcannaṃ sīlānaṃ diṭṭhadhammikaṃ samparāyikaṇca guṇānisaṃsaṃ pavedesi. Atha brāhmaṇadhītā taṃ “kiṃ amhehipi saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāya tayā vutte guṇānisaṃse adhigantuṃ sakkā”ti pucchi. So “sabbasādhāraṇā ime dhammā Bhagavatā bhāsītā, kasmā na sakkā”ti vatvā tassā saraṇāni ca sīlāni ca adāsi. Sā gahitasaraṇā samādinnaṣīlā ca hutvā puna āha “kiṃ ito uttari¹ aññampi karaṇīyaṃ atthī”ti. So tassā viññubhāvaṃ sallakkhento “upanissayasampannā bhavissatī”ti ñatvā sarīrasabhāvaṃ vibhāvento dvattiṃ sākārakammaṭṭhānaṃ kathetvā kāye virāgaṃ uppādetvā upari aniccatādiṭṭhisaṃyuttāya dhammiyā kathāya saṃvejetvā vipassanāmaggaṃ ācikkhitvā gato. Sā tena vuttanayaṃ sabbaṃ manasi katvā paṭikūlamanasikāre samāhitacittā vipassanaṃ paṭṭhapetvā upanissayasampattiyaṃ na cirasseva sotāpattiphale patiṭṭhahi. Athāparena samayena kālaṃ katvā Sakkassa devaraṇṇo paricārikā hutvā nibbatti, sataṣaṇṇaṇcassā accharāparivāro ahoṣi. Taṃ Sakko devarājā disvā acchariyabbhutaṇcittajāto pamuditahadayo—

150. “Idaṃ vimānaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ,
 Veḷuriyathambhaṃ satataṃ sunimmitaṃ.
 Suvaṇṇarukkhehi samantamoṭṭhataṃ,
 Thānaṃ mamaṃ kammavipākasambhavaṃ.

151. Tatrūpapannā purimaccharā imā,
 Sataṃ saṇṇāni sakena kammaṇā.
 Tuvaṃsi ajjhupagatā yasassinī,
 Obhāsayāṃ tiṭṭhasi pubbadevatā.

152. Sasī adhiggaṃyha yathā virocāti,
 Nakkhattarājāriva tāraḷāgaṇaṃ.
 Tatheva tvaṃ accharāsaṇṇaṃ² imaṃ,
 Daddallamānā yasasā virocasi.

1. Uttariṃ (Sī)

2. Accharāsaṇṇaṃ (Sī)

153. Kuto nu āgamma anomadassane,
 Upaṇṇā tvaṃ bhavaṇaṃ mamaṃ idaṃ.
 Brahmaṃva devā tidaṣā sahindakā,
 Sabbe na tappāṃse dassanena tan”ti¹—

Catūhi gāthāhi tāya katakammaṃ pucchi.

150. Tattha **idaṃ vimānanti** yasmim vimāne sā devatā uppaṇṇā, taṃ attano vimānaṃ sandhāyāha. **Satatanti** sabbakālaṃ ruciraṃ pabhassaranti yojanā. **Satatanti** vā sammātataṃ, ativiya vitthiṇṇanti attho. **Samantamoṭṭhatanti** samantato avatthataṃ chāditaṃ. **Ṭhānanti** vimānameva sandhāya vadati. Taṃ hi tiṭṭhanti ettha katapuññāti ṭhānanti vuccati. **Kammavipākasambhavanti** kammavipākabhāvena sambhūtaṃ, kammavipākena vā sahasambhūtaṃ. **Mamanti** idaṃ mama ṭhānaṃ mama kammavipākasambhavanti dvīhihi padehi yojetabbaṃ.

151. **Tatrūpaṇṇāti** gāthāya ayaṃ saṅkhepattho—**tatra** tasmim yathāvutte vimāne **upaṇṇā** nibbattā pageva uppaṇṇattā pubbadevatā **imā purimā accharāyo** parimāṇato sataṃ sahaṣṣāni. **Tuvaṃsīti** tvaṃ asi sakena kammunā ajjhupagatā upaṇṇā. **Yasassinīti** parivārasampannā, teneva sakena kammunā kammānubhāvena obhāsayanti virocamaṇā tiṭṭhasīti.

152. Idāni tameva obhāsaṇaṃ upamāya vibhāvento “**sasī**”ti gāthamāha. Tassattho—**yathā** sasalañchanayogena “**sasī**”ti nakkhattehi adhikaguṇatāya “nakkhattarājā”ti ca laddhanāmo cando sabbam **tārakāgaṇaṃ adhiggayha** abhibhavitvā **virocati** virājati, **tatheva tvaṃ imaṃ accharānaṃ** devakaññānaṃ **gaṇaṃ**² samūhaṃ attano **yasasā daddallamānā** ativiya vijjotamānā **virocasi**ti. Ettha ca “imā”ti “iman”ti ca nipātamattaṃ. Keci pana “nakkhattarājāriva tārāgaṇaṃ”³ tatheva tvaṃ”ti paṭhanti.

153. Idāni tassā devatāya purimabhavaṃ tattha katapuññaṇca pucchanto “**kuto nu āgammā**”ti gāthamāha. Tattha **kuto nu āgammāti**

1. Tvanti (Sī)

2. Saṅgamaṃ (Sī)

3. Tārakāgaṇaṃ (Sī)

kuto nu bhavato kuto nu puññakammato kāraṇabhūtaṭo idaṃ mama bhavaṇaṃ āgamma bhadde **anomadassane** sabbaṅgasobhane **tvaṃ upapannā** uppattigahaṇavasena upagatā. “Anomadassane”ti vuttamevatthaṃ upamāya pakāseṇto¹ “**brahmaṇva devā tidaṣā sahindakā, sabbe na tappāmase dassanena tan**”ti āha. Tattha yathā brahmāṇaṃ Sahampatiṃ Sanaṅkumāraṃ vā upagataṃ saha indenāti sahindakā Tāvatisā devā passantā dassanena na tappanti, evaṃ tava dassanena mayaṃ sabbe devā na tappāmeti attho.

Evaṃ pana Sakkena Devānamindena pucchitā sā devatā tamatthaṃ pakāseṇti—

154. “Yametaṃ Sakka anupucchase mamaṃ,
Kuto cutā tvaṃ idha āgatāti².
Bārāṇasī nāma puratthi Kāsināṃ,
Tattha ahosiṃ pure Kesakārikā.

155. Buddhhe ca dhamme ca pasannamānasā,
Saṃghe ca ekantagatā asaṃsayā.
Akhaṇḍasikkhāpadā āgatapphalā,
Sambodhidhamme niyatā anāmayā”ti—

gāthādvayamāha.

154-5. Tattha **yametaṃ** yaṃ etaṃ pañhanti attho. **Anupucchaseti** anukūlabhāvena pucchasi. **Mamanti** maṃ. **Puratthīti** puraṃ atthi. **Kāsinanti** Kāsiratṭhassa. **Kesakārikāti** purimattabhāve attano nāmaṃ vadati. **Buddhe ca dhamme cāti**-ādinā attano puññaṃ vibhāveti.

Puna Sakko tassā taṃ puññasampattiṇca dibbasampattiṇca anumodamāno—

1. Kathento (Ka)

2. Kuto cutāya āgati tava (I)

156. “Tantyābhinandāmase svāgatañca¹ te,
 Dhammena ca tvaṃ yasaṃ virocasi.
 Buddhē ca dhamme ca pasannamānase,
 Saṃghe ca ekantagata saṃsaye.
 Akhaṇḍasikkhāpade āgatapphale,
 Sambodhidhamme niyate anāmaya”ti—āha.

156. Tattha **tantyābhinandāmaseti** taṃ te duvidhampi sampattiṃ abhinandāma anumodāma. **Svāgatañca¹** teti tuyhañca idhāgamanam svāgataṃ, amhākaṃ pītisomanassasaṃvaddhanameva. Sesam vuttanayamevāti.

Taṃ pana pavattiṃ Sakko devarājā āyasmato Mahāmoggallānattherassa kathesi, thero Bhagavato nivedesi. Bhagavā tamattham aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā sadevakassa lokassa sātthikā jātāti.

Kesakārīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Sattarasavatthupaṭimaṇḍitassa

Paṭhamassa Pīṭhavaggassa atthavañṇanā niṭṭhitā.

2. Cittalatāvagga

1. Dāsivimānavañṇanā

Dutiyavagge **api Sakkova devindoti** dāsivimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavati Jetavane viharante Sāvattvivāsī aññataro upāsako sambahulehi upāsakehi saddhiṃ sāyanhasamayam vihāram gantvā dhammaṃ sutvā parisāya vuṭṭhitāya Bhagavantam upasaṅkamitvā “ito paṭṭhāya aham bhante saṃghassa cattāri niccabhattāni dassāmī”ti āha. Atha nam Bhagavā

1. Svāgatañca (Sī)

tadanucchavikaṃ dhammakathaṃ kathetvā vissajjeti. So “mayā bhante saṃghassa cattāri niccabhattāni paññattāni, sve paṭṭhāya ayyā mama gehaṃ āgacchantū”ti bhattuddesakassa ārocetvā attano gehaṃ gantvā dāsiyā tamatthaṃ ācikkhitvā “tattha tayā niccakālaṃ appamattāya bhavitabban”ti āha, sā “sādhū”ti sampaṭicchi. Pakatīyāva sā saddhāsampannā puññakāmā sīlavatī, tasmā divase divase kālasseva uṭṭhāya paṇītaṃ annapānaṃ paṭiyādetvā bhikkhūnaṃ nisīdanaṭṭhānaṃ susammatṭhaṃ superibhaṇḍakaṃ¹ katvā āsanāni paññāpetvā bhikkhū upagate tattha nisīdāpetvā vanditvā gandhapupphadhūpadīpehi pūjetvā sakkaccaṃ parivisati.

Athekadivasāṃ bhikkhū katabhattakicce upasaṅkamitvā vanditvā evamāha “kathaṃ nu kho bhante ito jāti-ādidukkhato parimutti hotī”ti. Bhikkhū tassā saraṇāni ca pañca sīlāni ca datvā kāyasabhāvaṃ pakāsetvā paṭikūlamanasikāre niyojesuṃ, apare aniccatāpaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ kathesuṃ. Sā soḷasa vassāni (sīlaṃ rakkhantī antaranarā yoniso manasikarontī)² ekadivasāṃ dhammassavanasappāyaṃ labhitvā ñāṇassa ca paripakkattā vipassanaṃ vadḍhetvā sotāpattiphalaṃ sacchākāsi. Sā aparena samayena³ kālaṃ katvā Sakkassa devaraṇṇo vallabhā paricārikā hutvā nibbatti. Sā saṭṭhitūriyasahashehi paricariyamānā⁴ accharāsatasahassaparivutā mahantaṃ dibbasampattiṃ anubhavantī pamudā modamānā saparivārā uyyānādīsu vicarati. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva disvā—

157. “Api Sakkova devindo, ramme Cittalatāvane.

Samantā anupariyāsi, nārīgaṇapurakkhatā.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

158. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

1. Suparibhaṇḍakataṃ (Sī)

3. Sā na cirasseva (Ka)

2. () natthi Sihaḷa-pothhake.

4. Vādiyamānā (Ka), parivāriyamānā (I)

159. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
 Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
 Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.
160. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
 Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
161. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
 Dāsī ahoṣiṃ parapessiyā¹ kule.
162. Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.
 Tassā me nikkamo āsi, sāsane tassa tādino.
163. Kāmaṃ bhijjatuyaṃ kāyo, neva atthettha saṇṭhanaṃ².
 Sikkhāpadānaṃ pañcannaṃ, maggo sovattthiko sivo.
164. Akaṇṭako agahano, uju sabbhi pavedito.
 Nikkamassa phalaṃ passa, yathidaṃ pāpuṇitthikā.
165. Āmantanikā raññaṃhi, Sakkassa Vasavattino.
 Saṭṭhi tūriyasahassāni, paṭibodhaṃ karonti me.
166. Ālambo gaggaro bhīmo, sādhuvaḍḍi ca saṃsayo.
 Pokkharo ca suphasso ca, vīṇāmokkhā ca nāriyo.
167. Nandā ceva Sunandā ca, Soṇadinnā sucimhitā.
 Alambusā missakesī ca, puṇḍarīkāti dāruṇī.
168. Eṇīphassā suphassā ca, Subhaddā muduvādinī³.
 Etā cañña ca seyyāse, accharānaṃ pabodhikā.
169. Tā maṃ kālenupāgantvā⁴, abhibhāsanti devatā.
 Handa naccāma gāyāma, handa taṃ ramayāmase.

1. Parapessiyā (Ka)

3. Subhaddā mudukācari (I)

2. Santhanaṃ (Sī, Syā, I)

4. Tā maṃ pālenupāgantvā (Sī)

170. Nayidaṃ akatapuññānaṃ, katapuññānamevidaṃ.
Asokaṃ Nandanaṃ rammaṃ, tidasānaṃ mahāvanaṃ.

171. Sukhaṃ akatapuññānaṃ, idha natthi parattha ca.
Sukhañca katapuññānaṃ, idha ceva parattha ca.

172. Tesāṃ saḥabyakāmānaṃ, kattabbaṃ kusalaṃ bahuṃ.
Katapuññā hi modanti, sagge bhogasamaṅgino”ti¹—

devatā vissajjesi.

157. Tattha **api Sakkova devindoti** apisaddo sambhāvanāyaṃ, ivasaddo ikāralopaṃ katvā vutto upamāyaṃ, tasmā yathā nāma Sakko Devānamindoti attho. Sakkasamabhāvo tissā² devatāya parivārasampattidassanattamaṃ vutto³. Keci “apīti nipātamattan”ti vadanti. **Cittalatāvaneti** Cittāya nāma devadhītāya puññānubhāvena nibbatte, cittānaṃ vā vicittapupphaphalādivisesayuttānaṃ santānakavalli-ādīnaṃ tattha yebhuyyatāya Cittalatāvananti laddhanāme devuyyāne.

161. **Parapessiyāti** paresaṃ kule tasmaṃ tasmaṃ kicce pesaniyā,
paresaṃ veyyāvaccakārīti attho.

162. **Tassā me nikkamo āsi, sāsane tassa tādīnoti** tassā dāsiyāpi samānāya pañcahi cakkhūhi cakkhumato Buddhassa Bhagavato upāsikā hutvā soḷasa vassāni sīlaṃ rakkhantiyā kammaṭṭhānañca manasi karontiyā manasikārānubhāvena me mayhaṃ uppajjamāne sattatimsabodhipakkhiyadhammasaṅkhāte iṭṭhādīsu tādīlakkhaṇasampattiyā tādīno Satthu sāsane tappariyāpannoyeva saṃkilesapakkhato nikkamanena “nikkamo”ti laddhanāmo sammāvāyāmo āsi ahosi uppajji.

163-4. Tassa pana nikkamassa pubbhāgassa pavattākāraṃ dassetuṃ
“**kāmaṃ bhijjatuyaṃ kāyo, neva atthettha saṇṭhananti** vuttaṃ.

1. Sabbabhogasamaṅginoti (Sī)

2. Sakkūpamā nāmetissā (Sī)

3. Vuttā (Sī)

tassattho—yadipi me **ayaṃ kāyo bhijjatu** vinassatu, tattha kiñcimattampi apekkhaṃ akaronṭi **ettha** etasmiṃ kammaṭṭhānānuyoge **neva atthi** me vīriyassa **saññhanam**¹ sithilikaraṇanti vīriyaṃ samuttejenti vipassanaṃ ussukkāpesinti.

Idāni tathā vipassanaṃ ussukkāpetvā paṭiladdhaguṇaṃ dassenti—

“Sikkhāpadānaṃ pañcannaṃ, maggo sovathhiko sivo.

Akaṇṭako agahano, uju sabbhi pavedito.

Nikkamassa phalaṃ passa, yathidaṃ pāpuṇitthikā”ti—āha.

Tatrāyaṃ saṅkhepattho—yo niccasiḷavasena samādinnaṃ pañcannaṃ sikkhāpadānaṃ sikkhākoṭṭhāsānaṃ upanissayabhāvena laddhattā tesāṃ paripūritattā ca **sikkhāpadānaṃ pañcannaṃ** sambandhībhūto, yasmiṃ santāne uppanno, tassa sabbākārena sotthibhāvasampādanato sundaratthabhāvato ca **sovathhiko** sotthiko, saṅkilesadhammehi anupaddutattā khemappattihetutāya ca **sivo**, rāgakaṇṭakādīnaṃ abhāvena **akaṇṭako**, kilesadiṭṭhiduccaritagahanasamucchedanato **agahano**, sabbajimhavaṇkakuṭilabhāvāpagamahetutāya **uju**, Buddhādīhi sappurisehi pakāsītattā **sabbhi pavedito** ariyamaggo, taṃ **yathā** yena upāyabhūtena **itthikā** dvaṅgulabahalabuddhikāpi samānā **pāpuṇim**, tassa **nikkamassa** yathāvuttavīriyassa idaṃ **phalaṃ passāti** Sakkaṃ ālapati.

165. **Āmantanikā raññomhi, Sakkassa Vasavattinoti** sayamaṃvasībhāvena vattanato, dvīsu devalokesu attano vasaṃ issariyaṃ vattetīti vā Vasavattī² tassa Vasavattino Sakkassa devarañño āmantanikā ālāpasallāpayoggā³, kīḷanakāle vā tena āmantetabbā amhi, nikkamassa vīriyassa phalaṃ passāti yojanā. Ātatavitatādibhedena pañca tūriyaṅgāni dvādasahi pañibhāgehi ekato pavajjamānāni saṭṭhi honti, tāni pana saḥassamattāni payirupāsanaśāna upaṭṭhitāni sandhāyāha “**saṭṭhi tūriyasahassāni, paṭibodhaṃ karonti me**”ti. Tattha **paṭibodhanti** pītisomanassānaṃ pabodhanaṃ.

1. Santhānaṃ (Sī)

2. Issariyaṃ vatteti (Ka)

3. Allāpasallāpayoggā (Sī, I, Ka)

166-8. **Ālamboti**-ādi tūriyavādakānaṃ devaputtānaṃ ekadesato nāmaggaḥaṇanti vadanti, tūriyānaṃ panetaṃ nāmaggaḥaṇaṃ. **Vīṇāmokkhādikā** devadhītā. **Sucimhitā**ti suddhamihitā¹, nāmameva vā etaṃ. **Muduvādinī**ti mudunāva vadatīti muduvādinī, mudukaṃ ativiya vādanasīlā, nāmameva vā. **Seyyāseti** seyyatarā. **Accharānanti** accharāsu saṅgīte pāsāmsatarā. **Pabodhikā**ti pabodhanakarā².

169. **Kālenā**ti yuttappattakālena. **Abhibhāsantī**ti abhimukhā, abhiratā vā hutvā bhāsanti. Yathā ca bhāsanti, taṃ dassetuṃ “**handā naccāma gāyāma, handā taṃ ramayāmase**”ti vuttaṃ.

170. **Idanti** idaṃ mayā laddhaṭṭhānaṃ. **Asokanti** iṭṭhakantapiyamanāpānaṃyeva rūpādīnaṃ sambhavato visokaṃ. Tato eva sabbakālaṃ pamodasaṃvaddhanato³ **Nandanam**. **Tidasānaṃ mahāvananti** Tāvatisadevānaṃ mahantaṃ mahanīyaṃca uyyānaṃ.

171. Evarūpā dibbasampatti nāma puññakammavasenevāti odissakanayena⁴ vatvā puna anodissakanayena⁵ dassentī “**sukhaṃ akatapūññānaṃ**”ti gāthamāha.

172. Puna attanā laddhassa dibbaṭṭhānassa parehi sādharmaṇakāmatāvasena dhammaṃ kathentī “**tesaṃ saḥabyakāmānaṃ**”ti osānagāthamāha. **Tesanti** Tāvatisadevānaṃ. **Saḥabyakāmānanti** saḥabhāvaṃ icchantehi, kattu-atthe hi idaṃ sāmivacanaṃ. Saha vāti pavattatīti sahavo, tassa bhāvo saḥabyaṃ yathā vīrassa bhāvo vīriyanti⁶.

Evam thero devatāya attano puññakamme āvikate tassā saparivārāya dhammaṃ desetvā devalokato āgantvā taṃ pavattim Bhagavato ārocesi, Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā sadevakassa lokassa sātthikā ahoṣīti.

Dāsivimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Visuddhāsītā (Ka)

3. Pamodasampannato (Ka)

5. Anodissakavasena (Sī)

2. Pabodhaniyakarā (Ka), pabodhanaṃ viya karā (I)

4. Odissakavasena (Sī)

6. Vīriyanti vuttaṃ (Sī, I)

2. Lakhumāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Lakhumāvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
 Bhagavati Bārāṇasiyaṃ viharante Kevaṭṭadvāraṃ nāma Bārāṇasinagarassa
 ekaṃ dvāraṃ, tassa avidūre nivīṭṭhagāmopi “kevaṭṭadvāraṃ”tveva
 paññāyittha. Tattha Lakhumā nāma ekā itthī saddhā pasannā
 buddhisampannā tena dvārena pavisante bhikkhū disvā vanditvā attano
 gehaṃ netvā kaṭacchubhikkhaṃ datvā teneva paricayena saddhāya
 vaḍḍhamānāya¹ āsanāsālaṃ kāretvā tattha pavīṭṭhānaṃ bhikkhūnaṃ āsanaṃ
 upaneti, pāṇiyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapeti. Yañca odanakummāsāḍākādi²
 attano gehe vijjati, taṃ bhikkhūnaṃ deti. Sā bhikkhūnaṃ santike dhammaṃ
 sutvā saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhāya samāhitā hutvā
 vipassanākammaṭṭhānaṃ uggahetvā vipassanaṃ ussukkāpentī
 upanissayasampannatāya na cirasseva sotāpattiphale paṭiṭṭhahi, sā
 aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane mahati vimāne nibbatti,
 accharāsahassaṇṇassā parivāro ahosi. Sā tattha dibbasampattiṃ anubhavanti
 pamodamānā vicarati. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto
 “**abhikkantena vaṇṇenā**”ti-ādigāthāhi pucchīti sabbaṃ vuttanayameva. Tena
 vuttaṃ—

173. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

174. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.

Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

175. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,

Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.

Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,

Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsātīti.

176. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.

Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1. Saddhāya ca vaḍḍhamānā (Sī)

2. Odanakummāsasākādikaṃ (Sī)

177. Kevaṭṭadvārā nikkhamma, ahu mayhaṃ nivesanaṃ.
Tattha saṅcaramānānaṃ, sāvakaṇaṃ mahesinaṃ.

178. Odanaṃ kummāsaṃ ḍākaṃ¹, loṇasovīrakañcahaṃ.
Adāsinaṃ ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

179. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.

180. Uposathaṃ upavasissaṃ, sadā sīlesu saṃvutā.
Saññaṃ saṃvibhāgā ca, vimānaṃ āvasāmahaṃ.

181. Pāṇātipātā viratā, musāvādā ca saññatā.
Theyyā ca aticārā ca, majjapānā ca ārakā.

182. Pañcasikkhāpade ratā, ariyasaccāna kovidā.
Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.

183. Tena me'tādita vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

184. Mama ca bhante vacanena Bhagavato pāde sirasā vandeyyāsi
“lakhumā nāma bhante upāsikā Bhagavato pāde sirasā vandati”ti.
Anacchariyaṃ kho panetaṃ bhante yaṃ maṃ Bhagavā aññatarasmim
sāmaññaphale byākareyya. Taṃ Bhagavā sakadāgāmiphale byākāsīti.

177. Tattha **Kevaṭṭadvārā nikkhammāti** Kevaṭṭadvārato
nikkhamanaṭṭhāne.

178. **Ḍākanti** taṇḍuleyyakādisākabyañjanaṃ. **Loṇasovīrakanti**
dhaññarasādihi bahūhi sambhārehi sampādetabbaṃ ekaṃ pānaṃ.
“Ācāmakañjikaloṇūdakaṇ”tipi vadanti.

Pucchāvissajjanāvasāne sā therassa dhammadesanāya
sakadāgāmiphalaṃ pāpuṇi. Sesam Uttarāvimāne vuttanayānusārena eva
veditabbaṃ.

Lakhumāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

3. Ācāmadāyikāvimānavañṇanā

Piṇḍāya te carantassāti Ācāmadāyikāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena kho pana samayena Rājagahe aññatarāṃ kulāṃ ahivātarogena upaddutaṃ ahosi, tattha sabbe janā matā ṭhapetvā ekaṃ itthiṃ. Sā gehaṃ gehagatañca sabbaṃ dhanadhaññaṃ chaḍḍetvā maraṇabhayaabhītā bhittichiddena palātā anāthā hutvā paragehaṃ gantvā tassa piṭṭhipasse vasati. Tasmiṃ gehe manussaṃ karuṇāyantaṃ ukkhali-ādīsu avasiṭṭhaṃ yāgubhatta-ācāmaḍiṃ tassā denti, sā taṃ bhuñjitvā jīvikāṃ¹ kappeti.

Tena ca samayena āyasmā Mahākassapo sattāhaṃ nirodhasamāpattiṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhito “kaṃ nu kho ahaṃ ajja āhārapaṭiggahaṇena anuggahessāmi, duggatito ca dukkhato ca mocessāmi”ti cintento taṃ itthiṃ āsannamaraṇaṃ nirayaśaṃvattanikañcassā kammaṃ katokāsaṃ disvā “ayaṃ mayi gate attanā laddhaṃ Ācāmaṃ dassati, teneva Nimmānaratidevaloke uppajjissati, evaṃ nirayūpapattito mocetvā handāhaṃ imissā saggasampattiṃ nipphādessāmi”ti pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaraṃ ādāya tassā nivesanaṭṭhānābhimukho gacchati. Atha Sakko Devānamindo aññātakavesena anekarasaṃ anekasūpabyañjanaṃ dibbāhāraṃ upanesi. Taṃ ñatvā thero “Kosiya tvaṃ katakusalo, kasmā evaṃ karosi, mā duggatānaṃ kapaṇānaṃ sampattiṃ vilumpī”ti paṭikkhipitvā tassā itthiyā purato aṭṭhāsi.

Sā therāṃ disvā “ayaṃ mahānubhāvo thero, imassa dātabbayuttakaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā idha natthi, idaṃca kiliṭṭhabhājanagataṃ tiṇacuṇṇarajānukiṇṇaṃ aloṇaṃ sītalaṃ apparasaṃ ācāmakañjīyamattaṃ edisassa dātuṃ na ussahāmi”ti cintetvā “aticchathā”ti āha. Thero ekaṇḍanikkhepaṃmattaṃ apasakkitvā aṭṭhāsi. Gehavāsino manussaṃ bhikkhaṃ upanesuṃ, thero na sampatiṇṇaṃ. Sā duggatitthī “mameva anuggahatthāya idhāgato, mama santakameva paṭiggahetukāmo”ti ñatvā pasannamānasā ādarajātā taṃ ācāmaṃ therassa patte ākiri. Thero tassā

1. Tattha sā tesāṃ vāhassā jīvikāṃ (Sī, I)

pasādasamvaddhanattham bhuñjanākāram dassesi, manussā āsanam paññāpesum. Thero tattha nisīditvā tam ācāmam bhuñjitvā pivitvā onītapattapāṇī anumodanam katvā tam duggatitthim “tvaṃ ito tatiye attabhāve mama mātā ahoṣī”ti vatvā gato. Sā tena there atipasādañca¹ uppādetvā tassā rattiya paṭhamayāme kālam katvā Nimmānaratīnam devānam saḥabyatam upapajji. Atha Sakko devarājā tassā kālakatabhāvam ñatvā “kattha nu kho uppannā”ti āvajjento Tāvatisesū adisvā rattiya majjhimayāme āyasmantaṃ Mahākassapaṃ upasaṅkamitvā tassā nibbattaṭṭhānam pucchanto—

185. “Piṇḍāya te carantassa, tuṇhībhūtassa tiṭṭhato.

Daliddā kapaṇā nārī, parāgāram apassitā².

186. Yā te adāsi ācāmam, pasannā sehi pāṇibhi.

Sā hitvā mānusaṃ dehaṃ, kaṃ nu sā disataṃ gatā”ti—

dve gāthā abhāsi.

185. Tattha **piṇḍāyāti** piṇḍapātathāya. **Tuṇhībhūtassa tiṭṭhatoti** idaṃ piṇḍāya caraṇākāradassanam, uddissa tiṭṭhatoti attho. **Daliddāti** duggatā. **Kapaṇāti** varākī. “Daliddā”ti iminā tassā bhogaṇārijuṇṇam dasseti, “kapaṇā”ti iminā ñātipārijuṇṇam. **Parāgāram apassitāti** paragehaṃ nissitā, paresam ghare bahipitṭhichadanam nissāya vasantī.

186. **Kaṃ nu sā disataṃ gatāti** chasu kāmadevalokesu uppajjasena kaṃ nāma disaṃ gatā. Iti Sakko “therena tathā katānuggahā uḷārāya dibbasampattiya bhāginī, na ca dissatī”ti heṭṭhā dvīsu devalokesu apassanto saṃsayāpanno pucchati.

Athassa thero—

187. “Piṇḍāya me carantassa, tuṇhībhūtassa tiṭṭhato.

Daliddā kapaṇā nārī, parāgāram apassitā².

1. Bhattippasādañca (Sī)

2. Avassitā (Sī)

188. Yā me adāsi ācāmaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.
Sā hitvā mānusaṃ dehaṃ, vippamuttā ito cutā.

189. Nimmānaratino nāma, santi devā mahiddhikā.
Tattha sā sukhitā nārī, modatācāmadāyikā”ti¹—

pucchitanīyāmeneva paṭivacanaṃ dento tassā nibbattaṭṭhānaṃ kathesi.

188. Tattha **vippamuttā**ti tato manussadobhaggiyato
paramakāruṇṇāvuttito vippamuttā apagatā.

189. **Modatācāmadāyikā**ti Ācāmaṃ modatācāmadāyikā sāpi nāma pañcame
kāmasagge dibbasampattiyā modati, passa tāva khettsasampattiphalanti²
dasseti.

Puna Sakko tassā dānassa mahapphalataṃ mahānisaṃsataṃ sutvā taṃ
thomento—

190. “Aho dānaṃ varākiyā, Kassape suppatiṭṭhitaṃ.
Parābhatena dānena, ijjhittha vata dakkhiṇā.

191. Yā mahesittaṃ kāreyya, cakkavattissa rājino.
Nārī sabbaṅgakalyāṇī, bhattu cānomadassikā.
Etassācāmadānassa, kalamā nāgghati soḷasim.

192. Sataṃ nikkhā sataṃ assā, sataṃ assatarīrathā.
Sataṃ kaṇṇāsahassāni, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Etassācāmadānassa, kalamā nāgghanti soḷasim.

193. Sataṃ Hemavatā nāgā, īsādanā urūḷhavā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
Etassācāmadānassa, kalamā nāgghanti soḷasim.

194. Catunnamapi dīpānaṃ, issaraṃ yodha kāraye.
Etassācāmadānassa, kalamā nāgghati soḷasim”ti—āha.

1. Moditācāmadāyikāti (I, Ka)

2. Khettsasampattibalanti (Sī)

190. Tattha **ahoti** acchariyatthe nipāto. **Varākiyā**ti kapaṇiyā. **Parābhatenā**ti parato ānītena, paresaṃ gharato uñchācariyāya laddhenāti attho. **Dānenā**ti dātabbena ācāmaṃmattena deyyadhammena. **Ijjhitthavata dakkhiṇā**ti dakkhiṇā dānaṃ aho nipphajjittha, aho mahapphalā mahājutikā mahāvippahārā ahuvatthāti attho.

191. Idāni “itthiratanādīnipi tassa dānassa satabhāgampi saḥassabhāgampi na upenti”ti dassetuṃ “**yā mahesittāṃ kāreyyā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sabbaṅgakalyāṇī**ti “nātidīghā nātirassā nātikisā nātithulā nātikālī nāccodātā atikkantā mānusaṃvaṇṇaṃ appattā dibbavaṇṇaṃ”ti evaṃ vuttehi sabbehi aṅgehi kāraṇehi, sabbehi vā aṅgapaccāṅgehi kalyāṇī sobhanā sundarā. **Bhattu cānomadassikā**ti sāmikassa alāmakadassanā sātisaṃyaṃ dassanīyā pāsādikā. **Etassācāmadānassa, kalaṃ nāgghati soḷasinti** etassa eṭṭhā dinnassa ācāmadānassa phalaṃ soḷasabhāgaṃ katvā tato ekaṃ bhāgaṃ puna soḷasabhāgaṃ katvā gahitabhāgasāṅkhātāṃ soḷasiṃ kalaṃ cakkavattiraṇṇo¹ itthiratanabhāvopi nāgghati nānubhoti na pāpuṇāti. “Suvaṇṇassa pañcadasadharaṇaṃ nikkhaṇaṃ”ti vadanti, “satadharaṇaṃ”ti apare.

193. **Hemavatāti** Himavati jātā, Hemavatajātikā vā. Te hi mahantā thāmajavasampannā ca honti. **Īsādanatāti** rathāsāsadisadantā², thokaṃyeva avanatadantāti attho. Tena visālakadāṭṭhībhāvaṃ³ nivāreti. **Urūḷhavāti** thāmajavaparakkamehi brūhanto, mahantaṃ yuddhakiccaṃ vahituṃ samatthāti attho. **Suvaṇṇakacchāti** hemamayagīveyyakapaṭimukkā⁴. Kacchāsīsena hi sabbaṃ hatthiyoggaṃ⁵ vadati. **Hemakappanavāsasāti** suvaṇṇakhacitagaḷattharaṇakaṅkanādihatthālāṅkārasampannā⁶.

194. **Catunnamapi dīpānaṃ issaranti** dvisahassaparittadīpaparivārānaṃ Jambudīpādīnaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ issariyaṃ. Tena sattaratanaṃ samujjālaṃ sakalaṃ cakkavattisiriṃ vadati. Yaṃ panettha avuttaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayameva.

1. Cakkavattissa rājino (Sī)

3. Visālatādībhāvaṃ (I)

5. Hatthiyuttaṃ (Ka)

2. Rathasāsadisadantā (Sī, I)

4. Hemamayagīveyyakādīyuttā (I)

6. Hatthālāṅkārasannāhā (Sī)

Idha Sakkena devarājena attanā ca vuttaṃ sabbaṃ āyasmā
Mahākassapattothero Bhagavato ārocesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā
sampattaparisāya vitthārena dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa
sāthikā ahoṣīti.

Ācāmadāyikāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

4. Caṇḍālivimānavañṇanā

Caṇḍāli vanda pādānīti Caṇḍālivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā
Rājagahe viharanto paccūsavelāyaṃ Buddhāciṇṇaṃ mahākaruṇāsamāpattiṃ
samāpajjitvā uṭṭhāya lokaṃ olokeno addasa tasmiṃyeva nagare
caṇḍālāvasathe¹ vasantīṃ ekaṃ mahallikaṃ caṇḍālīṃ khīṇāyukaṃ,
nirayasamvattanikañcassā kammaṃ upaṭṭhitam, so mahākaruṇāya
samussāhitamānaso “saggasamvattanikaṃ kammaṃ kāretvā tenassā
nirayūpapattiṃ nisedhetvā sagge paṭiṭṭhāpessāmi”ti cintetvā mahatā
bhikkhusaṃghena saddhiṃ Rājagahaṃ piṇḍāya pavisati. Tena ca samayena
sā caṇḍālī daṇḍaṃ olubbha nagarato nikkhamantī Bhagavantam
āgacchantam disvā abhimukhī hutvā aṭṭhāsi. Bhagavāpi tassā gamanaṃ
nivārento viya purato aṭṭhāsi. Athāyasmā Mahāmoggallāno Satthu cittaṃ
ñatvā tassā ca āyuparikkhayaṃ Bhagavato vandanāya taṃ niyojento—

195. “Caṇḍāli vanda pādāni, Gotamassa yasassino.

Tameva² anukampāya, aṭṭhāsi isisattamo³.

196. Abhippasādehi manaṃ, arahantaṃhi tādini⁴.

Khippaṃ pañjalikā vanda, parittaṃ tava jīvitam”ti—

gāthādvayamāha.

195. Tattha **caṇḍālīti** jāti-āgatenā nāmena taṃ ālapati. **Vandāti**
abhivādaya. **Pādānīti** sadevakassa lokassa saraṇāni

1. Caṇḍālagāme (Ka)

3. Isisuttamo (Sī)

2. Taveva (Sī)

4. Tādine (Ka)

caraṇāni. **Tameva anukampāyāti** tameva anuggaṇhanatthaṃ, apāyūpapattito¹ nisedhetvā sagge nibbattāpanatthanti adhippāyo. **Aṭṭhāsīti** nagarampi apavisitvā ṭhito. **Isisattamoti** lokiyasekkhāsekkhapaccekabuddha-isīhi uttamo ukkaṭṭhatamo, atha vā Buddha-isīnaṃ Vipassi-ādīnaṃ sattamoti isisattamo.

196. **Abhippasādehi mananti** “Sammāsambuddho Bhagavā”ti tava cittaṃ pasādehi. **Arahantamhi tādinīti** ārakattā kilesānaṃ, tesamyeva arīnaṃ hatattā, saṃsāracakkassa arānaṃ hatattā, paccayānaṃ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvā ca arahante, iṭṭhādīsu tādibhāvappattiyā tādimhi. **Khippaṃ pañjalikā vandāti** sīghamyeva paggaḥita-añjalikā hutvā vandassu. Kasmāti ce? **Parittaṃ tava jīvitanti**, idāneva bhijjanasabhāvattā parittaṃ ati-ittaraṃ.

Iti thero gāthādvayena Bhagavato guṇe pakittento attano ānubhāve ṭhatvā tassā ca khīṇāyukatāvibhāvanena saṃvejento Satthu vandanāya niyojesi. Sā ca taṃ sutvā saṃvegajātā Satthari pasannamānasāva hutvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā añjalim katvā namassamānā Buddhagatāya pītiyā ekaggacittā hutvā aṭṭhāsī. Bhagavā “alamettakametissā saggūpapattiyā”ti nagaraṃ pāvisi saddhim bhikkhusaṃghena. Atha naṃ ekā bhantā gāvī taruṇavacchā tato eva abhidhāvantī siṅgena paharitvā jīvitā voropesi. Taṃ sabbaṃ dassetuṃ saṅgītikārā—

197. “Coditā bhāvitattena, sarīrantimadhārīnā.

Caṇḍālī vandi pādāni, Gotamassa yasassino.

198. Tamenam avadhī gāvī, caṇḍālīm pañjalīm ṭhitam.

Namassamānaṃ Sambuddham, andhakāre pabhaṅkaraṇ”ti—

gāthādvayamāhaṃsu.

198. Tattha **pañjalīm ṭhitam namassamānaṃ Sambuddhanti** gatepi Bhagavati² Buddhārammaṇāya pītiyā samāhitā hutvā sammukhā viya añjalīm paggayha

1. Apāyupattito (Sī)

2. Mahesiṃ Bhagavantam (Ka)

namassamānaṃ ʘhitaṃ. **Andhakāreti** avijjandhakārena sakalena
kilesandhakārena ca andhakāre loke. **Pabhaṅkaranti** ñāṇobhāsakaraṃ.

Sā ca tato cutā Tāvatiṃsesu nibbatti, accharānaṃ sataṣaḥassaṃ cassā
parivāro ahoṣi. Tadaheva ca sā saha vimānena āgantvā vimānato otaritvā
āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ upasaṅkamtivā vandi. Tamatthaṃ
dassetuṃ—

199. “Khīṇāsavaṃ vigatarajaṃ anejaṃ,
Ekaṃ araṇṇaṃhi raho nisinnaṃ.
Deviddhipattā upasaṅkamtivā,
Vandāmi taṃ vīra mahānubhāvaṃ”ti—

devatā āha. Taṃ thero pucchi—

200. “Suvaṇṇavaṇṇā jalitā mahāyasā,
Vimānamoruyha anekacittā.
Parivāritā accharāsaṅgaṇena¹,
Kā tvaṃ subhe devate vandase mamaṃ”ti.

200. Tattha **jalitā**ti attano sarīrappabhāya vatthābharaṇādīnaṃ obhāseṇa
ca jalantī jotenti. **Mahāyasā**ti mahāparivārā. **Vimānamoruyhā**ti vimānato
oruyha. **Anekacittā**ti anekavidhacittatāyuttā. **Subheti** subhagaṇe. **Mamanti**
maṃ.

Evam therena pucchitā puna sā—

201. “Ahaṃ bhaddante caṇḍālī, tayā vīreṇa pesitā.
Vandiṃ arahato pāde, Gotamassa yasassino.
202. Sāhaṃ vanditvā pādāni, cutā caṇḍālayoniyā.
Vimānaṃ sabbato bhaddaṃ, upaṇṇaṃhi Nandane.
203. Accharānaṃ sataṣaḥassaṃ, purakkhatvāna tiṭṭhati.
Tāsāhaṃ pavarā seṭṭhā, vaṇṇeṇa yasasāyunā.

1. Accharānaṃ gaṇeṇa (Sī)

204. Pahūtakatakalyāṇā, sampajānā paṭissatā.

Muniṃ kārūṇikaṃ loke, taṃ bhante vanditumāgatā”ti—
catasso gāthāyo āha.

201-4. Tattha **pesitā**ti “Caṇḍālī vanda pādānī”ti-ādinā vandanāya uyyojitā. Yadiapi taṃ vandanāmayam puññaṃ pavattikkhaṇavasena parittam, khetmahantatāya pana phalamahantatāya ca ativiya mahantamevāti āha “**pahūtakatakalyāṇā**”ti. Tathā Buddhārammaṇāya pītiyā pavattikkhaṇe paññāya satiyā ca visadabhāvaṃ¹ sandhāyāha “**sampajānā paṭissatā**”ti. Puna—

205. “Idam vatvāna caṇḍālī, kataññū katavedinī.

Vanditvā arahato pāde, tatthevantaradhāyathā”ti—
gāthā saṅgītikārehi ṭhapitā.

205. Tattha **caṇḍālī**ti caṇḍālībhūtapubbāti katvā vuttam, devaloke ca idamāciṇṇam, yaṃ manussaloke niruḥhasamaññāya vohāro. Sesam vuttanayameva.

Āyasmā pana Mahāmoggallāno imaṃ pavattiṃ Bhagavato ārocesi. Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Caṇḍālivimānavañṇanā niṭṭhitā.

5. Bhadditthivimānavañṇanā

Nīlā pītā ca kālā cāti Bhadditthivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena ca samayena Kimilanagare² Rohako nāma gahapatiputto ahosi saddho pasanno sīlācārasampanno. Tasmim yeva ca nagare tena samānamahābhoge kule ekā dārikā ahosi saddhā

1. Visāradabhāvaṃ (Sī)

2. Kimbilanagare (Sī, I)

pasannā pakatīyāpi bhaddatāya Bhaddāti nāmena. Atha Rohakassa mātāpitaro taṃ kumārīm¹ vāretvā tādise kāle² taṃ ānetvā āvāhavivāhaṃ akaṃsu. Te ubhopi samaggavāsaṃ vasanti. Sā attano ācārasampattiya “Bhadditthī”ti tasmiṃ nagare pākaṭā paññātā ahosi.

Tena ca samayena aggasāvaka pañcasatapañcasatabhikkhuparivārā janapadacārikaṃ carantā Kimilanagaraṃ pāpuṇṇimsu. Rohako tesāṃ tattha gatabhāvaṃ ñatvā somanassajāto there upasaṅkamitvā vanditvā svātanāya nimantetvā dutiyadivase paṇṇitena khādanīyena bhojanīyena saparivāre te santappetvā saputtadāro tehi desitaṃ dhammadesanaṃ sutvā tesāṃ ovāde paṭiṭṭhahanto saraṇāni gaṇhi, pañca sīlāni samādiyi. Bhariyā panassa aṭṭhamīcātuddasīpannarasīpāṭihāriyapakkhesu uposathaṃ upavasi, visesato sīlācārasampannā ahosi devatāhi ca anukampitā, tāya eva ca devatānukampāya attano upari patitaṃ micchāpavādaṃ niraṃkatvā³ suvisuddhasīlācārātāya ativiya loke patthaṭayasā ahosi.

Sā hi sayāṃ Kimilanagare ṭhitā attano sāmikassa vaṇijjāvasena Takkasilāyaṃ vasantassa ussavādivase sahāyehi ussāhitassa nakkhattakīlācette uppanne gharadevatāya attano dibbānubhāvena taṃ tattha netvā sāmikena saha yojitā teneva samāgamena paṭiṭṭhitagabbhā hutvā devatāya Kimilanagaraṃ paṇinīā anukkamena gabbhinibhāve pākaṭe jāte sassu-ādīhi “aticārini”ti āsaṅkitā tāya eva devatāya attano ānubhāvena Gaṅgāmahoghe Kimilanagaraṃ ottharante viya upaṭṭhāpīte attano patibbatābhāvasaṃsūcakena saccādhīṭṭhānapubbakena sapatthena vātavegasamuṭṭhitavīcijālaṃ⁴ Gaṅgāmahoghaṃ attano upari āpatitaṃ āyassaṇca⁵ nivattetvā sāmikena samāgatāpi tena pubbe sassu-ādīhi viya āsaṅkitā Takkasilāyaṃ tena dinnāṃ nānamudditaṃ saññāṇaṇca appentī taṃ āsaṅkaṃ niraṃkatvā bhattuno

1. Bhaddakumārīm (I)

2. Tādise uddesakāle (Sī)

3. Nirākatvā (Sī)

4. Vātave gasamuddhutavīcijālaṃ (Sī)

5. Āsaṅkaṇca (Sī), āyasakyaṇca (I)

ñābhijanassa ca mahājanassa ca sambhāvanīyā jātā. Tena vuttaṃ
“suvisuddhasīlacāratāya ativiya loke patthaṭayasā ahoṣī”ti.

Sā aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane uppannā. Atha
Bhagavati Sāvattthito Tāvatiṃsabhavanam gantvā pāricchattakamūle
paṇḍukambalasilāyaṃ nisinne devaparisāya ca Bhagavantam upasaṅkamitvā
vanditvā ekamantaṃ nisinnāya bhadditthīpi upasaṅkamitvā vanditvā
ekamantaṃ aṭṭhāsī. Atha Bhagavā dasasahassilokadhātūsu sannipatitāya
devabrahmaparisāya majjhe tāya devatāya katapuññakammaṃ pucchanto—

206. “Nīlā pītā ca kāḷā ca, mañjīṭṭhā¹ atha lohitā.

Uccāvacānaṃ vaṇṇānaṃ, kiṇṇakkhaparivāritā.

207. Mandāravānaṃ pupphānaṃ, mālaṃ dhāresi muddhani.

Nayime aññesu kāyesu, rukkhā santi sumedhase.

208. Kena kāyaṃ upapannā, Tāvatiṃsaṃ yasassinī.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalan”ti—āha.

206-7. Tattha **nīlā pītā ca kāḷā ca, mañjīṭṭhā atha lohitā**ti ettha ca-saddo
vuttatthasamuccayo, so nīlā ca pītā cāti-ādinā paccekam yojetabbo. **Athā**ti
aññatthe nipāto. Tena odātādike avuttavaṇṇe saṅgaṇhāti. **Iti**-saddo
luttaniddiṭṭho veditabbo. **Ca**-saddo vā avuttatthasamuccayo. **Athā**ti iti-
saddatthe nipāto. **Uccāvacānaṃ vaṇṇānaṃ**ti ettha **uccāvacānaṃ**ti vibhattiyā
alopo daṭṭhabbo, uccāvacavaṇṇānaṃ nānāvidhavaṇṇānaṃti attho. **Vaṇṇānaṃ**
vā vaṇṇavantānaṃ. **Kiṇṇakkhaparivāritā**ti kiṇṇakkhehi parivāritānaṃ. Sāmi-
atthe hi etaṃ paccattavacanānaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—nīlā ca pītā ca kāḷā ca
mañjīṭṭhā ca lohitā ca atha aññe odātādayo cāti imesaṃ vasena
uccāvacavaṇṇānaṃ tathābhūtehiyeva kiṇṇakkhehi kesarehi parivāritānaṃ
vicittasaṇṭhānādītāya vā uccāvacānaṃ yathāvuttavaṇṇavantānaṃ
mandāvarukkhāsambhūtatāya mandāravānaṃ pupphānaṃ mālaṃ tehi
kataṃ mālāguṇaṃ tvaṃ devate attano sīse dhāresi piḷandhasīti.

1. Mañjeṭṭhā (Sī), mañjaṭṭhā (I)

Yato rukkhato tāni pupphāni, tesam visesavaṇṇatāya
anaññasādhāraṇataṃ dassetuṃ “**nayime aññesu kāyesu, rukkhā santi
sumedhase**”ti vuttaṃ. Tattha **imeti** yathāvuttavaṇṇasaṇṭhānādiyuttā
pupphavanto rukkhā na santīti yojanā. **Kāyesūti** devanikāyesu. **Sumedhaseti**
sundarapaññe.

Tattha **nīlāti** indanīlamahānīlādimaṇḍiratanānaṃ vasena nīlobhāsā. **Pītāti**
puppharāgakakketanapulakādimaṇḍiratanānaṃ¹ ceva siṅgisuvaṇṇassa ca
vasena pītobhāsā. **Kālāti** asmaka-upalakādimaṇḍiratanānaṃ² vasena
kaṇhobhāsā. **Mañjīṭṭhāti** jotirasagomuttakagomedakādimaṇḍiratanānaṃ
vasena mañjīṭṭhobhāsā. **Lohitāti** padumarāgalohitaṅkapavālaratanādīnaṃ
vasena lohitobhāsā. Keci pana nīlādipadāni “rukkhā”ti iminā “nīlā
rukkhā”ti-ādinā yojetvā vadanti. Rukkhāpi hi nīlādivaṇṇehi pupphehi
sañchannattā nīlādiyogato nīlādivohāraṃ labhantīti tehi “nīlā -pa- lohitā -pa-
nayime aññesu kāyesu rukkhā santi sumedhaseti, yato tvaṃ uccāvacānaṃ
vaṇṇānaṃ kiṇṇajakkhaparivāritānaṃ mandāravānaṃ pupphānaṃ mālāṃ
dhāresi”ti yojanā kātābbā. Tattha yathādiṭṭhe vaṇṇavisesayutte pupphe
kittetvā tesam asādhāraṇabhāvadassanena³ rukkhānaṃ
āvenikabhāvadassanaṃ paṭhamanayo, rukkhānaṃ
asādhāraṇabhāvadassanena pupphānaṃ āvenikabhāvadassanaṃ dutiyanayo.
Paṭhamanaye vaṇṇādayo sarūpena gahitā, dutiyanaye nissayamukhenāti
ayametesam viseso.

208. **Kenāti** kena puñṇakammena, kāyaṃ Tāvatimsanti yojanā.
Pucchitācikkhāti pucchitā tvaṃ ācikkha kathehi.

Evam Bhagavatā pucchitā sā devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

209. “Bhadditthikāti⁴ maṃ aññaṃsu, Kimilāyaṃ upāsikā.
Saddhā sīlena sampannā, saṃvibhāgaratā sadā.

210. Acchādanañca bhattañca, senāsanaṃ padīpiyaṃ.
Adāsīm ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

1. Puppharāgakakkeratanasaphūlakādimaṇḍiratanānaṃ (Sī)

2. Amatabbākavimalayakādimaṇḍiratanānaṃ (Ka)

3. Asādhāraṇabhāvadassanatthaṃ (I, Ka)

4. Bhadditthīti (Sī)

211. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgatam.
212. Uposatham upavasissam, sadā sīlesu samvutā.
Saññamā samvibhāgā ca, vimānam āvasāmaham.
213. Pāṇātipātā viratā, musāvādā ca saññatā.
Theyyā ca aticārā ca, majjapānā ca ārakā.
214. Pañcasikkhāpade ratā, ariyasaccāna kovidā.
Upāsikā cakkhumato, appamādavihārini.
Katāvāsā katakusalā tato cutā,
Sayāmpabhā anuvicarāmi Nandanam.
215. Bhikkhū cāham paramahitānukampake,
Abhojayim tapassiyugam Mahāmunim.
Katāvāsā katakusalā tato cutā,
Sayāmpabhā anuvicarāmi Nandanam.
216. Aṭṭhaṅgikam aparimitam sukhāvaham,
Uposatham satatamupāvasim aham.
Katāvāsā katakusalā tato cutā,
Sayāmpabhā anuvicarāmi Nandanam”ti.

209-214. Tattha **bhadditthikā**¹ **maṃ aññaṃsu**, **Kimilāyaṃ upāsikā**ti
ācārasampattiyaṃ saccakiriyaṃ ubbattamānamahoghanivattanena
akhaṇḍasīlāti sañjātanicchayā Bhaddā sundarā ayaṃ itthī, tasmā
“Bhadditthikā upāsikā”ti ca maṃ Kimilanagaravāsino jāniṃsu. **Saddhāsīlena**
sampannāti-ādi heṭṭhā vuttanayattā uttānatthameva.

Apica “saddhā”ti iminā saddhādhanam, “samvibhāgaratā, acchādanañca
bhattañca, senāsanam padīpiyam. Adāsim ujubhūtesu, vipprasannena
cetasā”ti iminā

1. Bhadditthīti (Sī)

cāgadhanam, “sīlena sampannā, catuddasim pañcadasim -pa-pañcasikkhāpade ratā”ti iminā sīladhanam hiridhanam ottappadhanañca, “ariyasaccāna kovidā”ti iminā sutadhanam paññādhanañca dassitanti sā attano sattavidha-ariyadhanapaṭilābham. “Upāsikā cakkhumato -pa-anuvicarāmi Nandanam”ti iminā tassa diṭṭhadhammikaṃ samparāyikañca ānisaṃsaṃ vibhāveti. Tattha **katāvāsā**ti nipphāditasucaritāvāsā. Sucaritakammaṃ hi tadatte, āyatim ca sukhāvāsahetutāya “sukhavihārassa āvāso”ti vuccati. Tenāha “katakusalā”ti.

215. Pubbe anāmasitakhettavisesaṃ attano dānamayaṃ puññaṃ vatvā idāni tassa āyatanagataṃ dassetuṃ **“bhikkhūcā”**ti-ādi vuttaṃ. Tattha **bhikkhū**ti anavasesabhinnakilesatāya bhikkhū. **Paramahitānukampaketi** paramaṃ ativiya diṭṭhadhammikādinā hitena anuggāhake. **Abhojayinti** paṇītena bhojanena bhojesim. **Tapassiyuganti** uttamaṇa tapasā sabbakilesamalaṃ¹ tāpetvā samucchinditvā ṭhitattā tapassibhūtaṃ yugaṃ. **Mahāmuni**ti tato eva mahā-isibhūtaṃ, mahato vā attano visayassa mahanteneva nāṇena munanato paricchindanato mahāmuniṃ. Sabbametaṃ dve aggasāvake sandhāya vadati.

216. **Aparimitaṃ sukhāvahanti** anunāsikalopaṃ akatvā vuttaṃ. “Yāvañcidam bhikkhave na sukaraṃ akkhānena pāpuṇitum yāva sukhā saggā”ti² vacanato Bhagavatopi vacanapathātītaparimāṇarahitasukhanibbattaṃ attano vā ānubhāvena aparimitasukhāvahaṃ sukhassa āvahanakaṃ. **Satatanti** sabbakālaṃ. Taṃ taṃ uposatharakkhaṇadivasaṃ ahāpetvā, taṃ taṃ vā uposatharakkhaṇadivasaṃ akhaṇḍaṃ katvā paripuṇṇaṃ katvā satataṃ vā sabbakālaṃ sukhāvahanti yojanā. Sesaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Atha Bhagavā mātudevaputtappamukhānaṃ dasasahasilokadhātuvāsīnaṃ devabrahmasaṃghānaṃ tayo māse abhidhammapiṭakaṃ desetvā manussalokaṃ āgantvā bhadditthivimānaṃ bhikkhūnaṃ desesi, sā desanā sampattaparisāya sātthikā ahoṣīti.

Bhadditthivimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Sabbasaṃkilesapakkaṃ (Sī, I)

2. Ma 3. 210 piṭṭhe atthato samānaṃ.

6. Soṇadinnāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Soṇadinnāvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
 Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena Nālandāyaṃ
 Soṇadinnā nāma ekā upāsikā saddhā pasannā bhikkhūnaṃ catūhi paccayehi
 sakkaccaṃ upaṭṭhahantī suvisuddhaniccasilā aṭṭhaṅgasamannāgataṃ
 uposathampi upavasati. Sā dhammasavanasappāyaṃ paṭilabhitvā
 upanissayasampannatāya catusaccakammaṭṭhānaṃ paribrūhantī¹ sotāpannā
 ahosi. Atha aññatarena rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā Tāvatisseu uppajji.
 Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno—

217. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
 Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

218. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
 Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

219. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
 Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
 Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

imāhi tīhi gāthāhi paṭipucchi.

220. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
 Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

221. “Soṇadinnāti maṃ aññaṃsu -pa- Gotamassa yasassino.

227. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

devatā byākāsi. Taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Soṇadinnāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Paṭiggaṇhantī (Sī)

7. Uposathāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Uposathāvimānaṃ. Idha aṭṭhuppattiyaṃ Sākete Uposathā nāma ekā upāsikāti ayameva viseso, sesaṃ anantaravimānasadisāṃ. Tena vuttaṃ—

229. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

232. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

233. “Uposathāti maṃ aññaṃsu, Sāketāyaṃ upāsikā -pa-
Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.

239. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

devatā byākāsi. Puna attano ekaṃ dosaṃ dassenti—

241. “Abhikkhaṇaṃ Nandaṇaṃ sutvā, chando me udapajjatha.
Tattha cittaṃ paṇidhāya, upapannāmi Nandaṇaṃ.

242. Nākāsiṃ Satthu vacanaṃ, Buddhassādiccabandhuno.
Hīne cittaṃ paṇidhāya, sāmhi pacchānutāpini”ti—

dve gāthā abhāsi.

233. Tattha **Uposathāti maṃ aññaṃsūti** “Uposathā”ti iminā nāmena maṃ manussā jāniṃsu. **Sāketāyanti** Sāketanagare.

241. **Abhikkhaṇanti** abhiṇhaṃ. **Nandaṇaṃ sutvāti** “Tāvatiṃsabhavane Nandaṇavānaṃ nāma edisaṇca edisaṇcā”ti tattha nānāvidhaṃ dibbasampattiṃ sutvā. **Chandoti** tannibbattakapuññaṃkammassa kāraṇabhūto kusalacchando, tatrūpapattiyaṃ patthanābhūto taṇhāchando vā. **Udapajjathāti**¹ uppajjittha. **Tatthāti** Tāvatiṃsabhavane, Nandaṇāpadesenapi hi taṃ devalokaṃ vadati. **Upapannāmhīti** uppannā nibbattā amhi.

1. Upapajjathāti (Sī)

242. **Nākāsiriṃ Satthu vacananti** “nāhaṃ bhikkhave appamattakampi bhavaṃ vaṇṇemi”¹ti-ādinā¹ Satthārā vuttavacanaṃ na karim, bhavesu chandarāgaṃ na pajahinti attho. Ādicco Gotamagotto, Bhagavāpi Gotamagottoti sagottatāya vuttaṃ “**Buddhassādiccabandhuno**”²ti. Atha vā ādiccassa bandhu ādiccabandhu, Bhagavā. Taṃ paṭicca tassa ariyāya jātiyā jātattā ādicco vā bandhu etassa orasaputtabhāvatoti ādiccabandhu, Bhagavā. Tathā hi vuttaṃ—

“Yo andhakāre tasmai pabhaṅkaro,
Verocano maṇḍalī uggatejo.
Mā rāhu gilī caramantalikkhe,
Pajam mamaṃ rāhu pamuñca sūriyan”²ti.

Hineti lāmake. Attano bhavābhiratiṃ sandhāya vadati. **Sāmhīti** sā amhi.

Evam tāya devatāya bhavābhiratinimitte uppannavippaṭisāre pavedite thero bhavassa paricchinnāyubhāvavibhāvanamukhena āyatim manussattabhāve ṭhatvā vaṭṭadukkhassa samatikkamo kātuṃ sukaro, sabbaso khīṇāsavabhāvo nāma mahānisaṃsoti ca samassāsetuṃ—

243. Kīva ciraṃ vimānamhi, idha vacchasuposathe.

Devate pucchitācikkha, yadi jānāsi āyuno”¹ti—

gāthamāha. Puna sā—

244. “Satṭhi vassasahassāni, tisso ca vassakoṭṭiyo.

Idha ṭhatvā mahāmuni, ito cutā gamissāmi.

Manussānaṃ saḥabyatan”¹ti—āha.

Puna thero—

245. “Mā tvaṃ uposathe bhāyi, Sambuddhenāsi byākatā.

Sotāpannā visesayi, pahīnā tava duggatī”¹ti—

imāya gāthāya samuttejesi.

1. Am 1. 36 piṭṭhe.

2. Sam 1. 49 piṭṭhe.

243-4. Tattha **kīva ciranti** kittakaṃ addhānaṃ. **Idhāti** imasmim̃ devaloke, idha vā vimānasmim̃. **Āyu noti** āyu, **noti** nipātamattaṃ. Āyuno vā cirācirabhāvaṃ, atha vā yadi jānāsi āyunoti attho. **Mahāmunīti** theram̃ ālapati.

245. **Mā tvaṃ uposathe bhāyīti** bhadde uposathe tvaṃ mā bhāyi. Kasmā? Yasmā **Sambuddhenāsi byākatā**. Kinti? **Sotāpannā visesayīti**. Maggaphalasaññitaṃ visesaṃ yātā adhigatā, tasmā **pahīnā tava** sabbāpi **duggatīti** imampi visesaṃ yātāti visesayi. Sesam̃ vuttanayameva.

Uposathāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

8-9. Niddā-suniddāvimānavañṇanā

Aṭṭhamanavamavimānāni Rājagahanidānāni. Aṭṭhuppattiyam̃ yathākkamaṃ “Niddā¹ nāma upāsikā -pa- Gotamassa yasassino. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa- suniddā² nāma upāsikā”ti vattabbaṃ. Sesam̃ vuttanayameva. Gāthāsupi apubbaṃ natthi. Tathā hi ekaccesu potthakesu Pāḷi peyyālavasena ṭhapitāti. Tena vuttaṃ—

246. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsatīti.

247. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

248. Niddāti mamaṃ aññaṃsu, Rājagahasmim̃ upāsikā -pa-
Gotamassa yasassino.

256. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsatīti.

258. Abhikkantena vaṇṇena -pa- sabbadisā pabhāsatīti.

1. Saddhā (Sī)

2. Sunandā (Sī)

261. Sā devatā attamanā -pa-.

262. Suniddāti maṃ aññaṃsu, Rājagahasmim upāsikā -pa-
Gotamassa yasassino.

268. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

Niddā-Suniddāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Paṭhamabhikkhādāyikāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti bhikkhādāyikāvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena
Uttaramadhurāyaṃ aññatarā itthī khīṇāyukā hoti apāye uppajjanārahā.
Bhagavā paccūsavelāyaṃ mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokam volokento
taṃ itthim apāye uppajjanārahaṃ disvā mahākaruṇāya sañcoditamānaso taṃ
sugatiyaṃ patiṭṭhāpetukāmo eko adutiyo madhuraṃ agamāsi. Gantvā
pubbaṇhasamayam nivāsetvā pattacīvaram ādāya bahinagaraṃ piṇḍāya
pāvisi. Tena samayena sā itthī gehe āhāraṃ sampādetvā ekamante
paṭisāmetvā ghaṭaṃ gahetvā udakatitthaṃ gantvā nhāyitvā ghaṭena udakaṃ
gahetvā attano gehaṃ gacchantī antarāmagge Bhagavantam passitvā “api
bhante piṇḍo laddho”ti vatvā “labhissāmi”ti ca Bhagavatā vutte
aladdhabhāvaṃ ñatvā ghaṭaṃ ṭhapetvā Bhagavantam upasaṅkamitvā
vanditvā “ahaṃ bhante piṇḍapātaṃ dassāmi, adhivāsethā”ti āha. Adhivāsesi
Bhagavā tuṇhībhāvena. Sā Bhagavato adhivāsaṃ veditvā paṭhamataram
gantvā sittasammatṭhe padese āsaṃ paññāpetvā Bhagavato pavesaṃ
udikkhamānā aṭṭhāsi. Bhagavā gehaṃ pavisitvā paññatte āsane nisīdi. Atha
sā Bhagavantam bhojesi, Bhagavā katabhattakicco onītapattapāṇī tassā
anumodanaṃ katvā pakkāmi. Sā anumodanaṃ sutvā anappakaṃ
pītisomanassaṃ paṭisaṃvedentī yāva cakkhupathasamatikkamā
Buddhārammaṇaṃ pītiṃ avijahantī namassamānā aṭṭhāsi.

sā katipayadivasātikkameneva kālaṃ katvā Tāvatisabhavane nibbatti,
accharāsahassaṇṇassā parivāro ahosi. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno¹—

270. “Abhikkantena vaṇṇena -pa- osadhī viya tārakā.

271. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

gāthāhi pucchi.

273. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

274. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.

275. Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, vipasannamanāvilāṃ.
Tassa adāsahaṃ bhikkhaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.

276. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

devatā byākāsi. Sesaṃ sabbāṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānatthameva.

Bhikkhādāyikāvimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dutiyabhikkhādāyikāvimānavāṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti dutiyabhikkhādāyikāvimānaṃ. Tassa kā
uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati. Tattha aññatarā itthi saddhā pasannā
aññatarā khīṇāsavatttheraṃ piṇḍāya carantaṃ disvā attano gehaṃ
pavesetvā bhojanaṃ adāsi. Sā aparena samayena kālaṃ katvā
Tāvatisabhavane nibbatti. Sesaṃ anantaravimānasadisameva.

1. Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto taṃ devataṃ mahatiyā deviddhiyā
mahantena devatānubhāvena Buddhañāṇenapi paricchinditumāsakkuṇeyyaṃ
dibbavibhūtimanubhavantim disvā imāhi gāthāhi tāya katapuññakammaṃ pucchi (Sī)

278. Abhikkantena vaṇṇena -pa- sabbadisā pabhāsātīti.

281. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

282. Ahaṃ manussesu manussabhūtā -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsātīti.

Dutiyabhikkhādāyikāvimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Ekādasavatthupaṭimaṇḍitassa

Dutiyassa Cittalatāvaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Pāricchattakavagga

1. Uḷāravimānavāṇṇanā

Pāricchattakavagge **uḷāro te yaso vaṇṇoti** Uḷāravimānaṃ. Tassakā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena samayena Rājagahe āyasmato Mahāmoggallānassa upaṭṭhākakule ekā dārikā dānājjhāsaya dānaśaṃvibhāgaratā ahosi. Sā yaṃ tasmiṃ gehe purebhattaṃ khādanīyabhojanīyaṃ¹ uppajjati, tattha attanā laddhapaṭivīsato upaḍḍhaṃ deti, upaḍḍhaṃ attanā paribhuñjati, adavā pana na bhuñjati, dakkhiṇeyye apassantīpi ṭhapetvā diṭṭhakāle deti, yācānampi detiyeva. Athassā mātā “mama dhītā dānājjhāsaya dānaśaṃvibhāgaratā”ti haṭṭhatuṭṭhā tassā diguṇaṃ bhāgaṃ deti. Dentī ca ekasmiṃ bhāge tāya saṃvibhāge kate puna aparaṃ deti, sā tatopi saṃvibhāgaṃ karotiyeva.

Evam gacchante kāle taṃ vayappattaṃ mātāpitaro tasmiṃyeva nagare aññatarasmiṃ kule kumārassa adamsu. Taṃ pana kulaṃ micchādīṭṭhikaṃ hoti assaddhaṃ appasannaṃ. Athāyasmā Mahāmoggallāno Rājagahe

1. Khādanīyabhojanīyādiṃ (Sī, I)

sapadānaṃ piṇḍāya caramāno tassā dārikāya sasurassa gehadvāre aṭṭhāsi. Taṃ disvā sā dārikā pasannacittā “pavisatha bhante”ti pavesetvā vanditvā sassuyā ṭhapitaṃ pūvaṃ taṃ apassantī “tassā kathetvā anumodāpessāmī”ti vissāsenā gahetvā therassa adāsi, thero anumodanaṃ katvā pakkāmi. Dārikā “tumhehi ṭhapitaṃ pūvaṃ Mahāmoggallānattherassa adāsin”ti sassuyā kathesi. Sā taṃ sutvā “kinnāmidam pāgabbhiyaṃ¹, ayaṃ mama santakaṃ anāpucchitvāva samaṇassa adāsī”ti taṃ taṭataṭāyamaṇā kodhābhibhūtā yuttāyuttaṃ acintentī purato ṭhitaṃ musalakhaṇaṃ gahetvā aṃsakūṭe pahari. Sā sukhumālatāya parikkhīṇāyukatāya ca teneva pahārena balavadukkhābhibhūtā hutvā katipāheneva kālaṃ katvā Tāvatisesu nibbatti. Tassā satipi aññasmiṃ sucaritakamme therassa katadānameva sātisaṃ hutvā upaṭṭhāsi. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva gantvā—

286. “Uḷāro te yaso vaṇṇo, sabbā obhāsate disā.

Nāriyo naccanti gāyanti, devaputtā alaṅkatā.

287. Modenti parivārenti, tava pūjāya devate.

Sovaṇṇāni vimānāni, tavimāni sudassane.

288. Tuvamsi issarā tesam, sabbakāmasamiddhinī.

Abhijātā mahantāsi, devakāye pamodasi.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti—

tīhi gāthāhi pucchi.

286. Tattha **yasoti** parivāro. **Vaṇṇoti** vaṇṇanibhā sarīrobhāso. “Uḷāro”ti pana visesetvā vuttattā tassā devatāya parivārasampatti ca vaṇṇasampatti ca vuttā² hoti. Tāsu “uḷāro te vaṇṇo”ti saṅkhepato vuttaṃ vaṇṇasampattim visayavasena vitthārato dassetuṃ “sabbā obhāsate disā”ti vatvā “uḷāro te yaso”ti vuttaṃ parivārasampattim vatthuvasena vitthārato dassetuṃ “nāriyo

1. Pāgabbhiyaṃ (Ka)

2. Yuttā (Ka)

naccanti”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **sabbā obhāsate disā**ti sabbāsu disāsu¹ vijjotate, sabbā vā disā obhāsayate, vijjotayatīti attho. “Obhāsate”ti padassa “obhāsante”ti keci vacanavipallāsena atthaṃ vadanti, tehi “vaṇṇenā”ti vibhatti vipariṇāmetabbā². Vaṇṇenāti ca hetumhi karaṇavacanāṃ, vaṇṇena hetubhūtenāti attho. “Sabbā disā”ti ca jātivasena disāsāmaññe apekkhite vacanavipallāsenapi payojanaṃ natthi. **Nāriyoti** etthāpi “alaṅkatā”ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. **Devaputtā**ti ettha ca-saddo luttaniddiṭṭho. Tena nāriyo devaputtā cāti samuccayo veditabbo.

287. **Modentī**ti pamodayanti. **Pūjāyā**ti pūjanatthaṃ pūjānimittaṃ vā, naccanti gāyantīti yojanā. **Tavimānī**ti tava imāni.

288. **Sabbakāmasamiddhinī**ti sabbehi pañcahi kāmaguṇehi, sabbehi vā tayā kāmithehi icchitehi vatthūhi samiddhā. **Abhijātā**ti sujātā. **Mahantāsī**ti mahatī mahānubhāvā asi. **Devakāye pamodasī**ti imasmim devanikāye dībbasampattihetukena paramena pamodanena pamodasi.

Evam therena pucchitā sā devatā tamatthaṃ vissajjesi—

289. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Dussīlakule suṇisā ahoṣim,
Assaddhesu kadariyesu ahaṃ.

290. Saddhā sīlena sampannā, saṃvibhāgaratā sadā.
Piṇḍāya caramānassa, apūvaṃ te adāsahaṃ.

291. Tadāhaṃ sassuyā’cikkhim, ‘samaṇo āgato idha.
Tassa adāsahaṃ pūvaṃ, pasannā sehi pāṇibhi’.

292. Itissā sassu paribhāsi, avinītasi tvaṃ vadhu.
Na maṃ sampucchituṃ icchi, ‘samaṇassa dadāmahaṃ’.

1. Sabbā disā (Ka)

2. Vibhattim pariṇāmenti (Ka)

293. Tato me sassu kupitā, pahāsi musalena maṇi.
Kūṭaṅgacchi avadhi maṇi, nāsakkhim jīvituṃ ciraṇi.

294. Sā ahaṃ kāyassa bheda, vippamuttā tato cutā.
Devānaṃ Tāvatisānaṃ, upapannā saḥabyatā.

295. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti.

289. Tattha **assaddhesūti** ratanattayasaddhāya kammaphalasaddhāya ca abhāvena assaddhesu, thaddhamacchariyatāya **kadariyesu** sassu-ādīsu ahaṃ saddhā sīlena sampannā aḥosinti yojanā.

290-1. **Apūvanti** kapallapūvaṃ. **Teti** nipātamattaṃ. **Sassuyā ācikkhim** gahitabhāvañāpanatthañca anumodanatthañcāti adhippāyo.

292. **Itissāti** ettha **assāti** nipātamattaṃ. **Samaṇassa dadāmahanti** ahaṃ samaṇassa apūvaṃ dadāmīti. Yasmā na maṃ sampucchituṃ icchi, tasmā tvaṃ vadhu avinītāsīti sassu paribhāsīti yojanā.

293. **Pahāsīti** pahari. **Kūṭaṅgacchi avadhi manti** ettha **kūṭanti** aṃsakūṭaṃ vuttaṃ purimapadalopena, kūṭameva aṅganti kūṭaṅgaṃ, taṃ chindatīti kūṭaṅgacchi. Evaṃ kodhābhībhūtā hutvā maṃ avadhi, mama aṃsakūṭaṃ chindi, teneva upakkamena matattā maṃ māresīti attho. Tenāha “**nāsakkhim jīvituṃ ciraṇ**”ti.

294. **Vippamuttāti** tato dukkhato suṭṭhu muttā. Sesāṃ vuttanayameva.

Uḷāravimānavañṇanā niṭṭhitā.

2. Ucchudāyikāvimānavañṇanā

Obhāsayitvā pathaviṃ sadevakanti Ucchudāyikāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharatīti-ādi sabbaṃ anantaravimāne vuttasadisam. Ayaṃ pana viseso—idha ucchu dinnā, sassuyā ca pīṭhakena pahaṭā taṅkhaṇaṇṇeva matā Tāvatisesu uppannā tassaṃyeva rattiyaṃ therassa upaṭṭhānaṃ āgatā kevalakappaṃ Gijjhakūṭaṃ cando viya sūriyo viya ca obhāsentī theram vanditvā pañjalikā namassamānā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ thero—

296. “Obhāsayitvā pathaviṃ sadevakaṃ,
Atirocasī candimasūriyā viya.
Siriyā ca vaṇṇena yasena tejasā,
brahmāva deve tidase sahindake.

297. Pucchāmi taṃ uppalamāladhārini,
Āveḷini kañcanasannibhattace.
Alaṅkate uttamavatthadhārini,
Kā tvaṃ subhe devate vandase mamaṃ.

298. Kiṃ tvaṃ pure kammamakāsi attanā,
Manussabhūtā purimāya jātiyā.
Dānaṃ suciṇṇaṃ atha silasaṃyamaṃ,
Kenūpapaṇṇā sugatiṃ yasassinī.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti—

imāhi gāthāhi pucchi.

296-7. Tattha **obhāsayitvā pathaviṃ sadevakanti** candimasūriyarasmisammisshehi Sinerupassaviniggaṭhehi pabhāvisarehi vijjotayamānatāya devena ākāseṇa sahāti sadevakaṃ upagatabhūmibhāgabhūtaṃ imaṃ pathaviṃ vijjotetvā, ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ katvāti attho. Obhāsayitvā pathaviṃ candimasūriyā viyāti yojanā. **Atirocasīti** atikkamitvā rocasi¹. Taṃ pana atirocanaṃ kena kiṃ viya kena vāti

1. Sobhasi (Sī)

āha “**siriya**”ti-ādi. Tattha **siriya**ti sobhaggādisobhāvisesena. **Tejasā**ti attano ānubhāvena. **Āveḷinī**ti ratanamayapupphāveḷavati.

Evam therena pucchitā devatā imāhi gāthāhi vissajjesi—

299. “Idāni bhante imameva gāmaṃ,
Piṇḍāya amhāka gharaṃ upāgami.
Tato te ucchussa adāsi khaṇḍikaṃ,
Pasannacittā atulāya pītiyā.

300. Sassu ca pacchā anuyuñjate mamaṃ,
Khaṃ nu ucchuṃ vadhuke avākiri.
Na chaḍḍitaṃ no pana khāḍitaṃ mayā,
Santassa bhikkhussa sayam adāsaham.

301. Tuyham nvidaṃ issariyaṃ atho mama,
Itissā sassu paribhāsate mamaṃ.
Pīṭham gahetvā pahāraṃ adāsi me,
Tato cutā kālakatāmhi devatā.

302. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
Devehi saddhiṃ paricārayāmahaṃ,
Modāmahaṃ kāmaguṇehi pañcahi.

303. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
Devindaguttā tidasehi rakkhitā,
Samappitā kāmaguṇehi pañcahi.

304. Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ,
Mahāvipākā mama ucchudakkhiṇā.
Devehi saddhiṃ paricārayāmahaṃ,
Modāmahaṃ kāmaguṇehi pañcahi.

305. Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ,
Mahājutikā mama ucchudakkhiṇā.
Devindaguttā tidasehi rakkhitā,
Sahassanettoriva Nandane vane.

306. Tuvañca bhante anukampakaṃ vidum,
Upecca vandiṃ kusalañca pucchisaṃ.
Tato te ucchussa adāsi khaṇḍikaṃ,
Pasannacittā atulāya pītiyā”ti.

299. Tattha **idānī**ti anantarātītadivasattā āha, adhunāti attho. **Imameva gāmanti** imasmiṃyeva gāme, Rājagahaṃ sandhāya vadati. Vuttaṃ hi “gāmopi nigamopi nagarampi ‘gāmo’icceva vuccatī”ti. Bhummatthe cetam upayogavacanaṃ. **Upāgamī**ti upagato ahosi¹. **Atulāyāti** anupamāya, appamāṇāya vā.

300. **Avākirī**ti apanesi chaḍḍesi, vināsesi vā. **Santassāti** sādhurūpassa santakilesassa² parissamamappattassa³ vā.

301. **Tuyhaṃ nūti nu-**saddo anattamanatāsūcane nipāto, so “mamā”ti etthāpi ānetvā yojetabbo “mama nū”ti. **Idaṃ issariyanti** gehe ādhipaccaṃ sandhāyāha. **Tato cutāti** tato manussalokato cutā. Yasmā ʒhitaṭṭhānato apagatāpi “cutā”ti vuccati, tasmā cutiṃ visesetuṃ “**kālakatā**”ti vuttaṃ. Kālakatāpi ca na yattha katthaci nibbattā, apica kho devattaṃ upagatāti dassentī āha “**amhi devatā**”ti.

302. **Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayāti** tadeva ucchukhaṇḍadānamattaṃ kusalaṃ kammaṃ kataṃ mayā, aññaṃ na jānāmīti attho. **Sukhañca kammanti** sukhañca kammaphalaṃ. Kammaphalaṃ hi idha “kamman”ti vuttaṃ uttarapadalopena, kāraṇopacārena vā “kusalānaṃ bhikkhave dhammānaṃ

1. Asi (Sī)

2. Santakilesagaṇassa (Sī)

3. Parissamapattassa (I, Ka)

samādānahetu evamidam puññam pavaḍḍhati¹. Anubhomi sakam puññan”ti² ca ādisu viya. Kammanti vā karaṇatthe upayogavacanam, kammenāti attho. Kamme vā bhavam kammam yathā³ kammanti. Atha vā kāmatabbatāya kammam. Tam hi sukharaṇīyabhāvato kāmūpasamhitam kāmatabbantī kamanīyam⁴. **Attanā**ti attanā eva, sayamvasitāya scribhāvena sayamevāti attho. **Paricārayāmahaṃ attānanti** purimagāthāya “attanā”ti vuttam padam vibhattivipariṇāmena “attānan”ti yojetabbam.

303-5. **Devindaguttā**ti devindena Sakkena guttā, devindo viya vā guttā mahāparivāratāya. **Samappitā**ti suṭṭhu appitā samannāgatā. **Mahāvīpākā**ti vipulaphalā. **Mahājutikā**ti mahātejā, mahānubhāvāti attho.

306. **Tuvanti** tam. **Anukampakanti** kāruṇikam. **Vidunti** sappaññam, sāvakapāramiyā matthakam pattanti attho. **Upeccā**ti upagantvā. **Vandinti** pañcapatiṭṭhitena abhivādayim. **Kusalañca** ārogyam **pucchisam** apucchim, **atulāya pītiyā** idañca kusalam anussarāmīti adhippāyo. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

Ucchudāyikāvimānavanṇanā niṭṭhitā.

3. Pallaṅkavimānavanṇanā

Pallaṅkasetṭhe maṇisoṇṇacitteti Pallaṅkavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattthiyam viharati Jetavane. Tena ca samayena Sāvattthiyam aññatarassa upāsakassa dhītā kulapadesādinā sadisassa tattheva aññatarassa kulaputtassa dinnā, sā ca hoti akkodhanā sīlācārasampannā patidevatā samādinna pañcasilā, uposathe sakkaccam uposathasīlāni ca rakkhati. Sā aparabhāge kalam katvā Tāvatisseu uppajji. Tam āyasmā Mahāmoggallānatthero heṭṭhā vuttanayeneva gantvā—

1. Dī 3. 48 piṭṭhe. 2. Khu 2. 17 piṭṭhe. 3. Yathāha (Ka) 4. Kamanīyam (Sī, I)

307. “Pallaṅkaseṭṭhe maṇisoṇṇacitte,
Pupphābhikiṇṇe sayane uḷāre.
Tatthacchasi devi mahānubhāve,
Uccāvacā iddhi vikubbamānā.

308. Imā ca te accharāyo samantato,
Naccanti gāyanti pamodayanti.
Deviddhipattāsi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo cate sabbadisā pabhāsati”ti—

gāthāhi pucchi¹.

Sāpissa imāhi gāthāhi byākāsi—

309. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Aḍḍhe kule suṇisā ahosiṃ.
Akkodhanā bhattu vasānuvattinī,
Uposathe appamattā ahosiṃ.

310. Manussabhūtā daharā apāpikā²,
Pasannacittā patimābhirādhayim.
Divā ca ratto ca manāpacārinī,
Ahaṃ pure sīlavatī ahosiṃ.

311. Pāṇātipātā viratā acorikā,
Saṃsuddhakāyā sucibrahmacārinī.
Amajjapā no ca musā abhāṇim,
Sikkhāpadesu paripūrakārinī.

312. Cātuddasiṃ pañcadasim, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhāñca, pasannamānasā ahaṃ.

1. Paṭipucchi (Sī)

2. Daharāsapāpikā (Sī)

313. Aṭṭhaṅgupetaṃ anudhammacārinī,
 Uposathaṃ pīṭimaṇā upāvasim.
 Imaṇca ariyaṃ aṭṭhaṅgavarehupetaṃ,
 Samādiyitvā kusalaṃ sukhudrayaṃ.
 Patimhi kalyāṇī vasānuvattinī,
 Ahosiṃ pubbe Sugatassa sāvika.

314. Etādisaṃ kusalaṃ jīvaloke,
 Kammaṃ karitvāna visesabhāginī.
 Kāyassa bhedaṃ abhisamparāyaṃ,
 Deviddhipattā sugatimhi āgatā.

315. Vimānapāsādavare manorame,
 Parivāritā accharāsaṅgaṇena.
 Sayampabhā devagaṇā ramenti maṃ,
 Dīghāyukim devavimānamāgatan”ti.

307. Tattha **pallaṅkaseṭṭheti** pallaṅkavare uttamapallaṅke. Taṃyevassa seṭṭhataṃ dassetaṃ “**maṇisoṇṇacitte**”ti vuttaṃ, vividharatanaraṃsijālasamujjalehi maṇīhi ceva suvaṇṇena ca vicitte “tatthā”ti “sayane”ti ca vutte sayitabbaṭṭhānabhūte pallaṅkaseṭṭhe.

308. **Teti** tuyhaṃ samantato. “Pamodayanti”ti padaṃ pana¹ apekkhitvā “tan”ti vibhatti vipariṇāmetabbā. **Pamodayanti**ti vā pamodanaṃ karonti, pamodanaṃ tuyhaṃ uppādentīti attho.

310. **Daharā apāpikā**ti daharāpi² apāpikā. “Daharāsu pāpikā”ti vā pāṭho, soyevattho. “Daharassāpāpikā”tipi paṭhanti, daharassa sāmikassa apāpikā, sakkaccaṃ upaṭṭhānena anaticariyāya ca bhaddikāti attho. Tena vuttaṃ “**pasannacittā**”ti-ādi. **Abhirādhayinti** ārādhesiṃ. **Rattoti** rattiyaṃ.

311. **Acorikā**ti coriyarahitā, adinnādānā paṭiviratāti attho. “Viratā ca coriyā”tipi pāṭho, theyyato ca viratāti

1. Parapadaṃ (Ka)

2. Daharāsapāpikāti daharā āsiṃ (Sī)

attho. **Samsuddhakāyā**ti parisuddhakāyakammantatāya sammadeva suddhakāyā, tato eva **sucibrahmacārini** sāmikato aññattha abrahmacariyāsambhavato. Tathā hi vuttaṃ—

“Mayaṅca bhariyā nātikkamāma,
Amhepi bhariyā nātikkamanti.
Aññatra tāhi brahmacariyaṃ carāma,
Tasmā hi amhaṃ daharā na miyyare”ti¹.

Atha vā **sucibrahmacārini**ti sucino suddhassa brahmassa seṭṭhassa uposathasīlassa, maggabrahmacariyassa vā anurūpassa pubbabhāgabrahmacariyassa vasena sucibrahmacārini.

313. **Anudhammacārini**ti ariyānaṃ dhammassa anudhammaṃ caraṇasīlā. Imaṅca anantaraṃ vuttaṃ niddosatāya **ariyaṃ, aṭṭhaṅgavarehi**² aṭṭhahi uttamaṅgehi ariyattā eva vā **ariyaṭṭhaṅgavarehi upetaṃ** ārogyaṭṭhena anavajjaṭṭhena ca **kusalaṃ** sukhavipākatāya sukhānisaṃsatāya ca **sukhudrayaṃ upāvasinti** yojanā.

314. **Visesabhāginī**ti visesassa dibbassa sampattibhavassa bhāginī. **Sugatiṃhi āgatā**ti sugatiṃ āgatā upagatā, sugatiṃhi vā sugatiyaṃ dibbasampattiyaṃ āgatā. “Sugatiṃ hi āgatā”ti pi pāṭho. Tattha **hīti** nipātamattaṃ, hetu-attho vā, yasmā sugatiṃ āgatā, tasmā visesabhāginīti yojanā.

315. **Vimānapāsādavareti** vimānesu uttamapāsāde, vimānasaṅkhāte vā aggapāsāde, vimāne vā vigatamāne appamāṇe mahante varapāsāde **parivāritā accharāsaṅgaṇena sayāṃpabhā** pamodāmi, “amhī”ti vā padaṃ ānetvā yojetabbaṃ. **Dīghāyukinti** heṭṭhimehi devehi dīghatarāyukatāya tatrūpappannehi anappāyukatāya ca dīghāyukiṃ **maṃ** yathāvuttaṃ **devavimānamāgataṃ** upagataṃ **devagaṇā ramentīti** yojanā. Sesāṃ vuttanayameva.

Pallaṅkavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 5. 214 piṭṭhe Jātake.

2. Aṭṭhaṅgavarehīti (Sī, I)

4. Latāvimānavañṇanā

Latā ca Sajjā Pavarā ca devatāti Latāvimānaṃ. Tassa kā uppatti?

Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena Sāvattthivāsino aññatarassa upāsakassa dhītā Latā nāma paṇḍitā byattā medhāvinī patikulam gatā bhattu sassusasurānañca manāpacārinī piyavādinī parijanassa saṅgahakusalā gehe kuṭumbabhārassa nittharaṇasamatthā akkodhanā sīlācārasampannā dānaśānvibhāgaratā akhaṇḍapañcasīlā uposatharakkhaṇa ca appamattā ahosi. Sā aparabhāge kālam katvā Vessavaṇassa mahārājassa dhītā hutvā nibbatti Latātveva nāmena, aññāpi tassā Sajjā Pavarā Accimatī Sutāti catasso bhaginiyo ahesum. Tā pañcapi Sakkena devarājena ānetvā nāṭakitthibhāvena paricārikaṭṭhāne ṭhapitā, Latā panassa naccagītādīsu chekatāya iṭṭhatarā ahosi.

Tāsaṃ ekato samāgantvā sukhanisajjāya nisinnānaṃ saṅgītanepuññaṃ paṭicca vivādo uppanno. Tā sabbāpi Vessavaṇassa mahārājassa santikaṃ gantvā pucchimsu “tāta katamā amhākaṃ naccādīsu kusalā”ti. So eva māha “gacchatha dhītaro anotattadahatīre devasamāgame saṅgītaṃ pavattetha, tattha vo viseso pākaṭo bhavissatī”ti. Tā tathā akaṃsu. Tattha devaputtā Latāya naccamānāya attano sabhāvena ṭhātuṃ nāsakkhimsu, saṅgītapahāsā acchariyabbhutaṭṭajātā nirantaraṃ sādhuṭṭhāraṃ dentā ukkuṭṭhisadde celukkhepe ca pavattentā Himavantāṃ kampayamānā viya mahantaṃ kolāhalamakāṃsu. Itarāsu pana naccantīsu sisirakāle kokilā viya tuṇhībūtā nisīdīmsu. Evaṃ tattha saṅgīte Latāya viseso pākaṭo ahosi.

Atha tāsaṃ devadhītānaṃ Sutāya devadhītāya etadahosi “kiṃ nu kho kammaṃ katvā ayaṃ Latā amhe abhibhuyya tiṭṭhati vaṇṇena ceva yasasā ca, yannūnāhaṃ Latāya katakammaṃ puccheyyan”ti. Sā taṃ pucchi, itarāpi tassā etamatthaṃ vissajjeti. Tayidaṃ sabbāṃ Vessavaṇamahārājā devacārikavasena upagatassa āyasmato Mahāmoggallānassa ācikkhi. Thero tamatthaṃ pucchāya mūlakāraṇato paṭṭhāya Bhagavato ārocento—

316. “Latā ca Sajjā Pavarā ca devatā,
Accimatī rājavarassa sirimato.
Sutā ca rañño Vessavaṇassa dhītā,
Rājīmatī dhammaguṇehi sobhatha.

317. Pañcetha nāriyo āgamaṃsu nhāyitum,
Sītodakaṃ uppaliniṃ sivaṃ nadim.
Tā tattha nhāyivā rametvā devatā,
Naccitvā gāyivā Sutā lataṃ bravi.

318. Pucchāmi taṃ uppalamāladhārini,
Āveḷini kañcanasannibhattace.
Timiratambakkhi nabheva sobhane,
Dīghāyukī kena kato yaso tava.

319. Kenāsi bhadde patino piyatarā,
Visiṭṭhakalyāṇitara’ssu rūpato.
Padakkhiṇā naccanagītavādite,
Ācikkha no tvaṃ naranāripucchitā”ti—

Sutāya pucchā.

320. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Uḷārabhoge kule suṇisā ahosiṃ.
Akkodhanā bhattu vasānuvattinī,
Uposathe appamattā ahosiṃ.

321. Manussabhūtā daharā apāpikā,
Pasannacittā patimābhirādhayim.
Sadevaraṃ sassasuraṃ sadāsakaṃ,
Abhirādhayim tamhi kato yaso mama.

322. Sāhaṃ tena kusalena kammunā,
Catubbhi ṭhānehi visesamajjhagā.
Āyuṇca vaṇṇaṇca sukhaṃ balaṇca,
Khiḍḍaratim paccanubhomanappakaṃ.

323. Sutaṃ nu taṃ bhāsatī yaṃ ayaṃ Latā,
 Yaṃ no apucchimha akittayī no.
 Patino kiramhākaṃ viṣiṭṭha nārīnaṃ,
 Gatī ca tāsāṃ Pavarā ca devatā.

324. Patīsu dhammaṃ pacarāma sabbā,
 Patibbatā yattha bhavanti itthiyo.
 Patīsu dhammaṃ pacaritva sabbā,
 Lacchāmase bhāsatī yaṃ ayaṃ Latā.

325. Sīho yathā pabbatasānugocarō,
 Mahindharaṃ pabbatamāvasitvā.
 Pasayha hantvā itare catuppade,
 Khudde mige khādati maṃsabhojano.

326. Tatheva saddhā idha ariyasāvikā,
 Bhattāraṃ nissāya patim anubbatā.
 Kodhaṃ vadhitvā abhibhuyya maccharaṃ,
 Saggamhi sā modati dhammacārīnī”ti—

latāya vissajjananti āha.

316. Tattha **Latā ca Sajjā Pavarā Accimatī Sutāti** tāsāṃ nāmaṃ. **Ca-**saddo samuccayattho. **Rājavarassāti** catunnaṃ mahārājānaṃ varassa seṭṭhassa devarājassa. Sakkassa paricārikāti adhippāyo. **Raññoti** mahārājassa. Tenāha “**vessavaṇassa dhītā**”ti, idaṃ paccekaṃ yojetabbaṃ, vacanavipallāso vā, dhītāroti attho. Rājāti vijjotatīti rājī, rājīti matā paññātā **rājimatī**, idaṃ tāsāṃ sabbāsaṃ visesanaṃ. Nāmaeva etaṃ ekissā devatāyāti keci, tesāṃ matena “pavarā”ti sabbāsaṃ visesanameva. **Dhammaguṇehīti** dhammiyehi dhammato anapeteḥi guṇehi, yathābhuccaguṇehīti attho. **Sobhathāti** virocatha.

317. **Pañcetha nāriyoti** pañca yathāvuttanāmā devadhītarō ettha imasmim Himavantapadese. **Sītodakaṃ uppaliniṃ sivaṃ nadinti** Anotattadahato nikkhantanadimukhaṃ sandhāya vadati. **Naccitvā gāyitvāti** pītu

Vessavaṇassa āṇāya devasamāgame tāhi katassa naccagītassa vasena vuttaṃ. **Sutā Latāṃ bravīti** Sutā devadhītā latāṃ attano bhaginiṃ kathesi. “Sutā latāṃ bravun”¹tipi paṭhanti, Sutā dhītaro Vessavaṇassa mahārājassa Latāṃ kathesunti attho.

318. **Timiratambakkhīti** niculakesarabhāsaśadisehi tambarājīhi samannāgatakkhi. **Nabheva sobhaneti** nabhaṃ viya sobhamāne, saradasamaye abbhamaḥikādi-upakkilesavimuttaṃ nabhaṃ viya suvisuddhaṅgapaccaṅgatāya virājamāneti attho. Atha vā **nabhevāti** nabhe eva, samuccayattho eva-saddo, ākāsaṭṭhavimānesu Himavantayugandharādibhūmipaṭibaddhaṭṭhānesu cāti sabbattheva sobhamāneti attho. **Kena katoti** kena kīdisena puññaṇa nibbattito. **Yasoti** parivārasampatti kittisaddo ca. Kittisaddaggahaṇena ca kittisaddahetubhūtā guṇā gayhanti.

319. **Patino piyatarāti** sāmīno piyatarā sāmivallabhā. Tenassā subhagataṃ dasseti. **Visiṭṭhakalyāṇitarā’ssū rūpatoti** rūpasampattiyaṃ visiṭṭhā uttamā kalyāṇitarā sundaratarā, **assūti** nipātamattaṃ. “Visiṭṭhakalyāṇitarāsi rūpato”²ti ca paṭhanti. **Padakkhiṇāti** pakārehi, visesena vā dakkhiṇā kusalā. **Naccanagītavāditeti**³ ettha naccanāti³ vibhattilopo kato, nacce ca gīte ca vādite cāti attho. **Naranāripucchitāti** devaputtehi devadhītāhi ca “kahaṃ Latā, kiṃ karoti Latā”²ti rupadassanattahañceva sippadassanattahañca pucchitā.

321. Niccaṃ kāyena asaṃsaṭṭhatāya devo viya rameti, dutiyo varoti vā devaro, bhattu kaniṭṭhabhātā, saha devarenāti **sadevaramṃ**. Sassu ca sasuro ca sasurā, saha sasurehīti **sassasuramṃ**. Saha dāsehi dāsīhi cāti **sadāsakamṃ** patimābhīrādhayinti sambandho. **Tamhi katoti** tamhi kule, kāle vā suṇisākāle kato yaso tannibbattakapuññaṇassa nibbattanenāti adhippāyo. **Mamāti** idaṃ “kato”²ti padaṃ apekkhitvā “mayā”²ti pariṇāmetabbaṃ.

1. Buvunti ca (Sī)

2. Naccagītavāditeti (Ka)

3. Naccāti (Ka)

322. **Catubbhi ṭhānehī**ti catūhi kārāṇehi, catūsu vā ṭhānesu nimittabhūtesu. **Visesamajjhagāti** aññāhi atisayaṃ adhigatā. **Āyuñca vaṇṇañca sukhaṃ balañcāti** “catūhi ṭhānehī”ti vuttānaṃ sarūpato dassanaṃ. Āyu-ādayo eva hissā aññāhi viṣiṭṭhasabhāvatāya visesā tassā tathā sambhāvanāvasena gahetabbatāya hetubhāvato “ṭhānan”ti ca vuttaṃ. Visesamajjhagā¹. Kīdisaṃ? Āyuñca vaṇṇañca sukhañca balañcāti yojanā.

323. **Sutaṃ nu taṃ bhāsati yaṃ ayaṃ Latāti** ayaṃ Latā amhākaṃ jeṭṭhabhaginiṃ yaṃ bhāsati, taṃ tumhehi sutaṃ nu kiṃ asutaṃ”ti² itarā tisso bhaginiyo pucchati. **Yaṃ noti** yaṃ amhākaṃ saṃsayitaṃ. **Noti** nipātamattaṃ, puna **noti** amhākaṃ, avadhāraṇe vā “na no samaṃ atthī”ti-ādīsu³ viya, tena akittayiyeva, aviparītaṃ byākāsiyevāti attho. **Patino kiramhākaṃ viṣiṭṭha nārīnaṃ, gatī ca tāsāṃ Pavarā ca devatāti** anattato pālanato patino sāmikā nāma amhākaṃ nārīnaṃ itthīnaṃ viṣiṭṭhā gati ca tāsāṃ paṭisaraṇaṇca, tāsāṃ mātugāmānaṃ saraṇato⁴ pavarā uttamā devatā ca sammadeva ārādhitā sampati āyatiñca hitasukhāvahāti attho.

324. **Patīsu dhammaṃ pacarāma sabbāti** sabbāva mayaṃ patīsu attano sāmikesu pubbuṭṭhānādikaṃ caritabbadhammaṃ pacarāma. **Yatthāti** yaṃ nimittaṃ, yasmiṃ⁵ vā patīsu caritabbadhamme cariyamāne **itthiyo patibbatā** nāma **bhavanti**. **Lacchāmase bhāsati yaṃ ayaṃ Latāti** ayaṃ Latā yaṃ sampattim etarahi labhatīti bhāsati, taṃ sampattim **patīsu dhammaṃ pacarivā** labhissāma.

325. **Pabbatasānugocaroti** pabbatavanasaṇḍacārī. **Mahindharaṃ pabbatamāvasitvāti** mahim dhāretīti mahindharanāmakam⁶ pabbataṃ acalaṃ āvasitvā adhivasitvā, tattha vasantoti attho. “Āvasitvā”ti hi padaṃ apekkhitvā bhummatthe cetam upayogavacanaṃ. **Pasayhāti** abhibhavitvā. **Khuddeti** balavasenananihīne pamāṇato pana mahante hatthi-ādikepi mige so hantiyeva.

1. Visesamajjhagāti (Sī, I)

3. Khu 1. 5, 312 piṭṭhesu.

5. Yesu (Ka)

2. Taṃ kiṃ assutthāti (Sī)

4. Bharaṇato (Ka)

6. Mahindharāparanāmakam (Sī)

326. **Tathevā**ti gāthāya ayam upamāsaṃsandanena saddhim
 atthayojanā—yathā siho attano nivāsagocarattānabhūtaṃ pabbataṃ nissāya
 vasanto attano yathicchitamatthaṃ sādheti, evameva sā **saddhā** pasannā
ariyasāvikā ghāsacchādanādihi bharaṇato posanato **bhattāraṃ patim**
 sāmikaṃ **nissāya** vasantī sabbatthāpi pati-anukūlatāsaṅkhātena vatena taṃ
anubbatā parijanādīsu uppajjanakaṃ **kodhaṃ vadhitvā** pajahitvā
 pariggahavatthūsu uppajjanakaṃ **maccheraṃ abhibhuyya** abhibhavitvā
 anuppādetvā patibbatādharmassa ca upāsikādharmassa ca sammadeva
 caraṇato **dhammacārīnī sā saggaṃhi** devaloke, **modati**, pamodaṃ āpajjatīti.
 Sesam vuttanayameva.

Latāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

5. Guttilavimānavañṇanā

Sattatantiṃ sumadhuranti Guttilavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati
 Rājagahe viharante āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva
 devacārikaṃ caranto Tāvatisabhavanaṃ gantvā tattha paṭipāṭiyā ṭhitesu
 chattimsāya vimānesu chattimsa devadhītaro paccekaṃ
 accharāsahassaparivārā mahatiṃ dibbasampattiṃ anubhavantiyo disvā tāhi
 pubbe katakammaṃ “abhikkantena vaṇṇenā”ti-ādīhi tīhi gāthāhi paṭipāṭiyā
 pucchi. Tāpi tassa pucchānantaraṃ “vatthuttamadāyikā nārī”ti-ādinā
 byākarīmsu. Atha thero tato manussalokaṃ āgantvā Bhagavato etamatthaṃ
 ārocesi. Taṃ sutvā Bhagavā “Moggallāna tā devatā na kevalaṃ tayā eva
 pucchitā evaṃ byākarīmsu, atha kho pubbe mayāpi pucchitā
 evamevabyākarīmsū”ti vatvā therena yācito atītaṃ attano vuttilācariyaṃ
 kathesi.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmadaṭṭe rajjaṃ kārente bodhisatto
 gandhabbakule nibbattitvā gandhabbasippe pariyodātasippatāya
 Timbarunāradasadiso¹ sabbadisāsu pākaṭo pañṇāto ācariyo ahosi

1. Timbarunāsadiso (Ka), Timbarunādasadiso (I)

nāmena Guttilo nāma. So andhe jiṇṇe mātāpitaro posesi¹. Tassa sippanipphattiṃ sutvā Ujjenivāsī Musilo² nāma gandhabbo upagantvā taṃ vanditvā ekamantaṃ t̥hito “kasmā āgatosī”ti ca vutte “tumahākaṃ santike sippaṃ uggaṇhituṃ”ti āha. Guttilācariyo taṃ oloketvā lakkhaṇakusalatāya “ayaṃ puriso visamajjhāsayo kakkhaḷo pharusso akataññū bhavissati, na saṅgahetabbo”ti sippuggaṇatthaṃ okāsaṃ nākāsi. So tassa mātāpitaro payirupāsivā tehi yācāpesi. Guttilācariyo mātāpitūhi nippīliyamāno “garuvacanaṃ alaṅghaniyaṃ”ti tassa sippaṃ paṭṭhapetvā vigatamacchariyatāya kāruṇikatāya ca ācariyamuṭṭhiṃ akatvā anavasesato sippaṃ sikkhāpesi.

Sopi medhāvitāya pubbekataparicayatāya akusītatāya ca na cirasseva pariyoḍātasippo hutvā cintesi “ayaṃ Bārāṇasī Jambudīpe agganagaraṃ, yannūnāhaṃ idha sarājīkāya parisāya sippaṃ dasseyyaṃ, evāhaṃ ācariyatopi Jambudīpe pākaṭo paññāto bhavissāmi”ti. So ācariyassa ārocesi “ahaṃ rañño purato sippaṃ dassetukāmo, rājānaṃ maṃ dassethā”ti. Mahāsatto “ayaṃ mama santike uggaḥitasippo paṭiṭṭhaṃ labhatū”ti karuṇāyamāno taṃ rañño santikaṃ netvā “mahārāja imassa me antevāsikassa vīṇāya paḇuṇataṃ³ passathā”ti āha. Rājā “sādhū”ti paṭissuṇitvā tassa vīṇāvādanaṃ sutvā parituṭṭho taṃ⁴ gantukāmaṃ nivāretvā “mameva santike vasa, ācariyassa dinnakoṭṭhāsato upaḇḇhaṃ dassāmi”ti āha. Musilo “nāhaṃ ācariyato hāyāmi, samameva dethā”ti vatvā raññā “mā evaṃ bhaṇi, ācariyo nāma mahanto, upaḇḇhameva tuyhaṃ dassāmi”ti vutte “mama ca ācariyassa ca sippaṃ passathā”ti vatvā rājagehato nikkhamitvā “ito sattame divase mama ca Guttilācariyassa ca rājaṅgaṇe sippadassanaṃ bhavissati, taṃ passitukāmā passantū”ti tattha tattha āhiṇḍanto ugghosesi.

Mahāsatto taṃ sutvā “ayaṃ taruṇo thāmavā, ahaṃ pana jiṇṇo dubbalo, yadi pana me parājayo bhaveyya, mataṃ me jīvitā seyyaṃ,

1. Poseti (Sī, I)

2. Mūsilo (Sī, I)

3. Vīṇāpaḇuṇataṃ (Sī)

4. Paraṭṭhānaṃ (Ka)

tasmā araṇṇaṃ pavisitvā ubbandhitvā marissāmi”ti araṇṇaṃ gato maraṇabhayatajjito paṇivatti. Puna maritukāmo hutvā gantvā punapi maraṇabhayena paṇivatti. Evaṃ gamanāgamanam karontassa taṃ ṭhānaṃ vigatatiṇaṃ ahosi. Atha devarāja mahāsattaṃ upasaṅkamitvā dissamānarūpo ākāse ṭhatvā evamāha “ācariya kiṃ karosī”ti. Mahāsatto¹—

327. “Sattatantiṃ sumadhuraṃ, rāmaṇeyyaṃ avācayim.

So maṃ raṅgamhi avheti, saraṇaṃ me hohi kosiya”ti—

attano cittadukkhaṃ pavedesi.

Tassattho—ahaṃ devarāja Musilaṃ nāma antevāsikaṃ sattannaṃ tantīnaṃ atthitāya² chajjādisattavidhasaradīpanato ca **sattatantiṃ**, taṃ visayaṃ katvā yathārahaṃ dvāvīsatiyā sutibhedānaṃ ahāpanato suṭṭhu madhuranti **sumadhuraṃ**, yathādhigatānaṃ samapaññāsāya mucchanānaṃ paribyattatāya sarassa ca vīṇāya ca aññaṃaññaṃsaṃsandanena suṇantānaṃ ativiya manoramabhāvato **rāmaṇeyyaṃ** saragatādivibhāgato chajjādicatubbidhaṃ gandhabbaṃ ahāpetvā gandhabbasippaṃ **avācayinti** vācesim uggaṇhāpesim sikkhāpesim, **so** Musilo antevāsī samāno **maṃ** attano ācariyaṃ **raṅgamhi** raṅgamaṇḍale **avheti** sārambhavasena attano visesaṃ dassetuṃ saṅghaṭṭiyati³, “ehi sippaṃ dasshe”ti maṃ ācikkhi⁴, tassa **me** tvaṃ **Kosiya** devarāja **saraṇaṃ** avassayo **hohi**ti.

Taṃ sutvā Sakko devarāja “mā bhāyi ācariya, ahaṃ te saraṇaṃ parāyaṇaṃ”ti dassento—

328. “Ahaṃ te saraṇaṃ homi, ahamācariyapūjako.

Na taṃ jayissati sisso, sissamācariya jessasi”ti—

āha. Sakkassa kira devaraṇṇo purimattabhāve mahāsatto ācariyo ahosi. Tenāha **ahamācariyapūjako**”ti. Ahaṃ ācariyānaṃ pūjako, na Musilo viya yugaggāhī, mādisesu antevāsikesu ṭhitesu tādisassa ācariyassa kathaṃ parājayo, tasmā na taṃ

1. Mahāsatto taṃ sutvā sakakammaṃ pākaṭaṃ karonto imaṃ gāthamāha (Sī)

2. Āvāditāya (Ka)

3. Raṅgamhi (Sī)

4. Adhikkhipati (Sī)

jayissati sisso, aññadatthu sissam Musilam ācariya tvameva jayissasi, so pana parājito vināsam¹ pāpuṇissatīti adhippāyo. Evañca pana vatvā “aham sattame divase sākacchāmaṇḍalam āgamissāmi, tumhe vissatthā vādetthā”ti samassāsetvā gato.

Sattame pana divase rājā saparivāro rājasabhāyam nisīdi. Guttilācariyo ca Musilo ca sippadassanattam sajjā hutvā upasaṅkamitvā rājānam vanditvā attano attano laddhāsane nisīditvā vīṇā vādayimsu. Sakko āgantvā antalikkhe aṭṭhāsi, tam mahāsattova passati, itare pana na passantī. Parisā dvinnampi vādane samacittā ahosi. Sakko Guttilam “ekam tantim chindā”ti āha. Chinnāyapi tatiyā vīṇā tattheva madhuranigghosā ahosi. Evam “dutiyaṃ, tatiyaṃ, catuttham, pañcamaṃ, chaṭṭham, sattamaṃ chindā”ti āha, tāsū chinnāsūpi vīṇā madhuranigghosāva ahosi. Tam disvā Musilo parājītabhūtarūpo pattakkhandho ahosi, parisā haṭṭhatuṭṭhā celukkhepe karontī Guttilassa sādhuḥkāramadāsi. Rājā Musilam sabhāya nīharāpesi, mahājano leḍḍudaṇḍādīhi paharanto Musilam tattheva jīvītakkhayaṃ pāpesi.

Sakko Devānamindo mahāpurisena saddhim sammodanīyaṃ katvā devalokameva gato. Tam devatā “mahārāja kuhiṃ gatattā”ti pucchitvā tam pavattim sutvā “mahārāja mayaṃ Muttilācariyaṃ passissāma, sādhu no tam idhānetvā dassēhi”ti āhamsu. Sakko devānaṃ vacanaṃ sutvā Mātaliṃ āṇāpesi “gaccha Vejyantaratthena amhākaṃ Guttilācariyaṃ ānehi, devatā tam dassanakāmā”ti, so tathā akāsi. Sakko mahāsattena saddhim sammodanīyaṃ katvā evamāha “ācariya vīṇaṃ vādaya, devatā sotukāmā”ti. Mayaṃ sippūpajīvino, vetanena vinā sippaṃ na dassemāti. Kīdisaṃ pana vetanaṃ icchasi. “Nāññena me vetanena kiccaṃ atthi, imāsaṃ pana devatānaṃ attanā attanā pubbekatakusalakathanameva me vetanaṃ hotū”ti āha. Tā “sādhū”ti sampatiṇṇimsu. Atha mahāsatto pāṭekkaṃ tāhi tadā paṭiladdhasampattikittanamukhena tassā hetubhūtaṃ purimattabhāvekatam sucaritaṃ āyasmā Mahāmogallāno vīya pucchanto “abhikkantena vaṇṇenā”ti-ādigāthāhi pucchi. Tāpi

1. Parābhūto nidhanaṃ (Sī), parājayabhūtopi vināsam (I)

“vatthuttamadāyikā nārī”ti-ādinā yathā etarahi therassa, evameva tassa byākarim̐su. Tena vuttaṃ “Moggallāna tā devatā na kevalaṃ tayā eva pucchitā evaṃ byākarim̐su, atha kho pubbe mayāpi pucchitā evameva byākarim̐sū”ti.

Tā kira itthiyo Kassapasammāsambuddhakāle manussattabhāve ṭhitā taṃ taṃ puññaṃ akaṃsu¹. Tattha ekā itthī vatthaṃ adāsi, ekā sumanamālāṃ, ekā gandhaṃ, ekā ulārāṇi phalāni, ekā ucchurasaṃ, ekā Bhagavato cetiye gandhapañcaṅgulikaṃ adāsi, ekā uposathaṃ upavasi, ekā upakaṭṭhāya velāya nāvāya bhuñjantassa bhikkhuno udakaṃ adāsi, ekā kodhanānaṃ sassusasaṃrānaṃ akkodhanā upaṭṭhānaṃ akāsi, ekā dāsī hutvā atanditācārā ahosi, ekā piṇḍacārikassa bhikkhuno khīrabhattaṃ adāsi, ekā phāṇitaṃ adāsi, ekā ucchukhaṇḍaṃ adāsi, ekā timbarusakaṃ adāsi, ekā kakkārikaṃ adāsi, ekā eḷalukaṃ adāsi, ekā valliphalaṃ adāsi, ekā phārusakaṃ adāsi, ekā aṅgārakapallaṃ adāsi, ekā sākamuṭṭhiṃ² adāsi, ekā pupphakamuṭṭhiṃ adāsi, ekā mūlakalāpaṃ adāsi, ekā nimbamuṭṭhiṃ³ adāsi, ekā kañjikaṃ adāsi, ekā tilapiñṇākaṃ adāsi, ekā kāyabandhanaṃ adāsi, ekā aṃsabaddhakaṃ adāsi, ekā āyogapaṭṭaṃ adāsi, ekā vidhūpanaṃ, ekā tālavaṇṭaṃ, ekā morahatthaṃ, ekā chattaṃ, ekā upāhanaṃ, ekā pūvaṃ, ekā modakaṃ, ekā sakkhalikaṃ adāsi. Tā ekekā accharāsahassaparivārā mahatiyā deviddhiyā virājamānā Tāvatiṃsabhavane Sakkassa devarājassa paricārikā hutvā nibbattā Guttilācariyena pucchitā “vatthuttamadāyikā nārī”ti-ādinā attanā attanā katakusalaṃ paṭipāṭiyā byākarim̐su.

329. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

1. Manussattabhāve ṭhatvā tāni tāni puñṇāni katvā Tāvatiṃsabhavane paccekāṃ accharāsahassaparivārā Sakkassa devarañño paricārikā hutvā paṭipāṭiyā ṭhitesu chattiṃsadevavimānesu nibbattitvā Buddhañāṇenapi paricchinditumasakkuṇeyyaṃ mahatiṃ devavibhūtiṃ manubhavanti (Sī)

2. Sālukamuṭṭhiṃ (I)

3. Nimbapālāsamuṭṭhiṃ (Sī, I)

330. Kena te'tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.
331. Pucchāmi taṃ devi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati'ti.
332. Sā devatā attamanā, Moggallānena pucchitā.
Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
333. "Vatthuttamadāyikā nārī,
Pavarā hoti naresu nārīsu.
Evaṃ piyarūpadāyikā manāpaṃ,
Dibbaṃ sā labhate upecca ṭhānaṃ.
334. Tassā me passa vimānaṃ, accharā kāmavaṇṇinihamasmi.
Accharāsahassassāhaṃ, pavarā passa puññānaṃ vipākaṃ.
335. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.
336. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūtā yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.
(Yathā ca ettha, evaṃ upari sabbavimānesu vitthāretabbaṃ.)
341. Pupphuttamadāyikā nārī,
Pavarā hoti naresu nārīsu -pa-.
349. Gandhuttamadāyikā nārī,
Pavarā hoti naresu nārīsu -pa-.
357. Phaluttamadāyikā nārī -pa-.
365. Rasuttamadāyikā nārī -pa-.

373. Gandhapañcaṅgulikaṃ ahamadāsim,
Kassapassa Bhagavato thūpamhi -pa-.
381. Bhikkhū ca ahaṃ bhikkhuniyo ca, addasāsim panthapaṭipanne.
Tesāhaṃ dhammaṃ sutvāna, ekūposathaṃ upavasissaṃ.
382. Tassā me passa vimānaṃ -pa-.
389. Udaḱe ṭhitā udakamadāsim,
Bhikkhuno cittena vip̐pasannena -pa-.
397. Sassuñcāhaṃ sasurañca, caṇḍike kodhane ca pharuse ca.
Anusūyikā upaṭṭhāsim, appamattā sakena sīlena -pa-.
405. Parakammaḱarī āsim, atthenātanditā dāsī.
Akkodhana'natimāninī, saṃvibhāginī Sakassa bhāgassa -pa-.
413. Khīrodanaṃ ahamadāsim, bhikkhuno piṇḍāya carantassa.
Evaṃ karitvā kammaṃ, sugatiṃ upapajja modāmi -pa-.
421. Phāṇitaṃ ahamadāsim -pa-.
429. Ucchukhaṇḍikaṃ ahamadāsim -pa-.
437. Timbarusakaṃ ahamadāsim -pa-.
445. Kakkārikaṃ ahamadāsim -pa-.
453. Elālukaṃ ahamadāsim -pa-.
461. Valliphalaṃ ahamadāsim -pa-.
469. Phārusakaṃ ahamadāsim -pa-.
477. Hatthappatāpakaṃ ahamadāsim -pa-.
485. Sākamuṭṭhiṃ ahamadāsim -pa-.
493. Pupphakamuṭṭhiṃ ahamadāsim -pa-.

501. Mūlakam ahamadāsīm -pa-.
509. Nimbamuṭṭhiṃ ahamadāsīm -pa-.
517. Ambakañjikam ahamadāsīm -pa-.
525. Doṇinimmajjanim ahamadāsīm -pa-.
533. Kāyabandhanam ahamadāsīm -pa-.
541. Aṃsabaddhakam¹ ahamadāsīm -pa-.
549. Āyogapaṭṭam ahamadāsīm -pa-.
557. Vidhūpanam ahamadāsīm -pa-.
565. Tālavaṇṭam ahamadāsīm -pa-.
573. Morahattham ahamadāsīm -pa-.
581. Chattam ahamadāsīm -pa-.
589. Upāhanam ahamadāsīm -pa-.
597. Pūvam ahamadāsīm -pa-.
605. Modakam ahamadāsīm -pa-.
613. Sakkhalikam² ahamadāsīm, bhikkhuno piṇḍāya carantassa -pa-.
614. Tassā me passa vimānam, accharā kāmavaṇṇinīhamasmi.
Accharāsaḥassasāham, pavarā passa puññānam vipākam.
615. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.
- Evam mahāsatto tāhi devatāhi katasucarite byākate tuṭṭhamānaso
sammodanam karonto attano ca sucaritacaraṇe yuttapayuttatam
vivaṭṭajjhāsayaṭaṇca pavedento āha—

1. Aṃsavaṭṭakam (Si)

2. Sakkhalim (Si)

617. “Svāgataṃ vata me ajja, supphabhātaṃ suhuṭṭhitaṃ.
Yaṃ addasāmi¹ devatāyo, accharā kāmavaṇṇiniyo².”

618. Imāsāhaṃ dhammaṃ sutvā, kāhāmi kusalaṃ bahum.
Dānena samacariyāya, saññamena damena ca.
Svāhaṃ tattha gamissāmi, yatta gantvā na socare”ti.

333. Tattha **vatthuttamadāyikā**ti vatthānaṃ uttamaṃ seṭṭhaṃ, vatthesu vā bahūsu uccinitvā gahitaṃ ukkaṃsagataṃ pavaraṃ koṭibhūtaṃ vattham vatthuttamaṃ, tassa dāyikā. “Pupphuttamadāyikā”ti-ādisupi eseva nayo. **Piyarūpadāyikā**ti piyasabhāvassa piyajātikassa ca vatthuno dāyikā. **Manāpanti** manavaḍḍhanakaṃ. **Dibbanti** divi bhavattā dibbaṃ. **Upeccāti** upagantvā cetetvā, “edisam labheyyan”ti pakappetvāti attho. **Ṭhānanti** vimānādikaṃ ṭhānaṃ, issariyaṃ vā. “Manāpā”tipi pāṭho, aññesaṃ manavaḍḍhanakā hutvāti attho.

334. **Passa puññānaṃ vipākanti** vatthuttamadānassa nāma idamīdisaṃ phalaṃ passāti attanā laddhasampattiṃ sambhāventi vadati.

341. **Pupphuttamadāyikā**ti ratanattayapūjāvasena pupphuttamadāyikā, tathā gandhuttamadāyikāti daṭṭhabbā. Tattha pupphuttamaṃ sumanapupphādi, gandhuttamaṃ candanagandhādi, phaluttamaṃ panasaphalādi, rasuttamaṃ gorasasappi-ādi veditabbaṃ.

373. **Gandhapañcaṅgulikanti** gandhena pañcaṅgulikadānaṃ. **Kassapassa Bhagavato thūpamhīti** Kassapasammāsambuddhassa yojanike kanakathūpe.

381. **Panthapaṭipanneti** maggaṃ gacchante. **Ekūposathanti** ekadivasaṃ uposathavāsaṃ.

389. **Udakamadāsinti** mukhavikkhālanatthaṃ pivanatthañca udakaṃ pānīyaṃ adāsīm.

397. **Caṇḍiketi** caṇḍe. **Anusūyikā**ti usūyā rahitā.

405. **Parakammakarī**ti paresaṃ veyyāvaccakārīnī. **Atthenāti** atthakiccena. **Saṃvibhāginī Sakassa bhāgassāti** atthikānaṃ attanā paṭiladdhabhāgassa saṃvibhajanasilā.

1. Addasaṃ (Sī), addasāsīm (I)

2. Kāmavaṇṇiyo (Sī)

413. **Khīrodananti** khīrasammissaṃ odanaṃ, khīrena saddhim odanaṃ vā.

437. **Timbarusakanti** tiṇḍukaphalaṃ. Tipusasadisā ekā vallijāti timbarusaṃ, tassa phalaṃ timbarusakanti vadanti.

445. **Kakkārikanti** khuddakeḷālukam, tipusanti ca vadanti.

477. **Hatthappatāpakanti** mandāmukhim.

517. **Ambakañjikanti** ambilakañjikam.

525. **Doṇinimmajjaninti** satelaṃ tilapiṇṇākam.

557. **Vidhūpananti** caturassabījanim.

565. **Tālavaṇṭanti** tālapattehi katamaṇḍalabījanim.

573. **Morahatthanti** mayūrapīṇchehi¹ kataṃ makasabījanim.

617. **Svāgataṃ vata meti** mayhaṃ idhāgamaṇaṃ sobhanaṃ vata aho sundaraṃ. **Ajja supphātaṃ suhuṭṭhanti** ajja mayhaṃ rattiyā suṭṭhu pabhātaṃ sammadeva vibhāyanaṃ jātaṃ, sayanato uṭṭhānampi suhuṭṭhitaṃ suṭṭhu uṭṭhitaṃ. Kiṃ kāraṇāti āha “**yaṃ addasāmi devatāyo**”ti-ādi.

618. **Dhammaṃ sutvāti** kammaphalassa paccakkhakaṇavasena tumhehi kataṃ kusalaṃ dhammaṃ sutvā. **Kāhāmīti** karissāmi. **Samacariyāyāti** kāyasamācārikassa sucaritassa caraṇena. **Saññamenāti** sīlasaṃvarena. **Damenāti** manacchatṭhānaṃ indriyānaṃ damena. Idāni tassa kusalassa attano lokassa ca vivaṭṭūpanissayataṃ dassetuṃ “**svāhaṃ tattha gamissāmi, yattha gantvā na socare**”ti vuttaṃ.

Evamayaṃ yadipi vatthuttamadāyikāvimānādivasena chattimsavimānasaṅgahā desanā āyasmato Mahāmoggallānassa viya Guttilācariyassāpi vibhāvanavasena pavattāti “guttilavimānaṃ”tveva saṅgahaṃ āruhā, vimānāni pana itthipaṭibaddhānīti itthivimāneyeva saṅgahitāni. Tā pana

1. Mayūrapakkhehi (Ka)

itthiyo Kassapassa dasabalassa kāle yathāvuttadhammacaraṇe
aparāparuppannacetanāvasena dutiyattabhāvato paṭṭhāya ekaṃ
Buddhantaraṃ devaloke eva saṃsarantiyo amhākampi Bhagavato kāle
Tāvatiṃsabhavaneyeva nibbattā āyasmatā Mahāmogallānena pucchitā
kammasarikkhatāya Guttilācariyena pucchitakāle viya byākarimsūti
daṭṭhabbā.

Guttilavimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Daddallavimānavañṇanā

Daddallamānā vaṇṇenāti Daddallavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā
Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena Nālakagāmake āyasmato
Revatattherassa upaṭṭhākassa aññatarassa kuṭumbikassa dve dhītaro ahesuṃ,
ekā Bhaddā nāma, itarā Subhaddā nāma. Tāsu Bhaddā patikulaṃ gatā
saddhā pasannā buddhisampannā vañjhā ca ahosi. Sā sāmikaṃ āha “mama
kaniṭṭhā Subhaddā nāma atthi, taṃ ānehi, sacassā putto bhaveyya, so
mamapi putto siyā, ayaṅca kulavaṃso na nasseyyā”ti. So “sādhū”ti
sampaṭicchitvā tathā akāsi.

Atha Bhaddā Subhaddaṃ ovadi “Subhadde dānaṃ vibhāgaratā
dhammacariyāya appamattā hohi, evaṃ te diṭṭhadhammiko samparāyiko ca
attho hatthagato eva hoti”ti. Sā tassā ovāde ṭhatvā vuttanayena
paṭipajjamānā ekadivasaṃ āyasmantaṃ Revatattheraṃ attaṭṭhamāṃ
nimantesi, thero Subhaddāya puññūpacayaṃ ākaṅkhanto
saṃghuddesavasena satta bhikkhū gahetvā tassā gehaṃ agamāsi. Sā
pasannacittā āyasmantaṃ Revatattheraṃ te ca bhikkhū paṇītena
khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi, thero anumodanaṃ katvā
pakkāmi. Sā aparabhāge kālaṃ katvā Nimmānaratīnaṃ devānaṃ
sahabyataṃ upapajji, Bhaddā pana puggalesu dānāni datvā Sakkassa
Devānamindassa paricārikā hutvā nibbatti.

Atha Subhaddā attano sampattiṃ paccavekkhitvā “kena nu kho ahaṃ
puññaṃ idhūpapannā”ti āvajjenti “Bhaddāya ovāde ṭhatvā saṃghagatāya

dakkhiṇāya-imaṃ sampattiṃ sampattā, Bhaddā nu kho kahaṃ nibbattā”ti oloketi taṃ Sakkassa paricārikābhāvena nibbattaṃ disvā anukampamānā tassā vimānaṃ pāvisi. Atha naṃ Bhaddā—

619. “Daddallamānā vaṇṇena, yasassā ca yasassinī.
Sabbe deve Tāvatiṃse, vaṇṇena atirocasi.

620. Dassanaṃ nābhijānāmi, idaṃ paṭhamadassanaṃ.
Kasmā kāyā nu āgamma, nāmena bhāsase mamaṃ”ti—
dvīhi gāthāhi pucchi. Sāpi tassā—

621. “Ahaṃ bhadde Subhaddāsīṃ, pubbe mānusaḥ bhavē.
Sahabhariyā ca te āsīṃ, bhaginī ca kaniṭṭhikā.

622. Sā ahaṃ kāyassa bhedā, vip̐pamuttā tato cutā.
Nimmānaratīnaṃ devānaṃ, upapannā sahaḥbyatan”ti—
dvīhi gāthāhi byākāsi.

619-20. Tattha **vaṇṇenā**ti vaṇṇādisampattiya. **Dassanaṃ nābhijānāmi**ti ito pubbe tava dassanaṃ nābhijānāmi, tvaṃ mayā na diṭṭhapubbāti attho. Tenāha “**idaṃ paṭhamadassanaṃ**”ti. **Kasmā kāyā nu āgamma, nāmena bhāsase mamaṃ**ti kataradevanikāyato āgantvā “Bhadde”ti nāmena maṃ ālapasi.

621. **Ahaṃ bhaddeti** ettha **bhaddeti** ālapanam. **Subhaddāsinti** ahaṃ Subhaddā nāma tava bhaginī kaniṭṭhikā āsīṃ ahoṣīṃ, tattha pubbe mānusaḥ bhavē sahaḥbhariyā samānabhariyā te tayā ekasseva bhariyā, tava patino eva bhariyā, āsinti attho. Puna Bhaddā—

623. “Pahūtakatakalyāṇā, te deve yanti pāṇino.
Yesam tvaṃ kittayissasi, Subhadde jātimattano.

624. Atha¹ tvaṃ kena vaṇṇena, kena vā anusāsita.
Kīdiseneva dānena, Subbatena yasassinī.

625. Yasam etādisam pattā, visesam vipulamajjhagā.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidam phalan”ti—
tihi gāthāhi pucchi. Puna Subhaddā—

626. “Aṭṭheva piṇḍapātāni, yaṃ dānam adadam pure.
Dakkhiṇeyyassa saṃghassa, pasannā sehi pāṇibhi.

627. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—
byākāsi.

623. Tattha **pahūtakatakalyāṇā te deve yantīti** pahūtakatakalyāṇā
mahāpuññā **te** Nimmānaratino deve **yanti** uppajjanavasena gacchanti **pāṇino**
sattā, **yesam** Nimmānaratīnam devānam antare **tvaṃ attano jātim**
kittayissasi kathesīti yojanā.

624. **Kena vaṇṇenāti** kena kāraṇena. **Kīdisenevāti** evasaddo
samuccayatto, kīdisena cāti attho, ayameva vā pāṭho. **Subbatenāti**
sundarena vatena suvisuddhena silenāti attho.

626. **Aṭṭheva piṇḍapātānīti** aṭṭhannam bhikkhūnam dinnapiṇḍapāte
sandhāya vadati. **Adadanti** adāsim.

Evam Subhaddāya kathite puna Bhaddā—

629. “Ahaṃ tayā bahutare bhikkhū, saññate brahmacārayo¹.
Tappesim annapānena, pasannā sehi pāṇibhi.

630. Tayā bahutaram datvā, hīnakāyūpagā ahaṃ.
Katham tvaṃ appataram datvā, visesam vipulamajjhagā.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidam phalan”ti—
pucchi. Tattha **tayāti** nissakke karaṇavacanam. Puna Subhaddā—

1. Brahmacārino (Sī), brahmacāriye (I)

631. “Manobhāvanīyo bhikkhu, sandiṭṭho me pure ahu.
Tāhaṃ bhattena nimantesiṃ, Revataṃ attanaṭṭhamam.

632. So me atthapurekkhāro, anukampāya Revato.
Saṃghe dehīti maṃvoca, tassāhaṃ vacanaṃ karim.

633. Sā dakkhiṇā saṃghagatā, appameyye patiṭṭhitā.
Puggalesu tayā dinnam, na taṃ tava mahapphalan”ti—

attanā katakammaṃ kathesi.

631. Tattha **manobhāvanīyoti** manavaḍḍhanako uḷāraguṇatāya sambhāvanīyo. **Sandiṭṭhoti** nimantanavasena bodhito kathito. Tenāha “**tāhaṃ bhattena nimantesiṃ, Revataṃ attanaṭṭhaman**”ti, taṃ manobhāvanīyaṃ ayyaṃ Revataṃ attanaṭṭhamam bhattena ahaṃ nimantesiṃ.

632-3. **So me atthapurekkhāro**ti so ayyo Revato dānassa mahapphalabhāvakaraṇena mama atthapurekkhāro hitesī. **Saṃghe dehīti maṃvocāti** “yadi tvaṃ Subhadde aṭṭhannaṃ bhikkhūnaṃ dātukāmā, yasmā puggalagatāya dakkhiṇāya saṃghagatā eva dakkhiṇā mahapphalatarā, tasmā saṃghe dehi, saṃghaṃ uddissa dānaṃ dehi”ti maṃ abhāsi, **tanti** taṃ dānaṃ.

Evaṃ Subhaddāya vutte Bhaddā tamatthaṃ sampaṭicchantī uttari ca tathā paṭipajjitukāmā—

634. “Idānevāhaṃ jānāmi, saṃghe dinnam mahapphalam.
Sāhaṃ gantvā manussattaṃ, vadaññū vītamaccharā.
Saṃghe dānāni dassāmi, appamattā punappunan”ti—

gāthamāha. Subhaddā pana attano devalokameva gatā. Atha Sakko Devānamindo sabbe deve Tāvatiṃse attano sarīrobhāsena abhibhuyya virocamaṇaṃ Subhaddaṃ devadhītaṃ disvā taṃca tāsāṃ kathāsallāpaṃ sutvā tāvadeva ca Subhaddāya antarahitāya taṃ “ayaṃ nāmā”ti ajānanto—

635. “Kā esā devatā Bhadde, tayā mantayate saha.
Sabbe deve Tāvatiṃse, vaṇṇena atirocatī”ti—

Bhaddam pucchi. Sāpissa—

636. “Manussabhūtā devinda, pubbe mānusake bhave.
Sahabhariyā ca me āsi, bhaginī ca kaniṭṭhikā.
Saṃghe dānāni datvāna, katapuññā virocatī”ti—

kathesi. Atha Sakko tassā saṃghagatāya dakkhiṇāya mahapphalabhāvaṃ
dassento dhammam kathesi. Tena vuttam—

637. “Dhammena¹ pubbe bhaginī, tayā Bhadde virocati.
Yaṃ saṃghamhi appameyye, paṭiṭṭhāpesi dakkhiṇaṃ.

638. Pucchito hi mayā Buddho, Gijjhakūṭamhi pabbate.
Vipākaṃ saṃvibhāgassa, yattha dinnam mahapphalaṃ.

639. Yajamānānaṃ manussānaṃ, puññapekkhāna pāṇinaṃ.
Karotaṃ opadhikaṃ puññaṃ, yattha dinnam mahapphalaṃ.

640. Tam me Buddho viyākāsi, jānaṃ kammaphalaṃ sakaṃ.
Vipākaṃ saṃvibhāgassa, yattha dinnam mahapphalaṃ.

641. Cattāro ca paṭipannā, cattāro ca phale ṭhitā.
Esa saṃgho ujubhūto, paññāsīlasamāhito.

642. Yajamānānaṃ manussānaṃ, puññapekkhāna pāṇinaṃ.
Karotaṃ opadhikaṃ puññaṃ, saṃghe dinnam mahapphalaṃ.

643. Eso hi saṃgho vipulo mahaggato,
Esa’ppameyyo udadhīva sāgaro.
Ete hi seṭṭhā naravīrasāvaka,
Pabhaṅkarā dhammamudīrayanti².

1. Dhammena te (I, Ka)

2. Pabhaṅkarā yattha dhammamuddisanti (Ka)

644. Tesarū sudinnarū suhutarū suyittarū,
 Ye saṅghamuddissa dadanti dānarū.
 Sā dakkhiṇā saṅghagatā paṭittitā,
 Mahapphalā lokavidūna vaṇṇitā.

645. Etādisarū yaññamanussarantā,
 Ye vedajātā vicaranti loke.
 Vineyya maccheramarū samūlarū,
 Aninditā saggamupenti thānarū”ti.

637. Tattha **dhammenā**ti kārāṇena, ñāyena vā. **Tayāti** nissakkekaraṇavacanarū. Idāni tarū “dhammenā”ti vuttakārāṇarū dasseturū “**yaṃ saṅghamhi appameyye, paṭittihāpesi dakkhiṇaṃ**”ti vuttarū. **Appameyyeti** guṇānubhāvassa attani katānarū kārānarū phalavisesassa ca vasena paminiturū asakkuṇeyye.

638-9. Ayañca attho Bhagavato sammukhā ca suto, sammukhā ca paṭiggahitoti dassento “**pucchito**”ti-ādimāha. Tattha **yajamānānanti** dadantānarū. **Puñṇapekkhāna pāṇinanti** anunāsikaloparū katvā niddeso, puñṇaphalarū ākaṅkhattānarū sattānarū. **Opadhikanti** upadhi nāma khandhā, upadhissa karaṇasīlarū, upadhipayojananti vā opadhikarū, attabhāvajanakarū paṭisandhipavattivāpākādāyakarū.

640. **Jānarū kammaphalarū sakanti** sattānarū sakarū sakarū yathāsakarū puñṇarū puñṇaphalañca¹ hatthatale āmalakarū viya jānanto. Sakanti vā yakārassa kakārarū katvā vuttarū, sayarū attanāti attho.

641. **Paṭipannāti** paṭipajjamānā, maggaṭṭhāti attho. **Ujubhūtoti** ujupaṭipattiyā ujubhāvarū patto dakkhiṇeyyo jāto. **Paññāsīlasamāhitoti** paññāya sīlena ca samāhito, diṭṭhisīlasampanno ariyāya diṭṭhiyā ariyena sīlena ca samannāgato. Tenāpissa paramatthasaṅghabhāvameva vibhāveti. Diṭṭhisīlasāmaññena saṅghaṭṭitattā² hi

1. Puñṇaphalañca tarū tarū (Sī)

2. Saṅghaṭṭitattā (Sī, I)

saṃgho. Atha vā samāhitaṃ samādhi, paññā sīlaṃ samāhitañca assa atthīti **paññāsīlasamāhito**. Tenassa sīlādiddhammakkhandhattayasampannatāya aggadakkhiṇeyyabhāvaṃ vibhāveti.

643. **Vipulo mahaggatoti** guṇehi mahattaṃ gatoti mahaggato, tato eva attani katānaṃ kārānaṃ phalavepullahetutāya vipulo. **Udadhīva sāgaroti** yathā udakaṃ ettha dhīyatīti “udadhī”ti laddhanāmo sāgaro “ettakāni udakāḷhakāni”ti-ādinā udakato appameyyo, evamesa guṇatoti attho. **Ete hīti** hi-saddo avadhāraṇe nipāto, ete eva seṭṭhāti attho. Vuttaṃ hetuṃ—

“Yāvataṃ bhikkhave saṃghā vā gaṇā vā, Tathāgatasāvakasaṃgho tesu aggamakkhāyati”ti¹.

Naravīrasāvakati naresu vīriyasampannassa narassa sāvakā. **Pabhaṅkarā**ti lokassa ñāṇālokarā. **Dhammamudīrayanti**ti dhammaṃ uddisanti. Kathaṃ?² Dhammasāminā hi dhammapajjoto ariyasaṃghe ṭhapito.

644. **Ye saṃghamuddissa dadanti dānanti** ye sattā ariyasaṃghaṃ, uddissa sammutisaṃghe antamaso gotrabhupuggalesupi dānaṃ dadanti, taṃ dānaṃ saṃvibhāgavasena dinnampi **sudinnaṃ**, āhunapāhunavasena hutampi **suhutaṃ**, mahāyāgavasena yitṭhampi **suyitṭhameva** hoti. Kasmā? Yasmā **sā dakkhiṇā saṃghagatā patitṭhitā mahapphalā lokavidūna vaṇṇitā**, lokavidūhi Sammāsambuddhehi “na tvevāhaṃ Ānanda kenaci pariyāyena saṃghagatāya dakkhiṇāya pāṭipuggalikaṃ³ dakkhiṇaṃ mahapphalataraṃ vadāmi⁴. Puññaṃ ākaṅkhamānaṃ, saṃgho ve yajataṃ mukhaṃ⁵. Anuttaraṃ puññaṃ lokassa”ti⁶ ca ādinā mahapphalatā vaṇṇitā pasatthā thomitāti attho.

645. **Īdisaṃ yaññamanussarantā**ti etādisaṃ saṃghaṃ uddissa attanā kataṃ dānaṃ anussarantā. **Vedajātā**ti jātasomanassā. **Vineyya**

1. Khu 1. 254; Aṃ 1. 343; Aṃ 2. 30 piṭṭhesu. 2. Yattha dhammamuddisanti (Ka)
3. Puggalagataṃ (Ka) 4. Ma 3. 299 piṭṭhe.
5. Ma 2. 353; Khu 1. 370; Vi 3. 344 piṭṭhesu. 6. Ma 1. 46; Saṃ 3. 298 piṭṭhesu.

maccheramalam samūlanti maccherameva cittassa malinabhāvakaraṇato **maccheramalam**, atha vā maccherañca aññaṃ issālobhadosādimalañcāti maccheramalam. Tañca avijjāvicikicchāvipallāsādīhi saha mūlehīti samūlam vineyya vinayitvā vikkhambhetvā aninditvā saggamupenti tñhanti yojanā. Sesaṃ vuttanayameva.

Imaṃ pana sabbaṃ pavattiṃ Sakko Devānamindo “daddallamānā vaṇṇenā”ti-ādinā āyasmato Mahāmoggallānassa ācikkhi, āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavato ārocesi, Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparīsāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahosi.

Daddallavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

7. Pesavatīvimānavāṇṇanā

Phalikaṛajatahemajālachannanti Pesavatīvimānaṃ¹. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattihyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Magadhesu Nālakagāme ekasmiṃ gahapatimahāsārakule² Pesavatī nāma kulasuṇhā ahosi. Sā kira Kassapassa Bhagavato yojanike kanakathūpe kayiramāne dārikā hutvā mātaraṃ saddhiṃ cetiyatṭhānaṃ gantvā mātaraṃ pucchi “kim ime amma karontī”ti. Cetiyaṃ kātuṃ suvaṇṇiṭṭhakā karontīti. Taṃ sutvā dārikā pasannamānasā mātaraṃ āha “amma mama gīvāya idaṃ sovaṇṇamayam khuddakapiḷandhanam atthi, imāham cetiyatṭhāya demī”ti. Mātā “sādhu dehī”ti vatvā kaṃ gīvato omuñcitvā suvaṇṇakārassa hatthe adāsi “idaṃ imāya dārikāya paricajitam, imampi pakkhipitvā iṭṭhakam karohī”ti. Suvaṇṇakāro tathā akāsi. Sā dārikā aparabhāge kālam katvā teneva puñṇakammena devaloke nibbattitvā sugatiyaṃyeva aparāparaṃ saṃsarantī ambhakaṃ Bhagavato kāle Nālakagāme nibbattā anukkamena dvādasavassikā jātā.

Sā ekadivasam mātaraṃ pesitam mūlam gahetvā telatthāya aññataram āpaṇam agamāsi. Tasmiṃ ca āpaṇe aññataro kuṭumbiyaputto

1. Sesaṃ vuttanayameva (Sī)

2. Gahapatikule (Ka)

vitarā nidahitvā ṭhapitaṃ bahuṃ hiraññasuvaṇṇaṃ muttāmaṇḍiratanāni ca
 gahetuṃ uddharanto āpaṇiko kammabalena kathalapāsāṇasakkhararūpena
 upaṭṭhahantāni disvā tato ekadesaṃ “puñṇavantānaṃ vasena
 hiraññasuvaṇṇādi bhavissatī”ti vīmaṃsituṃ rāsiṃ katvā ṭhapesi. Atha naṃ
 sā dārikā disvā “kasmā āpaṇe ratanāni evaṃ ṭhapitāni, nanu nāma
 sammadeva paṭisāmetabbāni”ti āha. Āpaṇiko taṃ sutvā “mahāpuñṇā ayaṃ
 dārikā, imissā vasena sabbamidaṃ hirañṇādi eva hutvā amhākaṃ viniyogaṃ
 gamissati, saṅgaṇhissāmi naṃ”ti cintetvā tassā mātu santikaṃ gantvā “imaṃ
 dārikaṃ mayhaṃ puttassatthāya dehi”ti vāretvā bahudhanaṃ datvā
 āvāhavivāhaṃ katvā taṃ attano gehaṃ ānesi. Athassā sīlācāraṃ ṇatvā
 bhaṇḍāgāraṃ vivaritvā “kiṃ ettha passasī”ti vatvā tāya
 “hiraññasuvaṇṇamaṇimeva rāsikataṃ passāmī”ti vutte “etāni amhākaṃ
 kammabalena antaradhāyantāni tava puñṇavisesena puna visesāni¹ jātāni,
 tasmā ito paṭṭhāya imasmiṃ gehe sabbaṃ tvaṃyeva vicārehi, tayā
 dinnameva mayaṃ paribhuñjissāmā”ti vatvā tato pabhuti taṃ “pesavatī”ti
 voharimsu.

Tena ca samayena āyasmā Dhammasenāpati attano āyusaṅkhārānaṃ
 parikkhīṇabhāvaṃ ṇatvā “mayhaṃ mātuyā Rūpasāribrahmaṇiṃyā
 posāvanikamūlaṃ datvā parinibbāyissāmī”ti cintetvā Bhagavantaṃ
 upasaṅkamitvā parinibbānaṃ anujānāpetvā satthu āṇāya mahantaṃ
 pāṭihāriyaṃ dassetvā anekehi thutisahashehi Bhagavantaṃ thometvā yāva
 dassanavisayātikkamā abhimukhova apakkamitvā puna vanditvā
 bhikkhusaṃghaparivuto vihārā nikkhamma bhikkhusaṃghassa ovādaṃ
 datvā āyasmantaṃ Ānandaṃ samassāsetvā catassopi parisā nivattetvā
 anukkamena Nālakagāmaṃ patvā mātaraṃ sotāpattiphale patitṭhāpetvā
 paccūsasamaye jāto varake parinibbāyi. Parinibbutassa cassa
 sarīrasakkārakaraṇavasena devā ceva manussā ca sattāhaṃ vītināmesuṃ,
 agarucandanādīhi hatthasatubbedhaṃ citakamakamsu.

Pesavatīpi therassa parinibbānaṃ sutvā “gantvā pūjessāmī”ti
 suvaṇṇapupphehi gandhajātehi ca pūritāni caṅkoṭakāni gāhāpetvā

gantukāmā sasuraṃ āpucchitvā tena “tvaṃ garubhārā, tattha ca mahājanasammaddo¹, pupphagandhāni pesetvā idheva hohī”ti vuttāpi saddhājātā “yadipi me tattha jīvitantarāyo siyā, gantvāva pūjāsakkāraṃ karissāmi”ti taṃ vacanaṃ aggahetvā sapaṇvārā tattha gantvā gandhapupphādīhi pūjetvā katañjalī aṭṭhāsi. Tasmim ca samaye theram pūjetum āgatānaṃ rājaparisānaṃ hatthī matto hutvā taṃ padesaṃ upagañchi. Taṃ disvā maraṇabhayaabhītesu manussesu palāyantesu janasammaddena patitaṃ Pesavatiṃ mahājano akkamitvā māresi. Sā pūjāsakkāraṃ katvā theragatāya saddhāya sampannacittā eva kālaṃ katvā Tāvatisabhavane nibbatti, accharāsahassaṇcassā parivāro ahosi.

Sā tāvadeva attano dibbasampattiṃ oloketvā “kīdisena nu kho puññaena mayā eṣā laddhā”ti tassā hetum upadhārentī theram uddissa kataṃ pūjāsakkāraṃ disvā ratanattaye abhippasannamānasā Satthāraṃ vanditum accharāsahassapaṇvutā saṭṭhisakaṭabhārālankārapaṭimaṇḍitattabhāvā sumahatiyā deviddhiyā cando viya ca sūriyo viya ca dasa disā obhāsayamānā saha vimānena āgantvā vimānato oruyha Bhagavantam vanditvā añjalim paggayha aṭṭhāsi. Tena ca samayena āyasmā Vaṅgīso Bhagavato samīpe nisinno Bhagavantam evamāha “paṭibhāti maṃ Bhagavā imissā devatāya katakamman pucchitun”ti. “Paṭibhātu taṃ Vaṅgīsā”ti Bhagavā avoca. Atha āyasmā Vaṅgīso tāya devatāya katakamman pucchitukāmo paṭhamam tāvassā vimānaṃ samvaṇṇento āha—

646. “Phalikaṛajatahemajālachannaṃ,
Vividhacitratalamaddasaṃ surammaṃ.
Byammaṃ sunimmitaṃ toraṇūpappaṇaṃ,
Rucakupakiṇṇamidaṃ subhaṃ vimānaṃ.

647. Bhāti ca dasa disā nabheva suriyo,
Sarade tamonudo sahasaṃsaṃsī.
Tathā tapati midam tava vimānaṃ,
Jalamiva dhūmasikho nise nabhagge.

648. Musatīva nayanam sateratāva,
 Ākāse ṭhapitamidaṃ manuññaṃ.
 Viṇāmurajasammatālaghuṭṭhaṃ,
 Iddhaṃ indapuraṃ yathā tavedaṃ.

649. Padumakumuduppalakuvalayaṃ,
 Yodhikabandhuka'nojakā ca santi.
 Sālakuśumitapupphita asokā,
 Vividhadumaggasugandhasevitamidaṃ.

650. Saḷalalabujabhujakasaṃyuttā¹,
 Kusakasuphulli talatāvalambinīhi.
 Maṇijālasadisā yasassinī,
 Rammā pokkharāṇi upaṭṭhita te.

651. Udakaruḥā ca ye'tthi pupphajātā,
 Thalajā ye ca santi rukkhajātā.
 Mānusakā'mānussakā ca dibbā,
 Sabbe tuyhaṃ nivesanamhi jātā.

652. Kissa saṃyamadamassayaṃ vipāko,
 Kenāsi kammaphalenidhūpapannā.
 Yathā ca te adhigatamidaṃ vimānaṃ,
 Tadanupadaṃ avacāsiḷārapamhe²ti.

646. Tattha **phalika**rajatahemajālachannanti phalikamaṇīhi
 rajatahemajālehi ca chāditaṃ, phalikamaṇimayāhi bhittīhi rajatahemamayehi
 jālehi ca samantato heṭṭhā ca upari ca chāditaṃ, vividhavaṇṇānaṃ
 vicittasannivesānaṃca talānaṃ bhūmīnaṃ vasena **vividhacitratalaṃ addasaṃ**
 passiṃ. **Surammanti** suṭṭhu ramaṇīyaṃ. Viharitukāmā vasanti etthāti
byamhaṃ, bhavanaṃ. **Toraṇūpapannanti** vividhamālākammādivicittena
 sattaratanamayena toraṇena upetaṃ. Torananti vā dvārakoṭṭhakapāsādassa
 nāmaṃ, tena ca

1. ...saññutā (Sī)

2. Avacāsiḷārapakhumeti (Sī)

anekabhūmakena vicittākārena taṃ vimānaṃ upetaṃ. **Rucakupakiṇṇanti** suvaṇṇavālikāhi okiṇṇaṅgaṇaṃ. Vālikasadisā hi suvaṇṇakhaṇḍā rucā nāma, rucameva rucakanti vuttaṃ. **Subhanti** sobhati, suṭṭhu bhātīti vā subhaṃ. **Vimānanti** visiṭṭhamānaṃ, pamāṇato mahantanti attho.

647. **Bhātīti** jotati ujjalati. **Nabheva** suriyoti ākāse ādicco viya. **Saradeti** saradasamaye. **Tamonudoti** andhakāraviddhamasano. **Tathā tapati midanti** yathā saradakāle sahasaramsī sūriyo, tathā tapati dibbati idaṃ tava vimānaṃ, ma-kāro padasandhikaro. **Jalamiva dhūmasikhoti** jalanto aggi viya. Aggi hi tassa aggato dhūmo paññāyatīti “dhūmasikho dhūmaketū”ti ca vuccati. **Niseti** nisati¹, rattiyanti attho. **Nabhaggeti** nabhakoṭṭhāse, ākāsapadeseti vuttaṃ hoti. “Nagagge”ti vā pāṭho, pabbatasikhareti attho. Idaṃ tava vimānanti yojanā.

648. **Musatīva nayananti** ativiya attano pabhassaratāya paṭihanantaṃ dassanakiccaṃ kātum adentaṃ oloketānaṃ cakkhum² musati viya. Tenāha “**sateratāvā**”ti, vijjulātā viyāti attho. **Vīṇāmurajasammatālaghuṭṭhanti** mahatī-ādivīṇānaṃ bheri-ādipaṭahānaṃ³ hatthatāḷakamsatāḷānañca saddehi ghoṣitaṃ ekaninnādaṃ. **Iddhanti** devaputtehi devadhītāhi dibbasampattiyaṃ ca samiddhaṃ. **Indapuram yathāti** sudassananagaraṃ viya.

649. Padumāni ca kumudāni ca uppalāni ca kuvalayāni ca **padumakumuduppalakuvalayanti** ekattavasena vuttaṃ. Atthīti vacanaṃ pariṇāmetvā yojetabbaṃ. Tattha padumaggahaṇena puṇḍarīkampi gahitaṃ, kumudaggahaṇena setaratta bhedāni sabbāni kumudāni, uppalaggahaṇena ratta-uppalaṃ sabbā vā uppalajāti, kuvalayaggahaṇena nīluppalameva gahitanti veditabbaṃ. **Yodhikabandhukanojakā ca santīti** ca-kāro nipātamattaṃ, yodhikabandhujīvaka-anojakarukkhā ca santīti attho. Keci “**anojakāpi santi**”ti pāṭhaṃ vatvā “**anojakāpīti vuttaṃ hoti**”ti atthaṃ vadanti. **Sālakusumitapupphitā asokāti** sālā kusumitā pupphitā asokāti

1. Nisi (Sī)

2. Cakkhu (Sī, Ka)

3. Pahatānaṃ (Ka)

yojetabbari. **Vividhadumaggasugandhasevitamidanti** nānāvidhānaṃ uttamarukkhānaṃ sobhaneti gandhehi sevitaṃ paribhāvitaṃ idaṃ te vimānanti attho.

650. **Salalalabujabhujakasamyuttāti** tīre ṭhitehi salalehi labujehi bhujakarukkhehi ca sahita. Bhujako nāma eko sugandharukkho devaloke ca gandhamādane ca atthi, aññattha natthīti vadanti.

Kusakasuphullitalatāvalambinīhīti kusakehi tālanāḷikerādīhi tiṇajātīhi olambamānāhi santānakavalli-ādīhi suṭṭhu kusumitalatāhi ca samyuttāti¹ yojanā. **Mañijālasadisāti** mañijālasadisajalā. “Mañijālasadisā”tipi Pāli, maṇisadisajalāti attho. **Yasassinīti** devatāya ālapanam. **Upaṭṭhitā** tehi yathāvuttaguṇā ramaṇīyā² pokkharāṇī tava vimānasamīpe ṭhitā.

651. **Udakaruhāti** yathāvutte padumādike sandhāya vadati. **Yetthīti** ye atthi. **Thalajāti** yodhikādikā. **Ye ca santīti** ye aññepi rukkhajātā pupphūpagā ca phalūpagā ca, tepi tava vimānasamīpe santiyeva.

652. **Kissa saṃyamadamassayaṃ vipākoti** kāyasamīyamādīsu kīdisassa saṃyamassa, indriyadamanādīsu kīdisassa damassa ayaṃ vipāko. **Kenāsīti** aññameva upapattinibbattakam, aññam upabhogasukhanibbattakam hotīti “kenāsi kammaphalenidhūpapannā”ti vatvā puna “**yathā ca te adhigatamidaṃ vimānan**”ti āha. Tattha **kammaphalenāti** kammaphalena vipaccitum āraddhenāti vacanaseso, itthambhūtalakkhaṇe cetam karaṇavacanam. **Tadanupadam avacāsīti** tam kammam mayā vuttapadassa anupadam anurūpapadam katvā katheyyāsī. **Aḷārapamheti** bahalasamhatapakhume, gopakhumeti adhippāyo.

Atha devatā āha—

653. “Yathā ca me adhigatamidaṃ vimānam,
Koṇcamayūracakora³ saṃghacaritam.
Dibya⁴ pilavahamsarājaciṇṇam,
Dijakāraṇḍavakokilābhinaditam.

1. Samyutāti (Sī) 2. Rāmaṇeyyā (Sī) 3. Koṇcamayūracaṅkora (Ka) 4. Dibba (Sī, I)

654. Nānāsantānakapuppharukkhavividhā,
Pāṭalijambu-asokarukkhavantam.
Yathā ca me adhigatamidam vimānam,
Tam te pavedayāmi¹ suṇohi bhante.

655. Magadhavarapuratthimena,
Nālakagāmo nāma atthi bhante.
Tattha ahosiṃ pure suṇisā,
Pesavatīti² tattha jānimsu mamam.

656. Sāhamapacitatthadhammakusalam,
Devamanussapūjitaṃ mahantaṃ.
Upatissam nibbutamappameyyam,
Muditamanā kusumehi abbhukirim³.

657. Paramagatigatañca pūjayitvā,
Antimadehadharam isim ulāram.
Pahāya mānusakam samussayam,
Tidasagatā idha māvasāmi ṭhānan⁴ti.

653. Tattha koñcamayūracakorasamghacaritanti
sārasasikhaṇḍikumbhakārakukkuṭagaṇehi tattha tattha vicaritaṃ.
Dibyapilavahamsarāja ciṇṇanti udaye pilavitvā vicaraṇato “pilavā”ti
laddhanāmehi udakasakuṇehi hamsarājehe ca tahiṃ tahiṃ vicaritaṃ.
Dijakāraṇḍavakolābhinaditanti kāraṇḍavehi kādambehi kokilehi aññehi ca
dijehi abhināditaṃ.

654. Nānāsantānakapuppharukkhavividhāti
nānāvidhasākhāpasākhavantā nānāpuppharukkhā
nānāsantānakapuppharukkhā, tehi vividham cittākāram vicittasannivesam
nānāsantānakapuppharukkhavividhā. “Vividhan”ti hi vattabbe “vividhā”ti
vuttaṃ. Santānakāti⁴ hi kāmavalliyo, nānāvidhapuppharukkhā ca vividhā
ettha

1. Pavadissāmi (Sī), pavedissāmi (I)

3. Abbhokirim (Sī, I)

2. Sesavatīti (Sī)

4. Nānāsantānakāti (Sī)

santi, tehi vā vividhanti nānāsantānakapuppharukkhavividhā.
 “Nānāsantānakapuppharukkhavividham, pāṭalijambu-asokarukkhavantan”ti
 ca keci paṭhanti. Tehi “puppharukkā santi”ti padaṃ ānetvā
 sambandhitabbaṃ. “Puppharukkā”ti vā avibhattikaniddeso,
 puppharukkanti vuttaṃ hoti.

655. **Magadhavarapuratthimenā**ti Magadhavare puratthimena,
 abhisambodhiṭṭhānatāya uttame Magadharatṭhe puratthimadisāya. **Tattha**
ahosiṃ pure suṇisāti pubbe ahaṃ tasmim Nālakagāme ekasmim
 gahapatikule suṇisā suṇhā ahosiṃ.

656. **Sā**ti sayam. Atthe ca dhamme ca kusaloti atthadhammakusalo,
 Bhagavā. Apacito atthadhammakusalo etenāti **apacitatthadhammakusalo**,
 Dhammasenāpati, taṃ. Apacitaṃ vā apacayo, nibbānaṃ, tasmim¹ avasiṭṭha-
 atthadhamme ca kusalaṃ, apacite vā pūjanīye atthe dhamme nirodhe magge
 ca kusalaṃ. Mahantehi uḷārehi sīlakkhandhādīhi samannāgatattā **mahantaṃ**.
Kusumehīti ratanamayehi itarehi ca kusumehi.

657. **Paramagatigatanti** anupādisesanibbānaṃ pattaṃ. **Samussayanti**
 sarīraṃ. **Tidasagatā**ti tidasabhavanaṃ gatā, Tāvatiṃsaṃ devanikāyaṃ
 upapannā. **Idhāti** imasmim devaloke. **Āvasāmi ṭhānanti** imaṃ vimānaṃ
 adhivasāmi. Sesam vuttanayameva.

Evam āyasmatā Vaṅgīsenā devatāya ca kathitakathāmaggaṃ²
 aṭṭhuppattiṃ katvā Bhagavā sampattaparisāya vitthārena dhammaṃ desesi,
 sā desanā mahājanassa sātthikā ahosīti.

Pesavatīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Tasmā (Sī, I)

2. Kathitakathāmattaṃ (Sī, I)

8. Mallikāvimānavañṇanā

Pītavatthe pītadhajeti Mallikāvimānam. Tassa kā uppatti?

Dhammacakkappavattanamādiṃ katvā yāva Subhaddapariḍḍakavinayanā katabuddhakicce Kusinārāyaṃ upavattane Mallarājūnaṃ sālavane yamakasālānamantare visākhapuṇṇamāyaṃ paccūsavelāyaṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute Bhagavati Lokanāthe devamanussehi tassa sarīrapūjāya kayiramānāya tadā Kusinārāyaṃ vasamānā Bandhulamallassa bhariyā Mallarājaputtī Mallikā nāma upāsikā saddhā pasannā Visākhāya mahā-upāsikāya pasādhanasadisam attano Mahālatāpasādhanam gandhodakena dhovitvā dukūlacumbaṭakena majjitvā¹ aññañca bahum gandhamālādiṃ gahetvā Bhagavato sarīram² pūjesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana Mallikāvatthu Dhammapadavañṇanāyaṃ³ āgatameva.

Sā aparabhāge kālam katvā Tāvatiṃsesu nibbatti, tena pūjānubhāvena assā aññchi asādhāraṇā uḷārā dibbasampatti ahosi. Vatthālāṅkāravimānāni sattaratanasamujjalāni visesato siṅḡisuvañṇobhāsāni ativiya pabhassarāni sabbā disā āsiṅcamānāva suvañṇarasadhārāpiṇjarā karonti. Athāyasmā Nārado devacārikam caranto tam disvā upagañchi. Sā tam disvā vanditvā añjalim paggayha aṭṭhāsi. So tam—

658. “Pītavatthe pītadhaje, pītālāṅkārabhūsite.

Pītantarāhi vaggūhi, apiḷandhāva sobhasi.

659. Kā kambukāyūradhare, kañcanāveḷabhūsite.

Hemajālakasañchanne⁴, nānāratanamālinī.

660. Sovañṇamayā lohitaṅgamayā ca,

Muttāmayā veḷuriyamahā ca.

Masāragallā sahalohitaṅgā,

Pārevatakkhīhi maṇīhi cittatā.

1. Madditvā (Sī)

3. Dhammapada-Ṭīha 1. 222 piṭṭhe.

2. Sarīradhātum (I)

4. Hemajālakapacchanne (Sī)

661. Koci koci ettha mayūrasussaro,
 Haṃsassarañño karavīkasussaro.
 Tesam saro suyyati vaggurūpo,
 Pañcaṅgikaṃ tūriyamivappavāditam.

662. Ratho ca te subho vaggu, nānāratana-cittito.
 Nānāvaṇṇāhi dhātūhi, suvibhattova sobhati.

663. Tasmiṃ rathe kañcanabimbavaṇṇe,
 Yā tvaṃ¹ ṭhitā bhāsasi² maṃ padesam.
 Devate pucchitācikkha,
 Kissa kammassidaṃ phalan³—ti—pucchi.

658. Tattha **pītavattheti** parisuddhacāmīkarapabhassaratāya pītobhāsanivāsane. **Pītadhajeti** vimānadvāre rathe ca samussitahemamayavipulaketubhāvato pītobhāsadhaje. **Pītālankārabhūsiteti** pītobhāsehi ābharaṇehi alaṅkate. Satipi alaṅkāraṇaṃ nānāvidharaṃsi jālasamujjalavividharatanavicittabhāve tādisasucaritavisesanibbattatāya pana suparisuddhacāmīkaramarīci jālavijjotitattā visesato pītanibhāsāni tassā ābharaṇāni ahesuṃ. **Pītantarāhīti** pītavaṇṇehi uttariyehi. “Santaruttaraparamaṃ tena bhikkhunā tato cīvaraṃ sādītābbaṃ”ti-ādīsu² nivāsane antarasaddo āgato, idha pana “antarasāṭakā”ti-ādīsu viya uttariye daṭṭhabbo. Antarā uttariyaṃ uttarāsaṅgo upasaṃbyānanti pariyāyasaddā etc. **Vaggūhīti** sobhanehi saṅghamaṭṭhehi. **Apiḷandhāva sobhasīti** tvaṃ imehi alaṅkārehi analaṅkatāpi attano rūpasampattiyāva sobhasi, te pana alaṅkāra tava sarīraṃ patvā sobhanti, tasmā analaṅkatāpi tvaṃ alaṅkatasadisīti adhippāyo.

659. **Kā kambukāyūradhareti** kā tvaṃ kataradevanikāyapariyāpannā suvaṇṇamayaparihārakadhare, suvaṇṇamayakeyūradhare vā. Kambuparihārakanti ca hatthālankāraviseso vuccati, kāyūranti³ bhujālankāraviseso. Atha vā kambūti suvaṇṇaṃ, tasmā kambukāyūradhare

1. Yattha (Sī)

2. Vi 1. 316 piṭṭhe.

3. Keyūranti (Sī)

suvaṇṇamayabāhābharaṇadhareti attho¹. **Kañcanāveḷabhūsiteti** kañcanamayāveḷapiḷandhanabhūsite. **Hemajālakasañchanneti** ratanaparisibbitena hemamayena jālakena chāditasārīre. **Nānāratanamālīnīti** nakkhattamālāya viya kāḷapakkkharattiyam sīse paṭimukkāhi vividhāhi ratanāvalīhi nānāratanamālīnī kā tvanti pucchati.

660. **Sovaṇṇamayāti**-ādi yāhi ratanamālāhi sā devatā nānāratanamālīnīti vuttā, tasmaṁ dassanam. Tattha **sovaṇṇamayāti** siṅḡisuvaṇṇamayā mālā. **Lohitaṅgamayāti** padumarāgādirattamaṇimayā. **Masāragallāti** masāragallamaṇimayā. **Sahalohitaṅgāti** lohitaṅgamaṇimayāhi saddhiṁ kabaramaṇimayā ceva lohitaṅgasaṅkhātaraṭṭamaṇimayā cāti attho. **Pārevatakkhihi maṇīhi cittatāti** pārevatakkhisadisehi maṇīhi yathāvuttamaṇīhi ca saṅkhatacittabhāvā² imā tava kesahatthe ratanamālāti adhippāyo.

661. **Koci kocīti** ekacco ekacco. **Etthāti** etesu mālādāmesu. **Mayūrasussaroti** mayūro viya sundaranādo. **Haṁsassarāññoti** haṁsassarō añño, haṁsasadisassarō aparō. **Karavīkasussaroti** karavīko viya sobhanassarō. Tesam mālādāmānam yathā mayūrassarō haṁsassarō karavīkassarō, evaṁ vaggurūpo madhurākāro saro suyyati. Kimiva? **Pañcaṅgikam tūriyamivappavāditaṁ**. Yathā kusaleṇa³ vādite pañcaṅgike tūriye, evaṁ tesam saro suyyati, vaggurūpoti attho. Bhummatthe hi idaṁ upayogavacanam.

662. **Nānāvaṇṇāhi dhātūhīti** anekarūpāhi akkhacakka-īsādi-avayavadhātūhi. **Suvibhattova sobhatīti** avayavānam aññamaññaṁ yuttappamāṇatāya vibhattivibhāgasampattiyā ca suvibhattova hutvā virājati⁴. Atha vā suvibhattovāti kevalam kammanibbattopi susikkhitena sippācariyena vibhattova viracito viya sobhatīti attho.

663. **Kañcanabimbavaṇṇeti** sātisaṃsaṃ pītobhāsātāya kañcanabimbakasādise tasmim rathe. **Kañcanabimbavaṇṇeti** vā tassā devatāya

1. Adhippāyo (Sī)

3. Pavīṇena (Sī, I)

2. Sañjātacittabhāvā (Ka)

4. Sobhati (Ka)

ālapanam, gandhodakena dhovitvā jātihiṅgulakarasena majjitvā dukūlacumbaṭakena majjitakañcanapaṭimāsadiseti attho. **Bhāsasi'mam padesanti** imam sakalampi bhūmipadesam bhāsayasi vijjotayasi.

Evam therena pucchitā sāpi devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

664. “Sovaṇṇajālam maṇisoṇṇacittitaṃ¹,
Muttācitaṃ hemajālana channam.
Parinibbute Gotame appameyye,
Pasannacittā ahamābhiropayim.

665. Tāham kammaṃ karitvāna, kusalam Buddhavaṇṇitaṃ.
Apetasokā sukhita, sampamodāma'nāmaya'ti.

664. Tattha **sovaṇṇajālanti** sarīrappamāṇena kataṃ suvaṇṇamayaṃ jālam. **Maṇisoṇṇacittitanti** sīsādiṭṭhānesu sīsūpagagīvūpagādi-ābharaṇavasena nānāvidhehi maṇihi ca suvaṇṇena ca cittitaṃ. **Muttācitantī** antarantarā ābaddhāhi muttāvalihi ācitaṃ. **Hemajālana channanti** hemamayena pabhājālana channam. Tam hi nānāvidhehi maṇihi ceva suvaṇṇena ca cittitaṃ muttāvalihi ācitampi suparisuddhassa rattasuvaṇṇasseva yebhuyyatāya divākarakiraṇasamphassato² ativiya pabhassarena hemamayena pabhājālana sañchāditam ekobhāsam hutvā kañcanādāsam viya tiṭṭhati. **Parinibbuteti** anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute. **Gotameti** Bhagavantam gottena niddisati. **Appameyyeti** guṇānubhāvato paminitum asakkuṇeyye. **Pasannacittāti** kammaphalavisayāya Buddhārammaṇāya ca saddhāya pasannamānasā. **Abhiropayinti** pūjāvasena sarīre ropesiṃ paṭimuñcim.

665. **Tāhanti** tam aham. **Kusalanti** kucchitasalanādi-atthena kusalam. **Buddhavaṇṇitanti** “yāvataḥbhikkhave sattā apadā vā dvipadā vā”ti-ādina³ Sammāsambuddhena pasattham. **Apetasokāti** sokahetūnam bhogabyasanādīnam abhāvena apagatasokā. Tena cittadukkhābhāvamāha.

1. Maṇisoṇṇacittitaṃ (Sī) 2. Divasakara... (Sī, I) 3. Sam 3. 38; Am 1. 343 piṭṭhesu.

sukhitāti sañjātasukhā sukhappattā. Etena sarīradukkhābhāvaṃ vadati. Cittadukkhābhāvena cassā pamodāpatti, sarīradukkhābhāvena arogatā. Tenāha “**sampamodāma’nāmayā**”ti. Sesam vuttanayameva. Ayañca attho tadā attanā devatāya ca kathitaniyāmeneva saṅgītikāle āyasmatā Nāradena dhammasaṅgāhakānaṃ ārocito, te ca taṃ tatheva saṅghaṃ āropayimsūti.

Mallikāvimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Visālakkhivimānavaṇṇanā

Kā nāma tvaṃ visālakkhīti Visālakkhivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati parinibbute raññā Ajātasattuno attanā paṭiladdhā Bhagavato sarīradhātuyo gahetvā Rājagahe thūpe ca mahe ca kate Rājagahavāsīnī ekā mālākārādhītā Sunandā nāma upāsikā ariyasāvikā sotāpannā pitu gehato pesitaṃ bahuṃ mālāñca gandhañca pesetvā devasikaṃ cetiye pūjaṃ kāresi, uposathadivasesu pana sayameva gantvā pūjaṃ akāsi. Sā aparabhāge aññatarena rogena phuṭṭhā kālaṃ katvā Sakkassa devaraṇño paricārikā hutvā nibbatti. Athekadivasaṃ sā Sakkena Devānamindena saha Cittalatāvanaṃ pāvīsi. Tattha ca aññāsaṃ devatānaṃ pabhā pupphādīnaṃ pabhāhi paṭihatā hutvā vicittavaṇṇā hoti, Sunandāya pana pabhā tāhi anabhibhūtā sabhāveneva aṭṭhāsi. Taṃ disvā Sakko devarājā tāya katasucariyaṃ ñātukāmo imāhi gāthāhi pucchi¹—

666. “Kā nāma tvaṃ visālakkhi, ramme Cittalatāvane.
Samantā anupariyāsi, nārīgaṇapurakkhatā.

667. Yadā devā Tāvatiṃsā, pavisanti imaṃ vanam.
Sayoggā sarathā sabbe, citrā honti idhāgatā.

668. Tuyhañca idha pattāya, uyyāne vicarantiyā.
 Kāye na dissatī cittaṃ, kena rūpaṃ tave'disaṃ.
 Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalan'ti.

666. Tattha **kā nāma tvanti** purimattabhāve kā nāma kīdisī nāma tvaṃ,
 yattha katena sucaritena ayaṃ te īdisī ānubhāvasampatti ahoṣīti adhippāyo.
Visālakkhīti vipulalocane.

667. **Yadāti** yasmim kāle. **Imaṃ vananti** imaṃ Cittalatānāmakam
 upavanaṃ. **Citrā hontīti** imasmim Cittalatāvane vicittapabhāsaṃsaggena
 attano sarīravatthālāṅkāradīnaṃ pakati-obhāsatopi viṣiṭṭhabhāvappattiyā¹
 vicitrākārā honti. **Idhāgatāti** idha āgatā sampattā, idha vā āgamanahetu.

668. **Idha pattāyāti** imaṃ ṭhānaṃ sampattāya upagatāya. **Kena rūpaṃ**
tave disanti kena kāraṇena tava rūpaṃ sarīraṃ edisaṃ evarūpaṃ,
 Cittalatāvanassa pabhaṃ abhibhavantaṃ tiṭṭhatīti adhippāyo.

Evaṃ Sakkena puṭṭhā sā devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

669. “Yena kammena devinda, rūpaṃ mayhaṃ gatī ca me.
 Iddhi ca ānubhāvo ca, taṃ suṇohi Purindada.

670. Ahaṃ Rājagahe ramme, Sunandā nāmupāsikā.
 Saddhā sīlena sampannā, saṃvibhāgaratā sadā.

671. Acchādanañca bhattañca, senāsaṇaṃ padīpiyaṃ.
 Adāsīm ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

672. Cātuddasiṃ pañcadasim, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
 Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgatam.

673. Uposatham upavasissaṃ, sadā sīlesu saṃvutā.
 Saññamā saṃvibhāgā ca, vimānaṃ āvasāmahaṃ.

1. Vicittabhāvappattiyā (Ka)

674. Pāṇātipātā viratā, musāvādā ca saññatā.

Theyyā ca abhicārā ca, majjapānā ca ārakā.

675. Pañcasikkhāpade ratā, ariyasaccāna kovidā.

Upāsikā cakkhumato, Gotamassa yasassino.

676. Tassā me ñātikulā dāsī, sadā mālābhihārati.

Tāhaṃ Bhagavato thūpe, sabbamevābhiropayim.

677. Uposathe cahaṃ gantvā, mālāgandhavilepanaṃ.

Thūpasmim abhiropesiṃ, pasannā sehi paṇibhi.

678. Tena kammena devinda, rūpaṃ mayhaṃ gatī ca me.

Iddhi ca ānubhāvo ca, yaṃ mālāṃ abhiropayim.

679. Yañca sīlavatī āsiṃ, na taṃ tāva vipaccati.

Āsā ca pana me devinda, sakadāgāminī siyan”ti.

669. Tattha **gatī**ti ayaṃ devagati, nibbatti vā. **Iddhī**ti ayaṃ deviddhi, adhippāyasamijjhaṇaṃ vā. **Ānubhāvoti** pabhāvo. **Purindadāti** Sakkaṃ ālapati. So hi pure dānaṃ adāsīti¹ “Purindado”ti vuccati.

676. **Ñātikulā**ti pitu gehaṃ sandhāya vadati. **Sadā mālābhihārati**ti sadā sabbakālāṃ divase divase ñātikulato dāsiyā pupphaṃ mayhaṃ abhiharīyati. **Sabbamevābhiropayinti** mayhaṃ piḷandhanatthāya pitugehato āhaṭaṃ² mālāṃ aññañca gandhādiṃ sabbameva attanā aparibhuñjitvā Bhagavato thūpe pujanavasena abhiropayim pūjaṃ kāresiṃ.

677-8. **Uposathe cahaṃ gantvā**ti uposathadivase ahomeva thūpaṭṭhānaṃ gantvā. **Yaṃ mālāṃ abhiropayinti** yaṃ tadā Bhagavato thūpe mālāgandhābhiropanaṃ kataṃ, tena kammenaṃti yojanā.

679. **Na taṃ tāva vipaccati**ti yaṃ sīlavatī āsiṃ, taṃ sīlarakkhaṇaṃ taṃ rakkhitaṃ sīlaṃ pūjāmayapuññaṃ balavabhāvena aladdhokāsaṃ na tāva

1. Dadātīti (I)

2. Ābhaṭaṃ (Ka)

vipaccati, na vipaccitum āradham, aparasmim yeva attabhāve tassa vipākoti attho. **Āsā ca pana me devinda, sakadāgāminī siyanti** “katham nu kho aham sakadāgāminī bhaveyyan”ti patthanā ca me devinda ariyadhammavisayāva, na bhavavisesavisayā. Sā pana sappimaṇḍam icchato dadhito pacitam¹ viya anipphādinīti² dasseti. Sesam vuttanayameva.

Imam pana attham Sakko Devānamindo attanā ca tāya devadhītāya ca vuttaniyāmeneva āyasmato Vaṅṅisattherassa ārocesi. Āyasmā Vaṅṅiso saṅgītikāle dhammasaṅgāhakānam mahātherānam ārocesi, te ca tam tatheva saṅgītim āropayim sūti.

Visālakkhivimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Pāricchattakavimānavañṇanā

Pāricchattake koviḷāreti Pāricchattakavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyam viharati Jetavane. Tena samayena Sāvattthivāsī aññataro upāsako Bhagavantam upasaṅkamitvā svātanāya nimantetvā attano gehadvāre mahantam maṇḍapam sajjetvā sāṇipākāram parikkhipitvā upari vitānam bandhitvā dhajapaṭākādayo ussāpetvā nānāviraḡgavaṇṇāni³ vatthāni gandhadāmamālādāmāni ca olambetvā sittasammatṭhe⁴ padese āsanāni paññāpetvā Bhagavato kālam ārocesi. Atha Bhagavā pubbaṇhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya devavimānam viya alaṅkatapaṭiyattam maṇḍapam pavisitvā saḡassaramsī viya aṇṇavakucchim obhāsaya māno paññatte āsane nisīdi, upāsako gandhapupphadhūmadīpehi Bhagavantam pūjesi.

Tena ca samayena aññatarā kaṭṭhahārikā itthī andhavane supupphitam asokarukkham disvā sapallavaṅkurāni piṇḡikatāni bahūni asokapupphāni gahetvā āgacchantī Bhagavantam tattha nisinnam disvā pasannacittā āsanassa samantato tehi pupphehi pupphasantharam santharantī Bhagavato pūjam katvā

1. Dadhinā mathitam (Sī), dadhito mathitam (I)

3. Nānāvidhavaṇṇāni (Ka)

2. Ananunipphādīti (Ka)

4. Udakapositasammatṭhe (Ka)

vanditvā tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā namassamānā agamāsi. Sā aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatisesu nibbatti, accharāsahassaparivārā yebhuyyena Nandanavane naccantī gāyantī pāricchattakamālā ganthentī pamodamānā kīlantī sukhaṃ¹ anubhavati. Athāyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena devacārikaṃ caranto Tāvatisabhavanam gantvā taṃ disvā tāya katakamman imāhi gāthāhi pucchi—

680. “Pāricchattake koviḷāre, ramaṇīye manorame.

Dibbamālaṃ ganthamānā, gāyantī sampamodasi.

681. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.

Dibbā saddā niccharanti, savaṇīyā manoramā.

682. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.

Dibbā gandhā pavāyanti, sucigandhā manoramā.

683. Vivattamānā kāyena, yā veṇīsu piḷandhanā.

Tesaṃ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.

684. Vaṭaṃsakā vātadhutā, vātena sampakampitā.

Tesaṃ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.

685. Yāpi te sirasmiṃ mālā, sucigandhā manoramā.

Vāti gandho disā sabbā, rukkho Mañjūsako yathā.

686. Ghāyase taṃ sucigandhaṃ², rūpaṃ passasi amānusaṃ.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti.

680. Tattha **pāricchattake koviḷāreti** pāricchattakanāmake koviḷārapupphe ādāya dibbamālaṃ ganthamānāti yojanā. Yaṃ hi lokiya “pārijātan”ti vadanti, taṃ Māgadhabhāsāya “pāricchattakan”ti vuccati. Koviḷāroti ca koviḷārajātiko, so ca manussalokepi devalokepi koviḷāro, tassāpi jātīti vadanti.

1. Chaṇaṃ (Sī, I)

2. Sucim gandham (Sī)

681. Tassā pana devatāya naccanakāle aṅgabhāravasena sarīrato ca piḷandhanato ca ativiya madhuro saddo niccharati, gandho sadā sabbā disāpi pharitvā tiṭṭhati. Tenāha “**tassā te naccamānāyā**”ti-ādi. Tattha **savanīyāti** sotum yuttā, savanassa vā hitā, kaṇṇasukhāti attho.

683. **Vivattamānā kāyenāti** tava kāyena sarīrena parivattamānena, itthambhūtalakkhaṇe cetam karaṇavacanam. **Yā veṇīsu piḷandhanāti** yāni te kāsavenīsu piḷandhanāni, vibhattilopo cettha daṭṭhabbo, liṅgavipallāso vā.

684. **Vaṭamsakāti** ratanamayā kaṇṇikā vaṭamsakāti¹ attho. **Vāṭadhutāti** mandena mālutena dhūpayamānā². **Vātena sampakampitāti** vātena samantato visesato kampitā calitā. Atha vā **vaṭamsakā vāṭadhutā, vātena sampakampitāti** avāteritāpi vāteritāpi ye te vaṭamsakā kampitā, tesam suyati nigghosoti atthayojanā.

685. **Vāti gandho disā sabbāti** tassā te sirasmim dibbamālāya gandho vāyati sabbā disā. Yathā kim? **Rukkho Mañjūsako yathāti**, yathā nāma Mañjūsako rukkho supupphito attano gandhena bahūni yojanāni pharamāno sabbā disā vāyati, evam tava sirasmim piḷandhanamālāya gandhoti attho. So kira rukkho gandhamādane Paccekabuddhānam uposathakaraṇamaṇḍalamālakamajjhe tiṭṭhati. Yattakāni devaloke ca manussaloke ca suratikusumāni, tāni tassa sākhaḡgesu nibbattanti. Tena so ativiya sugandho hoti. Evam tāya devatāya piḷandhanamālāya gandhoti³. Tena vuttam “rukko Mañjūsako yathā”ti.

686. Yadiapi tassa sagḡassa chaphassāyatanikabhāvato sabbānīpi tattha ārammaṇāni piyarūpāniyeva, gandharūpānam pana savisesānam tassā devatāya lābhībhāvato “**ghāyase tam sucigandham, rūpam passasi amānusan**”ti vuttam.

1. Avaṭamsakāti (Sī)

2. Dhūyamānā (Sī)

3. Piḷandhanamālā (Sī)

Atha devatā dvīhi gāthāhi byākāsi—

687. “Pabhassaraṃ accimantaṃ, vaṇṇagandhena saṃyutaṃ.
Asokapupphamālāhaṃ, Buddhassa upanāmayiṃ.

688. Tāhaṃ kammaṃ karitvāna, kusalaṃ Buddhavaṇṇitaṃ.
Apetasokā sukhitā, sampamodāma’nāmayā”ti.

687. Tattha sudhotapavāḷasaṅghātasannibhassa
kiṇṇajakkhakesarasamudāyena bhāṇuraṃsijālassa¹ viya asokapupphuttamassa
tadā upaṭṭhitataṃ sandhāyāha “**pabhassaraṃ accimantaṃ**”ti. Sesāṃ
vuttanayameva.

Athāyasmā Mahāmoggallāno tāya devatāya attano sucaritakamme
kathite saparivārāya tassā dhammaṃ desetvā tato manussalokaṃ āgantvā
Bhagavato taṃ pavattiṃ kathesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā
sampattamahājanassa dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā
ahosīti.

Pāricchattakavimānavavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Dasavatthupaṭimaṇḍitassa

Tatiyassa Pāricchattakavaggassa atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mañjittakavagga

1. Mañjittakavimānavavaṇṇanā

Mañjittakavagge **mañjittake vimānasmiṃ**ti Mañjittakavimānaṃ.
Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tattha aññataro
upāsako Bhagavantaṃ nimantetvā anantaravimāne vuttanayeneva
maṇḍapaṃ sajjetvā tattha nisinnaṃ Satthāraṃ pūjetvā dānaṃ deti. Tena ca
samayena aññatarā kuladāsī andhavane supupphitaṃ sālurukkhaṃ disvā
tattha pupphāni gahetvā

1. Subhāsurasikhājālassa (Sī)

hīrehi āvuṇṭivā vaṭaṃsake katvā puna bahūni muttapupphāni aggapupphāni
 ca gahetvā nagaram pavitṭhā tasmim maṇḍape Yugandharapabbatakucchim
 obhāsayamānaṃ bālasūriyaṃ viya chabbaṇṇabuddharaṃsiyo vissajjetvā
 nisinnaṃ Bhagavantaṃ disvā pasannacittā tehi pupphehi pūjenti
 vaṭaṃsakāni āsanassa samantato ṭhapetvā itarāni ca pupphāni okiritvā
 sakkaccaṃ vanditvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā agamāsi. Sā aparabhāge
 kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane nibbatti, tattha tassā rattaphalikamayaṃ
 vimānaṃ, tassa ca purato suvaṇṇavālukaśantha tabhūmibhāgaṃ mahantaṃ
 sālavanaṃ pāturahosi. Sā yadā vimānato nikkhamitvā sālavanaṃ pavisati,
 tadā sālāsākhā onamitvā tassā upari kusumāni okiranti. Taṃ āyasmā
 Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena upagantvā imāhi gāthāhi katakammaṃ
 pucchi—

689. “Mañjittake vimānasmiṃ, soṇṇavālukaśanthate.

Pañcaṅgikena tūriyena, ramasi suppavāditē.

690. Tamhā vimānā oruyha, nimmitā ratanāmayā.

Ogāhasi sālavanaṃ, pupphitaṃ sabbakālikaṃ.

691. Yassa yasseva sālassa, mūle tiṭṭhasi devate.

So so muñcati pupphāni, onamitvā dumuttamo.

692. Vāteritaṃ sālavanaṃ, ādhutaṃ dijasevitaṃ.

Vāti gandho disā sabbā, rukkho Mañjūsako yathā.

693. Ghāyase taṃ sucigandhaṃ, rūpaṃ passasi amānusaṃ.

Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti.

689. Tattha **mañjittake vimānasminti** rattaphalikamaye vimāne.
 Sinduvārakaṇavāramakulasadisavaṇṇaṃ hi “mañjittakan”ti vuccati.

Soṇṇavālukaśanthateti samantato vippakiṇṇāhi suvaṇṇavālukaḥi
 santhatabhūmibhāge. **Ramasi suppavāditeti** suṭṭhu pavāditena pañcaṅgikena
 tūriyena abhiraṃsi.

690. **Nimmitā ratanāmayā**ti tava sucaritasippinā abhinimmitā ratanamayā vimānā. **Ogāhasī**ti pavisasi. **Sabbakālikanti** sabbakāle sukham sabba-utusappāyam, sabbakāle pupphanakam vā.

692. **Vāteritanti** yathā pupphāni okiranti, evaṃ vātena īritam calitam. **Ādhutanti** mandena mālutena saṇikasaṇikam vidhūpayamānam. **Dijasevanti** mayūrakokilādisakuṇasaṃghehi upasevitam.

Evaṃ therena puṭṭhā sā devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

694. “Aham manussesu manussabhūtā, dāsī ayirakule ahum.
Buddham nisinnam disvāna, sālupupphehi okirim.

695. Vaṭamsakaṇca sukataṃ, sālupupphamayaṃ aham.
Buddhassa upanāmesim, pasannā schi pāṇibhi.

696. Tāham kammaṃ karitvāna, kusalam Buddhavaṇṇitam.
Apetasokā sukhitā, sampamodāma’nāmayā”ti.

694-5. Tattha **ayirakule**ti ayyakule, sāmikageheti attho. **Ahunti** ahosiṃ. **Okirinti** pupphehi¹ vippakirim. **Upanāmesinti** pūjāvasena upanāmesim². Sesaṃ vuttanayameva.

Athāyasmā Mahāmoggallāno saparivārāya tassā devatāya dhammaṃ desetvā manussalokaṃ āgantvā Bhagavato tamattham nivedesi. Bhagavā tam aṭṭhuppattiṃ katvā sampattamahājanassa dhammaṃ desesi, desanā sadevakassa lokassa sātthikā ahosīti.

Mañjīṭṭhakavimānavanṇanā niṭṭhitā.

1. Muttapupphehi (Sī, I)

2. Upanesim (Sī)

2. Pabhassaravimānavañṇanā

Pabhassaravaravañṇanibheti pabhassaravimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati. Tena ca samayena Rājagahe aññataro upāsako Mahāmoggallānatthere abhippasanno hoti. Tassekā dhītā saddhā pasannā, sāpi there garucittikārabahulā hoti. Athekadivasaṃ āyasmā Mahāmoggallāno Rājagahe piṇḍāya caranto taṃ kulaṃ upasaṅkami. Sā therāṃ disvā somanassajātā āsanaṃ paññāpetvā there tattha nisinne sumanamālāya pūjetvā madhuraṃ guḷaphāṇitaṃ therassa patte ākiri, thero anumoditukāmo nisīdi. Sā gharāvāsassa bahukiccatāya anokāsataṃ pavedetvā “aññasmiṃ divase dhammaṃ sossāmi”ti therāṃ vanditvā uyyojesi, tadaheva ca sā kālaṃ katvā Tāvatisesu nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno upasaṅkamtivā imāhi gāthāhi pucchi—

697. “Pabhassaravaravañṇanibhe, surattavatthavasane¹.

Mahiddhike candanaruciragatte,

Kā tvaṃ subhe devate vandase mamaṃ.

698. Pallaṅko ca te mahaggho, nānāratana-cittito ruciro.

Yattha tvaṃ nisinnā virocasi, devarājāriva Nandane vane.

699. Kiṃ tvaṃ pure sicaritamācarī bhadde, kissa kammaṃ vipākāṃ.

Anubhosi devalokasmiṃ, devate pucchitācikkha.

Kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti.

697. Tattha **pabhassaravaravañṇanibheti** nibhāti dibbatīti nibhā, vañṇova nibhā vañṇanibhā, ativiya obhāsanato pabhassarā chavidosa-bhāvena varā uttamā vañṇanibhā etissāti pabhassaravaravañṇanibhā. Āmantanavasena “pabhassaravaravañṇanibhe”ti vuttaṃ. **Surattavatthavasane**ti suṭṭhu rattavatthanivatthe. **Candanaruciragatte**ti candanānulittaṃ viya ruciragatte, gosītacandanena² bahalatarānulittaṃ viya surattamanuññasarīrāvayaveti attho, candanānulepena vā ruciragatte.

1. Surattavatthanivāsane (Sī)

2. Gosīsakacandanena (Sī)

Evam therena puṭṭhā devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

700. “Piṇḍāya te carantassa, mālaṃ phāṇitaṃca adadaṃ bhante.
Tassa kammassidaṃ vipākaṃ, anubhomi devalokasmiṃ.

701. Hoti ca me anutāpo, aparaddhaṃ dukkhitaṃca me¹ bhante.
Sāhaṃ dhammaṃ nāssosiṃ, sudesitaṃ dhammarājena.

702. Taṃ taṃ vadāmi bhaddante, yassa me anukampiyo koci.
Dhammesu taṃ samādapetha², sudesitaṃ dhammarājena.

703. Yesaṃ atthi saddhā Buddhē, dhamme ca saṃgharatane.
Te³ maṃ ativirocanti, āyunā yasaṃ siriyā.

704. Patāpena vaṇṇena uttaritarā,
Aññe mahiddhikatarā mayā devā”ti.

700. Tattha **mālanti** sumanapupphaṃ. **Phāṇitanti** ucchurasam gahetvā kataphāṇitaṃ.

701. **Anutāpoti** vippaṭṭisāro. Tassa kāraṇamāha “**aparaddhaṃ dukkhitaṃca me bhante**”ti. Idāni taṃ sarūpato dasseti “**sāhaṃ dhammaṃ nāssosiṃ**”ti, sā ahaṃ tadā tava desetukāmassa dhammaṃ na suṇiṃ. Kīdisaṃ? **Sudesitaṃ dhammarājenāti**, Sammāsambuddhena ādikalyāṇādītāya ekantaniyyāṇikatāya ca svākhātanti attho.

702. **Tanti** tasmā dhammarājena sudesitattā asavanassa ca mādisānaṃ anutāpahetubhāvato. **Tanti** tuvaṃ, tuyhanti attho. **Yassāti** yo assa. **Anukampiyo**ti anukampitabbo. **Kocīti** yo koci. **Dhammesūti** sīlādidhammesu. “Dhamme hī”ti vā pāṭho, sāsanadhammeti attho. Hīti nipātamattaṃ, vacanavipallāso vā. **Tanti** anukampitabbapuggalaṃ. **Sudesitanti** desitaṃ.

703-4. **Te maṃ ativirocantīti** te ratanattaye pasannā devaputtā maṃ atikkamitvā virocanti. **Patāpenāti** tejasā ānubhāvena.

1. Dukkataṇca (Sī)

2. Samādapettha (Sī)

3. Taṃ te (Sī)

aññeti ye aññe. **Mayā**ti nissakke karaṇavacanam. Vaṇṇena uttaritarā mahiddhikatarā ca devā, te ratanattaye abhippasannāyevāti dasseti. Sesam vuttanayameva.

Pabhassaravimānavañṇanā niṭṭhitā.

3. Nāgavimānavañṇanā

Alaṅkatā maṇikañcanācitantī Nāgavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Bārāṇasiyam viharati Isipatane Migadāye. Tena samayena Bārāṇasivāsini ekā upāsikā saddhā pasannā silācārasampannā Bhagavantam uddissa vatthayugam vāyāpetvā suparidhotam kārapetvā upasaṅkamitvā Bhagavato pādamūle ṭhapetvā evamāha “paṭiggaṇhātu bhante Bhagavā imam vatthayugam anukampam upādāya yam mama assa dīgharattam hitāya sukhāyā”ti. Bhagavā tam paṭiggahetvā tassā upanissayasampattim disvā dhammam desesi, sā desanāvasāne sotāpattiphale patiṭṭhahitvā Bhagavantam vanditvā padakkhiṇam katvā geham agamāsi. Sā na cirasseva kālam katvā Tāvatisesu uppannā Sakkassa devarājassa piyā ahosi vallabhā Yasuttarā nāma nāmena. Tassā puññānubhāvena hemajālasañchanno kuṇjaravaro nibbatti, tassa ca khandhe maṇimayo maṇḍapo, majjhe supaññattaratanapallaṅko nibbatti, dvīsu dantesu cassa kamalakuvalayujjalā ramaṇīyā dve pokkharāṇiyo pāturaheṣum. Tattha padumakaṇṇikāsu ṭhitā devadhītā paggaḥitapañcaṅgikatūriyā naccanti ceva gāyanti ca.

Satthā Bārāṇasiyam yathābhirantam viharitvā yena Sāvatti tena cārikam pakkāmi. Anupubbena Sāvattim patvā tatra sudam Bhagavā Sāvattiyam viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Atha sā devatā attanā anubhuyyamānam dibbasampattim oloketvā tassā karaṇam upadhārentī “Satthu vatthuyugadānakāraṇam”ti ñatvā sañjātasomanassā Bhagavati pasādabahumānā vanditukāmā abhikkantāya rattiya hatthikkhandhavaragatā ākāsenā āgantvā tato otaritvā Bhagavantam vanditvā añjalim paggayha ekamantam aṭṭhāsi. Tam āyasmā Vaṅgīso Bhagavato anuññāya imāhi vāthāhi pucchi—

705. “Alaṅkatā maṇikañcanācitaṃ,
Sovaṇṇajālacitaṃ¹ mahantaṃ.
Abhiruyha gajavaraṃ sukappitaṃ,
Idhāgamā vehāyasaṃ antalikkhe.

706. Nāgassa dantesu duvesu nimmitā,
Acchodakā paduminiyo suphullā.
Padumesu ca tūriyagaṇā pabhijjare,
Imā ca naccanti manoharāyo.

707. Deviddhipattāsi mahānubhāve,
Manussabhūtā kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvā,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

705. Tattha **alaṅkatā**ti sabbābharaṇavibhūsitā. **Maṇikañcanācitantī** tehi dibbamānehi maṇisuvaṇṇehi ācitaṃ. **Sovaṇṇajālacitantī** hemajālasañchannaṃ. **Mahantanti** vipulaṃ. **Sukappitantī** gamanasannāhavasena suṭṭhu sannaddhaṃ. **Vehāyasanti** vehāyasabhūte² hatthipitṭhe. **Antalikkheti** ākāse, “alaṅkatamaṇikañcanācitan”tipi pāṭho. Ayaṃ hettha saṅkhepattho—devate tvaṃ sabbālaṅkārehi alaṅkatā alaṅkatamaṇikañcanācitaṃ, ativiya dibbamānehi maṇīhi kañcanehi ca alaṅkaraṇavasena khacitaṃ, hemajālehi kumbhālaṅkāradibhedehi hatthālaṅkārehi citaṃ³ āmuttaṃ mahantaṃ ativiya brahantaṃ⁴ uttamaṃ gajaṃ āruyha hatthipitṭhiyā nisinnā ākāseveva idha amhākaṃ santikaṃ āgatāti.

706. **Nāgassa dantesu duvesu nimmitā**ti Erāvaṇassa viya nāgarājassa imassa dvīsu dantesu dve pokkharāṇiyo sucāritasippinā suṭṭhu viracitā. **Tūriyagaṇā**ti pañcaṅgikatūriyasamūhā. **Pabhijjareti** dvādasannaṃ layabhedānaṃ vasena pabhedaṃ gacchanti. “Pavajjare”ti ca paṭhanti, pakārehi vādīyantīti attho.

1. Suvaṇṇajālacittam (Sī)

3. Cittam (Sī)

2. Vehāsagate (Sī)

4. Brahantaṃ sajjaṃ (Sī, I)

Evam therena puṭṭhā devatā imāhi gāthāhi vissajjesi—

708. “Bārāṇasiyaṃ upasaṅkamitvā,
Buddhassa’haṃ vatthayugaṃ adāsim.
Pādāni vanditvā¹ chamā nisīdim,
Vittā ca’haṃ añjalikaṃ akāsim².

709. Buddho ca me kañcanasannibhattaco,
Adesayi samudaya dukkhaniccatāṃ.
Asaṅkhataṃ dukkhanirodhasassataṃ,
Maggāṃ adesayi³ yato vijānisāṃ.

710. Appāyukī kālakatā tato cutā,
Upaṇṇā tidaṣaṇaṃ yasassinī.
Sakkassahaṃ aññatarā pajāpati,
Yasuttarā nāma disāsu vissutā”ti.

708-9. Tattha **chamā**ti bhūmiyaṃ. Bhummatthe hi idaṃ paccattavacanaṃ. **Vittā**ti tuṭṭhā. **Yatoti** yato Satthu sāmukkaṃsika dhamma desanato. **Vijānisanti** cattāri ariyasaccāni paṭivijjhiṃ.

710. **Appāyukī**ti “īdisaṃ nāma ulāraṃ puññaṃ katvā na tayā etasmiṃ dukkhabahule manussatta bhāve evaṃ ṭhātabban”ti sañjātābhisandhinā viya parikkhayaṃ gatena kammunā appāyukā samānā. **Aññatarā pajāpatī**ti soḷasasahassānaṃ mahesīnaṃ aññatarā. **Disāsu vissutā**ti dvīsu devalokesu sabba disāsu pākaṭā paññātā. Sesāṃ vuttanayameva.

Nāgavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Vanditva (Si)

2. Adāsim (I, Ka)

3. Adesesi (Si)

4. Alomavimānavaṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Alomavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Bārāṇasiyaṃ Isipatane Migadāye viharanto pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya Bārāṇasiṃ piṇḍāya pāvisi. Tatthekā Alomā nāma duggatitthī Bhagavantaṃ disvā pasannacittā aññaṃ dātabbaṃ apassanti “īdisampi Bhagavato dinnāṃ mayhaṃ mahapphalaṃ bhavissatī”ti cintetvā paribhinnaṇṇaṃ aloṇaṃ sukkhakummāsaṃ upanesi, Bhagavā paṭiggahehi. Sā taṃ dānaṃ ārammaṇaṃ katvā somanassaṃ pavedesi, sā aparabhāge kālāṃ katvā Tāvatisseṣu nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno—

711. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

pucchi. Sāpi tassa byākāsi, taṃ dassetuṃ—

714. “Sā devatā attamaṇā -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—vuttaṃ.

715. Ahañca Bārāṇasiyaṃ, Buddhassādiccabandhuno.
Adāsiṃ sukkhakummāsaṃ, pasannā sehi pāṇibhi.

716. Sukkhāya aloṇikāya ca, passa phalaṃ kummāsapiṇḍiyā.
Alomaṃ sukhitaṃ disvā, ko puññaṃ na karissati.

717. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati.

716. Tattha **alomaṃ sukhitaṃ disvā**ti Alomampi nāma sukkhakummāsamattaṃ datvā evaṃ dibbasukhena sukhitaṃ disvā. **Ko puññaṃ na karissatī**ti ko nāma attano hitasukhaṃ icchanto puññaṃ na karissatīti. Sesāṃ vuttanayameva.

Alomavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kañjikadāyikāvimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenati Kañjikadāyikāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Andhakavinde viharati, tena ca samayena Bhagavato kucchiyaṃ vātarogo uppajji. Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ āmantesi “gaccha tvaṃ Ānanda piṇḍāya caritvā mayhaṃ bhesajjatthaṃ kañjikaṃ āharā”ti. “Evaṃ bhante”ti kho āyasmā Ānando Bhagavato paṭissuṇitvā mahārājadattiyaṃ pattaraṃ gahetvā attano upaṭṭhākavejjassa nivesanadvāre aṭṭhāsi. Taṃ disvā vejjassa bhariyā paccuggantvā vanditvā pattaraṃ gahetvā therāṃ pucchi “kīdisena vo bhante bhesajjena attho”ti. Sā kira buddhisampannā “bhesajjena payojane sati thero idhāgacchati, na bhikkhatthan”ti sallakkhesi. “Kañjikenā”ti ca vutte “na yidaṃ bhesajjaṃ mayhaṃ ayyassa, tathā hesa Bhagavato patto, handāhaṃ Lokanāthassa anucchavikaṃ kañjikaṃ sampādemī”ti somanassajātā sañjātabahumānā badarayūsenā yāguṃ sampādetvā pattaraṃ pūretvā tassa parivārabhāvena aññaṃ bhojanaṃ paṭiyādetvā pesesi. Taṃ paribhuttamattasseva Bhagavato so-ābādho vūpasami. Sā aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatisesū uppajjitvā mahatiṃ dibbasampattiṃ anubhavanti modati. Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto taṃ accharāsahassaparivārena vicarantiṃ disvā tāya katakammaṃ imāhi gāthāhi pucchi—

719. “Abhikkantena -pa- vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti. Sāpi byākāsi.

721. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

723. “Ahaṃ andhakavindamhi, Buddhassādiccabandhuno.
Adāsiṃ kolasampākaṃ, kañjikaṃ teladhūpitaṃ.

724. Pipphalyā lasuṇena ca, missaṃ lāmañjakena ca.
Adāsiṃ ujubhūtasmiṃ, vipasannena cetasā.

725. Yā mahesittaṃ kāreyya, cakkavattissa rājino.
Nārī sabbaṅgakalyāṇī, bhattu cānomadassikā.
Ekassa kañjikadānassa, kalaṃ nāgghati soḷasiṃ.

726. Sataṃ nikkhā sataṃ assā, sataṃ assatarīrathā.
Sataṃ kaññāsahassāni, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Ekassa kañjikadānassa, kalaṃ nāgghanti soḷasim.

727. Sataṃ Hemavatā nāgā, īsānantā urūlhavā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
Ekassa kañjikadānassa, kalaṃ nāgghanti soḷasim.

728. Catunnamapi dīpānaṃ, issaraṃ yodha kārāye.
Ekassa kañjikadānassa, kalaṃ nāgghati soḷasin”ti.

723-4. Tattha **adāsīm kolasampāpakaṃ, kañjikaṃ teladhūpitaṃ**
badaramodakasāve¹ catuguṇodakasamodite² pākena
catutthabhāgāvasiṭṭhaṃ³ yāguṃ pacitvā taṃ tikaṭuka-
ajamodahiṅgujīrakalasunādīhi kaṭukabhaṇḍehi abhisankharitvā sudhūpitaṃ
katvā lāmañjagandhaṃ gāhāpetvā pasannacittena Bhagavato patte ākiritvā
Satthāraṃ uddisitvā adāsīm, therassa hatthe patiṭṭhapesinti dasseti. Tenāha—

**“Pipphalyā lasuṇena ca, missaṃ lāmañjakena ca.
Adāsīm ujubhūtasmiṃ, vippasannena cetasā”ti.**

Sesaṃ vuttanayameva.

Evam āyasmā Mahāmoggallāno tāya devatāya attanā
samupacitasucaritakamme āvikate saparivārāya tassā dhammaṃ desetvā
manussalokaṃ āgantvā taṃ pavattiṃ Bhagavato ārocesi. Bhagavā
tamattthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā catuparisamajjhe dhammaṃ desesi, sā desanā
mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Kañjikadāyikāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Badaramodakasāve (I)

2. Catuguṇodaka sammaddite (Sī), catuguṇodakasammodite (I)

3. Catubhāgāvasiṭṭhe (Sī)

6. Vihāravimānavaṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Vihāravimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Visākhā mahā-upāsikā aññatarasmiṃ ussavadivase uyyāne vicaraṇatthaṃ sahāyikāhi pariḷāṇaṇa ca ussāhitā sunhātānulittā subhojanaṃ bhuñjitvā Mahālatāpasādhanaṃ piḷandhitvā pañcamattehi sahāyikāsatehi parivāritā mahantena issariyena mahatā paricchedena¹ gehato nikkhamma uyyānaṃ uddissa gacchanti cintesi “bāladārikāya viya kiṃ me moghakīḷitena, handāhaṃ vihāraṃ gantvā Bhagavantaṃ manobhāvanīye ca ayye vandissāmi, dhammañca sossāmi”ti vihāraṃ gantvā ekamante tathavā Mahālatāpiḷandhanaṃ omuñcivā taṃ dāsiyā hatthe datvā Bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tassā Bhagavā dhammaṃ desesi.

Sā dhammaṃ sutvā Bhagavantaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā manobhāvanīye ca bhikkhū vanditvā vihārato nikkhamitvā thokaṃ gantvā dāsiṃ āha “handa je ābharaṇaṃ piḷandhissāmi”ti. Sā taṃ bhaṇḍikaṃ katvā bandhitvā vihāre tathavā tahaṃ tahaṃ vicaritvā gamanakāle vissaritvā gatattā “vissaritaṃ mayā, tiṭṭha ayye āharissāmi”ti nivattitukāmā ahoṣi. Visākhā “sace je vihāre tathavā vissaritaṃ, tassa vihārasseva atthāya taṃ pariccajissāmi”ti vihāraṃ gantvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā vanditvā attano adhippāyaṃ pavedenti “vihāraṃ bhante kāressāmi, adhivāsetu me Bhagavā anukampaṃ upādāyā”ti āha. Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībāvena.

Sā taṃ piḷandhanaṃ sataṣaṇṇasādhikanavakoṭi-agghanaṃ vissajjetvā āyasmatā Mahāmogallānena navakammādhitiṭṭhāyakena suvibhattabhittithambhatulāgopānasikaṇṇikadvārabāhāvātapāna sopānādigeḥāvayavaṃ manoharaṃ suvikappitakaṭṭhakammaramaṇīyaṃ suparikammakatasudhākammaṃ manuññaṃ suviracitaṃ mālākammalatākammādicittakammavacittāṃ supariniṭṭhitamaṇikuṭṭima² sadisabhūmitaṃ devavimānasadisaṃ heṭṭhābhūmiyaṃ pañca gabbhasatāni, uparibhūmiyaṃ pañca gabbhasatāniṭi gabbhasaṇṇasapaṭimaṇḍitaṃ Buddhassa Bhagavato

1. Parivārena (Ka)

2. Maṇiphalaka (Sī)

bhikkhusaṃghassa ca vasanānucchavikaṃ mahantaṃ pāsādaṃ tassa parivārapāsādasahassaṇca tesam parivārabhāvena kuṭimaṇḍapacaṇkamanādīni ca kārentī navahi māsehi vihāraṃ tiṭṭhāpesi. Pariniṭṭhite ca vihāre navaheva hiraṇṇakoṭṭhi vihāramahaṃ kārentī pañcamattehi sahāyikāsatehi saddhim pāsādaṃ abhiruhitvā tassa sampattiṃ disvā somanassajātaṃ sahāyikā āha “imaṃ evarūpaṃ pāsādaṃ kārentiyā yaṃ mayā puññaṃ pasutaṃ, taṃ anumodatha, pattidānaṃ vo dammī”ti. “Aho sādhu aho sādhu”ti pasannacittā sabbāpi anumodimsu.

Tattha aññatarā¹ upāsikā visesato taṃ pattidānaṃ manasākāsi, sā na cirasseva kālaṃ katvā Tāvatisesu nibbatti. Tassā puññānubhāvena anekakūṭāgarapākāra-uyyānapokkharāṇi-ādipaṭimaṇḍitaṃ soḷasayojanāyāma vitthārubbaddhaṃ attano pabhāya yojanasataṃ pharaṇtaṃ ākāśacāriṃ mahantaṃ vimānaṃ pāturaḥosi. Sā gacchantīpi accharāsahassaparivārā saha vimānena gacchati. Visākhā pana mahā-upāsikā vipulapariccāgatāya saddhāsampattiya ca Nimmānaratīsu nibbattitvā sunimmitadevarājassa aggamahesibhāvaṃ sampāpuṇi. Athāyasmā Anuruddho devacārikaṃ caranto taṃ Visākhāya sahāyikaṃ Tāvatisabhavane uppannaṃ² disvā—

729. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.

Obhāsentī disā sabbā, osadhī viya tārakā.

730. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.

Dibbā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.

731. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.

Dibbā gandhā pavāyanti, sucigandhā manoramā.

732. Vivattamānā kāyena, yā veṇīsu piḷandhanā.

Tesaṃ suyayati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.

733. Vaṭaṃsakā vātadhutā, vātena sampakampitā.

Tesaṃ suyayati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.

1. Tatraññatarā itthī (Sī)

2. Tāvatisesu nibbattaṃ (Sī)

734. Yāpi te sirasmiṃ mālā, sucigandhā manoramā.
Vāti gandho disā sabbā, rukkho Mañjūsako yathā.
735. Ghāyase taṃ sucigandhaṃ, rūpaṃ passasi amānusaṃ.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti—
imāhi gāthāhi pucchi. Sāpi tassa evaṃ byākāsi—
736. “Sāvattiyaṃ mayhaṃ sakhī bhadante,
Saṃghassa kāresi mahāvihāraṃ.
Tatthappasannā ahamānumodiṃ,
Disvā agāraṇca piyaṇca metaṃ.
737. Tāyeva me suddhanumodanāya,
Laddhaṃ vimāna’bbhutadassaneyyaṃ.
Samantato soḷasayojanāni,
Vehāyaṃ gacchati iddhiyā mama.
738. Kūṭāgārā nivesā me, vibhattā bhāgaso mitā.
Daddallamānā ābhanti, samantā satayojanaṃ.
739. Pokkharaṇṇo ca me ettha, puthulomanisevitā.
Acchodakā vipprasannā, soṇṇavālukasanthatā.
740. Nānāpadumasañchannā, puṇḍarīkasamotatā.
Surabhī sampavāyanti, manuñṇā māluteritā.
741. Jambuyo panasā tālā, nāḷikeravanāni ca.
Antonivesane jātā, nānārukkā aropimā.
742. Nānātūriyasaṅghuṭṭhaṃ, accharāgaṇaghositāṃ.
Yopi maṃ supine passe, sopi vitto siyā naro.
743. Etādisaṃ abbhutadassaneyyaṃ, vimānaṃ sabbaso pabhaṃ.
Mama kamme hi nibbattaṃ, alaṃ puñṇāni kātave”ti.

736. Tattha **Sāvatthiyaṃ mayhaṃ sakhī bhadante, saṃghassa kāresi mahāvihāraṇti** bhante Anuruddha Sāvatthiyā samīpe pācīnapasse mayhaṃ mama sakhī sahāyikā Visākhā mahā-upāsikā āgatāgataṃ cātuddisaṃ bhikkhusaṃghaṃ uddissa navahiraññaḷakoti-pariccāgena Pubbārāmaṃ nāma mahantaṃ vihāraṃ kāresi. **Tatthappasannā ahamānumodinti** tasmiṃ vihāre katapariyosite saṃghassa niyyādiyamāne tāya kate pattidāne “aho ṭhāne vata pariccāgo kato”ti pasannā ratanattaye kammaphale ca sañjātapasādā ahaṃ anumodim. Vatthuvasena tassā anumodanāya uḷārabhāvaṃ dassetuṃ “**disvā agāraṇca piyaṇca metan**”ti āha. Sahassagabbhaṃ ativiya ramaṇiyaṃ devavimānasadisāṃ taṇca agāraṃ mahantaṃ pāsādaṃ piyaṇca me Buddhappamukhaṃ saṃghaṃ uddissa tādisaṃ mahantaṃ dhanapariccāgaṃ disvā anumodinti yojanā.

737. **Tāyeva me suddhanumodanāyāti** yathāvuttāya deyyadhammapariccāgābhāvena suddhāya kevalāya anumodanāyeva. **Laddhaṃ vimāna’bbhutadassaneyyanti** mayhaṃ pubbe īdisassa abhūtapubbatāya abbhutaṃ samantabhaddakabhāvena ativiya surūpatāya¹ ca dassaneyyaṃ imaṃ vimānaṃ laddhaṃ adhigataṃ. Evaṃ tassa vimānassa abhirūpataṃ dassetvā idāni pamāṇamahattaṃ pabhāvamahattaṃ upabhogavatthumahattaṇca dassetuṃ “**samantato soḷasayojanāni**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **iddhiyā mamāti** mama puññiddhiyā.

739. **Pokkharaññoti** pokkharaṇiyo. **Puthulomanisevitāti** dibbamacchehi upasevitā.

740. **Nānāpadumasañchannāti** satapattasahassapattādibhedehi nānāvidhehi rattapadumehi rattakamalehi ca sañchādītā. **Puṇḍarīkasamotatāti** nānāvidhehi setakamalehi samantato avatatā, nānārukkhā aropimā surabhī sampavāyantīti yojanā.

742. **Sopīti** so supinadassāvīpi. **Vittoti** tuṭṭho.

1. Piyaṇupatāya (Sī)

743. **Sabbaso pabhanti** samantato obhāsamānaṃ. **Kamme hīti** kammanimittāṃ. **Hīti** nipātamattāṃ. Cetanānaṃ vā aparāparuppattiyā bahubhāvato “kammehī”ti vuttaṃ. **Alanti** yuttaṃ. **Kātaveti** kātuṃ.

Idāni thero Visākhāya nibbattaṭṭhānaṃ kathāpetukāmo imaṃ gāthamāha—

744. “Tāyeva te suddhanumodanāya,
Laddhaṃ vimāna’bbhutadassaneyyaṃ.
Yā ceva sā dānamadāsi nārī,
Tassā gatiṃ brūhi kuhiṃ uppannā sā”ti.

744. Tattha **yā ceva sā dānamadāsi nārī**ti yassa dānassa anumodanāya tvaṃ idisaṃ sampattiṃ paṭilabhi, taṃ dānaṃ yā ceva sā nārī adāsīti Visākhaṃ mahā-upāsikaṃ sandhāya vadati. Tāya eva devatāya tassā sampattiṃ kathāpetukāmo āha¹ “tassā gatiṃ brūhi kuhiṃ uppannā sā”ti. **Tassā gatinti** tāya nibbattadevagatiṃ.

Idāni therena pucchitamatthaṃ dassentī āha—

745. “Yā sā ahu mayhaṃ sakhī bhadante,
Saṃghassa kāresi mahāvihāraṃ.
Viññātadhammā sā adāsi dānaṃ,
Uppannā Nimmānaratīsu devesu.

746. Pajāpatī tassa sunimmitassa,
Acintiyō kammavipāka tassā.
Yametaṃ pucchasi ‘kuhiṃ uppannā sā’ti,
Taṃ te viyākāsiṃ anaññathā ahan”ti.

745. Tattha **viññātadhammā**ti viññātasāsanadhammā, paṭividdhacatusaccadhammāti attho.

746. **Sunimmitassā**ti sunimmitassa devarājassa. **Acintiyō kammavipāka tassā**ti vibhattilopaṃ katvā niddeso, tassā mama sakhiyā

Nimmānaratīsu nibbattāya kammavipāko puññakammassa vipākabhūtā dibbasampatti acintiyā appameyyāti attho. **Anaññathā**ti aviparītāṃ yathāsabhāvato. Kathaṃ paṇāyaṃ tassā sampattiṃ aññātīti? Subhaddā viya Bhaddāya, Visākhāpi devadhītā imissā santikaṃ agamāsi.

Idāni devadhītā therāṃ aññesampi dānasamādapane niyojenti imāhi gāthāhi dhammaṃ desesi—

747. “Tena’haññepi samādapetha,

Samghassa dānāni dadātha vittā.

Dhammañca suṇātha pasannamānasā,

Sudullabho laddho manussalābho.

748. Yaṃ maggaṃ maggādhipatī adesayi¹,

Brahmassaro kañcanasannibhattaco.

Samghassa dānāni dadātha vittā,

Mahapphalā yattha bhavanti dakkhiṇā.

749. Ye puggalā aṭṭha sataṃ pasatthā,

Cattāri etāni yugāni honti.

Te dakkhiṇeyyā Sugatassa sāvakā,

Etesu dinnāni mahapphalāni.

750. Cattāro ca paṭipannā, cattāro ca phale ṭhitā.

Esa saṃgho ujubhūto, paññāsīlasamāhito.

751. Yajamānānaṃ manussānaṃ, puññapekkhāna pāṇinaṃ.

Karotaṃ opadhikaṃ puññaṃ, saṃghe dinnāni mahapphalāni.

752. Eso hi saṃgho vipulo mahaggato,

Esa’ppameyyo udadhīva sāgaro.

Ete hi seṭṭhā naravīrasāvakā,

Pabhaṅkarā dhammamudīrayanti.

1. Maggādhipantyaadesayi (Sī)

753. Tesam sudinnam suhutam suyittam,
 Ye sanghamuddissa dadanti danam.
 Sa dakkhina sanghagata patittita,
 Mahapphala lokaviduna¹ vanhita.

754. Etadisaṃ yaññamanussarantā,
 Ye vedajātā vicaranti loke.
 Vineyya maccheramalaṃ samūlaṃ,
 Aninditā saggamupenti thānaṃ”ti.

747. Tattha **tenaha’ññepī**ti tenahi aññepi. **Tenā**ti ca tena kāraṇena, **hī**ti nipātamattaṃ. “Samādapethā”ti vatvā samādapanākāraṃ dassetuṃ “**sanghassa dānāni dadāthā**”ti-ādi vuttaṃ. Aṭṭhahi akkhaṇehi vajjitam manussabhāvaṃ sandhāyāha “**sudullabho laddho manussalābho**”ti. Tattha aṭṭha akkhaṇā nāma tayo apāyā arūpā asaññasattā paccantadeso indriyānaṃ vekallaṃ niyatamicchādittikatā apātubhāvo Buddhassāti.

748. **Yaṃ magganti** yaṃ khattavisese kataṃ dānaṃ, taṃ ekantena sugatisampāpanato sugatigāmmaggaṃ apāyamaggato jaṅghamaggādito ca ativiya seṭṭhabhāvena maggādhipanti² katvā. Dānampi hi saddhāhiriyo viya “devalokagāmmimaggo”ti vuccati. Yathāha—

“Saddhā hiriyaṃ kusalañca dānaṃ,
 Dhammā ete sappurisānuyātā.
 Etaṃ hi maggaṃ diviyaṃ vadanti,
 Etena hi gacchati devalokaṃ”ti³.

“Maggādhipatī”ti vā pāṭho, tassa ariyamaggena sadevakassa lokassa adhipatibhūto Satthāti attho aṭṭhabbo. **Sanghassa dānāni dadāthāti**-ādinā punapi dakkhiṇeyyesu dānasamvibhāge niyojenti āha.

1. Lokavidūhi (Ka) 2. Maggādhipatīti (Ka) 3. Am 3. 68; Abhi 4. 255 piṭṭhesu.

749. Idāni taṃ dakkhiṇeyyaṃ ariyasam̐ghaṃ sarūpato dassentī “**ye puggalā aṭṭha sataṃ pasatthā**”ti gāthamāha. Tattha **yeti** aniyamitaniddeso. **Puggalā**ti sattā. **Aṭṭhā**ti tesam̐ gaṇanaparicchedo. Te hi cattāro ca paṭipannā cattāro ca phale ṭhitāti aṭṭha honti. **Sataṃ pasatthā**ti sappurisehi Buddhapacceka-buddhasāvakehi aññehi ca devamanussehi pasatthā. Kasmā? Sahajātasīlādiguṇayogato. Tesam̐ hi campakabakulakusumādīnaṃ viya sahajātavaṇṇagandhādayo sahajātasīlasamādhi-ādayo guṇā, tena te vaṇṇagandhādisampannāni viya pupphāni devamanussānaṃ sataṃ piyā manāpā pāsamsiyā ca honti. Tena vuttaṃ “ye puggalā aṭṭha sataṃ pasatthā”ti. Te pana saṅkhepato sotāpattimaggaṭṭho phalaṭṭhoti ekaṃ yugaṃ, evaṃ yāva arahattamaggaṭṭho phalaṭṭhoti ekaṃ yuganti cattāri yugāni honti. Tenāha “**cattāri etāni yugāni hontite dakkhiṇeyyā**”ti. Teti pubbe aniyamato uddiṭṭhānaṃ niyametvā dassanaṃ. Te hi sabbepi kammaṃ kammaphalañca saddahitvā dātabbadeyyadhammasaṅkhātāṃ dakkhiṇaṃ arahantīti dakkhiṇeyyā guṇavisesayogena dānassa mahapphalabhāvasādhanaṭo. **Sugatassa sāvaka**ti Sammāsambuddhassa dhammasavanante ariyāya jātiyā jātātāya taṃ dhammaṃ suṇantīti sāvaka. **Etesu dinnāni mahapphalānī**ti etesu Sugatassa sāvakesu appakānipi dānāni dinnāni paṭiggāhakato dakkhiṇāvisuddhiyā mahapphalāni honti. Tenāha Bhagavā “yāvata bhikkhave saṃghā vā gaṇā vā, Tathāgatasāvaka-saṃgho tesam̐ aggamakkhāyatī”ti-ādi¹.

750. **Cattāro ca paṭipannā**ti-ādi heṭṭhā vuttatthameva.

Idha pana āyasmā Anuruddho attanā devatāya ca vuttamatthaṃ manussalokaṃ āgantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Vihāravimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Am̐ 1. 343; Am̐ 2. 30; Khu 1. 254 piṭṭhesu.

7. Caturitthivimānavañṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Caturitthivimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavati Sāvattiyaṃ viharante āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā
vuttanayena devacārikaṃ caranto Tāvatiṃsabhavanaṃ gato. So tattha
paṭipāṭiyā ṭhitesucatūsu vimānesu catasso devadhītaro paccekāṃ
accharāsahassaparivārā dibbasampattiṃ anubhavantiyo disvā tāhi pubbe
katakammaṃ pucchanto—

755. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-

Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

imāhi gāthāhi paṭipāṭiyā pucchi. Tāpi tassa pucchānantaraṃ paṭipāṭiyā
byākarimsu. Taṃ dassetuṃ—

758. “Sā devatā attamanā -pa-

Yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—

ayaṃ gāthā vuttā.

Tā kira Kassapassa Bhagavato kāle Esikānāmake raṭṭhe Paṇṇakate
nāma nagare kulagehe nibbattā vayappattā tasmiṃyeva nagare patikulaṃ
gatā samaggavāsaṃ vasanti. Tāsu ekā aññataraṃ piṇḍacārikaṃ bhikkhuṃ
disvā pasannacittā indīvarakalāpaṃ adāsi, aparā aññassa
nīluppalahatthakaṃ¹ adāsi, aparā padumahatthakaṃ adāsi, aparā
sumanamakuḷāni adāsi. Tā aparena samayena kālaṃ katvā
Tāvatiṃsabhavane² nibbattimsu, tāsāṃ accharāsahassaṃ parivāro ahosi. Tā
tattha yāvatāyukaṃ dibbasampattiṃ anubhavitvā tato cutā tasseeva kammassa
vipākāvasesena aparāparaṃ tattheva saṃsarantiyo imasmiṃ Buddhuppāde
tattheva uppannā vuttanayena āyasmatā Mahāmoggallānena pucchitā. Tāsu
ekā attanā kataṃ pubbakammaṃ therassa kathentī—

1. Nīluppalakalāpaṃ (Sī)

2. Tāvatiṃsesu (Sī, I)

759. “Indīvarānaṃ hatthakaṃ ahamadāsiṃ,
 Bhikkhuno piṇḍāya carantassa.
 Esikānaṃ uṇṇatasmiṃ,
 Nagaravare Paṇṇakate ramme.

760. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

āha. Aparā—

766. “Nīluppalahatthakaṃ ahamadāsiṃ,
 Bhikkhuno piṇḍāya carantassa.
 Esikānaṃ uṇṇatasmiṃ,
 Nagaravare Paṇṇakate ramme.

767. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

āha. Aparā—

773. “Odātamūlakaṃ haritapattaṃ,
 Udakasmīṃ sare jātaṃ ahamadāsiṃ.
 Bhikkhuno piṇḍāya carantassa,
 Esikānaṃ uṇṇatasmiṃ.
 Nagaravare Paṇṇakate ramme.

774. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

āha. Aparā—

780. “Ahaṃ Sumanā sumanassa sumanamakuḷāni,
 Dantavaṇṇāni ahamadāsiṃ.
 Bhikkhuno piṇḍāya carantassa,
 Esikānaṃ uṇṇatasmiṃ.
 Nagaravare Paṇṇakate ramme.

781. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti—

āha.

759. Tattha **indīvarānaṃ hatthakanti** uddālakapupphahattham
vātaghātakapupphakalāpaṃ. **Esikānanti** Esikāraṭṭhassa. **Uṇṇatasmim**
nagaravareti uṇṇate bhūmipadese nivīṭṭhe meghodaram lihantehi¹ viya
accuggatehi pāsādakūṭāgārādīhi uṇṇate uttamanagare. **Paṇṇakateti**
evaṃnāmake nagare.

766. **Nīluppalahatthakanti** kuvalayakalāpaṃ.

773. **Odātamūlakanti** setamūlaṃ, bhisamūlānaṃ dhavalatāya vuttam,
padumakalāpaṃ sandhāya vadati. Tenāha “haritapattan”ti-ādi. Tattha
haritapattanti nīlapattam. Avijahitamakuḷapattassa hi padumassa
bāhirapattāni haritavaṇṇāni eva honti. **Udakasmim sare jātanti** sare
udakamhi jātam, saroruhanti attho.

780. **Sumanāti** evaṃnāmā. **Sumanassāti** sundaracittassa.
Sumanamakulānīti jātisumanapupphamakulāni. **Dantavaṇṇānīti** sajjukam
ullikhitahatthidantasadisavaṇṇāni.

Evam tāhi attanā katakamme kathite thero tāsam anupubbim katham
kathetvā saccāni pakāsesi, saccapariyosāne tā sabbāpi sahaparivārā
sotāpannā ahesum. Thero tam pavattim manussalokaṃ āgantvā Bhagavato
ārocesi. Bhagavā tamattham aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya dhammaṃ
desesi, sā dhammadesanā mahājanassa sātthikā jātāti.

Caturitthivimānavavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Meghānaṃ pariyantehi (Ka)

8. Ambavimānavaṇṇanā

Dibbaṃ te ambavanam rammanti Ambavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Sāvatthiyaṃ aññatarā upāsikā āvāsadānassa mahapphalataṃ mahānisaṃsatañca sutvā chandajātā Bhagavantaṃ abhivādetvā evamāha “ahaṃ bhante ekaṃ āvāsaṃ kāretukāmā, icchāmi tādisaṃ okāsaṃ, ācikkhatū”ti. Bhagavā bhikkhū āṇāpesi, bhikkhū tassā okāsaṃ dassesum¹. Sā tattha ramaṇīyaṃ āvāsaṃ kāretvā tassa samantato ambarukkhe ropesi, so āvāso samantato ambapantīhi parikkhitto chāyūdakasampanno muttājālasadisavālukākiṇṇapaṇḍarabhūmibhāgo ativiya manoharo ahosi. Sā taṃ vihāraṃ nānavaṇṇehi vatthehi pupphadāmagandhadāmādīhi ca devavimānaṃ viya alaṅkaritvā telapadīpaṃ āropetvā ambarukkhe ca ahatehi vatthehi veṭhetvā saṃghassa niyyādesi.

Sā aparabhāge kalam katvā Tavatimsabhavane nibbatti, tassā mahantaṃ vimānaṃ pāturahosi ambavanaparikkhitaṃ. Sā tattha accharāgaṇaparivāritā dibbasampattiṃ anubhavati². Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno upagantvā imāhi gāthāhi pucchi—

783. “Dibbaṃ te ambavanam rammaṃ, pāsādettha mahallako.
Nānātūriyasaṅghuṭṭho, accharāgaṇaghosito.

784. Padīpo cettha jalati, niccaṃ sovaṇṇayo mahā.
Dussaphalehi rukkhehi, samantā parivārito.

785. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

787. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

788. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Purimāya jātiyā manussaloke.
Vihāraṃ saṃghassa kāresim,
Ambehi parivāritaṃ.

1. Ārocesum (Ka)

2. Paccanubhoti (Sī, I)

789. Pariyosite vihāre, kārente niṭṭhite mahe.

Ambehi chādayitvāna¹, katvā dussamaye phale.

790. Padīpaṃ tattha jāletvā, bhojayitvā gaṇuttamaṃ.

Niyyādesiṃ taṃ saṃghassa, pasannā sehi paṇibhi.

791. Tena me ambavanaṃ rammaṃ, pāsādettha mahallako.

Nānātūriyasaṅghuṭṭho, accharāgaṇaghosito.

792. Padīpo cettha jalati, niccaṃ sovaṇṇayo mahā.

Dussaphalehi rukkhehi, samantā parivārīto.

793. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-

Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti—

sā devatā byākāsi.

783. Tattha **mahallakoti** mahanto āyānavitthārehi ubbedhena ca vipulo, ulāratamoti attho. **Accharāgaṇaghositoti** taṃ pamoditum saṅgītivasena ceva piyasallāpavasena ca accharāsaṅghena samugghosito.

784. **Padīpo cettha jalatīti** sūriyarasmisamujjalakiraṇavitāno ratanappadīpo ca ettha etasmiṃ pāsāde abhijalati. **Dussaphalehīti** dussāni phalāni etesanti dussaphalā, tehi, samuggiriyamānadibbavatthehīti attho.

789. **Kārente niṭṭhite maheti** katapariyositassa vihārassa mahe pūjāya kariyamānāya ca. **Katvā dussamaye phaleti** dusseyeva tesaṃ ambānaṃ phalaṃ katvā.

790. **Gaṇuttamanti** gaṇānaṃ uttamaṃ Bhagavato sāvakasaṅghaṃ. **Niyyādesinti** sampaṭicchāpesiṃ, adāsinti attho. Sesaṃ vuttanayameva.

Ambavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ambe acchādayitvāna (Sī), ambehacchādayitvāna (I)

9. Pītavimānavañṇanā

Pītavatthe pītadhajeti Pītavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati parinibbute rañṇā Ajātasattunā attanā paṭiladdhā Bhagavato sarīradhātuyo gahetvā thūpe ca mahe ca kate Rājagahavāsini aññatarā upāsikā pātova katasarīrapaṭijagganā “Satthu thūpaṃ pūjessāmi”ti yathāladdhāni cattāri kosātakīpupphāni gahetvā saddhāvegena samussāhitamānasā maggaparissayaṃ anupadhāretvāva thūpābhīmukhī gacchati. Atha naṃ taruṇavacchā gāvī abhidhāvantī vegena āpatitvā siṅgena paharitvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. Sā tāvadeva Tāvatisabhaṃ nibbattantī Sakkassa devaraṇṇo uyyānakīlāya gacchantassa parivārabhūtānaṃ aḍḍhatiyānaṃ nāṭakakoṭṭhaṃ majjhe attano sarīrapabhāya tā sabbā abhibhavantī saha rathena pāturahosi. Taṃ disvā Sakko devarājā vimhitacitto acchariyabbhutaṃ “kīdisena nu kho oḷārikena kammunā ayaṃ edisiṃ sumahatiṃ deviddhimupāgatā”ti taṃ imāhi gāthāhi pucchi—

795. “Pītavatthe pītadhaje, pītalaṅkārabhūsite.
Pītacandalittāṅge, pīta-uppalamālinī.

796. Pītapāsādasayane, pītāsane pītabhājane.
Pītachatte pītaraṭṭhe, pītasse pītabījane.

797. Kiṃ kammamakārī bhadde, pubbe mānusake bhava.
Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti.

Sāpissa imāhi gāthāhi byākāsi—

798. “Kosātakī nāma lata’tthi bhante,
Tittikā anabhicchitā.
Tassā cattāri pupphāni,
Thūpaṃ abhiharim ahaṃ.

799. Satthu sarīramuddissa, vipasannena cetasā.
Nāssa maggaṃ avekkhissaṃ, na taggamanasā¹ satī.

1. Tadaggamanasā (Sī)

800. Tato maṃ avadhī gāvī, thūpaṃ apattamānasam.
Tañcāhaṃ abhisañceyyaṃ, bhiyyo¹ nūna ito siyā.

801. Tena kammena devinda, Maghavā devakuñjara.
Pahāya mānusaṃ dehaṃ, tava saḥabyamāgatā²ti².

795-6. Tattha **pītacandalittangeti** suvaṇṇavaṇṇena candanena anulittasarīre. **Pītapāsādasayaneti** sabbasovaṇṇamayena pāsādena suvaṇṇaparikkhittehi sayanehi ca samannāgate. Evaṃ sabbattha heṭṭhā upari ca pītasaddena suvaṇṇameva gahitanti daṭṭhabbāṃ.

798. **Lata'tthīti** latā atthi. **Bhanteti** Sakkaṃ devarājānaṃ gāravena ālapati. **Anabhicchitāti** na abhikaṅkhitā.

799. **Sarīranti** sarīrabhūtaṃ dhātuṃ. Avayave cāyaṃ samudāyavohāro yathā “paṭo daḍḍho, samuddo diṭṭho”ti ca. **Assāti** gorūpassa. **Magganti** āgamanamaggaṃ. **Na avekkhissanti** na olokayim. Kasmā? **Na taggamanasā satīti**³, tassaṃ gāviyaṃ gatamanā ṭhapitamanā na hontī, aññadatthu Bhagavato thūpagatamanā eva samānāti attho. “Tadaṅgamanasā satī”ti ca pāṭho, tadaṅge tassa Bhagavato dhātuyā aṅge mano etissāti tadaṅgamanasā. Evaṃbhūtā ahaṃ tadā tassā maggaṃ nāvekkhissanti dasseti.

800. **Thūpaṃ apattamānasanti** thūpaṃ cetiyaṃ asampatta-ajjhāsayaṃ, manasi bhavoti hi mānaso, ajjhāsayo manoratho. “Thūpaṃ upagantvā pupphehi pūjessāmī”ti uppannamanorathassa asampunṇatāya evaṃ vuttaṃ. Thūpaṃ cetiyaṃ pana pupphehi pūjanacittaṃ siddhameva, yena sā devaloke uppannā. **Tañcāhaṃ abhisañceyyanti** tañce ahaṃ abhisañcineyyaṃ, pupphapūjanena⁴ hi puññaṃ ahaṃ thūpaṃ abhigantvā yathādhippāyaṃ pūjanena sammadeva cineyyaṃ upacineyyanti attho. **Bhiyyo nūna ito siyāti** ito yathāladdhasampattitopi bhiyyo upari uttaritarā sampatti siyāti maññeti attho.

1. Bhiyo (Sī)

3. Yasmā tadaggamanasā satī (Sī)

2. Saḥabyatamāgatāti (Sī)

4. Taṃ pupphehi pūjanena (Sī)

801. **Maghavā devakuñjarā**ti ālapanam. Tattha **devakuñjarā**ti sabbabalaparakkamādivisesehi¹ devesu kuñjarasadisa. **Sahabyanti** sahabhāvaṃ.

802. “Idaṃ sutvā tidasādhpati, Maghavā devakuñjaro.
Tāvatinse pasādentō, Mātaliṃ etadabravī”ti²—

idaṃ dhammasaṅgāhakavacanam. Tato Sakko Mātaliṃ pamukhassa devagaṇassa imāhi gāthāhi dhammam desesi—

803. “Passa Mātali accheram, cittaṃ kammaphalam idaṃ.
Appakampi kataṃ deyyam, puññaṃ hoti mahapphalam.

804. Natthi citte pasannamhi, appakā nāma dakkhiṇā.
Tathāgate vā Sambuddhe, atha vā tassa sāvake.

805. Ehi Mātali amhepi, bhiyyo bhiyyo mahemase.
Tathāgatassa dhātuyo, sukho puññānamuccayo.

806. Tiṭṭhante nibbuta cāpi, same citte samam phalam.
Cetopaṇidhihetu hi, sattā gacchanti suggam.

807. Bahūnaṃ vata atthāya, uppajjanti Tathāgatā.
Yattha kāram karitvāna, saggaṃ gacchanti dāyakā”ti.

802. Tattha **pasādentoti** pasanne karonto, ratanattaye saddham uppādentoti attho.

803. **Cittanti** vicittaṃ acinteyyam. **Kammaphalanti** deyyadhammassa anuḷārattepi khettsampattiyā ca cittasampattiyā ca uḷārassa puññakammassa phalam passāti yojanā. **Appakampi kataṃ deyyam, puññaṃ hoti mahapphalanti** ettha **katanti** kāravasena³ sakkāravasena āyatane viniyuttam. **Deyyanti** dātabbavatthum. **Puññanti** tathāpavattam puññakammam.

1. Sabbabalaparakkamādivasena sesesu (Sī)

2. Etadabruvīti (Sī)

3. Karaṇavasena (Ka)

804. Idāni yattha appakampi kataṃ puññaṃ mahapphalaṃ hoti, taṃ pākaṭaṃ katvā dassento “**natthicitte pasannamhī**”ti gāthamāha. Taṃ suviññeyyameva.

805-6. **Amhepī**ti mayampi. **Mahemaseti** mahāmase pūjāmase. **Cetopaṇidhihetu hī**ti attano cittassa sammadeva ṭhapananimittaṃ, attasammāpaṇidhānenāti attho. Tenāha Bhagavā—

“Na taṃ mātāpitā kayirā, aññe vāpi ca ñātakā.

Sammā paṇihitaṃ cittaṃ, seyyaso naṃ tato kare”ti¹.

Evañca pana vatvā Sakko Devānamindo uyyānakīlāya ussāhaṃ paṭippassambhetvā tatova paṭinivattitvā attanā abhiṇhaṃ pūjaneyyaṭṭhānabhūte Cūlāmaṇicetiye sattāhaṃ pūjaṃ akāsi. Atha aparena samayena devacārikaṃ gatassa āyasmato Nāradaṭṭherassa taṃ pavattim gāthāheva kathesi, thero dhammasaṅgāhakānaṃ ārocesi, te tathā naṃ saṅgahaṃ āropesunti.

Pītavimānavapaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ucchuvimānavapaṇṇanā

Obhāsayitvā pathaviṃ sadevakanti Ucchuvimānaṃ. Taṃ heṭṭhā Ucchuvimānena Pālito ca aṭṭhuppattito ca sadisameva. Kevalaṃ tattha sassu suṇisaṃ pīṭhakena paharitvā māresi, idha pana leḍḍunāti ayameva viseso. Vatthuno pana bhinnattā ubhayampi visumyeva saṅgahaṃ āruḷhanti veditabbaṃ.

808. “Obhāsayitvā pathaviṃ sadevakam,
Atirocasi candimasūriyā viya.
Siriya ca vaṇṇena yasena tejasā,
Brahmāva deve tidase sahindake.

1. Khu 1. 19 piṭṭhe Dhammapade.

809. Pucchāmi taṃ uppalamāladhārīnī,
 Āveḷīnī kañcanasannibhattace.
 Alaṅkate uttamavatthadhārīnī,
 Kā tvaṃ subhe devate vandase mamaṃ.

810. Kiṃ tvaṃ pure kammamakāsi attanā,
 Manussabhūtā purimāya jātiyā.
 Dānaṃ suciṇṇaṃ atha sīlasaññaṃ,
 Kenupapannā Sugatiṃ yasassinī.
 Devate pucchitācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti—

āyasmā Mahāmoggallānatthero pucchi. Tato devatā imāhi gāthāhi byākāsi—

811. “Idāni bhante imameva gāmaṃ,
 Piṇḍāya amhāka gharaṃ upāgami.
 Tato te ucchussa adāsīṃ khaṇḍikaṃ,
 Pasannacittā atulāya pītiyā.

812. Sassu ca pacchā anuyuñjate mamaṃ,
 Kahaṃ nu ucchuṃ vadhuke avākiri.
 Na chaḍḍitaṃ no pana khāḍitaṃ mayā,
 Santassa bhikkhussa sayaṃ adāsahaṃ.

813. ‘Tuyhaṃ nvidaṃ issariyaṃ atho mama’,
 Itissā sassu paribhāsate mamaṃ.
 Leḍḍuṃ gahetvā pahāraṃ adāsi me,
 Tato cutā kālakatāmhi devatā.

814. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
 Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
 Devehi saddhiṃ paricārayāmahaṃ,
 Modāmahaṃ kāmaguṇehi pañcahi.

815. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
 Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
 Devindaguttā tidasehi rakkhitā,
 Samappitā kāmaguṇehi pañcahi.

816. Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ,
 Mahāvipākā mama ucchudakkhiṇā.
 Devehi saddhiṃ paricārayāmaṃ,
 Modāmaṃ kāmaguṇehi pañcahi.

817. Etādisaṃ puññaphalaṃ anappakaṃ,
 Mahājutikā mama ucchudakkhiṇā.
 Devindaguttā tidasehi rakkhitā,
 Sahassanettoriva Nandane vane.

818. Tuvañca bhante anukampakaṃ vidum,
 Upecca vandiṃ kusalañca pucchisaṃ.
 Tato te ucchussa adāsīṃ khaṇḍikaṃ,
 Pasannacittā atulāya pītiyā”ti.

Sesaṃ vuttasadisamevāti.

Ucchuvimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Vandanavimānavaṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Vandanavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena samayena sambahulā bhikkhū aññatarasmiṃ gāmakāvāse vassaṃ vasitvā vutthavassā pavāretvā senāsaṇaṃ paṭisāmetvā pattacīvaramādāya Sāvattiṃ uddissa Bhagavantaṃ dassanattāya gacchantā aññatarassa gāmassa majjhena atikkamanti. Tattha aññatarā itthi te bhikkhū disvā pasannacittā sañjātagāravabahuṃmānā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā sirasmiṃ añjaliṃ paggayha yāva dassanūpacārā pasādasommāni akkhīni ummīletvā oloketi

aṭṭhāsi. Sā aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatisseṣu nibbatti. Atha naṃ tattha dibbasampattiṃ anubhavantiṃ āyasmā Mahāmoggallāno imāhi gāthāhi paṭipucchi—

819. “Abhikkantena vaṇṇena -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

822. Sā devatā attamanā -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

823. “Ahaṃ manussesu manussabhūtā,
Disvāna samaṇe sīlavante.
Pādāni vanditvā manam pasādayim,
Vittā cahaṃ añjalikaṃ akāsim.

824. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

imāhi gāthāhi byākāsi.

823. Tattha **samaṇeti** samitapāpe. **Sīlavanteti** sīlaguṇayutte. **Manam pasādayinti** “sādhurūpā vatime ayyā dhammacārino samacārino brahmacārino”ti tesam guṇe ārabha cittaṃ pasādesim. **Vittā cahaṃ añjalikaṃ akāsim**ti tuṭṭhā somanassajātā ahaṃ vandim. Pesalānaṃ bhikkhūnaṃ pasādavikasitāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi imesaṃ sattānaṃ bahūpakāraṃ, pageva vandanāti. Tenāha “**tena me’tādiso vaṇṇo**”ti-ādi. Sesaṃ vuttanayameva.

Vandanavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Rajjumālāvimānavaṇṇanā

Abhikkantena vaṇṇenāti Rajjumālāvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Gayāgāmake aññatarassa brāhmaṇassa dhītā tasmimyeva gāme ekassa brāhmaṇakumārassa dinnā patikulaṃ gatā tasmim gehe issariyaṃ vattenti tiṭṭhati.

sā tasmim̐ gehe dāsiyā dhītaraṃ disvā na sahati, diṭṭhakālato paṭṭhāya kodhena taṭataṭāyamānā akkosati paribhāsati, khaṭakañcassā deti. Yadā pana sā vayappattiyā kiccasamatthā jātā, tadā naṃ jaṇṇukapparamuṭṭhihi paharateva yathā taṃ purimajātīsu baddhāghātā.

Sā kira dāsī Kassapadasabalassa kāle tassā sāmīnī ahosi, itarā dāsī. Sā taṃ leḍḍudaṇḍādīhi muṭṭhi-ādīhi ca abhiñhaṃ abhihanati¹. Sā tena nibbinṇā yathābalaṃ dānādīni puñṇāni katvā “anāgate ahaṃ sāmīnī hutvā imissā upari issariyaṃ vatteyyan”ti paṭṭhanāṃ ṭhapesi. Atha sā dāsī tato cutā aparāparaṃ saṃsarantī imasmiṃ Buddhuppāde vuttanayena Gayāgāmake brāhmaṇakule nibbattitvā patikulaṃ gatā, itarāpi tassā dāsī ahosi. Evaṃ baddhāghātātāya sā taṃ viheṭṭheti.

Evaṃ viheṭṭhentī akāraṇeneva kesesu gahetvā hatthehi ca pādehi ca suhataṃ hani. Sā nhāpitasālāṃ gantvā khuramuṇḍaṃ kāretvā agamāsi. Sāmīnī “kiṃ je duṭṭhadāsi muṇḍanamattena tava vip̐pamokkho”ti rajjuṃ sīse bandhitvā tattha naṃ gahetvā oṇametvā ghāteti, tassā tañca rajjuṃ apanetuṃ na deti. Tato paṭṭhāya dāsiyā “rajjumālā”ti nāmaṃ ahosi.

Athekadivaṣaṃ Satthā paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento Rajjumālāya sotāpattiphalūpanissayaṃ tassā ca brāhmaṇiyā saraṇesu sīlesu ca patiṭṭhānaṃ disvā araṇṇaṃ pavisitvā aññatarasmiṃ rukkhamūle nisīdi chabbaṇṇā Buddharasmiyo vissajjento. Rajjumālāpi kho divase divase tāya tathā viheṭṭhiyamānā “kiṃ me iminā dujjīvitena”ti nibbinnarūpā jīvite maritukāmā ghaṭaṃ gahetvā udakatitthaṃ gacchantī viya gehato nikkhantā anukkamena vanaṃ pavisitvā Bhagavato nisinnarukkhaṣṣa avidūre aññatarassa rukkhaṣṣa sākhāya rajjuṃ bandhitvā pāsaṃ katvā ubbandhitukāmā ito cito ca oloketī addasa Bhagavantaṃ tattha nisinnaṃ pāsādikaṃ pasādanīyaṃ uttamadamathasamathanupattaṃ chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjentaṃ. Disvā Buddhagāravena

1. Hanti (Sī)

ākaḍḍhiyamānahadayā “kiṃ nu kho Bhagavā mādisānampi dhammaṃ deseti, yamaṃ sutvā ito dujjīvitato mucceyyan”ti cintesi.

Atha Bhagavā tassā cittācāraṃ oloketvā “rajjumāle”ti āha. Sā taṃ sutvā amatena viya abhisittā pītiyā nīrantaraṃ phuṭṭhā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Tassā Bhagavā anupubbikathānupubbakaṃ catusaccakathaṃ kathesi, sā sotāpattiphale patiṭṭhahi. Satthā “vaṭṭati ettako Rajjumālāya anuggaho, idānesā kenaci appadhamsiyā jātā”ti araṇṇato nikkhamitvā gāmassa avidūre aññatarasmim rukkhamaṇe nisīdi. Rajjumālāpi attānaṃ vinipātetuṃ abhabbatāya khantimettānuddayasampannatāya ca “brāhmaṇī maṃ hanatu vā viheṭhetu vā yaṃ vā taṃ vā karotū”ti ghaṭena udakaṃ gahetvā gehaṃ agamāsi. Sāmiko gehadvāre ṭhito taṃ disvā “tvaṃ ajja udakatitthaṃ gatā cirāyitvā āgatā, mukhavaṇṇo ca te ativiya vippasanno, tvaṇca aññena ākārena upaṭṭhāsi, kiṃ etan”ti pucchi. Sā tassa taṃ pavattiṃ ācikkhi.

Brāhmaṇo tassā vacanaṃ sutvā tussitvā gehaṃ gantvā Rajjumālāya upari “tayā na kiñci kātabban”ti suṇisāya vatvā tuṭṭhamānaso sīghataraṃ Satthu santikaṃ gantvā vanditvā sādarena katapaṭisanthāro Satthāraṃ nimantetvā attano gehaṃ ānetvā paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisitvā Bhagavantaṃ bhuttāviṃ onītapattapaṇiṃ upasaṅkamitvā ekamantaṃ nisīdi, suṇisāpissa upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Gayāgāmaṇasīnopi brāhmaṇagahapatikā taṃ pavattiṃ sutvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā appekacce abhivādetvā ekamantaṃ nisīdiṃsu, appekacce sammodanīyaṃ katvā ekamantaṃ nisīdiṃsu.

Satthā Rajjumālāya tassā ca brāhmaṇiyā purimajātīsu katakammaṃ vitthārato kathetvā sampattaparisāya anurūpaṃ dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā brāhmaṇī ca mahājano ca tattha sannipatito saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhahi. Satthā āsanaṃ uṭṭhahitvā Sāvattameva agamāsi. Brāhmaṇo Rajjumālāṃ dhītuṭṭhāne ṭhapesi. Tassa suṇisā Rajjumālāṃ piyacakkhūhi oloketi yāvajīvaṃ manāpeneva sinehena parihari. Rajjumālā aparabhāge kālāṃ katvā Tāvattiṃsesu nibbatti, accharāsahassaṇcassā

parivāro ahosi. Sā saṭṭhisakaṭabhārappamāṇehi dibbābharāṇehi paṭimaṇḍitattabhāvā accharāsahassaparivutā Nandanavanādīsu mahatiṃ dibbasampattiṃ anubhavamānā pamuditamanā vicarati. Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ gato taṃ mahantena dibbānubhāvena mahatiyā deviddhiyā vijjotamānaṃ disvā tāya katakammaṃ imāhi gāthāhi pucchi—

826. “Abhikkantena vaṇṇena, yā tvaṃ tiṭṭhasi devate.
Hatthe pāde ca viggayha, naccasi suppavādite.
827. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.
Dibbā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.
828. Tassā te naccamānāya, aṅgamaṅgehi sabbaso.
Dibbā gandhā pavāyanti, sucigandhā manoramā.
829. Vivattamānā kāyena, yā veṇīsu piḷandhanā.
Tesāṃ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.
830. Vaṭaṃsakā vātadhutā, vātena sampakampitā.
Tesāṃ suyyati nigghoso, tūriye pañcaṅgike yathā.
831. Yāpi te sirasmiṃ mālā, sucigandhā manoramā.
Vāti gandho disā sabbā, rukkho Mañjūsako yathā.
832. Ghāyase taṃ sucigandhaṃ, rūpaṃ passasi amānusaṃ.
Devate pucchi tācikkha, kissa kammassidaṃ phalaṃ”ti.

826. Tattha **hatthe pāde ca viggayhā**ti hatthe ca pāde ca vividhehi ākārehi gahetvā, pupphamuṭṭhipupphañjali-ādibhedassa sākhābhinayassa dassanavasena vividhehi ākārehi hatthe ca, samapādādīnampi ṭhānavisesānaṃ dassanavasena vividhehi ākārehi pāde ca upādiyitvāti attho. Ca-saddena sākhābhinayaṃ saṅgaṇhāti. **Naccasī**ti naṭasi. **Yā tvanti** yā vuttanayavasena naccaṃ karosīti attho. **Suppavāditeti** sundare pavajjane sati tava naccassa anurūpavasena vīṇāvāṃsamudīṅgaṭāḷādike vādiyamāne, pañcaṅgike tūriye paggayhamāneti attho. Sesāṃ heṭṭhāvīmāne vuttanayameva.

Evam therena pucchitā sā devatā attano purimajāti-ādim¹ imāhi gāthāhi byākāsi—

833. “Dāsī aham pure āsim, Gayāyaṃ brāhmaṇassaham.
Appapuññā alakkhikā, Rajjumālāti maṃ vidum.
834. Akkosānaṃ vadhānañca, tajjanāya ca uggatā².
Kuṭaṃ gahetvā nikkhamma, agañchim udahāriyā³.
835. Vipathe kuṭaṃ nikkhipitvā, vanasaṇḍaṃ upāgamim.
‘Idhevāham marissāmi, ko attho jīvitena me’.
836. Daḷhaṃ pāsāṃ karitvāna, āsumbhitvāna pādape.
Tato disā vilokesim, ‘ko nu kho vanamassito’.
837. Tatthaddasāsim Sambuddhaṃ, sabbalokahitaṃ munim.
Nisinnaṃ rukkhamaṇasmim, jhāyantaṃ akutobhayaṃ.
838. Tassā me ahu saṃvego, abbhuto lomahaṃsano.
‘Ko nu kho vanamassito, manusso udāhu devatā’.
839. Pāsādikaṃ pasādanīyaṃ, vanā nibbanamāgataṃ.
Disvā mano me pasīdi, ‘nāyaṃ yādisakīdiso.
840. Guttindriyo jhānarato, abahiggatamānaso.
Hito sabbassa lokassa, Buddho ayaṃ⁴ bhavissati.
841. Bhayaabheravo durāsado, sīhova guhamassito.
Dullabhāyaṃ dassanāya, pupphaṃ odumbaraṃ yathā’.
842. So maṃ mudūhi vācāhi, ālapitvā Tathāgato.
Rajjumāleti maṃvoca, saraṇaṃ gaccha Tathāgataṃ.

1. Purimajāti-ādini (Sī)

3. Gacchim udakahāriyā (Sī)

2. Ukkatā (Sī)

4. Soyaṃ (Sī)

843. Tāhaṃ giram suṇitvāna, nelaṃ atthavatiṃ sucim.
Saṇhaṃ muduñca vagguñca, sabbasokāpanūdanam.
844. Kallacittañca maṃ ñatvā, pasannam suddhamānasam.
Hito sabbassa lokassa, anusāsi Tathāgato.
845. Idam dukkhanti maṃvoca, ayaṃ dukkhassa sambhavo.
Dukkhanirodho¹ maggo ca, añjaso amatogadho.
846. Anukampakassa kusalassa, ovādamhi ahaṃ t̥hitā.
Ajjhagā amataṃ santim, nibbānam padamaccutam.
847. Sāhaṃ avaṭṭhitāpemā, dassane avikampinī.
Mūlajātāya saddhāya, dhītā Buddhassa orasā.
848. Sāhaṃ ramāmi kīlāmi, modāmi akutobhayā.
Dibbamālaṃ dhārayāmi, pivāmi madhumaddavam.
849. Saṭṭhitūriyasahassāni, paṭibodham karonti me.
Ālambo gaggaro bhīmo, sādhuvaḍḍi ca saṃsayo.
850. Pokkharo ca suphasso ca, vīṇāmokkhā ca nāriyo.
Nandā ceva Sunandā ca, Soṇadinnā Sucimhitā.
851. Alambusā missakesī ca, puṇḍarīkā'tidāruṇī².
Eṇīphassā suphassā ca, Subhaddā muduvādinī.
852. Etā caññā ca seyyāse, accharānam pabodhikā.
Tā maṃ kālenupāgantvā, abhibhāsanti devatā.
853. Handa naccāma gāyāma, handa tam ramayāmase.
Nayidam akatapuññānam, katapuññānamevidam.

1. Ayaṃ nirodho (Sī, I)

2. Cāruṇī (Sī)

854. Asokaṃ Nandanaṃ rammaṃ, tidasānaṃ mahāvanaṃ.
Sukhaṃ akatapuññānaṃ, idha natthi parattha ca.

855. Sukhañca katapuññānaṃ, idha ceva parattha ca.
Tesaṃ sahabyakāmānaṃ, kattabbaṃ kusalaṃ bahum.
Katapuñña hi modanti, sagge bhogasamaṅgino.

856. Bahūnaṃ vata atthāya, uppajjanti Tathāgatā.
Dakkhiṇeyyā manussānaṃ, puññaḥkhattāna' mākarā.
Yattha kāraṃ karitvāna, sagge modanti dāyakā"ti.

833. Tattha **dāsī ahaṃ pure āsinti** pure purimajātiyaṃ ahaṃ antojātā dāsī ahoṣiṃ. Tattha kassāti āha **"Gayāyaṃ brāhmaṇassahaṃ"**ti, Gayānāmake gāme aññatarassa brāhmaṇassa. **Hanti** nipātamattaṃ. **Appapuñña**ti mandabhāgyā apuñña. **Alakkhikā**ti nissirikā kālakaṇṇī. **Rajjumālāti maṃ vidunti**, kese gahetvā ākaḍḍhanaparikaḍḍhanadukkheṇa muṇḍake kate punapi tadatthameva sīse daḥhaṃ bandhitvā ṭhapitarajjukūḍalakavasena "rajjumālā"ti maṃ manussā jānimsu.

834. **Vadhānanti** tāḷanānaṃ. **Tajjanāyāti** bhayaśaṃtajanena. **Uggatāti** uggatāya¹ domanassuppattiya. **Udahāriyāti** udakahārikā, udakaṃ āharanti viya hutvāti adhippāyo.

835. **Vipatheti** apathe, maggato apakkamitvāti attho. **Kvatthoti** ko attho. Soyeva vā pāṭho.

836. **Daḥhaṃ pāsāṃ karitvānāti** bandhanapāsāṃ thiraṃ acchijjanakaṃ katvā. **Āsumbhivāna pādapeti** viṭape lagganavasena pādape rukke khipitvā. **Tato disā vilokesiṃ, ko nu kho vanamassitoti** imaṃ vanam pavisanavasena assito nu kho koci atthi, yato me maraṇantarāyo siyāti adhippāyo.

837. **Sambuddhanti**-ādi tadā tassā tādise nicchaye asatipi sabhāvavasena vuttaṃ. Tassattho—sayameva sammadeva ca sabbassāpi bujjhitabbassa buddhattā **Sambuddham**¹, mahākaruṇāyegena hīnādibhedabhinnassa sabbassāpi lokassa ekantahitattā **sabbalokahitaṃ**, ubhayalokaṃ munanato **munim**, nisajjāvasena kilesābhisankhārehi tñhā cāvanābhāvena ca **nisinnam**, ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena ca **jhāyantaṃ**, bodhimūleyeva bhayahetūnaṃ samucchinnattā kutocipi bhayābhāvato **akutobhayanti** veditabbaṃ.

838. **Samvego** nāma sahottappaṃ ñāṇaṃ, so tassā Bhagavato dassanena uppajji. Tenāha “**tassā me ahu samvego**”ti.

839. **Pāsādikanti** pasādāvahaṃ, dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmapabhāketumālālaṅkatāya samantapāsādikāya attano sarīrasobhāsampattiyā rūpakāyadassanabyāvaṭassa janassa sādhubhāvato pasādasamvaddhananti attho. **Pasādanīyanti** dasabala catuvesārajjā cha-asādhāraṇaṇāna aṭṭhārasāveṇika Buddhadhammapabhuti-aparimāṇaguṇasamannāgatāya dhammakāyasampattiyā sarikkhakajjanassa pasāditabbayuttaṃ, pāsādikanti attho. **Vanāti** kilesavanato apakkamitvā. **Nibbanamāgatanti** nittaṇṇabhāvaṃ nibbānameva upagataṃ adhigataṃ. **Yādisakīdisoti** yo vā so vā, pacurajanoti attho.

840-41. Manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ aggamaggagopanāya gopitattā **guttindriyo**. Aggaphalajjhānābhīratīyā **jhānarato**. Tato eva bahibhūtehi rūpādi-ārammaṇehi apakkamitvā visayajjhatte nibbāne ca ogāḥacittatāya **abahiggaṭamānaso**. Micchāgāhamocanabhayena vipallāsavantehi micchādīṭṭhikehi bhāyitabbato tesaṅca bhayaajanato **bhayabheravo**. Payogāsaya vipannehi anupagamanīyato ca kenacipi anāsādanīyato ca **durāsado**. **Dullabhā’yanti** dullabho ayaṃ. **Dassanāyāti** daṭṭhumpi. **Pupphaṃ odumbaraṃ yathāti** yathā nāma udumbare bhavaṃ pupphaṃ dullabhadassanaṃ, kadācīdeva bhavyeṃ, na vā bhavyeṃ, evaṃ īdisassa uttamapuggalassāti attho.

842. So Tathāgato mudūhi vācāhi saṇhāya vācāya “**rajjumāle**”ti maṃ ālapitvā āmantetvā saraṇaṃ gaccha Tathāgatanti “tathā āgato”ti-ādina Tathāgataṃ Sammāsambuddhaṃ saraṇaṃ gacchāti maṃ avoca abhāsīti yojanā.

843-4. Tāhanti taṃ ahaṃ. Giranti vācaṃ. Nelanti niddosaṃ. Atthavatinti atthayuttaṃ sātthaṃ, ekantahitaṃ vā. Vacīsoceyyatāya **sucim**. Akakkhaḷatāya **saṇhaṃ**. Veneyyānaṃ mudubhāvakarattā **modu**. Savanīyabhāvena **vagguṃ**. Sabbasokāpanūdananti ñātibyasanādivasena uppajjanakassa sabbassāpi sokassa vinodanaṃ giraṃ sutvāna pasannacittā ahosinti sambandho. Sabbametaṃ dānakathaṃ ādiṃ katvā ussakkitvā nekkhamme ānisaṃsaṃ vibhāvanavasena pavattitaṃ Bhagavato anupubbikathaṃ sandhāya vadati. Tenevāha “**kallacittañca maṃ ñatvā**”ti-ādi.

Tattha **kallacittanti** kammaniyacittaṃ, heṭṭhā pavattitadesanāya assaddhiyādīnaṃ cittadosānaṃ vigatattā uparidesanāya bhājanabhāvūpagamanena kammakkhamacittaṃ, bhāvanākammassa yoggacittanti attho. Tenevāha “**pasannaṃ suddhamānasan**”ti. Tattha “**pasannaṃ**”ti iminā assaddhiyāpagamamāha, “**suddhamānasan**”ti iminā kāmaccchandādi-apagamanena muducittataṃ udaggacittatañca¹ dasseti. **Anusāsīti** ovadi, sāmukkaṃsikaṃ dhammadesanāya saha upāyena pavattinivattiyo upadisīti attho. Tenevāha “**idaṃ dukkhaṇ**”ti-ādi. Anusāsītākāradassanaṃ hetuṃ.

845. Tattha **idaṃ dukkhanti maṃvocāti** idaṃ taṇhāvajjaṃ tebhūmaṃ dhammajātaṃ bādhakasabhāvattā kucchitaṃ hutvā tucchasaṇhāvattā tathattā ca dukkhaṃ ariyasaccanti mayhaṃ abhāsī. **Ayaṃ dukkhassa sambhavoti** ayaṃ kāmataṇhādibhedā taṇhā yathāvuttassa dukkhassa sambhavo pabhavo uppatti hetu samudayo ariyasaccanti. **Dukkhanirodhoti**² dukkhassa santibhāvo asaṅkhatadhātu nirodho ariyasaccanti. Antadvayassa parivajjanato **añjaso** nibbānagāminipaṭipadābhāvato **amatogadho** maggo ariyasaccanti maṃ avocāti sambandho.

1. Vinīvaraṇacittatañca (Sī)

2. Ayaṃ nirodho maggoti (Sī, I)

846. **Kusalassāti** ovādadāne veneyyadamane chekassa, appamādapapattiyā vā matthakappattiyā anavajjassa. **Ovādamhi ahaṃ** **ṭhitāti** yathāvutte ovāde anusitṭhiyaṃ sikkhāttayapāripūriyā saccapaṭivedhena ahaṃ paṭiṭṭhitā. Tenāha “**ajjhagā amataṃ santim, nibbānaṃ padamaccutan**”ti, idaṃovāde paṭiṭṭhānassa kāraṇavacanāṃ. Yā niccatāya maraṇābhāvato **amataṃ**, sabbadukkhavūpasamatāya **santim**, adhigatānaṃ acavanahetutāya **accutaṃ nibbānaṃ padaṃ ajjhagā** adhigañchi, sā ekamsena Satthu ovāde paṭiṭṭhitā nāmāti.

847. **Avatṭhitāpemaṃ**ti dalḥhabhattī ratanattaye niccalapasādasinehā. Kasmā? Yasmā **dassane avikampinī**, “Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṃgho”ti etasmiṃ sammādassane acalā kenaci acālaniyā. Kena panetaṃ avikampananti āha “**mūlajātāya saddhāyā**”ti. Ayaṃ “itipi so Bhagavā arahan”ti-ādinā¹ Sammāsambuddhe, “svākkhāto Bhagavatā dhammo”ti-ādinā¹ tassa dhamme, “suppaṭipanno Bhagavato sāvakasaṃgho”ti-ādinā¹ tassa saṃghe ca saccābhisamayasaṅkhātena mūlena jātamūlā saddhā, tāya ahaṃ avikampinīti dasseti. Tato eva **dhītā Buddhassa orasāti** Sammāsambuddhassa ure vāyāmajanitābhijātītāya² orasaputtī.

848. **Sāhaṃ ramāmīti** sā ahaṃ tadā ariyāya jātiyā idāni devūpapattiyā āgatā maggaratiyā phalaratiyā ca ramāmi, kāmaguṇaratiyā **kīlāmi**, ubhayenāpi **modāmi**. Attānuvādabhayādīnaṃ apagatatā³ **akutobhayā**. **Madhumaddavanti** madhusaṅkhātāṃ maddavakaraṃ, naccanagāyanakālesu sarīrassa sarassa ca mudubhāvāvahaṃ gandhapānaṃ sandhāya vadati. “Madhumādavan”tipi paṭhanti, ādavaṃ yāvadavaṃ yāvadeva davatthaṃ madhuraṃ pivāmīti attho.

856. **Puññakkhettāna’ mākarāti** sadevakassa lokassa puññakkhettabhūtānaṃ ariyānaṃ maggaphalaṭṭhānaṃ ariyasaṃghassa ākarā uppattiṭṭhānaṃ Tathāgatā. **Yatthāti** yasmim puññakkhette. Sesam vuttanayameva.

1. Ma 1. 45; Saṃ 3. 298; Aṃ 3. 206 piṭṭhesu.

2. Jātāya janitābhijātītāya (Ka)

3. Dūrāpagatatā (Sī, I)

Athāyasmā Mahāmoggallāno attanā ca devatāya ca pavattitaṃ imaṃ
kathāsallāpaṃ manussalokaṃ āgantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā
tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisāya dhammaṃ desesi, sā desanā
mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Rajjumālāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Dvādasavatthupaṭimaṇḍitassa

Catutthassa Mañjiṭṭhakavaggassa atthavañṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca itthivimānavañṇanā.

2. Purisavimāna

5. Mahārathavagga

1. Maṇḍūkadevaputtavimānavañṇanā

Mahārathavagge **ko me vandati pādānīti** Maṇḍūkadevaputtavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Campāyaṃ viharati Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre. So paccūsavelāyaṃ Buddhāciṇṇaṃ mahākaruṇāsamāpattiṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya veneyyabandhave satte volokento addasa “ajja mayi sāyanhasamaye dhammaṃ desente eko maṇḍūko mama sare nimittaṃ gaṇhanto parūpakkamena maritvā devaloke nibbattitvā mahatā devaparivārena mahājanassa passantasseva āgamiṣṣati, tattha bahūnaṃ dhammābhisamayo bhaviṣṣati”ti disvā pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya mahatā bhikkhusaṃghena saddhiṃ Campānagaraṃ piṇḍāya pavisitvā bhikkhūnaṃ sulabhapiṇḍapātaṃ katvā katabhattakicco vihāraṃ pavisitvā bhikkhūsu vattaṃ dassetvā attano attano divāṭṭhānaṃ gatesu gandhakuṭiṃ pavisitvā phalasamāpattisukhena divasabhāgaṃ khepetvā sāyanhasamaye catūsu parisāsu sannipatitāsu surabhiḡandhakuṭito nikkhamitvā taṅkhaṇānurūpena pāṭihāriyena pokkharāṇitīre dhammasabhāmaṇḍapaṃ pavisitvā alaṅkatavarabuddhāsane nisinno manosilātale sīhanādaṃ nadanto achambhītakesarasīho viya aṭṭhaṅgasamannāgataṃ brahmassaṃ nicchārento acinteyyena Buddhānubhāvena anupamāya Buddhalīlāya dhammaṃ desetum ārabhi.

Tasmiṃ ca khaṇe eko maṇḍūko pokkharāṇito āgantvā “dhammo eso vuccatī”ti dhammasaṇṇāya sare nimittaṃ gaṇhanto parisapariyante nipajji. Atheko vacchapālo taṃ padesaṃ āgato Satthāraṃ dhammaṃ desentaṃ paraṇca paramena upasamena dhammaṃ suṇantaṃ disvā taggatamānaso daṇḍamolubbha tiṭṭhanto maṇḍūkaṃ anoloketvā tassa sīse sannirumbhitvā¹ aṭṭhāsi. So dhammasaṇṇāya pasannacitto tāvadeva kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane dvādasayojanike kanakavimāne nibbattitvā

suttappabuddho viya tattha accharāsaṅghaparivutaṃ attānaṃ disvā “kuto nu kho idha ahaṃ nibbatto”ti āvajjento purimajātiṃ disvā “ahampi¹ nāma idha uppajjīṃ, īdisaṅca sampattiṃ paṭilabhiṃ, kiṃ nu kho kammaṃ akāsin”ti upadhārento aññaṃ na addasa aññaṃtra Bhagavato sare nimittaggāhā. So tāvadeva saha vimānena āgantvā vimānato otarivā mahājanassa passantasseva mahatā parivārena mahantena dibbānubhāvena upasaṅkamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā añjaliṃ paggayha namassamāno aṭṭhāsi. Atha naṃ Bhagavā jānantova mahājanassa kammaphalaṃ Buddhānubhāvaṅca paccakkhaṃ kātuṃ—

857. “Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasaṃ jalaṃ.

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti—

pucchi. Tattha **koti** devanāgayakkhamanussādīsu ko, katamoti attho. **Meti** mama. **Pādānī**ti pāde. **Iddhiyā**ti imāya īdisāya deviddhiyā. **Yasaṃ**ati iminā īdisena parivārena paricchadena ca. **Jalanti** vijjotamāno. **Abhikkantenā**ti ativiya kantena kamaṇīyena sundarena. **Vaṇṇenā**ti chavivaṇṇena, sarīravaṇṇanibhāyāti attho.

Atha devaputto attano purimajāti-ādiṃ āvi karonto² imāhi gāthāhi byākāsi—

858. “Maṇḍūkohaṃ pure āsiṃ, udaye vārigocaro.

Tava dhammaṃ suṇantassa, avadhī vacchapālako.

859. Muhuttaṃ cittapasādassa, iddhiṃ passa yasaṅca me.

Ānubhāvaṅca me passa, vaṇṇaṃ passa jutiṅca me.

860. Ye ca te dīghamaddhānaṃ, dhammaṃ assosun Gotama.

Pattā te acalaṭṭhānaṃ, yattha gantvā na socare”ti.

858. Tattha **pure**ti purimajātiyaṃ. **Udaye**ti idaṃ tadā attano uppattiṭṭhānadassanaṃ. **Udaye maṇḍūkoti** etena uddhumāyikādikassa

1. Are ahampi (Sī, I)

2. Kathento (Sī, I)

thale maṇḍūkassa nivattanāṃ kataṃ hoti. Gāvo caranti etthāti gocaro, gocaro viyāti gocaro, ghāsesanaṭṭhānaṃ. Vāri udakaṃ gocaro etassāti **vārigocaro**. Udakacārīpi hi koci kacchapādi avārigocaropi hotīti “vārigocaro”ti visesetvā vuttaṃ. **Tava dhammaṃ suṇantassāti** brahmassarena karavīkarutamañjunā desetassa tava dhammaṃ “dhammo eso vuccatī”ti sare nimittaggāhavasena suṇantassa, anādare cetāṃ sāmivacanaṃ veditabbaṃ. **Avadhī vacchapālakoti** vacche rakkhanto gopāladārako mama samīpaṃ āgantvā daṇḍamolubbhitvā tiṭṭhanto mama sīse daṇḍaṃ sannirumbhitvā maṃ māresi.

859. **Muhuttaṃ cittapasādassāti** tava dhamme muhuttamattaṃ uppannassa cittapasādassa hetubhūtaṃ. **Iddhinti** samiddhiṃ, dibbavibhūtinti attho. **Yasanti** parivāraṃ. **Ānubhāvanti** kāmavaṇṇitādibbānubhāvaṃ. **Vaṇṇanti** sarīravaṇṇasampattiṃ. **Jutinti** dvādasayojanāni pharaṇasamatthaṃ pabhāvisesaṃ.

860. **Yeti** ye sattā. Ca-saddo byatireke. **Teti** tava. **Dīghamaddhānanti** bahuvelaṃ. **Assosunti** suṇiṃsu. **Gotamāti** Bhagavantaṃ gottena ālapati. **Acalaṭṭhānanti** nibbānaṃ. Ayaṃ hettha attho—Gotama Bhagavā ahaṃ viya ittameva kālāṃ asuṇitvā ye pana katapuññā ciraṃ kālāṃ tava dhammaṃ assosunṃ sotunṃ labhiṃsu, te dīgharattaṃ saṃsāraabyasaṇābhībhūtā ime sattā yattha gantvā na soceyyunṃ, taṃ asokaṃ sassatabhāvena acalaṃ santipadaṃ pattā eva, na tesaṃ tassa pattiyā antarāyoti.

Athassa Bhagavā sampattaparīsāya ca upanissayasampattiṃ oloketvā vitthārena dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne so devaputto sotāpatti-phale patiṭṭhahi, caturāsītiyā paṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Devaputto Bhagavantaṃ vanditvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā bhikkhusaṃghassa ca añjaliṃ katvā saha parivārena devalokameva gatoti.

Maṇḍūkadevaputtavimānavavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Revatīvimānavaṇṇanā

Uṭṭhehi Revate supāpadhammeti Revatīvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
 Bhagavā Bārāṇasiyaṃ viharati Isipatane Migadāye. Tena samayena
 Bārāṇasiyaṃ saddhāsampannassa kulassa putto Nandiyo nāma upāsako
 ahosi saddhāsampanno dāyako dānapati saṃghupaṭṭhāko. Athassa
 mātāpitāro sammukhagehato mātuladhītaraṃ Revatīm nāma kaññaṃ
 ānetukāma ahesuṃ. Sā pana assaddhā adānasīlā, Nandiyo taṃ na icchi.
 Tassa mātā Revatīm āha “amma tvaṃ imaṃ gehaṃ¹ āgantvā
 bhikkhusaṃghassa nisīdanaṭṭhānaṃ haritena gomayena upalimpitvā āsanāni
 paññāpehi, ādhārake ṭhapehi, bhikkhūnaṃ āgatakāle vanditvā pattaṃ
 gahetvā nisīdāpetvā dhamakaraṇena pāṇiyaṃ parissāvetvā bhuttakāle pattāni
 dhovāhi, evaṃ me puttassa ārādhikā bhavissasi”ti. Sā tathā akāsi. Atha naṃ
 “ovādakkhamā jātā”ti puttassa ārocetvā tena sādhiṭi sampañcchite divasaṃ
 ṭhapetvā āvāhaṃ karimsu.

Atha naṃ Nandiyo āha “sace² bhikkhusaṃghaṃ mātāpitāro ca me
 upaṭṭhahissasi, evaṃ imasmiṃ gehe vasituṃ labhissasi, appamattā hohi”ti.
 Sā “sādhiṭi”ti paṭissuṇitvā kiñci kālaṃ saddhā viya hutvā bhaddāraṃ
 anuvattenti dve putte vijāyi. Nandiyassa mātāpitāro kalamakamsu. Gehe
 sabbissariyaṃ tassā eva ahosi. Nandiyopi mahādānapati hutvā
 bhikkhusaṃghassa dānaṃ paṭṭhapesi, kapaṇaddhikādīnampi gehadvāre
 pākavattaṃ paṭṭhapesi. Isipatanamahāvihāre catūhi gabbhehi paṭimaṇḍitaṃ
 catusālaṃ kāretvā mañcapīṭhādīni attharāpetvā Buddhappamukhassa
 bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā Tathāgatassa hatthe dakkhiṇodakaṃ
 pādetvā niyyādesi, saha dakkhiṇodakadānena Tāvatisabhavane āyāmato ca
 vitthārato ca samantā dvādasayojaniko yojanasatubbedho sattaratanamayo
 accharāgaṇasahassasaṃghuṭṭho dibbapāsādo uggañchi.

Athāyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto taṃ pāsādaṃ
 disvā attānaṃ vandituṃ āgate devaputte pucchi “kassāyaṃ pāsādo”ti.

1. Sālaṃ (Ka)

2. Sace hi (Si), sace tvaṃ (I)

“Imassa bhante pāsādassa sāmiko manussaloke Bārāṇasiyaṃ Nandiyo nāma kuṭumbiyaputto saṃghassa Isipatanamahāvihāre catusālaṃ kāresi, tassāyaṃ nibbatto pāsādo”ti āhaṃsu. Pāsāde nibbattadevaccharāyopi therāṃ vanditvā “bhante mayaṃ Bārāṇasiyaṃ Nandiyassa nāma upāsakassa paricārikā bhavituṃ idha nibbattā, tassa evaṃ vadetha ‘tuyhaṃ paricārikā bhavituṃ nibbattā devatāyo tayi cirāyante ukkaṇṭhitā, devalokasampatti nāma mattikābhājanāṃ bhinditvā suvaṇṇabhājanassa gahaṇaṃ viya atimanāpan’ti vatvā idhāgamanatthāya tassa vadethā”ti āhaṃsu. Thero “sādhū”ti paṭissuṇitvā sahasā devalokaho āgantvā catuparisamajjhe Bhagavantāṃ pucchi “nibbattati nu kho bhante katapuñṇānaṃ manussaloke t̥hitānaṃyeva dibbasampattī”ti. Nanu te Moggallāna Nandiyassa devaloke nibbattā dibbasampatti sāmaṃ diṭṭhā, kasmā maṃ pucchasi. Evaṃ bhante nibbattatīti. Athassa Satthā “yathā ciraṃ vippavasitvā āgataṃ purisaṃ mittabandhavā abhinandanti sampaṭicchanti, evaṃ katapuñṇāṃ puggalaṃ ito paralokaṃ gataṃ sakāni puñṇāni sampattihatthehi sampaṭicchanti paṭiggaṇhanti”ti dassento—

861. “Cirappavāsīṃ purisaṃ, dūrato sotthimāgataṃ.

Ñātimittā suhajjā ca, abhinandanti āgataṃ.

862. Tatheva katapuñṇāmpi, asmā lokā paraṃ gataṃ.

Puñṇāni paṭiggaṇhanti, piyaṃ ñātīva āgatan”ti—

gāthā abhāsi.

Nandiyo taṃ sutvā bhiyyoso mattāya dānāni deti, puñṇāni karoti, so vaṇijjāya gacchanto Revatīṃ āha “bhadde mayā paṭṭhapitaṃ saṃghassa dānaṃ anāthānaṃ pākavattaṇca tvaṃ appamattā pavatteyyāsī”ti. Sā “sādhū”ti paṭissuṇi. So pavāsagatopi yattha yattha vāsaṃ kappeti, tattha tattha bhikkhūnaṃ anāthānaṃ yathāvibhavaṃ dānaṃ detiyeva. Tassa anukampāya khīṇāsavā dūratopi āgantvā dānaṃ sampaṭicchanti. Revatī pana tasmīṃ gate katipāhameva dānaṃ pavattetvā anāthānaṃ bhattaṃ upacchindi, bhikkhūnaṃpi bhattaṃ kaṇṭhakaṃ bilaṅgadutiyaṃ

adāsi. Bhikkhūnaṃ bhuttaṭṭhāne attanā bhuttāvasesāni sitthāni macchamaṃsakaṇḍamissakāni calakaṭṭhikāni ca pakiritvā¹ manussānaṃ dasseti “passatha samaṇānaṃ kammaṃ, saddhādeyyaṃ nāma evaṃ chaḍḍenti”ti.

Atha Nandiyo vohāraśiddhi yathālābho² āgantvā taṃ pavattiṃ sutvā Revatiṃ gehato nīharitvā gehaṃ pāvisi. Dutiyadivase Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ pavattetvā nīcabbhattaṃ anāthabhattaṃ sammadeva pavattesi, attano sahāyehi upanītaṃ Revatiṃ ghāsacchādanaparamatāya ṭhapesi. So aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane attano vimāneyeva nibbatti. Revatī pana sabbaṃ dānaṃ pacchinditvā “imesaṃ vasena mayhaṃ lābhasakkāro parihāyī”ti bhikkhusaṃghaṃ akkosantī paribhāsantī vicarati. Atha Vessavaṇo dve yakkhe āṇāpesi “gacchatha bhaṇe Bārāṇasīnagare ugghosatha ‘ito sattame divase Revatī jīvantīyeva niraye pakkhipīyati’ti”. Taṃ sutvā mahājano saṃvegajāto bhūtatasi ahoṣi.

Atha Revatī pana pāsādaṃ abhiruhitvā dvāraṃ thaketvā nisīdi. Sattame divase tassā pāpakammasaṅcoditena Vessavaṇena raññā āṇattā jalitakapilakesamassukā³ cipiṭavirūpanāsikā pariṇatadāṭhā lohitakkhā sajaladharasamānavāṇṇā ativiya bhayānakarūpā dve yakkhā upagantvā “uṭṭhehi Revate supāpadhamme”ti-ādīni vadantā nānābāhāsu gahetvā “mahājano passatū”ti sakalanagare vīthito vīthiṃ paribbhamāpetvā ākāsaṃ abbhuggantvā Tāvatiṃsabhavanaṃ netvā Nandiyassa vimānaṃ sampattiṇcassā dassetvā taṃ vilapantiṃyeva Ussadanirayasamīpaṃ pāpesuṃ. Taṃ Yamapurisā Ussadaniraye khipiṃsu. Tenāha—

863. “Uṭṭhehi Revate supāpadhamme,

Apārutadvāre adānasīle.

Nessāma taṃ yattha thunanti duggatā,

Samappitā⁴ nerayikā dukkenā”ti.

1. Vikiritvā (Sī)

2. Atha nandiko siddhiyā tatropaladdhalābho (Sī)

3. Jalitasīsakesamassukā (Ka)

4. Samajjatā (Sī)

Tattha **uṭṭhehī**ti uṭṭhaha, na dānesa pāsādo taṃ nirayabhayato rakkhituṃ sakkoti, tasmā sīghaṃ uṭṭhahitvā āgacchāhīti attho. **Revateti** taṃ nāmena ālapati. **Supāpadhammeti**-ādinā uṭṭhānassa kāraṇaṃ vadati. Yasmā tvaṃ ariyānaṃ akkosanaparibhāsanādinā suṭṭhu lāmakapāpadhammā, yasmā ca apārutaṃ dvāraṃ nirayassa tava pavesanattthaṃ, tasmā uṭṭhehīti. **Adānasīleti** kassaci kiñci na dānasīle kadariye maccharinī, idampi uṭṭhānasseva kāraṇavacanaṃ. Yasmā dānasīlānaṃ amaccharīnaṃ tava sāmikasadisānaṃ sugatiyaṃ nivāso, tādīsānaṃ pana adānasīlānaṃ maccharīnaṃ niraye nivāso, tasmā uṭṭhehi, muhuttamattampi tava idha ṭhātuṃ na dassāmīti adhippāyo. **Yattha thunanti duggatā**ti dukkhagatatā¹ duggatā. **Nerayikā**ti nirayadukkhena samappitā samaṅgībhūtā yasmim̐ niraye thunanti, yāva pāpakammaṃ na byanti hoti, tāva nikkhamituṃ alabhantā nitthunanti, tattha taṃ nessāma nayissāma khipissāmāti yojanā.

864. “Icceva vatvāna Yamassa dūtā,
Te dve yakkhā lohitakkhā brahantā.
Paccekaḥāsū gahetvā Revataṃ,
Pakkāmayuṃ devagaṇassa santike”ti—

idaṃ saṅgītikāravacanaṃ.

Tattha **icceva vatvānā**ti iti eva “uṭṭhehī”ti-ādinā vatvā, vacanasamanantaramevāti attho. **Yamassa dūtā**ti appaṭisedhaniyatassa Yamassa rañño dūtasadisā. Vessavaṇena hi te pesitā. Tathā hi te Tāvatisabhavanaṃ nayimsu. Keci “na Yamassa dūtā”ti na-kāraṃ “yamassā”ti padena sambandhitvā “Vessavaṇassa dūtā”ti atthaṃ vadanti, taṃ nayujjati. Na hi na Yamadūtātāya² Vessavaṇassa dūtāti³ sijjhati. Yajanti tattha balim̐ upaharantīti **yakkhā**. **Lohitakkhā**ti rattanayanā. Yakkhānaṃ hi nettāni atilohitāni honti. **Brahantā**ti mahantā. **Paccekaḥāsū**ti eko ekabāhāyaṃ, itaro itarabāhāyanti paccekaṃ bāhāsu. **Revatanti** Revatiṃ. Revatātipi tassā nānameva. Tathā hi

1. Dukkhaṃ gatim̐ gatattā (Sī), duggatigatattā (I)

2. Yamadūtātāya (I), ayamadūtātāya (Ka)

3. Dūtātā (I)

“Revate”ti vuttaṃ. **Pakkāmayunti** pakkāmesuṃ, upanesunti attho.

Devagaṇassāti Tāvatiṃsabhavane devasaṃghassa.

Evam tehi yakkhehi Tāvatiṃsabhavanam netvā Nandiyavimānassa avidūre ṭhapitā Revatī taṃ sūriyamaṇḍalasadisam ativiya pabhassaram disvā—

865. “Ādiccavaṇṇaṃ ruciraṃ pabhassaram,
Byamhaṃ subhaṃ kañcanaḍḍachannaṃ.
Kasseta’ mākiṇṇajanaṃ vimānaṃ,
Suriyassa raṃsīva jotamānaṃ.

866. Nārīgaṇā candanasāralittā,
Ubhato vimānaṃ upasobhayanti.
Taṃ dissati suriyasamānavāṇṇaṃ,
Ko modati saggapatto vimāne”ti—

te yakkhe pucchi. Tepi tassā—

867. “Bārāṇasiyaṃ Nandiyo nāmāsi,
Upāsako amaccharī dānapati vadaññū.
Tassetamākiṇṇajanaṃ vimānaṃ,
Suriyassa raṃsīva jotamānaṃ.

868. Nārīgaṇā candanasāralittā,
Ubhato vimānaṃ upasobhayanti.
Taṃ dissati suriyasamānavāṇṇaṃ,
So modati saggapatto vimāne”ti—

ācikkhimsu.

868. Tattha **candanasāralittā**ti sārabhūtena candanagandhena anulittasarīrā. **Ubhato vimānanti** vimānaṃ ubhato anto ceva bahi ca saṅgītādīhi upecca sobhayanti.

Atha Revatī—

869. “Nandiyassāham bhariyā,
Agārinī sabbakulassa issarā.
Bhattu vimāne ramissāmi dāna’ham,
Na patthaye nirayaṃ dassanāyā”ti—

āha. Tattha **agārinī**ti gehasāminī. “Bhariyā sagāminī”tipi paṭhanti, bhariyā sahaḡāminīti attho. **Sabbakulassa issarā bhattū**ti mama bhattu Nandiyassa sabbakuṭumbikassa issarā sāminī ahoṣiṃ, tasmā idānipi vimāne issarā bhavissāmīti āha. **Vimāne ramissāmi dāna’hanti** evaṃ palobhetumeva hi taṃ te tattha nesuṃ. **Na patthaye nirayaṃ dassanāyā**ti yaṃ pana nirayaṃ maṃ tumhe netukāmā, taṃ nirayaṃ dassanāyapi na patthaye, kuto pavisitunti vadati.

Evaṃ vadantimeva “tvaṃ taṃ patthehi vā mā vā, kiṃ tava patthanāyā”ti nirayasamīpaṃ netvā—

870. “Eso te nirayo supāpadhamme,
Puññaṃ tayā akataṃ jīvaloke.
Na hi maccharī rosako pāpadhammo,
Saggūpagānaṃ labhati saḡabyatan”ti—

gāthamāhaṃsu. Tassattho—**eso** tava **nirayo**, tayā dīgharattaṃ mahādukkhaṃ anubhavitaḡbaṭṭhānabhūto. Kasmā? **Puññaṃ tayā akataṃ jīvaloke**, yasmā manussaloke appamattakampi tayā puññaṃ nāma na kataṃ, evaṃ akatapuññaṃ pana tādiso satto **maccharī** attano sampattinigūhanalakkhaṇena maccharena samannāgato, paresaṃ rosuppādanena **rosako**, lobhādīhi pāpadhammehi samaṅgībhāvato **pāpadhammo saggūpagānaṃ** devānaṃ **saḡabyatan** saḡabhāvaṃ **na labhatī**ti yojanā.

Evaṃ pana vatvā te dve yakkhā tatthevantaradhāyimsu. Taṃsadiṣe pana dve nirayapāle saṃsavake nāma Gūthaniraye pakkhipituṃ ākaḡḡhante passitvā—

871. “Kiṃ nu Gūthañca muttañca, asuci paṭidissati.

Duggandham kimidaṃ mīlham, kimetaṃ upavāyati”ti—

taṃ nirayaṃ pucchi.

872. “Esa saṃsavako nāma, gambhīro sataporiso.

Yattha vassasahassāni, tuvaṃ paccasi Revate”ti—

tasmim kathite tattha attano nibbattihetubhūtaṃ kammaṃ pucchanti—

873. “Kiṃ nu kāyena vācāya, manasā dukkaṭaṃ kataṃ.

Kena saṃsavako laddho, gambhīro sataporiso”ti—

āha.

874. “Samaṇe brāhmaṇe cāpi, aññe vāpi vanibbake.

Musāvādena vañcesi, taṃ pāpaṃ pakataṃ tayā”ti—

tassā taṃ kammaṃ kathetvā puna te—

875. “Tena saṃsavako laddho, gambhīro sataporiso.

Tattha vassasahassāni, tuvaṃ paccasi Revate”ti—

āhaṃsu. Tattha **saṃsavako nāmāti** niccakālaṃ gūthamuttādi-asucissa
saṃsavanato paggharaṇato¹ saṃsavako nāma.

Na kevalaṃ tuyhaṃ idha saṃsavakalābho eva, atha kho ettha anekāni
vassasahassāni paccitvā uttiṇṇāya hatthacchedādilābhopīti dassetuṃ—

876. “Hatthepi chindanti athopi pāde,

Kaṇṇepi chindanti athopi nāsaṃ.

Athopi kākoḷagaṇā samecca,

Saṅgamma khādanti viphandamānan”ti—

tattha laddhabbakāraṇaṃ āhaṃsu. Tattha **kākoḷagaṇāti** kākasamghā. Te
kirassā tigāvutappamaṇe sarīre anekasatāni anekasahassāni patitvā
tālakkhandhaparimāṇehi sunisitaggehi ayomayehi mukhatuṇḍehi vijjhivā
vijjhivā khādanti, maṃsaṃ gahitagahitaṭṭhāne

kammabalena pūrateva. Tenāha “kākoḷagaṇā samecca, saṅgamma khādanti viphandamānan”ti.

Puna sā manussalokaṃ paccānayanāya yācanādivasena taṃ taṃ vippalapi. Tena vuttaṃ—

877. “Sādhu kho maṃ paṇinetha, kāhāmi kusalaṃ bahum.
Dānena samacariyāya, saṃyamena damena ca.
Yaṃ katvā sukhitaṃ honti, na ca pacchānutappare”ti.

Puna nirayapālā—

878. “Pure tuvaṃ pamajjitvā, idāni paridevasi.
Sayam katānaṃ kammānaṃ, vipākaṃ anubhossasī”ti—

āhaṃsu. Puna sā āha—

879. “Ko devalokato manussalokaṃ,
Gantvāna puṭṭho me evaṃ vadeyya.
Nikkhattadaṇḍesu dadātha dānaṃ,
Acchādanaṃ seyyamathannapānaṃ¹.
Na hi maccharī rosako pāpadhammo,
Saggūpagānaṃ labhati saḥabyataṃ.

880. Sāhaṃ nūna ito gantvā, yoniṃ laddhāna mānusiṃ.
Vadaññū silasampannā, kāhāmi kusalaṃ bahum.
Dānena samacariyāya, saṃyamena damena ca.

881. Ārāmāni ca ropissaṃ, dugge saṅkamanāni ca.
Papañca udapānañca, vippasannena cetasā.

882. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṃ.

883. Uposathaṃ upavasissaṃ, sadā sīlesu saṃvutā.
Na ca dāne pamajjissaṃ, sāmaṃ diṭṭhamidaṃ mayā”ti.

1. Sayanamathannapānaṃ (Sī)

884. “Iccevaṃ vippalapantiṃ, phandamānaṃ tato tato.

Khipiṃsu niraye ghore, uddhaṃpādaṃ avaṃsiran”ti—

idaṃ saṅgītikāravacanaṃ. Puna sā—

885. “Ahaṃ pure maccharinī ahosiṃ,

Paribhāsikā samaṇabrāhmaṇānaṃ.

Vitathena ca sāmikaṃ vañcayitvā,

Paccāmahaṃ niraye ghorarūpe”ti—

osānagāthamāha. Tattha “**ahaṃ pure maccharinī**”ti gāthā niraye nibbattāya vuttā, itarā anibbattāya evāti veditabbā. Sesāṃ suviññeyyamevāti.

Bhikkhū Revatīyā yakkhehi gahetvā nītabhāvaṃ Bhagavato ārocesuṃ. Taṃ sutvā Bhagavā ādito paṭṭhāya imaṃ vatthum kathetvā upari vitthārena dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne bahū sotāpattiphalādini pāpuṇiṃsu. Kāmañcetaṃ Revatīpaṭibaddhāya kathāya yebhuyyabhāvato “Revatīvimānaṃ”ti voharīyati, yasmā pana Revatī vimānadevatā na hoti, Nandiyassa pana devaputtassa vimānādisampattipaṭisaṃyuttañcetaṃ, tasmā purisavimānesveva saṅgahaṃ āropitanti daṭṭhabbaṃ.

Revatīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

3. Chattamāṇavakavimānavañṇanā

Yo vadataṃ pavarō manujesūti Chattamāṇavakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Setabyāyaṃ aññatarassa brāhmaṇassa kicchāladdho putto Chatto nāma brāhmaṇamāṇavo ahosi. So vayappatto pitarā pesito ukkaṭṭhaṃ gantvā brāhmaṇassa Pokkharasātissa santike medhāvitāya analasatāya ca na cireneva mante vijjāṭṭhānāni ca uggahetvā brāhmaṇasippe nipphattiṃ patto. So ācariyaṃ abhivādetvā “mayā tumhākaṃ santike

sippaṃ sikkhitam, kiṃ vo garudakkhiṇaṃ¹ demī”ti āha. Ācariyo
 “garudakkhiṇā nāma antevāsikassa vibhavānurūpā,
 kahāpaṇasahassamānehi”ti āha. Chattamāṇavo ācariyaṃ abhivādetvā
 Setabyaṃ gantvā mātāpitaro vanditvā tehi abhinandiyamāno
 katapaṭisanthāro tamatthaṃ pitu ārocetvā “detha me dātabbayuttakam,
 ajjeva datvā āgamiṣāmi”ti āha. Taṃ mātāpitaro “tāta ajja vikālo, sve
 gamiṣasi”ti vatvā kahāpaṇe nīharitvā bhaṇḍikaṃ bandhāpetvā ṭhapesuṃ.
 Corā taṃ pavattiṃ ñatvā Chattamāṇavakassa gamanamagge aññatarasmim
 vanagahane nilīnā acchimsu “māṇavaṃ māretvā kahāpaṇe gaṇhissāmā”ti.

Bhagavā paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokam
 volokento Chattamāṇavakassa saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhānam, corehi
 māritassa devaloke nibbattiṃ, tato saha vimānena āgatassa tattha
 sannipatitaparisiyā ca dhammābhisamayaṃ disvā paṭhamatarameva gantvā
 māṇavakassa gamanamagge aññatarasmim rukkhamaṇḍale nisīdi. Māṇavo
 ācariyadhanam gahetvā Setabyato ukkaṭṭhābhīmukho gacchanto
 antarāmagge Bhagavantaṃ nisinnaṃ disvā upasaṅkamitvā aṭṭhāsi. “Kuhim
 gamiṣasi”ti Bhagavatā vutto “Ukkaṭṭhaṃ bho Gotama gamiṣāmi mayhaṃ
 ācariyassa Pokkharasātissa garudakkhiṇaṃ dātun”ti āha. Atha Bhagavā
 “jānāsi pana tvaṃ māṇava tīṇi saraṇāni pañca sīlāni”ti vatvā tena “nāhaṃ
 jānāmi, kimatthiyāni panetāni kīdisāni cā”ti vutte “idamīdisan”ti
 saraṇagamanassa sīlasamādānassa ca phalānisaṃsaṃ vibhāvetvā “uggaṇhāhi
 tāva māṇavaka saraṇagamanavidhin”ti vatvā “sādhu uggāṇhissāmi, kathetha
 bhante Bhagavā”ti tena yācito tassa ruciyaṃ anurūpaṃ gāthābandhavasena
 saraṇagamanavidhiṃ dassento—

886. “Yo vadataṃ pavaro manujesu,
 Sakyamunī Bhagavā katakicco.
 Pāragato balaviriyasamaṅgī,
 Taṃ Sugataṃ saraṇatthamupehi.

1. Gurudakkhiṇaṃ (Sī, I)

887. Rāgavirāgamanejamasokaṃ,
Dhammasaṅkhatamappaṭikūlaṃ.
Madhuramimaṃ paṇaṃ suvivhattaṃ,
Dhammamimaṃ saraṇatthamupehi.

888. Yattha ca dinna mahapphalaṃ,
Catūsu sucīsu purisayugesu.
Aṭṭha ca puggala dhammasā te,
Saṃghamimaṃ saraṇatthamupehī”ti—

tisso gāthāyo abhāsi.

886. Tattha **yoti** aniyamitavacanāṃ, tassa “tan”ti iminā niyamanāṃ
veditabbaṃ. **Vadatanti** vadantānaṃ. **Pavaroti** seṭṭho, kathikānaṃ uttamo
vādīvaroti attho. **Manujesūti** ukkaṭṭhaniddeso yathā “Satthā
devamanussānaṃ”ti. Bhagavā pana devamanussānampi brahmānampi
sabbesampi sattānaṃ pavaroyeva, Bhagavato ca carimabhava manussesu
uppannatāya vuttaṃ “manujesū”ti. Tenevāha “**Sakyamuni**”ti.
Sakyakulappasutatāya Sakyo, kāyamoneyyādīhi samannāgatato anavasesassa
ca ñeyyassa munanato muni cāti **Sakyamuni**. Bhāgyavantatādīhi catūhi
kāraṇehi **Bhagavā**. Catūhi maggehi kātābassa parīññāḍipabhedassa
soḷasavidhassa kiccassa katattā nipphāditattā **katakicco**. Pāraṃ sakkāyassa
paratīraṃ nibbānaṃ gato sayambhuññaṇena adhigatoti **pāragato**. Asadisena
kāyabalena, anaññasādhāraṇena ñāṇabalena,
catubbidhasammappadhānavīriyena ca samannāgatattā **balaviriyasamaṅgī**.
Sobhanagamanattā, sundaraṃ ṭhānaṃ gatattā, sammā gatattā, sammā ca
gaditattā **Sugato**. Taṃ Sugataṃ Sammāsambuddhaṃ **saraṇatthaṃ** saraṇāya
parāyaṇāya apāyadukkhavattādukkhaparittāṇāya **upehi** upagaccha, ajja
paṭṭhāya ahitanivattanena hitasaṃvaḍḍhanena “ayaṃ me Bhagavā saraṇaṃ
tānaṃ leṇaṃ parāyaṇaṃ gati paṭisaraṇaṃ”ti bhaja seva, evaṃ jānāhi vā
bujjhassūti attho.

887. **Rāgavirāganti** ariyamaggamāha. Tena hi ariyā
anādikālabhāvitampi rāgaṃ virajjenti. **Anejamasokanti** ariyaphalaṃ. Taṃ hi
ejāsāṅkhātāya taṇhāya avasiṭṭhānañca sokaṇimittānaṃ kilesānaṃ sabbaso

paṭippassambhanato “anejaṃ asokaṃ”ti ca vuccati. **Dhammanti** sabhāvadhammaṃ. Sabhāvato¹ gahetabbadhammo hesa yadidaṃ maggaphalanibbānāni, na pariyattidhammo viya paññattidhammavasena. **Dhammanti** vā paramatthadhammaṃ, nibbānanti attho. Samecca sambhuyya paccayehi kataṃ saṅkhataṃ, na saṅkhatanti **asaṅkhataṃ**, tadeva nibbānaṃ. Natthi ettha kiñcipi paṭikūlanti **appaṭikūlaṃ**. Savanavelāyaṃ upaparikkhaṇavelāyaṃ paṭipajjanavelāyanti sabbadāpi iṭṭhamevāti **madhuraṃ**. Sabbaññutaññānasannissayāya paṭibhānasampadāya pavattitattā suppavattibhāvato nipuṇabhāvato ca **paṇuṇaṃ**. Vibhajitabbassa atthassa khandhādivasena kusalādivasena uddesādivasena ca suṭṭhu vibhajanato **suviḥhattaṃ**. Tihipi² padehi pariyattidhammameva vadati. Teneva hissa āpāthakāle viya vimaddanakālepi kathentassa viya suṇantassāpi sammukhībhāvato ubhatopaccakkhatāya dassanatthaṃ “**imaṃ**”ti vuttaṃ. **Dhammanti** yathāvapaṭipajjante apāyadukkhapātato dhāraṇatthena dhammaṃ, idaṃ catubbidhassāpi dhammassa sādharmaṇavacanāṃ. Pariyattidhammopi hi saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhānamattāyapi yathāvapaṭipattiyā apāyadukkhapātato dhāreti eva³. Imassa ca atthassa idameva vimānaṃ sādhaṃkanti daṭṭhabbaṃ. Sādharaṇabhāvena yathāvuttadhammassa paccakkhaṃ katvā dassento puna “**imaṃ**”ti āha.

888. **Yatthāti** yasmim ariyasamghe. **Dinnanti** pariccattaṃ annādidēyyadhammaṃ. **Dinna mahapphalanti** gāthāsukhatthaṃ anunāsikalopo kato. Accantameva kilesāsucito visujjhanena **sucīsu** “sotāpanno sotāpatti phalasacchi kiriyāya paṭipanno”ti-ādinā⁴ vuttesu **catūsu purisayugesu**. **Aṭṭhāti** maggaṭṭhaphalaṭṭhesu yugaḷe akatvā visuṃ visuṃ gahaṇena aṭṭha puggalā. Gāthāsukhatthameva cettha “**puggala dhammadasā**”ti rassaṃ katvā niddeso. **Dhammadasāti** catusaccadhammassa nibbānadhammassa ca paccakkhato dassanakā. Diṭṭhisīlasāmaññena samhatabhāvena **samghaṃ**.

Evam Bhagavatā tihi gāthāhi saraṇaguṇasandassanena saddhim saraṇagamanavidhimhi vutte māṇavo taṃtaṃsaraṇaguṇānussaraṇamukhena saraṇagamanavidhino attano hadaye ṭhapitabhāvaṃ vibhāvento tassā tassā

1. Sabhāvabhāvato (Ka)

2. Catūhipi (Ka)

3. Dhāretīti dhammo, evaṃ (Sī)

4. Am 3. 115 piṭṭhe.

gāthāya anantaram “yo vadatam pavaro”ti-ādinā tam tam gātham paccanubhāsi. Evaṃ paccanubhāsivā ʔhitassa pañca sikkhāpadāni sarūpato phalānisamsato ca vibhāvetvā tesam samādānavidhiṃ kathesi. So tampi suʔthu upadhāretvā pasannamānaso “handāham Bhagavā gamissāmi”ti vatvā ratanattayaguṇam anussaranto tamyeva maggam paʔipajji. Bhagavāpi “alam imassa ettakam kusalam devalokūpapattiyā”ti Jetavanameva agamāsi.

Māṇavassa pana pasannacittassa ratanattayaguṇam sallakkhaṇavasena “saraṇam upemi”ti pavattacittuppadatāya saraṇesu ca, Bhagavatā vuttanayena pañcannam sīlānam adhiʔṭṭhānena sīlesu ca paʔiʔṭṭhitassa teneva nayena ratanattayaguṇe anussarantasseva gacchantassa corā magge pariyaʔṭṭhiṃsu. So te agaṇetvā ratanattayaguṇe anussarantoyeva gacchati. Tañceko coro gumbantaram upanissāya ʔhito visapītena sarena¹ sahasāva vijjhitvā jīvitakkhayam pāpetvā kahāpaṇabhaṇḍikam gahetvā attano sahāyehi saddhiṃ pakkāmi. Māṇavo pana kālam katvā Tāvatisabhavane tiṃsajojanike kanakavimāne suttappabuddho viya accharāsahassaparivuto saʔṭṭhisakaṭabhārālaṅkārapaʔimaṇḍitattabhāvo nibbatti, tassa vimānassa ābhā sāṭirekāni vīsatiyojanāni pharivā tiʔṭṭhati.

Atha māṇavam kālakatam disvā Setabyagāmaṇāsino manussā Setabyam gantvā tassa mātāpitūnam Ukkaʔṭṭhagāmaṇāsino ca Ukkaʔṭṭham gantvā brāhmaṇassa Pokkharasātissa kathesum. Tam sutvā tassa mātāpitāro nātimitā brāhmaṇo ca Pokkharasāti saparivārā assumukhā rodamānā tam padesaṃ agamaṃsu, yebhuyyena Setabyavāsino ca Ukkaʔṭṭhavāsino ca Icchānaṅgalavāsino ca sannipatiṃsu, mahāsamāgamo ahosi. Atha māṇavassa mātāpitāro maggassa avidūre citakam sajjetvā sarīrakiccam² kātum ārabhiṃsu.

Atha Bhagavā cintesi “mayi gate Chattamāṇavo maṃ vanditum āgamissati, āgatañca tam katakammaṃ kathāpento kammaphalam paccakkham kāretvā dhammam desessāmi, evaṃ mahājanassa dhammābhisamayo bhavissati”ti. Cintetvā mahatā bhikkhusaṃghena saddhiṃ tam padesaṃ upagantvā aññatarasmim

1. Nisitavisapītena sāyakena (Sī), nisitavisapītena sarena (I) 2. Sarīrasakkāram (Sī)

rukkhamūle nisīdi chabbaṇṇabuddharaṁsiyo vissajjento. Atha
 Chattamāṇavadevaputtopi attano sampattiṁ paccavekkhitvā tassā kāraṇaṁ
 upadhārento saraṇagamaṇaṁ sīlasamādānaṁ disvā vimhayajāto
 Bhagavati sañjātapasādabahuṁāno “idānevāhaṁ gantvā Bhagavantaṁ
 bhikkhusaṁghaṁ vandissāmi, ratanattayaḡe ca mahājanassa pākaṇe
 karissāmi”ti kataññutaṁ nissāya sakalaṁ taṁ araṇṇapadesaṁ ekālokaṁ
 karonto saha vimānena āgantvā vimānato oruyha mahatā parivārena
 saddhiṁ dissamānarūpo upasaṅkamitvā Bhagavato pādesu sirasā nipatanto
 abhivādetvā añjaliṁ paggayha ekamantaṁ aṭṭhāsi. Taṁ disvā mahājano “ko
 nu kho ayaṁ devo vā brahmā vā”ti acchariyabbhutaajāto upasaṅkamitvā
 Bhagavantaṁ parivāresi. Bhagavā tena katapuñṇakammaṁ pākaṇaṁ
 kātuṁ—

889. “Na tathā tapati nabhe sūriyo,
 Cando ca na bhāsati na phusso.
 Yathā atulamidaṁ mahappabhāsaṁ,
 Ko nu tvaṁ tidivā mahiṁ upāgā.

890. Chindati raṁsī pabhaṅkarassa,
 Sādhikavīsatiyojanāni ābhā.
 Rattimapi yathā divaṁ karoti,
 Parisuddhaṁ vimalaṁ subhaṁ vimānaṁ.

891. Bahupadumavicitrapuṇḍarīkaṁ,
 Vokiṇṇaṁ kusumehi nekacittaṁ.
 Arajavirajahemajālachannaṁ,
 Ākāse tapati yathāpi sūriyo.

892. Rattambarapītavāsasāhi,
 Agarupiyaṅgucandanussadāhi.
 Kañcanatanusannibhattacāhi,
 Paripūraṁ gaganamva tārakāhi.

893. Naranāriyo bahuketthanekavaṇṇā,
Kusumavibhūsitābharanettha sumanā.
Anilapamuñcitā¹ pavanti surabhiṃ,
Tapaniyavitatā suvaṇṇachannā².

894. Kissa saṃyamassa³ ayaṃ vipāko,
Kenāsi kammaphalenidhūpapanno.
Yathā ca te adhigatamidaṃ vimānaṃ,
Tadanupadaṃ avacāsi iṅgha puṭṭho”ti—

taṃ devaputtaṃ paṭipucchi.

889. Tattha **taṭatīti** dippati. **Nabheti** ākāse. **Phussoti** phussatārakā.
Atulanti anupamaṃ, appamāṇaṃ vā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā idaṃ tava
vimānaṃ anupamaṃ appamāṇaṃ pabhassarabhāvena tato eva
mahappabhāsaṃ ākāse dippati, na tathā tārakarūpāni dippanti, na cando, tāni
tāva tiṭṭhantu, nāpi sūriyo dippati, evaṃbhūto ko nu tvaṃ devalokato imaṃ
bhūmipadesaṃ upagato, taṃ pākataṃ katvā imassa mahājanassa kathehīti.

890. **Chindatīti** vicchindati, pavattituṃ adento paṭihanatīti⁴ attho.
Raṃsīti rasmiyo. **Pabhaṅkarassāti** sūriyassa. Tassa ca vimānassa pabhā
samantato pañcavīsati yojanāni pharitvā tiṭṭhati. Tenāha
“**sādhikavīsatiyojanāni ābhā**”ti. **Rattimapi yathā divaṃ karotīti** attano
pabhāya andhakāraṃ vidhamantaṃ rattibhāgampi divasabhāgaṃ viya karoti.
Parisamantato⁵ anto ceva bahi ca suddhatāya **parisuddhaṃ**. Sabbaso
malābhāvena **vimalaṃ**. Sundaratāya **subhaṃ**.

891. **Bahupadumavicitrapuṇḍarīkanti** bahuvidharattakamalañceva
vicittavaṇṇasetakamalañca. Setakamalaṃ padumaṃ, rattakamalaṃ
puṇḍarīkanti vadanti. **Vokiṇṇaṃ kusumehīti** aññehi ca nānāvidhehi
pupphahi samokiṇṇaṃ.

1. Anilapamuccitā (I)

3. Samadamassa (Sī)

4. Paṭihantīti (Sī)

2. Suvaṇṇacchādanā (Sī)

5. Parito (Sī)

nekacittanti mālākammalatākammādinānāvidhavicittam.

Arajavirajahemajālachannanti sayam apagatarajam virajena niddosena kañcanajālena chāditarim.

892. **Rattambarapītavāsasāhīti** rattavatthāhi ceva pītavatthāhi ca. Ekā hi rattam dibbavattham nivāsetvā pītam uttariyam karoti, aparā pītam nivāsetvā rattam uttariyam karoti. Tam sandhāya vuttam “rattambarapītavāsahāhi”ti. **Agarupiyaṅgucandanussadāhīti** agarugandhena piyaṅgumālāhi candanagandhehi ca ussadāhi, ussannadibbāgarugandhādikāhīti attho. **Kañcanatanusannibhattacāhīti** kanakasadisasukhumacchavīhi. **Paripūranti** tatham tatham vicarantīhi saṅgītipasutāhi ca paripuṇṇam.

893. **Bahuketthāti** bahukā ettha. **Anekavaṇṇāti** nānārūpā. **Kusumavibhūsitābharanāti** visesato surabhivāyanattham dibbakusumehi alaṅkatadibbābharanā. **Etthāti** etasmim vimāne. **Sumanāti** sundaramanā pamuditacittā. **Anilapamuñcitā pavanti surabhinti** anilena pamuñcitagandhānam pupphānam vāyunā vimuttapattapuṭam viya vibandhatāya¹ vikasitatāya ca sugandham pavāyanti. “Anilapadhūpitā”tipi paṭhanti, vātena mandam āvuyhamānā hemamayapupphāti² attho. Kanakacīrakādīhi veṇi-ādīsu otatatāya **tapaniyavitatā**. Yebhuyyena kañcanābharanehi acchādītasarīratāya **suvāṇṇachannā**. **Naranāriyoti** devaputtā devadhītarō ca bahukā ettha tava vimāneti dasseti.

894. **Inghāti** codanatthe nipāto **puṭṭhoti** pucchito imassa mahājanassa kammaphalapaccakkhabhāvāyāti³ adhippāyo.

Tato devaputto imāhi gāthāhi byākāsi—

895. “Sayamidha⁴ pathe samecca māṇavena,
Sattā’ nusāsi anukampamāno.
Tava ratanavarassa dhammam sutvā,
karissāmīti ca bravittha chatto.

1. Vimuttapattapuṭagandhatāya (Ka)

2. Ādhūyamānahemamayapupphāti (Sī)

3. Kammaphalam paccakkham katheyyāsīti (Ka)

4. Yamidha (Sī, I)

896. Jinavarapavaram upehi saraṇam,
Dhammañcāpi tatheva bhikkhusaṅgham.
Noti paṭhamam avoca'ham bhante,
Pacchā te vacanam tathevakāsim.
897. Mā ca pāṇavadham vividham carassu asucim,
Na hi pāṇesu asaṇṇatam avaṇṇayimsu sappaññā.
Noti paṭhamam avoca'ham bhante,
Pacchā te vacanam tathevakāsim.
898. Mā ca parajanassa rakkhitampi,
Ādātabba'mamaññitho¹ adinnam.
Noti paṭhamam avoca'ham bhante,
Pacchā te vacanam tathevakāsim.
899. Mā ca parajanassa rakkhitāyo,
Parabhariyā agamā anariyametaṁ.
Noti paṭhamam avoca'ham bhante,
Pacchā te vacanam tathevakāsim.
900. Mā ca vitatham aññathā abhāṇi,
Na hi musāvādam avaṇṇayimsu sappaññā.
Noti paṭhamam avoca'ham bhante,
Pacchā te vacanam tathevakāsim.
901. Yena ca purisassa apeti saññā,
Taṁ majjam parivajjayassu sabbam.
Noti paṭhamam avoca'ham bhante,
Pacchā te vacanam tathevakāsim.
902. Svāham idha pañca sikkhā karitvā,
Paṭipajjitvā Tathāgatassa dhamme.
Dvepatha'magamāsim coramajjhe,
Te maṁ tattha vadhimsu bhogahesu.

1. Mamaññittha (Sī, I)

903. Ettakamidam anussarāmi kusalam,
 Tato param na me vijjati aññam.
 Tena sucaritena kammunāham¹,
 Uppanno tidivesu kāmakāmī.
904. Passa khaṇamuhuttasaññamassa,
 Anudhammappaṭipattiyā vipākam.
 Jalamiva yasasā samekkhamānā,
 Bahukāmam pihayanti hīnakammā.
905. Passa katipayāya desanāya,
 Sugatiñcamhi gato sukhañca patto.
 Ye ca te satatam suṇanti dhammam,
 Maññe te amatam phusanti khemam.
906. Appampi katam mahāvipākam,
 Vipulam hoti² Tathāgatassa dhamme.
 Passa katapuññatāya chatto,
 Obhāseti pathaviṃ yathāpi sūriyo.
907. Kimidam kusalam kimācarema,
 Icceke hi samecca mantayanti.
 Te mayam punareva laddha mānusattam,
 Paṭipannā viharemu sīlavanto.
908. Bahukāro anukampako ca satthā,
 Iti me sati agamā divā divassa.
 Svāham upagatomhi saccanāmam,
 Anukampassu punapi suṇemu³ dhammam.
909. Ye cidha⁴ pajahanti kāmarāgam,
 Bhavarāgānusayañca pahāya moham.
 Na ca te puna mupenti gabbhaseyyam,
 Parinibbānagatā hi sītibhūtā”ti.

1. Kammanāham (Sī) 2. Vipulam phalam (Ka) 3. Suṇoma (Sī) 4. Yedha (Sī, I)

895. Tattha **sayamidha pathe samecca māṇavenā**ti idha imasmim̐ pathe mahāmagge sayameva upagatena māṇavena brāhmaṇakumārena samecca samāgantvā. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi sattānaṃ yathārahamanusāsanaṭo **Satthā** Bhagavā tvaṃ yaṃ māṇavaṃ yathādhammaṃ **anusāsi anukampamāno** anuggaṇhanto, **tava ratanavarassa** aggaratanassa Sammāsambuddhassa taṃ **dhammaṃ sutvā iti** evaṃ **karissāmi** yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjissāmīti so **chatto** chattanāmakko māṇavo **bravittha** kathesīti padayojanā.

896. Evaṃ yathāpucchitaṃ kammaṃ kāraṇato dassetvā idāni taṃ sarūpato vibhāgato ca dassento Satthārā samādapitabhāvaṃ attanā ca tattha pacchā paṭiṭṭhitabhāvaṃ dassetuṃ “**jīnavarapavarana**”ti-ādimāha. Tattha **noti paṭhamam̐ avocaham̐ bhanteti** bhante Bhagavā “saraṇagamanam̐ jānāsī”ti tayā vutto “no”ti na “jānāmī”ti paṭhamam̐ avocam̐ aham̐. **Pacchā te vacanam̐ tathevakāsinti** pacchā tayā vuttaṃ katham̐¹ parivattento tava vacanam̐ tatheva akāsim̐ paṭipajjim̐, tīpi saraṇāni upagacchinti attho.

897. **Vividhanti** uccāvacaṃ, appasāvajjam̐ mahāsāvajjañcāti attho. **Mā carassūti** mā akāsi. **Asucinti** kilesāsucimissatāya na sucim̐. **Pānesu asaṇṇātanti** pāṇaghātato avirataṃ. **Na hi avaṇṇayimsūti** na hi vaṇṇayanti. Paccuppannakālatthe hi idaṃ atītakālavacanam̐. Atha vā “avaṇṇayimsū”ti ekadesena sakalassa kālassa upalakkhaṇam̐, tasmā yathā na vaṇṇayimsu atītamaddhānam̐, evaṃ etarahipi na vaṇṇayanti, anāgatepi na vaṇṇayissantīti vuttaṃ hoti.

898-900. **Parajanassa rakkhanti** parapariggahitavatthu. Tenāha “adinnan”ti. **Mā agamāti** mā ajjhācari. **Vitathanti** atathaṃ, musāti attho. **Aññathāti** aññathāva, vitathasaññī evaṃ vitathanti jānanto evaṃ mā bhaṇīti attho.

901. **Yenāti** yena majjena, pītenāti adhippāyo. **Apetīti** vigacchati. **Saññāti** dhammasaññā, lokasaññā eva vā. **Sabbanti** anavasesaṃ, bījato paṭṭhāyāti attho.

902. **Svāhanti** so tadā Chattamāṇavabhūto ahaṃ. **Idha** imasmiṃ maggapadese, imasmiṃ vā¹ tava sāsane. Tenāha “**Tathāgatassa dhamme**”ti. **Pañca sikkhāti** pañca sīlāni. **Karivāti** ādiyivā, adhiṭṭhāyāti attho. **Dvepathanti** dvinnāṃ gāmasīmānaṃ vemajjhabhūtaṃ pathaṃ, sīmantarikapathanti attho. **Teti** te corā. **Tatthāti** sīmantarikamagge. **Bhogahetūti** āmisakiñcikkhanimittaṃ.

903. **Tato** yathāvuttakusalato **paraṃ** upari **aññaṃ kusalaṃ na vijjati** na upalabbhati, yamaṃ anussareyyanti attho. **Kāmakāmīti** yathicchitakāmaguṇasamaṅgī.

904. **Khaṇamuhuttasaññamassāti** khaṇamuhuttamattaṃ² pavattasīlassa. **Anudhammappaṭipattiyāti** yathādhigatassa phalassa anurūpadhammaṃ paṭipajjamānassa Bhagavā passa, tuyhaṃ ovādadhammassa vā anurūpāya dhammapaṭipattiyā vuttaniyāmeneva saraṇagamanassa sīlasamādānassa cāti attho. **Jalamiva yasasāti** iddhiyā parivārasampattiyā ca jalantaṃ viya. **Samekkhamānāti** passantā. **Bahukāti** bahavo. **Pihayantīti** “kathaṃ nu kho mayaṃ edisā bhaveyyāma”ti patthenti. **Hīnakammāti**³ mama sampattito nihīnabhogā.

905. **Katipayāyāti** appikāya. **Yeti** ye bhikkhū ceva upāsakādayo ca. Ca-saddo byatireke. **Teti** tava. **Satatanti** divase divase.

906. **Vipulanti** uḷāraphalaṃ vipulānubhāvaṃ. **Tathāgatassa dhammeti** Tathāgatassa sāsane ovāde ṭhatvā katanti yojanā. Evaṃ anuddesikavasena vuttamevatthaṃ atthuddesikavasena dassento “**passā**”ti-ādimāha. Tattha **passāti** Bhagavantaṃ vadati, attānameva vā aññaṃ viya va katvā vadati.

1. Idha vā imasmiṃ (Sī, I)

2. Khaṇaṃ muhuttaṃ (Sī, I)

3. Hīnakāmāti (Sī)

907. **Kimidaṃ kusalaṃ kimācaremāti** kusalaṃ nāmetaṃ kimsabhāvaṃ kīdisaṃ, kathaṃ vā taṃ ācareyyāma. **Iceke hi samecca mantayantīti** evameke samecca samāgantvā pathaviṃ parivattentā viya sineruṃ ukkhipantā viya ca sudukkaraṃ katvā mantayanti vicārenti, mayaṃ pana akiccheneva punapi kusalaṃ ācareyyāmāti adhippāyo. Tenevāha “**mayan**”ti-ādi.

908. **Bahukāro**ti bahūpakāro, mahā-upakāro vā. **Anukampakoti** kāruṇiko. **Ma-kāro** padasandhikaro. **Itīti** evaṃ, Bhagavato attani paṭipannākāraṃ sandhāya vadati. **Me satīti** mayi sati vijjamāne, corehi avadhite evāti attho. **Divā divassāti** divasassapi divā, kālassevāti attho. **Svāhanti** so Chattamāṇavabhūto ahaṃ. **Saccanāmanti** “Bhagavā Arahāṃ Sammāsambuddho”ti-ādināmehi avitathanāmaṃ bhūtattathanāmaṃ. **Anukampassūti** anuggaṇhāhi. **Punapīti** bhiyyopi **suṇemu**, tava dhammaṃ suṇeyyāmayevāti attho.

Evaṃ devaputto sabbametaṃ kataññutābhāve ṭhatvā Satthu payirupāsane ca dhammassavane ca atittimeva dīpento vadati. Bhagavā devaputtassa ca tattha sannipatitaparisāya ca ajjhāsayaṃ oloketvā anupubbikathaṃ kathesi. Atha nesaṃ kallacittataṃ ñatvā sāmukkaṃsikaṃ dhammadesanaṃ pakāsesi, desanāpariyosāne devaputto ceva mātāpitaro cassa sotāpattiphale paṭiṭṭhahimsu, mahato ca janakāyassa dhammābhisamayo ahosi.

909. Paṭhamaphale paṭiṭṭhito devaputto uparimaggesu attano garucittikāraṃ, tadadhiḡamassa ca mahānisamsataṃ vibhāvento “**ye cidha pajahanti kāmarāgaṃ**”ti pariyosānagāthamāha. Tassattho—**ye idha** imasmim sāsane ṭhitā **pajahanti** anavasesato samucchindanti **kāmarāgaṃ, na ca te puna upenti gabbhaseyyaṃ** orambhāgiyānaṃ saññojanānaṃ samucchinnattā. Ye ca pana **pahāya mohaṃ** sabbaso samugghātetvā **bhavarāḡānusayaṇca** pajahanti, te puna upenti gabbhaseyyanti vattabbameva natthi. Kasmā? **Parinibbānagatā hi sītibhūtā**, te hi uttamapurisā

anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānaṃ gatā evaṃ idheva sabbavedayitānaṃ sabbapariḷāhānaṃ byantibhāvena sītibhūtā.

Iti devaputto attano ariyasotasamāpannabhāvaṃ pavedento anupādisesāya nibbānadhātuyā desanāya kūṭaṃ gahetvā Bhagavantam vanditvā padakkhiṇaṃ katvā bhikkhusaṃghassa apacitiṃ dassetvā mātāpitaro āpucchitvā devalokameva gato, satthāpi uttāyāsanaṃ gato saddhiṃ bhikkhusaṃghena, māṇavassa pana mātāpitaro brāhmaṇo Pokkharasāti sabbo ca mahājano Bhagavantam anugantvā nivatti. Bhagavā Jetavanam gantvā sannipatitāya parisāya imaṃ vimānaṃ vitthārato kathesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Chattamāṇavakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

4. Kakkāṭakarasadāyakavimānavañṇanā

Uccamidam mañithūṇaṃ vimānanti Kakkāṭakarasadāyakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veluvane. Tena samayena aññataro bhikkhu āradhaviṇṇasako kaṇṇasūlena pīḷito akallasarīratāya vipassanaṃ ussukkāpetuṃ nāsakkhi, vejjeḥi vuttavidhinā bhesajje katepi rogo na vūpasami. So Bhagavato etamatthaṃ ārocesi, athassa Bhagavā “kakkāṭakarasabhojanaṃ sappāyaṇ”ti ñatvā āha “gaccha tvaṃ bhikkhu Magadhakhetto piṇḍāya carāhi”ti.

So bhikkhu “dīghadassinā addhā kiñcidiṭṭhaṃ bhavissatī”ti cintetvā “sādhu bhante”ti Bhagavato paṭissuṇitvā Bhagavantam vanditvā pattacīvaramādāya Magadhakhettaṃ gantvā aññatarassa khettapālassa kuṭiyā dvāre piṇḍāya aṭṭhāsi. So ca khettapālo kakkāṭakarasam sampādetvā bhattaṇca pacitvā “thokaṃ vissamitvā bhuñjissāmī”ti nisinno theram disvā pattam gahetvā kuṭikāyaṃ nisīdāpetvā kakkāṭakarasabhataṃ adāsi. Therassa tam bhataṃ thokaṃ bhuttassaye¹ kaṇṇasūlam paṭippassambhi, ghaṭasatena nhāto viya

1. Bhuttavatoyeva (I)

ahosi. So sappāyāhārasena cittaphāsukaṃ labhitvā vipassanāvasena cittaṃ abhininnāmento apariyositeyeva bhojane anavasesato āsave khepetvā arahatte patiṭṭhāya khettapālaṃ āha “upāsaka tava piṇḍapātabhojanena mayhaṃ rogo vūpasanto kāyacittaṃ kallaṃ jātaṃ, tvampi imassa puññassa phalena vigatakāyacittadukkho bhavissasi”ti vatvā anumodanaṃ katvā pakkāmi.

Khettapālo aparena samayena kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane dvādasayojanike mañithambhe kanakavimāne sattasatakūṭāgārapaṭimaṇḍite veḷuriyamayagabbhe nibbatti, dvāre cassa yathūpacitakammasaṃsūcako muttāsikkāgato suvaṇṇakakkaṭako olambamāno aṭṭhāsi. Athāyasmā Mahāmoggallāno pubbe vuttanayena tattha gato taṃ disvā imāhi gāthāhi pucchi—

910. “Uccamidaṃ Mañithūṇaṃ vimānaṃ,
Samantato dvādasayaṇāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

911. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Dibbā rasā kāmaguṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

912. Kena te’tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

913. Pucchāmi taṃ deva mahānubhāva,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopissa byākāsi, taṃ dassetuṃ—

914. “So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—vuttaṃ.

915. “Satisamuppādakaro, dvāre kakkāṭako ṭhito.
Niṭṭhito jātarūpassa, sobhati dasapādako.

916. Tena me’tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

917. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūto yamakāsi puññaṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

910. Tattha **uccanti** accuggataṃ. **Maṇithūṇanti**
padumaṛāgādimaṇimayathambhaṃ. **Samantatoti** catūsupi passesu.
Rucakatthātāti tassaṃ tassaṃ bhūmiyaṃ suvaṇṇaphalakehi atthatā.

911. **Pivasi khādasi cāti** kālena kālaṃ upayujjamānaṃ gandhapānaṃ
sudhābhōjanaṇca sandhāya vadati. **Pavadantīti** pavajjanti. **Dibbā rasā**
kāmaguṇettha pañcāti dibbā rasā anappasā pañca kāmaguṇā ettha etasmim
tava vimāne saṃvijjantīti attho. **Suvaṇṇachannāti** hemābharaṇavibhūsitā.

915. **Satisamuppādakaro**ti satuppādakaro, yena puñṇakammena ayaṃ
dibbasampatti mayā laddhā, tattha satuppādassa kārako,
“kakkāṭakarasadānena ayaṃ tayā¹ sampatti laddhā”ti evaṃ satuppādaṃ
karontoti attho. **Niṭṭhito jātarūpassāti** jātarūpena siddho jātarūpamayo.
Ekamekasmim passe pañca pañca katvā dasa pādā etassāti **dasapādako**
dvāre kakkāṭako ṭhito sobhati, so eva mama puñṇakammaṃ tādīsānaṃ
mahesīnaṃ vibhāveti, na ettha mayā vattabbaṃ atthīti adhippāyo. Tenāha
“tena me’tādiso vaṇṇo”ti-ādi. Sesāṃ vuttanayameva.

Kakkāṭakarasadāyakavimānavāṇṇanā niṭṭhitā.

1. Mahā (I), mayā (Ka)

5. Dvārapālakavimānavañṇanā

Uccamidam mañithūṇanti Dvārapālakavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena ca samayena Rājagahe aññataro upāsako cattāri niccabhattāni saṁghassa deti, tassa pana geham pariyanthe ṭhitam corabhayena yebhuyyena pihitadvārameva hoti. Bhikkhū gantvā kadāci dvārassa pihitattā bhattam aladdhāva paṭigacchanti. Upāsako bhariyam āha “kim bhadde ayyānam sakkaccam bhikkhā diyaṭi”ti. Sā āha “ekesu divasesu ayyā nāgamimsū”ti. Kim kāraṇanti. Dvārassa pihitattā maññeti. Tam sutvā upāsako saṁvegappatto hutvā ekaṁ purisaṁ dvārapālaṁ katvā ṭhapesi “tvam ajjato paṭṭhāya dvāram rakkhanto nisīda, yadā ca ayyā āgamiṣanti, tadā te pavesetvā pavittānaṁ nesaṁ pattapaṭiggahaṇa-āsanapaññāpanādi sabbam yuttapayuttaṁ jānāhi”ti. So “sādhū”ti tathā karonto bhikkhūnam santike dhammaṁ sutvā uppannasaddho kammaphalaṁ saddahitvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhahi, sakkaccam bhikkhū upaṭṭhahi.

Aparabhāge niccabhattadāyako upāsako kālam katvā yāmesu nibbatti. Dvārapālo pana sakkaccam bhikkhūnam upaṭṭhahitvā parassa pariccāge veyyāvaccakaraṇena anumodanena ca Tāvatisesū uppajji. Tassa dvādasayojanikaṁ kanakavimānanti-ādi sabbam Kakkāṭakavimāne vuttanayeneva veditabbaṁ. Pucchāvissajjanagāthā evamāgatā—

918. “Uccamidam Mañithūṇam vimānam,
Samantato dvādasā yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

919. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vagguṁ.
Dibbā rasā kāmaguṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

920. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

922. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

923. “Dibbaṃ mamaṃ vassasahassamāyu,
Vācābhigītaṃ manasā pavattitaṃ.
Ettāvatā ṭhassati puñṇakammo,
Dibbehi kāmehi samaṅgibhūto.

924. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

923. Tattha **dibbaṃ mamaṃ vassasahassamāyūti** yasmim devanikāye sayam uppanno, tesam Tāvatisadevānaṃ āyuppanānameva vadati. Tesam hi manussānaṃ gaṇanāya vassasataṃ eko rattidivo, tāya rattiyā tiṃsarattiko māso, tena māsenā dvādasamāsiko saṃvaccharo, tena saṃvaccharena saṃvaccharāni āyu, taṃ manussānaṃ gaṇanāya tisso vassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni honti. **Vācābhigītanti** vācāya abhigītaṃ, “āgacchantu ayyā, idaṃ āsanaṃ paññattaṃ, idha nisīdathā”ti-ādinā, “kiṃ ayyānaṃ sarīrassa ārogyaṃ, kiṃ vasanaṭṭhānaṃ phāsukaṃ”ti-ādinā paṭisanthāravasena ca vācāya kathitamattaṃ. **Manasā pavattitanti** “ime ayyā pesalā brahmacārino dhammacārino”ti-ādinā cittena pavattitaṃ pasādamattaṃ, na pana mama santakaṃ kiñci pariccattaṃ atthīti dasseti. **Ettāvatāti** ettakena evaṃ kathanamattena pasādamattenapi. **Ṭhassati puñṇakammoti** katapuñño nāma hutvā devaloke ṭhassati ciraṃ pavattissati, tiṭṭhanto ca dibbehi kāmehi samaṅgibhūto tasmim devanikāye devānaṃ valañjananiyāmeneva dibbehi pañcahi kāmagaṇehi samaṅgibhūto samannāgato hutvā indriyāni paricārento viharatīti attho. Sesam vuttanayameva.

Dvārapālakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Paṭhamakaraṇīyavimāṇavaṇṇanā

Uccamidam maṇithūṇanti Karaṇīyavimāṇam. Tassa kā uppatti?
 Bhagavā Sāvattthiyam viharati Jetavane. Tena samayena Sāvattthivāsī eko
 upāsako nhānopakaraṇāni gahetvā aciravatiṃ gantvā nhatvā āgacchanto
 Bhagavantam Sāvattthim piṇḍāya pavisantaṃ¹ disvā upasaṅkamtivā vanditvā
 evamāha “bhante kena nimantitā”ti. Bhagavā tuṇhī ahosi. So kenaci
 animantitabhāvaṃ ñatvā āha “adhivāsetu me bhante Bhagavā bhantaṃ
 anukampaṃ upādāyā”ti. Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībhaveṇa. So
 Bhagavantam attano geham netvā Buddhārahaṃ āsanaṃ paññāpetvā tattha
 Bhagavantam nisīdāpetvā paṇitena annapānena santappesi. Bhagavā
 katabhattakicco tassa anumodanaṃ katvā pakkāmi. Sesam
 anantaravimāṇasadisam. Tena vuttaṃ—

926. “Uccamidam Maṇithūṇam vimāṇam -pa-
 Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

928. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.

930. So devaputto attamano -pa-
 Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

931. Karaṇīyāni puññāni, paṇḍitena vijānatā.
 Sammaggatesu Buddhesu, yattha dinnam mahapphalaṃ.

932. Atthāya vata me Buddhho, araṇṇā gāmaṃgato.
 Tattha cittaṃ pasādetvā, Tāvatisūpago aham².

933. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

931. Tattha **paṇḍitenā**ti sappaññena. **Vijānatā**ti attano hitāhitam
 jānanta. **Sammaggatesū**ti sammāpaṭipannesu, **Buddhesū**ti
 Sammāsambuddhesu.

1. Carantaṃ (Sī)

2. Ahum (Sī)

932. **Atthāyā**ti hitāya, vuḍḍhiyā vā. **Araññā**ti vihārato, Jetavanam
sandhāya vadati. **Tāvatiṃsūpagoti** Tāvatiṃsadevakāyaṃ,
Tāvatiṃsabhavanam vā uppajjanavasena upagato. Sesam vuttanayameva.

Karaṇīyavimānavañṇanā niṭṭhitā.

7. Dutiyakaraṇīyavimānavañṇanā

Sattamavimānam Chaṭṭhavimānasadisam. Kevalam tattha upāsakena
Bhagavato āhāro dinno, idha aññatarassa therassa. Sesam vuttanayameva.
Tena vuttam—

935. “Uccamidam Mañithūṇam vimānam,
Samantato dvādasa yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

936. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vagguṃ.
Dibbā rasā kāmaguṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

937. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsātīti.

938. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidam phalam.

940. Karaṇīyāni puññāni, paṇḍitena vijānatā.
Sammaggatesu bhikkhūsu, yattha dinnam mahapphalam.

941. Atthāya vata me bhikkhu, araṇṇā gāmamāgato.
Tattha cittaṃ pasādetvā, Tāvatisūpago ahaṃ.

942. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

Dutiyakaraṇīyavimānavañṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamasūcivimānavañṇanā

Uccamidaṃ maṇithūṇaṃ vimānanti Sūcivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena āyasmato Sāriputtassa cīvarakammaṃ kātappaṃ hoti, attho ca hoti sūciyā. So Rājagahe piṇḍāya caranto kammārassa gehadvāre aṭṭhāsi. Taṃ disvā kammāro āha “kena bhante attho”ti. Cīvarakammaṃ kātappaṃ atthi, sūciyā atthoti. Kammāro pasannamānaso katapariyositaṃ dve sūciyo datvā “punapi bhante sūciyā atthe sati mama ācikkheyyāthā”ti vatvā pañcapaṭiṭṭhitena vandi. Thero tassa anumodanaṃ katvā pakkāmi. So aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatisesū uppajji. Atha āyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto taṃ devaputtaṃ imāhi gāthāhi pucchi—

944. “Uccamidaṃ Maṇithūṇaṃ vimānaṃ -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati'ti.

948. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

949. “Yaṃ dadāti na taṃ hoti,
Yañceva dajjā tañceva seyyo.
Sūci dinnā sūcimeva seyyo.

950. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati'ti.

949. Tattha **yaṃ dadāti**ti yādisaṃ deyyadhammaṃ dadāti. **Na taṃ hotīti** tassa tādisameva phalaṃ na hoti, atha kho khettsampattiyaṃ ca cittasampattiyaṃ ca tato vipulataraṃ ulāratarameva phalaṃ hoti. Tasmā **yañceva dajjā tañceva seyyoti** yaṃkiñcideva vijjamānaṃ dajjā dadeyya, tañceva tadeva seyyo, yassa kassaci anavajjassa deyyadhammassa dānameva seyyo, kasmā? Mayā hi **sūci dinnā sūcimeva seyyo**, sūcidānameva mayhaṃ seyyaṃ jātaṃ, yato ayamādisī sampatti laddhāti adhippāyo.

Sūcivimānavañṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyasūcivimānavañṇanā

Uccamidaṃ mañithūṇanti Dutiyasūcivimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahavāsī eko tunnakārako vihārapekkhako hutvā Veḷuvanaṃ gato tattha aññataraṃ bhikkhuṃ Veḷuvane katasūciyā cīvaraṃ sibbantaṃ disvā sūciḡharena saddhiṃ sūciyo adāsi. Sesaṃ sabbaṃ vuttanayameva.

952. “Uccamidaṃ Mañithūṇaṃ vimānaṃ -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.

956. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

957. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Purimajātiyā manussaloke.

958. Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vippasannamanāvilāṃ.
Tassa adāsahaṃ sūciṃ, pasanno sehi pāṇibhi.

959. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

Taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Dutiyasūcivimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Paṭhamanāgavimānavañṇanā

Susukkakhandham abhiruyha nāganti Nāgavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikam caranto Tāvatisabhavanam upagato tattha addasa aññataram devaputtam sabbasetam mahantam dibbanāgam abhiruyha mahantena parivārena mahatā dibbānubhāvena ākāseṇa gacchantam, sabbā disā cando viya sūriyo viya ca obhāsayamānam. Disvā yena so devaputto tenupasaṅkami. Atha so devaputto tato oruyha āyasmantam Mahāmoggallānam abhivādetvā añjalim paggayha aṭṭhasi. Atha thero—

961. “Susukkakhandham abhiruyha nāgam,
Akācinam dantiṃ baliṃ mahājavam.
Abhiruyha gajavaram sukappitam,
Idhāgamā vehāyasam antalikkhe.

962. Nāgassa dantesu duvesu nimmitā,
Acchodakā paduminiyo suphullā.
Padumesu ca tūriyagaṇā pavajjare,
Imā ca naccanti manoharāyo.

963. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Manussabhūto kimakāsi puñṇam.
Kenāsi evam jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

tassa sampattikittanamukhena katakammam pucchi.

961. Tattha **susukkakhandhanti** suṭṭhu setakhandham. Kiñcāpi tassa nāgassa cattāro pādā, vatthikosam, mukhappadeso, ubho kaṇṇā, vāladhīti ettakam muñcitvā sabbo kāyo setova, khandhappadesassa pana sātisayam dhavalataratāya vuttam “susukkakhandhan”ti. **Nāganti** dibbam hatthināgam. **Akācinanti**

niddosaṃ, sabalalavaṅkatilakādichavidosa virahitanti attho. “Ājānīyan”¹tipi Pāḷi, ājānīyalakkhaṇūpetanti attho¹. **Dantinti**² vipularuciradantavantam. **Balinti** balavantam mahābalaṃ. **Mahājavanti** atijavaṃ sīghagāmiṃ. Puna **abhiruyhāti** ettha anunāsikalopo daṭṭhabbo, abhiruyham ārohanīyanti vuttam hoti. Sesam vuttanayameva.

Evam pana therena puṭṭho devaputto attanā katakamman kathento—

965. “Aṭṭheva muttapupphāni, Kassapassa Mahesino.
Thūpasmim abhiropesim, pasanno sehi pāṇibhi.

966. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

imāhi gāthāhi byākāsi.

Tassattho—aham pubbe Kassapasammāsambuddhassa yojanike kanakathūpe vaṇṇato muccitvā gacchamūle patitāni aṭṭha muttapupphāni labhitvā tāni gahetvā pūjanavasena pasannacitto hutvā abhiropesim pūjesim.

Atīte kira Kassapasammāsambuddhe parinibbute yojanike kanakathūpe ca kārite saparivāro Kikī Kāsirājā ca nāgarā ca negamā ca jānapadā ca divase divase pupphapūjam karonti. Tesu tathā karontesu pupphāni mahagghāni dullabhāni ca ahesum. Atheko upāsako mālākāravīthiyam vicarivā ekamekena kahāpaṇena ekamekampī puppham alabhanto aṭṭha kahāpaṇāni gahetvā pupphārāmaṃ gantvā mālākāram āha “imehi aṭṭhahi kahāpaṇehi aṭṭha pupphāni dehi”ti. Nattha’yyo pupphāni, sammadeva upadhāretvā ocinitvā dinnānīti. Aham oloketvā gaṇhāmīti. Yadi evam āramam pavisitvā gavesāhīti. So pavisitvā gavesanto patitāni aṭṭha pupphāni labhitvā mālākāram āha “gaṇha tāta kahāpaṇāni”ti. Tava puñṇena laddhāni, nāham kahāpaṇāni gaṇhāmīti āha. Itaro “nāham mudhā pupphāni gahetvā Bhagavato pūjam karissāmī”ti kahāpaṇāni tassa purato ṭhapetvā pupphāni gahetvā

1. Vuttam hoti (Sī)

2. Dantinti dantinam (Sī)

cetiyaṅgaṇaṃ gantvā pasannacitto pūjaṃ akāsi. So aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatisesu uppajjitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā punapi devaloke, punapi devaloketi evaṃ aparāparaṃ devesuyeva saṃsaranto tasseva kammaṃ vipākāvasesaṃ imasmimpi Buddhuppāde Tāvatisesuyeva uppajji. Taṃ sandhāya heṭṭhā vuttaṃ “tattha addasa aññataraṃ devaputtan”ti-ādi.

Taṃ panetaṃ pavattiṃ āyasmā Mahāmoggallāno manussalokaṃ āgantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattapariśāya vitthārena dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sāthikā ahoṣīti.

Nāgavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dutīyanāgavimānavaṇṇanā

Mahantaṃ nāgaṃ abhiruyhāti Dutīyanāgavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahe aññataro upāsako saddho pasanno pañcasu sīlesu paṭiṭṭhito uposathadivasesu uposathasīlaṃ samādiyivā purebhattaṃ attano vibhavānurūpaṃ bhikkhūnaṃ dānāni datvā sayamaṃ bhuñjitvā suddhavatthanivattho suddhuttarāsaṅgo pacchābhattaṃ yebhuyyena aṭṭha pānāni gāhāpetvā vihāraṃ gantvā bhikkhusaṃghassa niyyādetvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ suṇāti. Evaṃ so sakkaccaṃ dānamayaṃ sīlamayaṃca bahuṃ sucariṭaṃ upacinitvā ito cuto Tāvatisesu uppajji. Tassa puññānubhāvena sabbaseto mahanto dibbo hatthināgo pāturahosi. So taṃ abhiruyha mahantena parivārena mahantena dibbānubhāvena kālena kālaṃ uyyānakīlaṃ gacchati.

Athekadivasaṃ kataññutāya codiyamāno aḍḍharattisamaye taṃ dibbanāgaṃ abhiruyha mahatā parivārena “Bhagavantaṃ vandissāmī”ti devalokato āgantvā kevalakappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā¹ hatthikkhandhato oruyha Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā añjaliṃ paggayha ekamantaṃ

1. Obhāsento (Sī, I)

aṭṭhāsi. Taṃ Bhagavato samīpe ʃhito āyasmā Vaṅgīso Bhagavato anuññāya imāhi gāthāhi pucchi—

968. “Mahantaṃ nāgaṃ abhiruyha, sabbasetarṃ gajuttamaṃ.
Vanā vanaṃ anupariyāsi, nārīgaṇapurakkhato.
Obhāsento disā sabbā, osadhī viya tārakā.

969. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.
Tathā pucchito sopi tassa gāthāhi eva byākāsi.

971. So devaputto attamano, Vaṅgīseneva pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

972. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Upāsako cakkhumato ahosiṃ.
Pāṇātipātā virato ahosiṃ,
Loke adinnaṃ parivajjayissaṃ.

973. Amajjapo no ca musā abhāṇim¹,
Sakena dārena ca tuṭṭho ahosiṃ.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsiṃ.

974. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

Tattha apubbaṃ natthi, sesaṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Dutiyanāgavimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Abhāsiṃ (Si, I)

12. Tatiyanāgavimānavañṇanā

Ko nu dibbena yānenāti Tatiyanāgavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane kalandakanivāpe. Tena samayena tayo khīṇāsavattherā gāmakāvāse vassaṃ upagacchiṃsu. Te vutthavassā pavāretvā “Bhagavantaṃ vandissāmā”ti Rājagahaṃ uddissa gacchantā antarāmagge sāyaṃ aññatarasmim̐ gāmake micchādīṭṭhikabrāhmaṇassa ucchukhettsamīpaṃ gantvā ucchupālaṃ pucchiṃsu “āvuso sakkā ajja Rājagahaṃ pāpuṇitun”ti. “Na sakkā bhante, ito aḍḍhayaḷḷe Rājagahaṃ, idheva vasitvā sve gacchathā”ti āha. Atthettha koci vasanayoggo āvāsoti. Natthi bhante, ahaṃ pana vo vasanaṭṭhānaṃ jāniṣṣāmīti. Therā adhiṇvāsesuṃ.

So ucchūsuyeva yathāṭṭhitesu sākḥamaṇḍapākārena daṇḍakāni bandhitvā ucchupaṇṇehi chādetvā heṭṭhā palālaṃ attharitvā ekassa therassa adāsi, dutiyassa therassa tīhi ucchūhi daṇḍakasaṅkhepena bandhitvā tiṇena chādetvā heṭṭhā ca tiṇasantharaṃ katvā adāsi, itarassa attano kuṭiyaṃ dve tayo daṇḍake sākḥāyo ca nīharitvā cīvarena paṭicchādetto cīvarakuṭim̐ katvā adāsi. Te tattha vasiṃsu. Atha vibhātāya rattiyā kālasseva bhattaṃ pacitvā dantakaṭṭhaṇca mukhodakaṇca datvā saha ucchurasena bhattaṃ adāsi. Tesāṃ bhuñjitvā anumodanaṃ katvā gacchantānaṃ ekekaṃ ucchuṃ adāsi “mayhaṃ bhāgo bhavissatī”ti. So thokaṃ maggaṃ there anugantvā nivattanto attano veyyāvaccaṇca dānaṇca ārabba uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento nivatti.

Khettasāmiko pana gacchantānaṃ bhikkhūnaṃ paṭipathena āgacchanto bhikkhū pucchi “kuto vo ucchu laddhā”ti. Ucchupālakena dinnāti. Taṃ sutvā brāhmaṇo kupito anattamano taṭataṭāyamāno kodhābhībhūto tassa piṭṭhito upadhāvitvā muggarena taṃ paharanto ekappahāreneva jīvitā voropesi. So attanā katapuññakammameva anussaranto¹ kālaṃ katvā Sudhammādevasabhāyaṃ nibbatti, tassa puññānubhāvena sabbaseto mahanto dibbavaravāraṇo nibbatti.

1. Samanussaranto (Sī, I)

Ucchupālakassa maraṇaṃ sutvā tassa mātāpitaro ceva ñātimittā ca assumukhā rodamānā taṃ ṭhānaṃ agamaṃsu, sabbe ca gāmaṇāsino sannipatiṃsu. Tatrassa mātāpitaro sarīrakiccaṃ kātuṃ ārabhiṃsu. Tasmim̐ khaṇe so devaputto taṃ dibbahatthiṃ abhiruhitvā sabbatāḷāvacaraparivuto pañcaṅgikena tūriyena pavajjamānena mahantena parivārena mahatiyā deviddhiyā devalokato āgantvā tāya parisāya dissamānarūpo ākāse aṭṭhāsi. Atha naṃ tattha paṇḍitajātiko puriso imāhi gāthāhi tena katapuññakammaṃ pucchi—

976. “Ko nu dibbena yānena, sabbasetena hatthinā.

Tūriyatāḷitanigghoso, antalikkhe mahīyati.

977. Devatā nusi Gandhabbo, adu¹ Sakko Purindado.

Ajānantā taṃ pucchāma, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti.

Sopissa imāhi gāthāhi etamatthaṃ byākāsi—

978. “Nāmi devo na Gandhabbo, nāpi Sakko Purindado.

Sudhammā nāma ye devā, tesam̐ aññataro ahan”ti.

979. “Pucchāma devaṃ Sudhammaṃ, puthuṃ katvāna añjaliṃ.

Kiṃ katvā mānuse kammaṃ, Sudhammaṃ upapajjati”ti—

punapi pucchi.

980. “Ucchāgāraṃ tiṇāgāraṃ, vatthāgāraṇca yo dade.

Tiṇṇaṃ aññataraṃ datvā, Sudhammaṃ upapajjati”ti—

punapi byākāsi.

976. Tattha **tūriyatāḷitanigghosoti** tāḷitapañcaṅgikadibbatūriyanigghoso attānaṃ uddissa pavajjamānadibbatūriyasaddo. **Antalikkhe mahīyatīti** ākāse ṭhatvā ākāsaṭṭheneva mahatā parivārena pūjīyati.

977. **Devatā nusīti** devatā nu asi, kiṃ nu tvaṃ devosīti attho.

Gandhabboti Gandhabbakāyikadevo asīti attho. **Adu Sakko Purindadoti** udāhu pure¹ dadātīti “Purindado”ti vissuto Sakko nusi, atha Sakko devarājā asīti attho. Ettha ca satipi Sakkagandhabbānaṃ devabhāve tesaṃ visum gahitattā gobalibaddhañāyena tadaññadevavācako² devasaddo daṭṭhabbo.

978. Atha devaputto “vissajjanaṃ nāma pucchāsabhāgena hotī”ti tehi pucchitaṃ Devagandhabbasakkabhāvaṃ paṭikkhipitvā attānaṃ ācikkhanto “namhi devo na Gandhabbo”ti-ādimāha. Tattha **namhi devoti** tayā āsaṅkito yo koci devo na homi na Gandhabbo na Sakko, apica kho **Sudhammā nāma ye devā, tesaṃ aññataro ahaṃ**, Sudhammā devatā nāma Tāvatisadevanikāyasessa aññataradevanikāyo. So kira ucchupālo tesaṃ devānaṃ sampattiṃ sutvā pageva tattha cittaṃ paṇidhāya ṭhitoti keci vadanti.

979. **Puthunti** mahantaṃ, paripuṇṇaṃ katvāti attho. Sakkaccakiriyādīpanatthaṃ hetuṃ vuttaṃ.

980. Sudhammādevayānaṃ³ puṭṭho devaputto kakaṇṭakanimittaṃ vadanto viya diṭṭhamattameva gahetvā attanā katapuññaṃ ācikkhanto “**ucchāgāraṇaṃ**”ti gāthamāha. Tattha **tiṇṇaṃ aññatarānaṃ datvāti** yadipi mayā tīṇi agārāni dinnāni, tīsu pana aññatarenaṃti ayamatthopi sijjhatīti nayaggāhena devaputto evamāha. Sesaṃ suviññeyyameva.

Evam so tena pucchi tamatthaṃ vissajjetvā ratanattayaguṇaṃ pakāsento mātāpitūhi saddhiṃ sammodanaṃ katvā devalokameva gato. Manussā devaputtassa vacanaṃ sutvā Bhagavati bhikkhusaṃghe ca sañjātapasābahumānā bahuṃ dānūpakaraṇaṃ sajjetvā sakaṭānaṃ pūretvā Veḷuvanaṃ gantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa mahādānaṃ datvā Satthu taṃ pavattiṃ ārocayimsu. Satthā taṃ pucchāvissajjanaṃ tatheva vatvā tameva atthaṃ aṭṭhuppattiṃ

1. Pure pure (Sī)

2. Tadaññavācako (I)

3. Sudhammādevakāyānaṃ (Ka)

katvā vitthārena dhammaṃ desetvā te saraṇesu ca silesu ca paṭiṭṭhāpesi. Te ca paṭiṭṭhitasaddhā Bhagavantam vanditvā attano gāmaṃ upagantvā ucchupālassa mataṭṭhāne vihāraṃ kārayimsūti.

Tatiyanāgavimānavañṇanā niṭṭhitā.

13. Cūlarathavimānavañṇanā

Dalhadhammā nisārassāti Cūlarathavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavati parinibbute dhātuvibhāgaṃ katvā tattha tattha Satthu thūpesu paṭiṭṭhāpiyamānesu Mahākassapatttherappamukhesu dhammaṃ saṅgāyituṃ uccinitvā gahitesu sāvakesu yāva vassūpagamanā veneyyāpekkhāya¹ attano attano parisāya saddhiṃ tattha tattha vasantesu āyasmā Mahākaccāyano paccantadese aññatarasmiṃ araññāyatane viharati. Tena समयena Assakarattṭhe Potalinagare Assakarājā rajjaṃ kāreti, tassa jeṭṭhāya deviyā putto Sujāto nāma kumāro soḷasavassuddesiko kaniṭṭhāya deviyā nibandhanena pitarā ratṭhato pabbājito araññaṃ pavisitvā vanacarake nissāya araññe vasati. So kira Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā sīlamatte paṭiṭṭhito puthujjanakālakiriyaṃ katvā Tāvatisseu nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā aparāparaṃ sugatiyaṃyeva paribbhamanto imasmiṃ Buddhuppāde Bhagavato abhisambodhito tiṃsavasse Assakarattṭhe Assakarañño aggamahesiyā kucchismiṃ nibbatti, “Sujāto”tissa nāmaṃ ahosi. So mahantena parivārena vaḍḍhati.

Tassa pana mātari kālakatāya rājā aññaṃ rājadhītaraṃ aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi, sāpi aparena समयena puttaṃ vijāyi. Tassā rājā puttaṃ disvā pasanno² “bhadde tayā icchitaṃ varaṃ gaṇhāhi”ti varaṃ adāsi. Sā gahitakaṃ katvā ṭhapetvā yadā Sujātakumāro soḷasavassuddesiko jāto, tadā rājānaṃ āha “deva tumhehi mama puttaṃ disvā tuṭṭhacittehi varo dinno, taṃ idāni dethā”ti. Gaṇha

1. Sāvakaveneyyāpekkhāya (I)

2. Pasannamano (Sī)

devīti. Mayhaṃ puttassa rajjaṃ dethāti. “Nassa vasali mama jeṭṭhaputte devakumārasadise Sujātakumāre ṭhite kasmā evaṃ vadasī”ti paṭikkhipi. Devī punappunam nibandhanam karontī manam alabhitvā ekadivasam āha “deva yadi sacce tiṭṭhasi, dehi evā”ti. Rājā “anupadhāretvā mayā imissā varo dinno, ayaṅca evam vadatī”ti vipphaṇṇasārī hutvā Sujātakumāram pakkosivā tamattham ārocetvā assūni pavattesi. Kumāro pitaram socamānam disvā domanassappatto assūni pavattetvā “anujānāhi deva, aham aññattha gamissāmī”ti āha. Tam sutvā rañṇā “aññam te nagaram māpessāmi, tattha vaseyyāsī”ti vutte kumāro na icchi, “mama sahāyānam rājūnam santike pesessāmī”ti ca vutte tampi nānujāni, kevalam “deva araṇṇam gamissāmī”ti āha. Rājā puttam ālingitvā sīse cumbitvā “mamaccayena idhāgantvā rajje patiṭṭhahā”ti vatvā vissajjesi.

So araṇṇam pavasitvā vanacarake nissāya vasanto ekadivasam migavam gato, tassa samaṇakāle sahāyavarō¹ eko devaputto hitesitāya migarūpena tam palobhento dhāvitvā āyasmato Mahākaccāyanassa vasanaṭṭhānasamīpaṃ patvā antaradhāyi. So “imam migam idāni gaṇhissāmī”ti upadhāvanto therassa vasanaṭṭhānam patvā tam apassanto bahi paṇṇasālāya theram nisinnam disvā tassa samīpe cāpakoṭim olubbha aṭṭhāsi. Thero tam oloketvā ādito paṭṭhāya sabbam tassa pavattim ṇatvā anuggaṇhanto ajānanto viya saṅgaham karonto—

981. “Daḷhadhammā nisārassa, dhanum olubbha tiṭṭhasi.

Khattiyo nusi rājaṇṇo, adu² luddo vanecaro”ti—

pucchi. Tattha **daḷhadhammā**ti daḷhadhanu. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmam vuccati. Dvisahassathāmanti ca yassa āropitassa jiyāya baddho lohasīsādīnam bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍappamāṇā ukkhittassa pathavito muccati. **Nisārassā**ti niratisayasārassa visiṭṭhasārassa

1. Sahāyacaro (Sī)

2. Ādu (Sī)

rukkhassa dhanuṃ, sāratararukkhamayaṃ dhanunti attho. **Olubbhāti** sannirumbhitvā. **Rājaññoti** rājakumāro. **Vanecaroti** vanacaro.

Atha so attānaṃ āvikaronto—

982. “Assakādhīpatissāhaṃ, bhante putto vanecaro.

Nāmaṃ me bhikkhu te brūmi, Sujāto iti maṃ vidū¹.

983. Mige gavesamānohaṃ, ogāhanto brahāvanaṃ.

Migaṃ tañceva nāddakkhim, tañca disvā ṭhito ahan”ti—

āha. Tattha **Assakādhīpatissāti** Assakaratṭhādhipatino Assakarājassa.

Bhikkhūti therāṃ ālapati. **Mige gavesamānoti** migasūkarādike gavesanto, migavaṃ carantoti attho.

Taṃ sutvā thero tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto—

984. “Svāgataṃ te mahāpuñña, atho te adurāgataṃ.

Etto udakamādāya, pāde pakkhālayassu te.

985. Idampi pāṇīyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā.

Rājaputta tato pitvā, santhatasmiṃ upāvisā”ti—āha.

984. Tattha **adurāgataṃ** durāgamanavajjitaṃ, mahāpuñña te idhāgamaṇaṃ svāgataṃ, na te appakampi durāgamaṇaṃ atthi tuyhañca mayhañca pītisomanassajananatoti adhippāyo. “Adhunāgatan”tipi pāṭho, idāni āgamananti attho.

985. **Santhatasmiṃ upāvisāti** anantarahitāya bhūmiyā anisīditvā amukasmiṃ tiṇsanthārake nisīdāti.

Tato rājakumāro therassa paṭisanthāraṃ sampāṭicchanto āha—

986. “Kalyāṇī vata te vācā, savanīyā Mahāmuni.

Nelā atthavatī² vaggu, mantvā atthañca bhāsasi³.

1. Viduṃ (Sī)

2. Catthavatī (Sī)

3. Bhāsase (Sī)

987. Kā te rati vane viharato,
 Isinisabha vadehi puṭṭho.
 Tava vacanapathaṃ nisāmayitvā,
 Atthadhammapadaṃ samācaremase”ti.

986. Tattha **kalyāṇī**ti sundarā sobhanā. **Savanīyā**ti sotum yuttā. **Nelā**ti niddosā. **Atthavatī**ti atthayuttā diṭṭhadhammikādinā hitena upetā. **Vaggū**ti madhurā. **Mantvā**ti jānitvā paññāya paricchinditvā. **Atthanti** atthato anapetaṃ ekantahitāvahaṃ.

987. **Isinisabhā**ti isisu nisabha ājānīyasadisa. **Vacanapathanti** vacanaṃ. Vacanameva hi atthādhigamassa upāyabhāvato “vacanapathan”ti vuttaṃ. **Atthadhammapadaṃ samācaremaseti** idha ceva samparāye ca atthāvahaṃ sīlādidhammakotṭhāsaṃ paṭipajjāmasa.

Idāni thero attano sammāpaṭipattim tassa anucchavikaṃ vadanto—

988. “Ahimsā sabbapāṇīnaṃ, kumāramhāka ruccati.
 Theyyā ca aticārā ca, majjapānā ca ārati.

989. Ārati samacariyā ca, bāhusaccaṃ kataññutā.
 Diṭṭheva dhamme pāsaṃsā, dhammā ete pasāmsiyā”ti—āha.

989. Tattha **ārati samacariyā cāti** yathāvuttā ca pāpadhammato ārati, paṭivirati kāyasamatādisamacariyā ca. **Bāhusaccanti** pariyattibāhusaccaṃ. **Kataññutāti** parehi attano katassa upakārassa jānanā. **Pāsaṃsāti** atthakāmechi kulaputtehi pakārato āsaṃsitabbā. **Dhammā eteti** ete yathāvuttā ahimsādidhammā. **Pasāmsiyāti** viññūhi pasāmsitabbā.

Evam thero tassa anucchavikaṃ sammāpaṭipattim vatvā anāgataṃsaññena āyusaṅkhāre olokento “pañcamāsamattamevā”ti disvā taṃ samvejetvā dalhaṃ tattha sammāpaṭipattiyaṃ patiṭṭhāpetum imaṃ gāthamāha—

990. “Santike maraṇaṃ tuyhaṃ, oraṃ māsehi pañcahi.
Rājaputta vijānāhi, attānaṃ parimocayā”ti.

Tattha **attānaṃ parimocayā**ti attānaṃ apāyadukkhato mocehi.

Tato kumāro attano muttiyā upāyaṃ pucchanto āha—

991. “Katamaṃ svāhaṃ janapadaṃ gantvā,
Kiṃ kammaṃ kiñca porisaṃ.
Kāya vā pana vijjāya, bhaveyyaṃ ajarāmaro”ti.

Tattha **katamaṃ svāhanti** katamaṃ su ahaṃ, katamaṃ nūti attho. **Kiṃ kammaṃ kiñca porisanti** katvāti vacanaseso. **Porisanti** purisakiccaṃ.

Tato thero tassa dhammaṃ desetum imā gāthāyo avoca—

992. “Na vijjate so padeso, kammaṃ vijjā ca porisaṃ.
Yattha gantvā bhava macco, rājaputtā’jarāmaro.

993. Mahaddhanā mahābhogā, raṭṭhavantopi khattiyā.
Pahūtadhanadhaññāse, tepi no ajarāmarā.

994. Yadi te sutā andhakaveṇḍuputtā¹,
Sūrā vīrā vikkantappahārino.
Tepi āyukkhayaṃ pattā, viddhastā sassatīsamā.

995. Khattiyā brāhmaṇā vessā, suddā caṇḍālapukkusā.
Ete caññe ca jātiyā, tepi no ajarāmarā.

996. Ye mantaṃ parivattenti, chaḷaṅgaṃ brahmacintitaṃ.
Ete caññe ca vijjāya, tepi no ajarāmarā.

997. Isayo cāpi ye santā, saññatattā tapassino.
Sarīraṃ tepi kālena, vijahanti tapassino.

998. Bhāvitattāpi arahanto, katakiccā anāsavā.
Nikkhipanti imaṃ dehaṃ, puññapāpaparikkhayā”ti.

1. Andhakaveṇḍuputtā (Sī)

992. Tattha **yattha gantvā** yaṃ padesaṃ gantvā kammaṃ vijjaṃ porisaṅka kāyapayogena itarapayogena ca upagantvā pāpuṇitvā bhaveyya ajarāmaroti attho.

993. Heṭṭhimakoṭṭiyā koṭṭisatādiparimāṇaṃ saṃharitvā ṭhapitaṃ mahantaṃ dhanāṃ etesanti **mahaddhanā**. Kumbhattayādikahāpaṇaparibbayo mahanto bhogo etesanti **mahābhogā**. **Raṭṭhavantoti** raṭṭhasāmikā, anekayojanaparimāṇaṃ raṭṭhaṃ pasāsantāti adhippāyo. **Khattiyāti** khattiyajātikā. **Pahūtaḍḍhanadhaññāseti** mahāḍḍhanadhaññasannicayā, attano parisāya ca sattaṭṭhasaṃvaccharapahonakadhaññasannicayā. **Tepi no ajarāmarāti** jarāmarāṇadhammā eva, mahaddhanatādīnipi tesaṃ upari nipatantaṃ jarāmarāṇaṃ nivattesaṃ na sakkontīti attho.

994. **Andhakaveṇḍuputtāti** andhakaveṇḍussa puttāti paññātā. **Sūrāti** sattimanto. **Vīrāti** vīriyavanto. **Vikkantappahārinoti** sūravīrabhāveneva paṭisattubalaṃ vikkamma¹ pasayha paharaṇasīlā. **Viddhastāti** vinaṭṭhā. **Sassatīsamāti** kulaparamparāya sassatīhi candasūriyādīhi samānā, tepi acirakālapavattakulanvayāti attho.

995. **Jātiyāti** attano jātiyā, visiṭṭhatarā pana jātipi nesaṃ jarāmarāṇaṃ nivattetuṃ na sakkotīti attho.

996. **Mantanti** vedaṃ. **Chalaṅganti** kappabyākaraṇaniruttisikkhāchandovicitijotisatthasaṅkhātehi chahi aṅgehi chalaṅgaṃ. **Brahmacintitanti** brahmehi aṭṭhakādīhi cintitaṃ paññācakkhunā diṭṭhaṃ.

997. **Santāti** upasantakāyavacīkammantā. **Saññatattāti** saññatacittā. **Tapassinoti** tapanissitā.

Idāni kumāro attanā kattabbaṃ vadanto—

999. “Subhāsītā atthavatī, gāthāyo te mahāmuni.

Nijjhattomhi subhaṭṭhena, tvaṅca me saraṇaṃ bhavā”ti—

āha. Tattha **nijjhattomhīti** nijjhāpito dhammojasaññāya saññāttigato¹ amhi.
Subhatthenāti suṭṭhu bhāsitenā.

Tato thero taṃ anusāsanto imaṃ gāthaṃ abhāsi—

1000. “Mā maṃ tvaṃ saraṇaṃ gaccha, tameva saraṇaṃ vaja².
 Sakyaputtaṃ mahāvīraṃ, yamaṃ saraṇaṃ gato”ti.

Tato rājakumāro āha—

1001. “Katarasmiṃ so janapade, Satthā tumhāka mārisa.
 Ahampi daṭṭhuṃ gacchissāṃ, Jinaṃ appaṭipuggalan”ti.

Puna thero āha—

1002. “Puratthimasmiṃ janapade, Okkākakulasambhavo.
 Tatthāsi purisajāṇṇo, so ca kho parinibbuto”ti.

Tattha therena nisinnapadesato Majjhimadesassa Pācīnadisābhāgattā
 vuttaṃ “**puratthimasmiṃ janapade**”ti.

Evam so rājaputto terassa dhammadesanaṃ sutvā pasannamānaso
 saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhahi. Tena vuttaṃ—

1003. “Sace hi Buddho tiṭṭheyya, Satthā tumhāka mārisa.
 Yojanāni sahasāni, gaccheyyaṃ payirupāsituṃ.

1004. Yato ca kho³ parinibbuto, Satthā tumhāka mārisa.
 Nibbutampi mahāvīraṃ, gacchāmi saraṇaṃ ahaṃ.

1005. Upemi saraṇaṃ Buddaṃ, dhammañcāpi anuttaraṃ.
 Saṃghaṇca naradevassa, gacchāmi saraṇaṃ ahaṃ.

1006. Pāṇātipātā viramāmi khippaṃ,
 Loke adinnaṃ parivajjayāmi.
 Amajjapo no ca musā bhaṇāmi,
 Sakena dārena ca homi tuṭṭho”ti.

1. Dhammasaññāya saññāttigato (Sī), dhammojapaññāya paññāttigato (Ka)

2. Bhaja (Ka)

3. Yato ca (I)

Evam̐ pana tam̐ saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhitam̐ thero evamāha
 “rājakumāra tuyham̐ idha araṇṇavāsena attho natthi, na ciram̐ tava jīvitam̐,
 pañcamāsabbhantare eva kālam̐ karissasi, tasmā tava pitu santikameva
 gantvā dānādīni puñṇāni katvā saggaparāyaṇo bhavyeyyāsī”ti vatvā attano
 santike dhātuyo datvā vissajjesi. So gacchanto “aham̐ bhante tumhākam̐
 vacanena ito gamissāmi, tumhehipi mayham̐ anukampāya tattha
 āgantabban”ti vatvā therassa adhivāsanaṃ viditvā vanditvā padakkhiṇam̐
 katvā pitu nagaram̐ gantvā uyyānaṃ pavisitvā attano āgatabhāvaṃ raṇṇo
 nivedesi.

Tam̐ sutvā rājā saparivāro uyyānaṃ gantvā kumāraṃ āliṅgitvā
 antepuraṃ netvā abhiśiṇcitukāmo ahosi. Kumāro “deva mayham̐ appakaṃ
 āyu, ito catunnaṃ māsānaṃ accayena maraṇaṃ bhavissati, kim me rajjena,
 tumhe nissāya puñṇameva karissāmi”ti vatvā therassa guṇaṃ ratanattayassa
 ca ānubhāvaṃ pavedesi. Tam̐ sutvā rājā saṃvegappatto ratanattaye ca there
 ca pasannamānaso mahantaṃ vihāraṃ kāretvā Mahākaccāyanattherassa
 santike dūtaṃ pāhesi. Theropi rājānaṃ mahājanaṇca anuggaṇhanto āgacchi.
 Rājā ca saparivāro dūratova paccuggamanaṃ katvā theram̐ vihāraṃ
 pavesetvā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahanto saraṇesu ca sīlesu ca
 paṭiṭṭhahi. Kumāro ca sīlāni samādiyitvā theram̐ bhikkhū ceva sakkaccaṃ
 upaṭṭhahanto dānāni dadanto dhammaṃ suṇanto catunnaṃ māsānaṃ
 accayena kālam̐ katvā Tāvatiṃsabhavane nibbatti, tassa puñṇānubhāvena
 sattaratanapaṭimaṇḍito sattayojanappamāṇo ratho uppajji, anekāni cassa
 accharāsahassāni parivāro ahosi.

Rājā kumārassa sarīrasakkāraṃ katvā bhikkhusaṃghassa ca
 mahādānaṃ pavattetvā cetiyassa pūjaṃ akāsi, tattha mahājano sannipati,
 theropi saparivāro tam̐ padesaṃ upagañchi. Atha devaputto attanā
 katakusalakammaṃ oloketvā kataññutāya “gantvā theram̐ vandissāmi,
 sāsanaguṇe ca pākaṭe karissāmi”ti cintetvā dibbarathaṃ āruyha mahatā
 parivārena dissamānarūpo āgantvā rathā oruyha therassa pāde

vanditvā pitarā saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā therāṃ payirupāsamaṇo
aṇḍalim paggayha aṭṭhāsi. Taṃ thero imāhi gāthāhi pucchi—

1007. “Sahassaraṃsīva yathāmahappabho,
Disaṃ yathā bhāti nabhe anukkamaṃ.
Tathāpakāro tavāyaṃ¹ mahāratho,
Samantato yojanasattamāyato.

1008. Suvaṇṇapaṭṭhehi samantamotthaṭo,
Ura’ssa muttāhi maṇīhi cittito.
Lekhā suvaṇṇassa ca rūpiyassa ca,
Sobhenti veḷuriyamayā sunimmitā.

1009. Sīsañcidaṃ veḷuriyassa nimmitaṃ,
Yugañcidaṃ lohitaḱāya cittitaṃ.
Yuttā suvaṇṇassa ca rūpiyassa ca,
Sobhanti assā ca ime manojavā.

1010. So tiṭṭhasi hemarathe adhiṭṭhito,
Devānamindova saḥassavāhano.
Pucchāmi tāhaṃ yasavanta kovidaṃ,
Kathaṃ tayā laddho ayaṃ uḷāro”ti.

1007. Tattha **sahassaraṃsī**ti sūriyo. So hi anekasahassaraṃsimantatāya
“sahassaraṃsī”ti vuccati. **Yathāmahappabhoti** attano mahattassa
anurūpappabho. Yathā hi mahattena sūriyamaṇḍalena sadisaṃ jotimaṇḍalaṃ
natthi, evaṃ pabhāyapi. Tathā hi taṃ ekasmiṃ khaṇe tīsu mahādīpesu
ālokaṃ pharantaṃ tiṭṭhati. **Disaṃ yathā bhāti nabhe anukkamanti** nabhe
ākāse yatheva² disaṃ anukkamanto gacchanto yathā yena pakārena bhāti
dibbati jotati. **Tathāpakāro**ti tādīsākāro³. **Tavāyanti** tava ayaṃ.

1. Tava yaṃ (Sī, I)

2. Yathocitaṃ (Sī)

3. Tādiso pakāro (Ka)

1008. **Suvaṇṇapaṭṭehī**ti suvaṇṇamayehi paṭṭehi.

Samantamoṭṭhaṭoṭisamantato chādito. **Ura'ssā**ti uro assa, rathassa uroṭi ca īsāmūlaṃ vadati. **Lekhā**ti veḷuriyamayā mālākammalatākammādilekhā.

Tāsaṃ suvaṇṇapaṭṭesu ca rajatapaṭṭesu ca dissamānattā vuttaṃ “**suvaṇṇassa ca rūpiyassa cā**”ti. **Sobhenti**ti rathaṃ sobhayanti.

1009. **Sīsanti** rathakubbarasīsaṃ. **Veḷuriyassa nimmitanti** veḷuriyena nimmitaṃ, veḷuriyamaṇimayanti attho. **Lohitakāyā**ti lohitakamaṇinā, yena kenaci rattamaṇinā vā. **Yuttā**ti yojitā, atha vā **yottā**¹ **suvaṇṇassa ca rūpiyassa cā**ti suvaṇṇamayā ca rūpiyamayā ca yottā¹, saṅkhalikāti attho.

1010. **Adhiṭṭhiti** attano deviddhiyā sakalamidaṃ ṭhānaṃ abhibhavitvā ṭhito. **Sahassavāhanoti** saḥassayuttavāhano, saḥassa-ājānīyayuttaratho Devānamindo yathāti adhippāyo. **Yasavantā**ti ālapanāṃ, yasassīti attho. **Kovidanti** kusalañāṇavantaṃ², rathārohane vā chekaṃ³. **Ayaṃ uḷāro**ti ayaṃ uḷāro mahanto yasoti adhippāyo.

Evam therena puṭṭho devaputto imāhi gāthāhi byākāsi—

1011. “Sujāto nāmaḥaṃ bhante, rājaputto pure ahuṃ.

Tvaṅca maṃ anukampāya, saññamasmim nivesayi.

1012. Khīṇāyukaṅca maṃ ñatvā, sarīraṃ pādāsi Satthuno.

Imaṃ Sujāta pūjehi, taṃ te atthāya hehiti.

1013. Tāhaṃ gandhehi mālehi, pūjayitvā samuyyuto.

Pahāya mānusaṃ dehaṃ, upapannomhi Nandanāṃ.

1014. Nandane ca vane⁴ ramme, nānādi jagaṇāyute.

Ramāmi naccagīchi, accharāhi purakkhato”ti.

1. Yuttā (Ka)

3. Cheka (Ka)

2. Kovidāti kusalañāṇavanta (Ka)

4. Nandanopavane (Sī)

1012-3. Tattha **sarīranti** sarīradhātum. **Hehitīti** bhavissati. **Samuyyutoti** sammā uyyutto, yuttappayuttoti attho.

Evam devaputto therena pucchitamattham kathetvā theram vanditvā padakkhiṇam katvā pitaram āpucchitvā ratham āruyha devalokameva gato. Theropi tamattham aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya vitthārena dhammakatham kathesi, sā dhammakathā mahājanassa sātthikā ahosi. Atha thero tam sabbam attanā ca tena ca kathitanīyāmeneva saṅgītikāle dhammasaṅgāhakānam ārocesi, te ca tam tathā saṅgaham āropesunti.

Cūlarathavimānavañṇanā niṭṭhitā.

14. Mahārathavimānavañṇanā

Sahassayuttam hayavāhanam subhanti Mahārathavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena devacārikam caranto Tāvatisabhavane Gopālassa nāma devaputtassa attano vimānato nikkhamitvā saḥassayuttam mahantaṃ dibbaratham abhiruyha mahantena parivārena mahatiyā deviddhiyā uyyānakīlanattham gacchantassa avidūre pāturahosi. Tam disvā devaputto sañjātagāravabhumāno sahasā rathato oruyha upasaṅkamitvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā añjalim sirasi paggayha aṭṭhāsi.

Tassidaṃ pubbakammaṃ—so kira Vipassim Bhagavantaṃ suvaṇṇamālāya pūjetvā “imassa puñṇassa ānubhāvena mayham bhava bhava sovaṇṇamayā uracchadamālā nibbattatū”ti katapaṇidhānāya anekakappesu Sugatīsuveva saṃsarantiyā Kassapassa Bhagavato kāle Kikissa Kāsiraṇṇo aggamahesiyā kucchimhi nibbattāya yathāpaṇidhānam suvaṇṇamālālābhena “uracchadamālā”ti laddhanāmāya devakaṇṇāsadisāya rājadhītāya ācariyo Gopālo nāma brāhmaṇo hutvā sasāvakaśaṃghassa Kassapassa Bhagavato asadisadānādīni mahādānāni pavattetvā indriyānam aparipakkabhāvena attānam rājadhītaraṇca uddissa Satthārā

desitaṃ dhammaṃ sutvāpi visesaṃ nibbattetuṃ asakkonto
 puthujjanakālakiriyameva katvā yathūpacitapuññānubhāvena Tāvatisṃsesu
 yojanasatike kanakavimāne nibbatti, anekakoṭi-accharāparivāro ahosi,
 sattaratanamayo cassa saḥassayutto suvibhattabhittivicitto
 siniddhamadhuranigghoso attano pabhāsamudayena avahasanto viya
 divaṅkaramaṇḍalaṃ¹ dibbo ājaññaratho nibbatti.

So tattha yāvatāyukaṃ dibbasampattiṃ anubhavitvā aparāparaṃ
 devesuyeva saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde tasseva kammaṃ
 vipākāvasesena yathāvuttasampattivibhavo Gopālo eva nāma devaputto
 hutvā Tāvatisṃsesuyeva nibbatti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “tena ca samayena
 āyasmā Mahāmoggallāno -pa- añjaliṃ sirasi paggayha aṭṭhāsī”ti.

Evam̐ pana upasaṅkamitvā ṭhitaṃ taṃ devaputtaṃ āyasmā
 Mahāmoggallāno imāhi gāthāhi pucchi—

1015. “Sahassayuttaṃ hayavāhanaṃ subhaṃ,
 Āruyhiṃ sandanaṃ nekacittaṃ.
 Uyyānabhūmiṃ abhito anukkamaṃ,
 Purindado bhūtapatīva Vāsavo.

1016. Sovañṇamayā te rathakubbarā ubho,
 Phalehi aṃsehi atīva saṅgatā.
 Sujātagumbā naravīraṇiṭṭhitā,
 Virocati pannaraseva cando.

1017. Suvaṇṇajālāvatato ratho ayaṃ,
 Bahūhi nānāratanehi cittito.
 Sunandighoso ca subhassaro ca,
 Virocatī cāmarahatthabāhubhi.

1. Divasakaramaṇḍalaṃ (Sī)

1018. Imā ca nābhyo manasābhinimmitā,
 Rathassa pādantaramajajjhabhūsitā.
 Imā ca nābhyo satarājicittitā,
 Sateratā vijjurivappabhāsare.
1019. Anekacittāvatato ratho ayaṃ,
 Puthū ca nemī ca saḥassaraṃsiko.
 Tesāṃ saro suyyati vaggurūpo,
 Pañcaṅgikaṃ tūriyamivappavāditāṃ.
1020. Sirasmiṃ cittaṃ maṇicandakappitaṃ,
 Sadā visuddhaṃ ruciraṃ pabhassaraṃ.
 Suvaṇṇarājīhi atīva saṅgataṃ,
 Veḷuriyarājīva atīva sobhati.
1021. Ime ca vālī maṇicandakappitā,
 Ārohakambū sujavā brahūpamā.
 Brahā mahantā balino mahājavā,
 Mano tavaññāya tatheva siṃsare.
1022. Ime ca sabbe sahitā catukkamā,
 Mano tavaññāya tatheva siṃsare.
 Samaṃ vahantī mudukā anuddhatā,
 Āmodamānā turagānamuttamā.
1023. Dhunanti vagganti patanti cambare,
 Abbhuddhunantā sukate piḷandhane.
 Tesāṃ saro suyyati vaggurūpo,
 Pañcaṅgikaṃ tūriyamivappavāditāṃ.
1024. Rathassa ghoso apiḷandhanāna ca,
 Khurassa nādo abhihiṃsanāya ca.
 Ghoso suvaggū samitassa suyyati,
 Gandhabbatūriyāni vicitrasaṃvane.

1025. Rathe ðhitātā migamandalocanā,
 Ālārapamhā hasitā piyaṃvadā.
 Veḷuriyajālāvatatā tanucchavā,
 Sade'va gandhabbasūraggapūjitā.
1026. Tā rattarattambarapītavāsasā,
 Visālanettā abhirattalocanā.
 Kule sujātā sutanū sucimhitā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1027. Tā kambukeyūradharā suvāsasā,
 Sumajjhimā ūruthanūpapannā.
 Vaṭṭaṅguliyo sumukhā sudassanā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1028. Aññā suveṇī susu missakesiyo,
 Samaṃ vibhattāhi pabhassarāhi ca.
 Anubbatā tā tava mānase ratā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1029. Āveḷiniyo padumuppalacchadā,
 Alaṅkatā candanasāravāsītā¹.
 Anubbatā tā tava mānase ratā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1030. Tā māliniyo padumuppalacchadā,
 Alaṅkatā candanasāravāsītā¹.
 Anubbatā tā tava mānase ratā,
 Rathe ðhitā pañjalikā upaṭṭhitā.
1031. Kaṇṭhesu te yāni piḷandhanāni,
 Hatthesu pādesu tatheva sīse.
 Obhāsayantī dasa sabbaso disā,
 Abbhuddayaṃ sārādikova bhāṇumā.

1. Candanaṃsārāropitā (Ka)

1032. Vātassa vegena ca sampakampitā,
 Bhujesu mālā apiḷandhanāni ca.
 Muñcanti ghosaṃ ruciraṃ suciṃ sutam,
 Sabbehi viññūhi sutabbarūpaṃ.
1033. Uyyānabhūmyā ca duvaddhato ṭhitā,
 Rathā ca nāgā tūriyāni ca saro.
 Tameva devinda pamodayanti,
 Vīṇā yathā pokkharapattabāhubhi.
1034. Imāsu vīṇāsu bahūsu vaggūsu,
 Manuññarūpāsu hadayeritaṃ pītiṃ¹.
 Pavajjamānāsu atīva accharā,
 Bhamanti kaññā padumesu sikkhitā.
1035. Yadā ca gītāni ca vāditāni ca,
 Naccāni cimāni samenti ekato.
 Athettha naccanti athettha accharā,
 Obhāsayaṇtī ubhato varitthiyo.
1036. So modasi tūriyagaṇappabodhano,
 Mahīyamāno vajirāvudhoriva.
 Imāsu vīṇāsu bahūsu vaggūsu,
 Manuññarūpāsu hadayeritaṃ pītiṃ¹.
1037. Kiṃ tvaṃ pure kammamakāsi attanā,
 Manussabhūto purimāya jātiyā.
 Uposathaṃ kaṃ vā tuvaṃ upāvasi,
 Kaṃ dhammacariyaṃ vatamābhirocayi.
1038. Nayīda'mappaṣṣa katassa² kammuno,
 Pubbe suciṇṇassa uposathassa vā.
 Iddhānubhāvo vipulo ayaṃ tava,
 Yaṃ devasaṃghaṃ abhirocasse bhusaṃ.

 1. Pati (Sī)

2. Nayidaṃ appaṣṣa katassa (Sī)

1039. Dānassa te idaṃ phalaṃ, atho sīlassa vā pana.

Atho añjalikammassa, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.

1015. Tattha **sahassayuttanti** sahassena yuttaṃ, sahaṣsaṃ vā yuttaṃ yojitaṃ etasminti sahaṣsayuttaṃ. Kassa panetaṃ sahaṣsanti? “Hayavāhanan”ti anantaraṃ vuccamānattā hayānanti ayamatto viññāyateva. Hayā vāhanaṃ etassāti hayavāhanaṃ. Keci pana “sahassayuttahayavāhanan”ti anunāsikalopaṃ ekameva samāsapadaṃ katvā vaṇṇenti, etasmim̐ pakkhe hayavāhanaṃ viya vāhananti attho yujjati. Hayavāhanasahaṣsayuttaṃ yuttahayavāhanasahaṣsanti hi attho. Apare pana “sahassayuttanti sahaṣsadibbājāññayuttan”ti vadanti. **Sandananti** rathaṃ. **Nekacittanti** anekaṣṣaṃ nānāvidhavicittavantaṃ. **Uyyānabhūmim̐ abhitoti** uyyānabhūmiyā samīpe. “Abhito”ti hi padaṃ apekkhitvā sāmī-atthe etaṃ upayogavacanaṃ. Keci pana “uyyānabhūmyā”tipi paṭhanti, te saddanayampi anupadhārentā paṭhanti. **Anukkamanti** gacchanto Purindado bhūtapatīva Vāsavo virocasiṃ sambandho.

1016. **Sovaṇṇamayāti** suvaṇṇamayā. **Teti** tava. **Rathakubbarā ubhoti** rathassa ubhosu passesu vedikā. Yo hi rathassa sobhanatthañceva upari ṭhitānaṃ guttatthañca ubhosu passesu vedikākārena parikkhepo kariyati, tassa purimabhāge ubhosu passesu yāva rathīsā, tāva hatthehi gahaṇayoggo rathassa avayavaviseso, idha so eva kubbaroti adhippeto. Tenevāha “ubho”ti. Aññattha pana rathīsā kubbaroti vuccati. **Phalehīti**¹ rathūpatthambhassa dakkhiṇavāmabhedehi dvīhi phalehi², pariyaṇṭāvettha phalāti vuttā. **Aṃsehi**ti kubbaraphale patiṭṭhitehi heṭṭhima-aṃsehi. **Atīva saṅgatāti** ativiya suṭṭhu saṅgatā suphaṣṣitā nibbivarā. Idañca sippiviracite kittimarathe labbhamānavisesaṃ tattha āropetvā vuttaṃ, so pana aporisatāya akittimo sayamjāto kenaci aghaṭitoyeva. **Sujātagumbāti** susaṇṭhitathambhakasamudāyā. Ye hi vedikāya nirantaraṃ ṭhitā susaṇṭhitaghaṭakādi-avayavavisesavanto thambhakasamudāyā,

1. Thalehīti (Sī)

2. Thalehi (Sī)

tesaṃ vasenevaṃ vuttaṃ “sujātagumbā”ti. **Naravīraniṭṭhitā**ti sippācariyehi niṭṭhāpitasadisā. Sippācariyā hi attano sarīrakhedaṃ acintetvā vīriyabalena sippassa suṭṭhu vicāraṇato naresu vīriyavantoti idha “naravīrā”ti vuttā.

Naravīrāti vā devaputtassa ālapanāṃ. **Niṭṭhitā**ti pariyositaṃ paripuṇṇasobhātisayā. “Naravīranimmitā”ti vā pāṭho, naresu dhitisampannehi nimmitasadisāti attho. Evaṃvidhakubbaratāya ayam tava ratho virocāti. Kim viya? **Pannaraseva cando**, sukkapakkhe pannarasiyaṃ paripuṇṇakāle candimā viya.

1017. **Suvaṇṇajālāvatatoti** suvaṇṇajālakehi avatato chādito.

“Suvaṇṇajālāvitato”tipi pāṭho, gavacchitoti attho. **Bahūhī**ti anekehi.

Nānāratanehīti padumarāgaphussarā gādinānāvidharatanehi. **Sunandighosoti** suṭṭhu nanditabbaghoso, savanīyamadhuraninnādoti attho. **Sunandighosoti** vā suṭṭhu katanandighoso, naccanādīnaṃ dassanādīsū pavattitasādhukārasaddādivasena katapamodaninnādoti attho, “kālena kālaṃ āsīvādanavasena suṭṭhu payuttanandighoso”ti ca vadanti. **Subhassaroti** suṭṭhu ativiya obhāsanāsabhāvo, tattha vā pavattamānānaṃ devatānaṃ sobhanena gītavāditassarena subhassaro. **Cāmarahatthabāhubhī**ti cāmarahatthayuttabāhūhi ito cito ca bījayaṃāna¹ cāmarakalāpehi devatānaṃ bhujehi, tathābhūtāhi devatāhi vā virocāti.

1018. **Nābhyoti** rathacakkānaṃ nābhiyo. **Manasābhinimmitā**ti “ime īdisā hontū”ti cittena nimmitasadisā. **Rathassa pādantaramajjhabhūsitā**ti rathassa pādānaṃ rathacakkānaṃ antena² neminā nānāratanasamujjalena arānaṃ vemajjhena ca maṇḍitā. **Satarājicittitā**ti anekavaṇṇāhi anekasatāhi rājīhi lekhaṃhi cittitā vicittabhāvaṃ gatā. **Sateratā vijjurivā**ti sateratasāṅkhātavijjulatā³ viya pabhāsare vijjotanti⁴.

1. Vidhūpayamāna (Ka)

2. Antare (I)

3. Sateritā indadhanusaṅkhātā vijjulatā (Ka)

4. Vijjotante (Sī, I)

1019. **Anekacittāvatatoti** anekehi mālākammādicittehi avatato samokiṇṇo. “Anekacittāvitato”tipi paṭhanti, soyeva attho, gāthāsukhatthamā pana dīghakaraṇam. **Puthū ca nemī cāti** puthulanemi¹ ca, eko ca-kāro nipātamattam. **Sahassaramsikoti** anekasahassaramsiko. “Sahassaramsiyo”tipi Pāli. Apare pana “natā ramsiyo”ti ca paṭhanti, tattha **natāti** ajiyadhanudaṇḍako viya oṇatā nemippadesā. **Sahassaramsiyoti** sūriyamaṇḍalaṃ viya vipphurantakiraṇajālā. **Tesanti** olambamānakinkiṇikajālānaṃ nemippadesānaṃ.

1020. **Sirasminti** sīse, rathassa sīseti attho. Siro vā asmim rathe. **Cittanti** vicittam. **Maṇicandakappitanti** maṇimayamaṇḍalānuviddham candamaṇḍalasadisena maṇinā anuviddham. **Ruciraṃ pabhassaranti** iminā tassa candamaṇḍalasadisataṃyeva vibhāveti, **sadā visuddhanti** iminā panassa candamaṇḍalatopi visesaṃ dasseti. **Suvaṇṇarājīhīti** antarantarā vaṭṭākārena saṇṭhitāhi suvaṇṇalekhāhi. **Saṅgātanti** sahitaṃ. **Veḷuriyarājīvāti** antarantarā suvaṇṇarājīhi khacitamaṇimaṇḍalattā veḷuriyarājīhi viya sobhati. “Veḷuriyarājīhi”ti ca paṭhanti.

1021. **Vāḷīti** vālavanto sampannavāḷadhino, asse sandhāya vadati. “Vāḷī”ti vā pāṭho. **Maṇicandakappitāti** cāmarolambanaṭṭhānesu maṇimayacandakānuviddhā. **Ārohakambūti** uccā ceva tadanurūpapariṇāhā ca, ārohapariṇāhasampannāti attho. **Sujavāti** sundarajavā javavanto **mahājavā**, sobhanagatikāti attho. **Brahūpamāti** brahā viya paminitabbā, attano pamāṇato adhikā viya paññāyantāti attho. **Brahāti** vuḍḍhā pavaḍḍhasabbaṅgapaccaṅgā. **Mahantāti** mahānubhāvā mahiddhikā. **Balinoti** sarīrabalena ca ussāhabalena ca balavanto. **Mahājavāti** sīghavegā. **Mano tavaññāyāti** tava cittamā natvā. **Tathevāti** cittānurūpameva. **Sirīsareti** saṃsappare, pavattareti attho.

1022. **Imeti** yathāvutta-asse sandhāyāha. **Sabbeti** saḥassamattāpi. **Sahitāti** samānajatāya samānagamanatāya ca gatiyaṃ sahitā, aññamaññaṃ anūnādhikagamanāti attho. Catūhi pādehi

1. Vipulanemi (Ka)

kamanti gacchantīti **catukkamā**. **Samaṃ gahantīti** “sahitā”ti padena vuttamevattham pākaṭataram karoti. **Mudukāti** mudusabhāvā, bhadra ājānīyāti attho. Tenāha “**anuddhatā**”ti, uddhatarahitā khobham akarontāti attho. **Āmodamānāti** pamodamānā, akhaḷuṅkatāya aññamaññaṃ rathikādīnañca tuṭṭhim pavedayantāti attho.

1023. **Dhunantīti** cāmarabhāram kesarabhāram vāladhiñca vidhunanti. **Vaggantīti** kadāci pade padam nikkhipantā vagganena gamanena gacchanti. **Patantīti** kadāci pavattanti, laṅghantīti attho. “Plavanti”ti ca keci paṭhanti, soyevattho. **Abbhuddhunantāti** kmmasippinā sukate suṭṭhu nimmite khuddakaghaṇṭādi-assālaṅkāre abhi-uddhunantā adhiḥam uddhunantā. **Tesanti** tesam piḷandhanānam.

1024. **Rathassa ghosoti** yathāvutto rathanigghoso. **Apiḷandhanāna cāti** a-kāro nipātamattam. Piḷandhanānam ābharaṇānam. Apiḷandhananti ca ābharaṇapariyāyoti vā vadanti, rathassānam ābharaṇānañca ghosoti attho. **Khurassa nādoti** turaṅgānam khuranipātasaddo. Kiñcāpi assā ākāse gacchanti, madhurassa pana khuranipātasaddassa upaladdhihetubhūtena kammunā tesam khuranikkhepe khuranikkhepe paṭighāto labbhatīti vadanti. **Abhihiṃsanāya cāti** assānam adhihiṃsanena ca, antarantarā assehi pavattitahesanena¹ cāti attho. “Abhihesanāya cā”ti keci paṭhanti. **Samitassāti** samuditassa² dibbajanassa ghoso ca suvaggu sumadhuraṃ suyyati. Kim viyāti āha “**gandhabbatūriyāni vicitrasamvane**”ti, citralatāvane gandhabbadevaputtānam pañcaṅgikatūriyāni viya. Tūriyasannissito hi saddo “tūriyāni”ti vutto nissayavohārena. “Gandhabbatūriyāna ca vicitrasamvane”ti ca pāṭho, “tūriyānañca” iti anunāsikaṃ ānetvā yojetabham. Apare “gandhabbatūriyāni vicitrapavane”ti paṭhanti.

1025. **Rathe ṭhitātāti** rathe ṭhitā etā. **Migamandalocanāti** migacchāpikānam viya mudusiniddhadiṭṭhinipātā. **Āḷārapamhāti** bahalasaṅgatapakhumā, gopakhumāti attho. **Hasitāti** pahasiṭā, pahamsitamukhāti

1. Pavattitahasanena (I)

2. Pamuditassa (Sī)

attho. **Piymvadāti** piyavādiniyo. **Veluriyajālāvatatāti** veluriyamañimayena jālena chāditasarīrā. **Tanucchavāti** sukhumacchaviyo. **Sade'vāti** sadā eva sabbakālemeva. **Gandhabbasūraggapūjitāti** gandhabbadevatāhi ceva aparāhi ca aggadevatāhi laddhapūjā¹.

1026. **Tā rattarattambarapītavāsasāti** rajanīyarūpā ca rattapītavatthā ca. **Abhirattalocanāti** visesato rattarājīhi upasobhitanayanā. **Kule sujātāti** sindhava-kule sujātā viṣiṭṭhadevanikāye sambhavā. **Sutanūti** sundarasarīrā. **Sucimhitāti** suddhasitakaraṇā².

1027. **Tā kambukeyūradharāti** suvaṇṇamayakeyūradharā. **Sumajjhimāti** vilaggamajjhā. **Ūruthanūpapannāti** sampanna-ūruthanā, kadalikkhandhasadisa-ūru ceva samuggasadisathanā ca. **Vatṭaṅguli-yoti** anupubbato vatṭaṅguliyo. **Sumukhāti** sundaramukhā, pamuditamukhā vā. **Sudassanāti** dassanīyā.

1028. **Aññāti** ekaccā. **Suveṇīti** sundarakesaveṇiyo. **Susūti** daharā. **Missakesiyoti** rattamālādīhi missitakesavaṭṭiyo. Kathaṃ? **Samam vibhattāhi pabhassarāhi cāti**, samam aññamaññasadisam nānāvibhattivasena vibhattāhi suvaṇṇacīrādikhacitāhi indanīlamaṇi-ādayo viya pabhassarāhi kesavaṭṭihi missitakesiyoti yojanā. **Anubbatāti** anukūlakiriya. **Tāti** accharāyo.

1029. **Candanasāravositāti** sārabhūtena dibbacandanena ullittā vicchuritā.

1031. **Kaṇṭhesūti**-ādinā gīvūpagahatthūpagapādūpagasīsūpagādi-ābharaṇāni dasseti. **Obhāsayantīti** kaṇṭhesu yāni piḷandhanāni, tehi obhāsayantīti yojanā. Evaṃ sesesupi. **Abbhuddayanti** abhi-uggacchanto, “abbhuddasan”tipi³ pāṭho, soyevattho. **Sāradikoti** saradakālīko. **Bhāṇumāti** sūriyo. So hi abbhādidosa-virahena dasapi disā suṭṭhu obhāseti.

1032. **Vātassa vegena cāti** manuññagandhūpahāraṃ saddūpahāraṇca karontena upaharantena viya vāyantena vātassa vegena rathaturaṅgavegena ca.

1. Laddhapūjitā (Ka)

2. Suṭṭhu sitakaraṇā (Si)

3. Abbhussayantipi (Ka)

muñcantīti vissajjenti. **Ruciranti** pañcaṅgikatūriyāni viya uparūpari rucidāyakam. **Sucinti** suddham asaṃsaṭṭham. **Subhanti** manuññaṃ. **Sabbehi viññūhi sutabbarūpanti** sabbehipi viññujātikehi gandhabbasamayaññūhi sotabbaṃ savanīyaṃ uttamasabhāvaṃ ghosaṃ muñcantīti yojanā.

1033. **Uyyānabhūmyāti** uyyānabhūmiyaṃ. **Duvaddhatoti** dvīhi addhapassehi¹. “Dubhato ca ṭhitā”tipi paṭhanti, soyevattho. **Rathāti** rathe. **Nāgāti** nāge. Upayogatthe hi etaṃ paccattavacanaṃ. **Saroti** rathanāgatūriyāni paṭicca nibbatta saro. **Devindāti** devaputtaṃ ālapati. **Vīṇā yathā pokkharapattabāhubhīti** yathā vīṇā sammadeva yojitehi doṇipattabātudaṇḍehi taṃtaṃmucchanānurūpaṃ avatṭhitehi vādiyamānā suṇantaṃ janaṃ pamodeti, evaṃ taṃ rathādayo attano sarena pamodayanti. Susikkhitabhāvena pokkharabhāvaṃ sundarabhāvaṃ pattehi vīṇāvādakassa hatthehi pavādītā vīṇā yathā mahājanaṃ pamodeti, evaṃ taṃ rathādayo attano sarena pamodayantīti.

1034. **Imāsu vīṇāsūti** gāthāya ayaṃ saṅkhepattho—**imāsu** ujukoṭivaṅkabrahātīnandinītisara-ādibhedāsu **bahūsu vīṇāsu** siniddhamadhurassaratāya **vaggūsu** tato eva **manuññarūpāsu** hadayeritaṃ hadayaṅgamaṃ hadayahārinim **pītim** pītinimittaṃ **pavajjamānāsu** pavādiyamānāsu **accharā** devakaññā pītivegukkhittatāya attano susikkhitatāya ca dibbapadumesu **bhamanti** naccaṃ dassentiyo sañcaranti.

1035. **Imānīti** idaṃ paccekam yojetabbaṃ “imāni gītāni imāni vādītāni imāni naccāni cā”ti. **Samenti ekatoti** ekajjham samarasāni² honti. Atha vā **samenti ekatoti** ekato ekajjham samāni samarasāni karonti, tantissaraṃ gītassarena, gītassaraṇca tantissarena saṃsandantiyo naccanena yathādhigate hassādirase aparihāpentiyo samenti samānentīti attho. **Athettha naccanti athettha accharā obhāsayantīti** evaṃ gītādīni samarase karontiyo atha aññā ekaccā accharā ettha etasmiṃ tava rathe naccanti, atha aññā varitthiyo uttamitthiyo naccaṃ passantiyō attano sarīrobhāsena ceva vatthābharaṇa-obhāsena ca

1. Duhatthatoti dvīhi hatthapassehi (I)

2. Samāni samarasāni (I)

ettha etasmim padese ubhato dvīsu passesu dasapi disā kevalam obhāsayanti vijjotayantīti attho.

1036. **Soti** so tvaṃ evaṃbhūto. **Tūriyagaṇappabodhanoti** dibbatūriyasamūhena katapītipabodhano. **Mahīyamānoti** pūjīyamāno. **Vajirāvudhorivāti** Indo viya.

1037. **Uposathaṃ kaṃ vā tuvaṃ upāvasīti** aññehipi uposatho upavasīyati, tvaṃ kaṃ vā kīdisaṃ nāma uposathaṃ upavasīti pucchati. **Dhammacariyanti** dānādipuñṇapaṭipattim. **Vatanti** vatasamādānaṃ. **Abhirocayīti** abhirocesi, ruccitvā pūresīti attho. “Abhirādhayī”tipi pāṭho, sādhesi nipphādesīti attho.

1038. **Idanti** nipātamattaṃ, idaṃ vā phalanti adhippāyo. **Abhirocaseti** abhibhavitvā vijjotasi.

Evam mahātherena puṭṭho devaputto tamatthaṃ ācikkhi. Tena vuttaṃ—

1040. “So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalanti.

1041. Jitindriyaṃ Buddhamanomanikkamaṃ,
Naruttamaṃ Kassapamaggapuggalaṃ.
Avāpurantaṃ amatassa dvāraṃ,
Devātidevaṃ satapuñṇalakkhaṇaṃ.

1042. Tamaddasaṃ kuñjaramoghatinṇaṃ,
Suvaṇṇasiṅgīnadabimbāsādisaṃ.
Disvāna taṃ khippamahūṃ sucīmano,
Tameva disvāna subhāsītaddhajaṃ.

1043. Ta’mannapānaṃ athavāpi cīvaraṃ,
Sucim paṇītaṃ rāsasā upetaṃ.
Pupphābhikiṇṇamhi sake nivesane,
Patiṭṭhapesim sa asaṅgamānaso.

1044. Ta'mannapānena ca cīvarena ca,
 Khajjena bhojjena ca sāyanena ca.
 Santappayitvā dvipadānamuttamaṃ,
 So saggaso devapure ramāmahaṃ.

1045. Etenupāyena imaṃ niraggaḷaṃ,
 Yaññaṃ yajitvā tividhaṃ visuddhaṃ.
 Pahāyahaṃ mānusaṃ samussayaṃ,
 Indūpamo devapure ramāmahaṃ.

1046. Āyuñca vaṇṇaṇca sukhaṃ balañca,
 Paṇṇitarūpaṃ abhikaṇkhatā muni.
 Annañca pānañca bahuṃ susaṇkhatam,
 Patiṭṭhapetabbamasāṅgamānase.

1047. Nayimasmim loke parasmim vā pana,
 Buddhena seṭṭho va samo va vijjati.
 Āhuneyyānaṃ paramāhutiṃ gato,
 Puññatthikānaṃ vipulapphalesinaṃ”ti.

1041. Tattha **jitindriyanti** manacchatṭhānaṃ indriyānaṃ bodhimūleyeva
 aggamaggena jitattā nibbisevanabhāvassa katattā jitindriyaṃ.
 Abhiññeyyādīnaṃ abhiññeyyādibhāvato anavasesato abhisambuddhattā
Buddhaṃ. Paripuṇṇavīriyatāya **anomanikkamaṃ** caturaṅgasamannāgatassa
 vīriyassa catubbidhasammappadhānassa ca pāripūriyāti attho. **Naruttamanti**
 narānaṃ uttamaṃ dvipaduttamaṃ. **Kassapanti** Bhagavantaṃ gottena vadati.
Avāpurantaṃ amatassa **dvāranti** Koṇāgamanassa Bhagavato
 sāsananataradhānato pabhuti pihitaṃ nibbānamahānagarassa dvāraṃ
 ariyamaggaṃ vivarantaṃ. **Devātidevanti** sabbesampi devānaṃ atidevaṃ.
Satapuññalakkhaṇanti anekasatapuññavasena nibbattamahāpurisalakkhaṇaṃ.

1042. **Kuñjaranti** kilesapaṭisattunimmaddanena kuñjarasadisaṃ,
 mahānāganti attho. Catunnaṃ oghānaṃ saṃsāramahoghassa taritattā
oghatiṇṇaṃ.

suvaṇṇasiṅgīnadabimbāsādisanti

siṅgīsuvaṇṇajambunadasuvaṇṇarūpasadisam, kañcanasannibhattacanti attho.

Disvāna taṃ khippamahum sucīmanoti taṃ Kassapasammāsambuddham disvā khippam tāvadeva “Sammāsambuddho Bhagavā”ti pasādavasena kilesamalāpagamanena sucimano visuddhamano ahoṣim, tañca kho **tameva disvāna** taṃ disvā eva. **Subhāsītaddhajanti** dhammaddhajam.

1043. **Ta’mannapānanti** tamhi Bhagavati annañca pānañca. **Athavāpi cīvaranti** atha cīvarampi. **Rasasā upetanti** rasena upetaṃ sādurasam, ulāranti attho. **Pupphābhikiṇṇamhīti** ganthitehi ca aganthitehi ca pupphehi olambanavasena santharaṇavasena ca abhikiṇṇe. **Paṭiṭṭhapesinti** paṭipādesim adāsim. **Asaṅgamānasoti** katthaci alaggacitto so ahanti yojanā.

1044. **Saggasoti** aparāparūpapattivaseṇa sagge sagge, tatthāpi ca devapure Sudassanamahānagare. **Ramāmīti** kīlāmi modāmi.

1045. **Etenupāyenāti** Gopālabrahmaṇakāle sasāvakaśaṃghassa Kassapabhagavato yathā asadisadānam adāsim, etena upāyena. **Imaṃ niraggaḷam yaññaṃ yajitvā tividham visuddhanti** anāvaṭadvāratāya muttacāgatāya ca niraggaḷam, tīsupi kālesu tīhi dvārehi karaṇakārāpanānussaraṇavidhīhi sampannatāya tividham, tattha saṃkilesābhāvena visuddham aparimitadhanapariccāgabhāvena mahācāgatāya yaññaṃ yajitvā, mahādānam datvāti attho. Taṃ pana dānam cirakatampi khetvatthucittānam ulāratāya antarantarā anussaraṇena attano pākaṭam āsannam paccakkham viya upaṭṭhitam gahetvā āha “iman”ti.

1046. Evaṃ¹ devaputto attanā katakammaṃ therassa kathetvā idāni tādisāya sampattiyā parepi paṭiṭṭhāpetukāmataṃ Tathāgate ca uttamaṃ attano pasādabahumānam pavedento “āyuñca vaṇṇañcā”ti-ādinā gāthādvayamāha. Tattha **abhikaṅkhatāti** icchantena. **Munīti** theram ālapati.

1047. **Nayimasmiṃ loketi** devaputto attano paccakkhabhūtaṃ lokam vadati. **Parasminti** tato aññaśmiṃ². Etena sabbepi sadevake

1. Iti evaṃ (Sī)

2. Aññaṃ (Sī, I)

loke dasseti. **Samo va vijjatīti** seṭṭho tāva tiṭṭhatu, samo eva na vijjatīti attho. **Āhuneyyānaṃ paramāhutiṃ gatoti** imasmim loke yattakā āhuneyyā nāma, tesu sabbesu paramāhutiṃ paramaṃ āhuneyyabhāvaṃ gato. “Dakkhiṇeyyānaṃ paramaggataṃ gato”ti vā pāṭho, tattha **paramaggatanti** paramaṃ aggabhāvaṃ, aggadakkhiṇeyyabhāvanti attho. Kesanti āha **“puññatthikānaṃ vipulapphalesinan”**ti, puññena atthikānaṃ vipulaṃ mahantaṃ puññaphalaṃ icchantānaṃ, Tathāgato eva lokassa puññakkhattanti dasseti. Keci pana “āhuneyyānaṃ paramaggataṃ gato”ti paṭhanti, soyevattho.

Evam kathentameva taṃ thero kallacittaṃ muducittaṃ vinīvaraṇacittaṃ udaggacittaṃ pasannacittaṃca ñatvā saccāni pakāsesi, so saccapariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahi. Atha thero manussalokaṃ āgantvā Bhagavato tamatthaṃ attanā ca devaputtena ca kathitanīyāmeneva ārocesi. Satthā tamatthaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattapariyāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Mahārathavimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmim

Cuddasavatthupaṭimaṇḍitassa

Pañcamassa Mahārathavaggassa atthavañṇanā niṭṭhitā.

6. Póyāsivagga

1. Paṭhama-agāriyavimānavañṇanā

Yathā vanaṃ cittalataṃ pabhāsatiti Agāriyavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahe ekaṃ kulaṃ ubhatopasannaṃ hoti sīlācārasampannaṃ opānabhūtaṃ bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ. Te dve jayampatikā¹ ratanattayaṃ uddissa yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cutā Tāvatisesu nibbattiṃsu, tesā dvādasayojanikaṃ² kanakavimānaṃ nibbatti. Te attha dibbasampattiṃ anubhavanti.

1. Jāyampatikā (Ka)

2. Dasayojanikaṃ (Sī, I)

athāyasmā Mahāmoggallānoti-ādi heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

1048. “Yathā vanaṃ cittalataṃ pabhāsati,
Uyyānaseṭṭhaṃ tidasānamuttamaṃ.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānaṃ,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1049. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

thero pucchi.

1050. So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1051. “Ahañca bhariyā ca manussaloke,
Opānabhūtā gharamāvasimha.
Annañca pānañca pasannacittā,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adamha.

1052. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

attano sampattiṃ byākāsi. Gāthāsupi apubbaṃ natthi.

Agāriyavimānavañṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiya-agāriyavimānavañṇanā

Yathā vanam cittalatanti Dutiya-agāriyavimānam. Etthāpi aṭṭhuppatti anantarasadisāva.

1054. “Yathā vanam cittalatam pabhāsati,
Uyyānasetṭham tidasānamuttamam.
Tathūpamam tuyhamidam vimānam,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1055. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Manussabhūto kimakāsi puñṇam.
Kenāsi evam jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.

1056. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidam phalam.

1057. “Ahañca bhariyā ca manussaloke,
Opānabhūtā gharamāvasimha.
Annañca pānañca pasannacittā,
Sakkacca dānam vipulam adamha.

1058. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—
attano sampattim byākāsi. Gāthāsupi apubbam natthi.

Dutiya-agāriyavimānavañṇanā niṭṭhitā.

3. Phaladāyakavimānavañṇanā

Uccamidam mañithūṇanti Phaladāyakavimānam. Tassa kā uppatti?
Bhagavā E-ājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena rañño Bimbisārassa
akāle ambaphalāni paribhuñjitum icchā uppajji. So āramapālam āha
“mayham kho bhaṇe ambaphalesu icchā uppannā, tasmā ambāni me

ānetvā dehī”ti. Deva natthi ambesu ambaphalaṃ, apicāhaṃ tathā karomi, sace devo kiñci kālaṃ āgacchati, yathā ambā na cirasseva phalaṃ gaṇhantīti. Sādhū bhaṇe tathā karohīti. Ārāmapālo ārāmaṃ gantvā ambarukkhamaññesu paṃsum apanetvā tādisaṃ paṃsum ākiri, tādisaṃca udakaṃ āsiñci¹, yathā na cirasseva ambarukkhā sacchinnapattā² ahesuṃ. Atha naṃ paṃsum apanetvā phārusakakasaṭamissakaṃ³ pākātikaṃ paṃsum ākiritvā sādhuṃ⁴ udakaṃ adāsi. Tadā ambarukkhā na cireneva korakitā pallavitā kuḍumalakajātā hutvā pupphimsu⁵, atha salāṭukajātā hutvā phalāni gaṇhimsu. Tatthekeva ambarukkhe paṭhamataraṃ cattāri phalāni manosiḷacuṇṇapiṇṇaravaṇṇāni sampannagandharasāni pariṇatāni ahesuṃ.

So tāni gahetvā “rañño dassāmi”ti gacchanto antarāmagge āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ piṇḍāya caramānaṃ disvā cintesi “imāni ambāni aggaṃ phalabhūtāni imassa ayyassa dassāmi, kāmaṃ maṃ rājā hanatu vā pabbājetu vā, rañño hi dinne diṭṭhadhamme pūjāmatthaṃ appamattakaṃ phalaṃ, ayyassa dinne pana diṭṭhadhammikampi samparāyikampi aparimāṇaṃ phalaṃ bhavissati”ti. Evaṃ pana cintetvā tāni phalāni therassa datvā rājānaṃ upasaṅkamitvā rañño tamatthaṃ ārocesi. Taṃ sutvā rājā rājapurise āṇāpesi “vīmaṃsatha tāva bhaṇe yathāyaṃ āhā”ti. Thero pana tāni phalāni Bhagavato upanāmesi. Bhagavā tesu ekaṃ Sāriputtattherassa, ekaṃ Mahāmoggallānattherassa, ekaṃ Mahākassapattherassa datvā ekaṃ attanā paribhuñji. Purisā taṃ pavattiṃ rañño ārocesuṃ.

Rājā taṃ sutvā “dhīro vatāyaṃ puriso, yo attano jīvitampi pariccajivā puññapasuto ahosi, attano parissamañca ṭhānagatameva akāsi”ti tuṭṭhacitto tassa ekaṃ gāmaṃ vattālaṅkāradāni ca datvā “yaṃ tayā bhaṇe ambaphaladānena puññaṃ pasutaṃ, tato me pattim dehī”ti āha. So “demi deva, yathāsukhaṃ pattim gaṇhāhi”ti avoca. Ārāmapālo aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatisesu

1. Adāsi (Sī)

2. Saṃsīnapattā (Sī)

3. Phārusakakasaṭaparimissakaṃ (Sī)

4. Madhuraṃ (Ka)

5. Sapallavitā hutvā pupphimsu (I)

uppajji, tassa soḷasayojanikaṃ kanakavimānaṃ nibbatti
sattasatakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṃ. Taṃ disvā āyasmā Mahāmoggallāno
pucchi—

1060. “Uccamidaṃ maṇithūṇaṃ vimānaṃ,
Samantato soḷasa yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā uḷārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.
1061. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Aṭṭhaṭṭhakā sikkhitā sādthurūpā.
Dibbā ca kaññā tidasacarā uḷārā.
Naccanti gāyanti pamodayanti.
1062. Devaddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.
1063. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1064. “Phaladāyī phalaṃ vipulaṃ labhati,
Dada’mujugatesu pasannamānaso.
So hi pamodati saggagato tidive,
Anubhoti ca puññaphalaṃ vipulaṃ.
1065. Tavevāhaṃ¹ mahāmuni, adāsīm caturo phale.
1066. Tasmā hi phalaṃ alameva dātum,
Niccaṃ manussena sukhathhikena.
Dibbāni vā patthayatā sukhāni,
Manussasobhagatamicchatā vā.

1. Tathevāhaṃ (Sī)

1067. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-

Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti—

sopissa byākāsi.

1061. Tattha **aṭṭhaṭṭhakā**ti ekekasmiṃ kūṭāgāre aṭṭhaṭṭhakā catusaṭṭhiparimāṇā. **Sādhurūpā**ti rūpasampattiyā caṣilācārasampattiyā ca sikkhāsampattiyā ca sundarasabhāvā. **Dibbā ca kaññā**ti devaccharāyo. **Tidasacarā**ti tidasesu sukhācārā sukhavīhāriniyo. **Uḷārā**ti uḷāravibhavā.

1064. **Phaladāyī**ti attanā ambaphalassa dinnattā attānaṃ sandhāya vadati. **Phalanti** puññaphalaṃ. **Vipulanti** mahantaṃ labhati manussaloke patiṭṭhitoti adhippāyo. **Dadanti** dadanto dānaḥetu. **Ujugatesū**ti ujupaṭipannesu. **Saggagatoti** uppajjanavasena saggam gato, tatthāpi **tidive** Tāvatisabhaḥavane **anubhoti ca puññaphalaṃ vipulaṃ** yathāhaṃ, evaṃ aññopīti attho.

1066. **Tasmā**ti yasmā catunnaṃ phalānaṃ dānamattena īdisi sampatti adhiḡatā, tasmā. **Alameva** yuttameva. **Niccanti** sabbakālaṃ. **Dibbānī**ti devalokaḡariyāḡannāni. **Manussasobhagḡatanti** manussesu subhagabhāvaṃ. Sesaṃ vuttanayameva.

Phaladāyakavimāṇavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhama-upassayadāyakavimāṇavaṇṇanā

Cando yathā vigatavalāhake nabheti Upassayadāyakavimāṇaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagaḡe viharati Veḷuvane. Tena samayena aññataro bhikkhu gāmakāvāse vassaṃ vasitvā vuttavasso pavāretvā Bhagavantaṃ vanditum Rājagahaṃ ḡacchanto antarāmagge sāyaṃ aññataraṃ gāmaṃ pavisitvā vasanaṭṭhānaṃ pariyesanto aññataraṃ upāsakaṃ disvā pucchi “upāsaka imasmiṃ gāme atthi kiñci pabbajitānaṃ vasanayogḡaṭṭhānaṃ”ti. Upāsako pasannacitto geḡaṃ gantvā bhariyāya saddhiṃ mantetvā

therassa vasanayoggaṃ ṭhānaṃ paricchinditvā tattha āsanaṃ paññāpetvā
pādodakaṃ pādapiṭṭhaṃ upaṭṭhapetvā theram pavesetvā tasmim pāde
dhovante padīpaṃ ujjaletvā mañce paccattharaṇāni paññāpetvā adāsi,
svātanāya ca nimantetvā therassa dutiyadivase bhojetvā pānakatthāya
guḷapiṇḍaṇca datvā theram gacchantam anugantvā nivatti. So aparena
samayena saha bhariyāya kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane dvādasayojanike
kanakavimāne nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno dvīhi gāthāhi
paṭipucchi—

1069. “Cando yathā vigatavalāhake nabhe,
Obhāsayaṃ gacchati antalikkhe.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānaṃ,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1070. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

So devaputto imāhi gāthāhi byākāsi—

1071. So devaputto attamano -pa-
Yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1072. “Ahaṇca bhariyā ca manussaloke,
Upassayaṃ arahato adamha.
Annaṇca pānaṇca pasannacittā,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adamha.

1073. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

Tattha gāthāsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayameva.

Upassayaḍāyakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiya-upassayadāyakavimānavañṇanā

Sūriyo yathā vigatavalāhake nabheti Dutiya-upassayadāyakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena sambahulā bhikkhū gāmakāvāse vassa vasitvā Bhagavantam dassanāya Rājagahaṃ uddissa gacchantā sāyaṃ aññataraṃ gāmaṃ sampāpuṇimsu. Sesaṃ anantaravimānasadisameva.

1075. Sūriyo yathā vigatavalāhake nabhe -pa-.

(Yathā purimavimānaṃ, tathā vitthāretabbaṃ.)

1079. Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati.

Tattha gāthāsupi apubbaṃ natthi.

Dutiya-upassayadāyakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Bhikkhādāyakavimānavañṇanā

Uccamidam mañithūpaṃ vimānanti Bhikkhādāyakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena aññataro bhikkhu addhānamaggapaṭipanno aññataraṃ gāmaṃ piṇḍāya pavittṭho ekassa gharadvāre aṭṭhāsi. Tattha aññataro puriso dhotahatthapādo “bhuñjissāmi”ti nisinno bhojanaṃ upanetvā pātiyā¹ pakkhitte taṃ bhikkhuṃ disvā pātiyā bhattaṃ tassa bhikkhuno patte ākiranto tena “ekadesameva dehī”ti vuttopi sabbameva ākiri, so bhikkhu anumodanaṃ vatvā pakkāmi. So puriso “chātajjhattassa bhikkhuno mayā abhuñjitvā bhattaṃ dinnan”ti anussaranto uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭilabhi. So aparabhāge kālāṃ katvā Tāvatisesū dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallānatthero devacārikaṃ caranto mahatīyā deviddhiyā virocamaṇaṃ disvā imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1081. “Uccamidam maṇithūṇaṃ vimānaṃ,
 Samantato dvādasa yojanāni.
 Kūṭāgārā sattasatā ulārā,
 Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

1082. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopi tassa imāhi gāthāhi byākāsi—

1083. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1084. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
 Disvāna bhikkhuṃ tasitaṃ kilantaṃ.
 Ekāhaṃ bhikkhaṃ paṭipādayissaṃ,
 Samaṅgi bhattena tadā akāsiṃ.

1085. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.

1084. Tattha **ekāhaṃ bhikkhanti** ekaṃ ahaṃ bhikkhāmattaṃ, ekaṃ bhattavaḍḍhitakanti attho. **Paṭipādayissanti** paṭipādesiṃ adāsiṃ. **Samaṅgi bhattenā**ti bhattena samaṅgībhūtaṃ, laddhabhikkhanti attho. Evaṃ mahāthero tena devaputtena attano sucaritakamme pakāsite saparivārassa tassa dhammaṃ desetvā manussalokamāgato taṃ pavattiṃ Sammāsambuddhassa kathesi, satthā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattamahājanassa dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahosiṃti.

Bhikkhādāyakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

Uccamidāṃ mañithūpaṃ vimānanti Yavapālakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahe aññataro duggatadāraḷo yavakhettaṃ rakkhati. So ekadivaṣaṃ pātarāsaṭṭhāya kummaṣaṃ labhivā “khettaṃ gantvā bhuñjissāmi”ti taṃ kummaṣaṃ gahetvā yavakhettaṃ gantvā rukkhamūle nisīdi. Tasmaṃ khaṇe aññataro khīṇāsaṭṭhāro maggappaṭiṭṭhāno upakaṭṭhe kāle taṃ ṭhānaṃ patvā yavapālakena nisinnaṃ rukkhamūlaṃ upasaṅkami, yavapālako velaṃ oloketvā “kacci bhante āhāro laddho”ti āha, therō tuṇhī ahosi. So aladdhabhāvaṃ¹ ñatvā “bhante upakaṭṭhā velā², piṇḍāya caritvā bhuñjitum na sakkā, mayhaṃ anukampāya imaṃ kummaṣaṃ paribhuñjathā”ti vatvā therassa taṃ kummaṣaṃ adāsi. Thero taṃ anukampanto tassa passantasseva taṃ paribhuñjitvā anumodanaṃ vatvā pakkāmi. Sopi dāraḷo “sudinnaṃ vata mayā īdisassa kummaṣadānaṃ dadantenā”ti cittaṃ pasādetvā aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatiṃsabhavane vuttanayeneva vimāne nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallānatthero imāhi gāthāhi patipucchi—

Sopi tassa imāhi gāthāhi byākāsi—

1090. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Ahoṣiṃ yavapālako.
Addasaṃ virajaṃ bhikkhuṃ, vippasannamanāvilāṃ.

1091. Tassa adāsaham bhāgaṃ, pasanno sehi pāṇibhi.
Kummāsapindaṃ datvāna, modāmi Nandane vane.

2. Upakatthāya velāya (I), upakatthavelāyam (Ka)

1092. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti.

Tattha gāthāsupi apubbaṃ natthi.

Yavapālakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

8. Paṭhamakuṇḍalīvimānavañṇanā

Alaṅkato malyadharo suvatthoti Kuṇḍalīvimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena dve aggasāvaka
saparivārā kāsīsu cārikaṃ carantā sūriyatthaṅgamanavelāyaṃ aññataraṃ
vihāraṃ pāpuṇṇimsu. Taṃ pavattiṃ sutvā tassa vihārassa gocaragāme
aññataro upāsako there upasaṅkamitvā vanditvā pādadhovanaṃ
pādabbhañjanatelaṃ mañcapīḷhaṃ paccattharaṇaṃ paḍīpiyaṅca upanetvā
svātanāya ca nimantetvā dutiyadivase mahādānaṃ pavattesi, therā tassa
anumodanaṃ vatvā pakkamimsu. So aparena samayena kālaṃ katvā
Tāvatiṃsesu dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti. Taṃ āyasmā
Mahāmoggallānatthero imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1094. “Alaṅkato malyadharo suvattho,
Sukuṇḍalī kappitakesamassu.
Āmuttahaṭṭhābharaṇo yasassī,
Dibbe vimānamhi yathāpi¹ candimā.

1095. Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum,
Aṭṭhaṭṭhakā sikkhitā sādhurūpā.
Dibbā ca kaññā tidasacarā uḷārā,
Naccanti gāyanti pamodayanti.

1096. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati"ti.

1. Yathāsi (Sī, Ka)

Sopi tassa imāhi gāthāhi byākāsi—

1097. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1098. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Disvāna samaṇe sīlavante.
Sampannavijjācaraṇe yasassī,
Bahussute taṇhakkhayūpapanne.
Annaṅca pānaṅca pasannacitto,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsim.

1099. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā mabhāsati”ti.

1094. Tattha **sukunḍalī**ti sundarehi kuṇḍalehi alaṅkatakaṇṇo.
“Sakunḍalī”tipi pāṭho, sadisaṃ kuṇḍalaṃ sakunḍalaṃ, taṃ assa atthīti
sakunḍalī, yuttakuṇḍalī aññamaññaṅca tuyhaṅca anucchavikakuṇḍalīti attho.
Kappitakesamassūti sammākappitakesamassu. **Āmuttahatthābharaṇo**ti
paṭimukka-aṅguliyaḍihamatthābharaṇo.

1098. **Taṇhakkhayūpapanneti** taṇhakkhayaṃ arahattaṃ, nibbānameva
vā upagate, adhigatavanteti attho. Sesam vuttanayameva.

Kuṇḍalīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

9. Dutiyakuṇḍalīvimānavañṇanā

Alaṅkato malyadharo suvatthoti Putiyakuṇḍalīvimānaṃ. Tassa kā
uppati? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena dve
aggasāvakā kāsīsu janapadacārikaṃ carantāti-ādi sabbaṃ
anantarasadisameva.

1101. “Alaṅkato malyadharo¹ suvattho²,
Sukunḍalī kappitakesamassu.
Āmuttahatthābharaṇo yasassī,
Dibbe vimānamhi yathāpi candimā.

1. Malayadharī (I)

2. Suvāso (Sī, I)

1102. Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum,
 Aṭṭhaṭṭhakā sikkhitā sādhurūpā.
 Dibbā ca kaññā tidasacarā uḷārā,
 Naccanti gāyanti pamodayanti.
1103. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—pucchi.
1104. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1105. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
 Disvāna samaṇe sādhurūpe.
 Sampannavijjācaraṇe yasassī,
 Bahussute sīlavante pasanne.
 Annañca pānañca pasannacitto,
 Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsīm.
1106. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti.
- Gāthāsupi apubbaṃ natthi.

Dutiyakuṇḍalīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Uttara(pāyāsi)vimānavañṇanā

Yā devarājassa sabhā Sudhammāti Uttaravimānaṃ. Tassa kā uppatti?
 Bhagavati parinibbute dhātuvibhāge ca kate tattha tattha thūpesu
 patiṭṭhāpiyamānesu dhammavinayaṃ saṅgāyituṃ uccinitvā gahitesu
 Mahākassapappamukhesu mahātheresu yāva vassūpagamanā aññesu ca
 thesesu attano attano parisāya saddhiṃ tattha tattha vasantesu āyasmā
 Kumārakassapo pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ Setabyanagaraṃ gantvā¹
 Siṃsapāvane vasi. Atha Pāyāsi rājāñño therassa tattha vasanabhāvaṃ sutvā
 mahatā

janakāyena parivuto taṃ upasaṅkamitvā paṭisanthāraṃ katvā nisinno attano diṭṭhigataṃ pavedesi. Atha naṃ thero candimasūriyūdāharaṇādīhi paralokassa atthibhāvaṃ pakāśento anekavihitahetūpamālaṅkataṃ¹ diṭṭhigaṇṭhiviniveṭhanaṃ nānāyavicittaṃ Pāyāsisuttaṃ² desetvā taṃ diṭṭhisampadāyaṃ paṭiṭṭhāpesi.

So visuddhadiṭṭhiko hutvā samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikādīnaṃ dānaṃ dento anuḷārajjhāsayatāya lūkhaṃ adāsi ghāsacchādanamattaṃ kaṇājakaṃ bilaṅgadutiyaṃ sāṇāni ca vatthāni. Evaṃ pana asakkaccadānaṃ datvā kāyassa bhedaṃ hīnakāyaṃ upapajji Cātumahārājikānaṃ saḥabyataṃ. Tassa pana kiccākicesu yuttappayutto Uttaro nāma māṇavo ahosi dāne byāvaṇo, so sakkaccadānaṃ datvā Tāvatisakāyaṃ upapanno, tassa dvādasayojanikaṃ vimānaṃ nibbatti. So kataññutaṃ vibhāvento saḥ vimānena Kumārakassapattheraṃ upasaṅkamitvā vimānato oruyha pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi. Taṃ thero—

1108. “Yā devarājassa sabhā Sudhammā,
Yatthacchati devasaṃgho samaggo.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānaṃ,
Obhāsayaṃ tiṭṭhati antalikkhe.

1109. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—
gāthāhi paṭipucchi.

1110. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1111. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Rañño Pāyāsissa ahosiṃ māṇavo.
Laddhā dhanāṃ saṃvibhāgaṃ akāsiṃ,
Piyā ca me sīlavanto ahesuṃ.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsiṃ.

1. ...hetusamalaṅkataṃ (Ka)

2. Dī 2. 253 piṭṭhe.

1112. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti—

So devaputto tassa imāhi gāthāhi byākāsi.

1108. Tattha **devarājassāti** Sakkassa. **Sabhā Sudhammāti** evaṃnāmakam
santhāgāram. **Yatthāti** yassam sabhāyam. **Acchatīti** nisīdati. **Devasamghoti**
Thāvatimsadevakāyo. **Samaggoti** sahito sannipatito.

1111. **Pāyāsissa ahosiṃ māṇavoti** Pāyāsirājaññassa kiccākiccakaro
daharatāya māṇavo, nāmena pana Uttaro nāma ahosiṃ. **Samvibhāgam**
akāsinti ahameva abhuñjitvā yathāladdham dhanam dānamukhe
pariccajanavasena samvibhajanam akāsiṃ¹. Annañca pānañca pariccajantoti
vacanaseso. Atha vā dānam vipulam adāsiṃ. Katham? **Sakkaccam**.
Kīdisam? **Annañca pānañcāti** yojetabban.

Uttara(pāyāsi)vimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Dasavatthupaṭimaṇḍitassa

Chaṭṭhassa Pāyāsivaggassa atthavañṇanā niṭṭhitā.

7. Sunikkhittavagga

1. Cittalatāvimānavañṇanā

Yathā vanam cittalataṃ pabhāsatiti Cittalatāvimānam. Tassa kā
uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena
Sāvattiyaṃ aññataro upāsako daliddo appabhogo paresam kammam katvā
jīvati. So saddho pasanno jiṇṇe vuḍḍhe mātāpitaro posento “itthiyo nāma
patikule ṭhitā issariyam karonti, sassusasurānam manāpacāriniyo dullabhā”ti
mātāpitūnam cittadukkham pariharanto dārapariggaham akatvā sayameva ne
upaṭṭhahati, sīlāni rakkhati, uposatham

1. Samvibhāgamakāsiṃ (Sī, I)

upavasati, yathā vibhavaṃ dānāni deti. So aparabhāge kālaṃ katvā
Tāvatisesu dvādasayojanike vimāne nibbatti. Taṃ āyasmā
Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena gantvā¹ katakammaṃ imāhi gāthāhi
paṭipucchi—

1114. “Yathā vanaṃ cittalataṃ pabhāsati²,
Uyyānasetṭhaṃ tidasānamuttamaṃ.
Tathūpamaṃ tuyhamidaṃ vimānaṃ,
Obhāsayam tiṭṭhati antalikkhe.

1115. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

1116. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1117. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Daliddo atāṇo kapaṇo kammakaro ahoṣiṃ.
Jiṇṇe ca mātāpitaro abhāriṃ,
Piyā ca me sīlavanto ahesuṃ.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsiṃ.

1118. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—

Sopi tassa byākāsi. Sesam vuttanayameva.

Cittalatāvimānavañṇanā niṭṭhitā.

1. Tena (Ka)

2. Pakāsati (Ka)

2. Nandanavimānavaṇṇanā

Yathā vanam Nandanam pabhāsatiti Nandanavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvatthiyam viharati Jetavane. Tena समयena Sāvatthiyam aññataro upāsakoti-ādi sabbam anantaravimānasadisam. Ayam pana dārapariggaham katvā mātāpitaro posesīti ayameva viseso.

1120. Yathā vanam Nandanam¹ pabhāsati,
Uyyānasetṭham tidasānamuttamam.
Tathūpamam tuyhamidam vimānam,
Obhāsayaṁ tiṭṭhati antalikkhe.

1121. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati.

1122. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidam phalam.

1123. “Aham manussesu manussabhūto,
Daliddo atāṇo kapaṇo kammakaro ahosiṁ.
Jiṇṇe ca mātāpitaro abhāriṁ,
Piyā ca me sīlavanto ahesuṁ.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānam vipulam adāsiṁ.

1124. Tena me’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati”ti—
gāthāhi byākāsi. Tattha gāthāsupi apubbam natthi.

Nandanavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Nandanam cittalatam (Sī), vanam nandavanam (Ka)

3. Mañithūṇavimāṇavaṇṇanā

Uccamidam mañithūṇam vimānanti Mañithūṇavimāṇam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena sambahulā therā bhikkhū araṇṇāyatane viharanti. Tesam gāmaṃ piṇḍāya gamanamagge eko upāsako visamaṃ samaṃ karoti, kaṇṭake nīharati, gacchagumbe apaneti, udakakāle mātikāsu setum bandhati, vivanaṭṭhānesu chāyārukkhe ropeti, jalāsayesu mattikaṃ uddharitvā te puthulagambhīre karoti, titthe sampādeti, yathāvibhavaṃ dānaṃ deti, sīlaṃ¹ rakkhati. So aparabhāge kālāṃ katvā Tāvatisseṣu dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallānatthero upasaṅkamitvā imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1126. “Uccamidam Mañithūṇam vimānam,
Samantato dvādasa yojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā ulārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

1127. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Dibbā rasā kāmagaṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

1128. Kena te’tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopi tassa gāthāhi byākāsi—

1130. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidam phalam.

1131. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
Vivane pathe saṅkamanam² akāsim.
Ārāmarukkhāni ca ropayissam,
Piyā ca me sīlavanto ahesum.
Annañca pānañca pasannacitto,
Sakkacca dānam vipulaṃ adāsim.

1. Sīlāni (Sī)

2. Caṅkamanam (Sī)

1132. Tena me'tādiso vaṇṇo -pa-
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti.

1131. Tattha **vivaneti** araṇṇe. **Ārāmarukkhāni** cāti ārāmabhūte rukkhe,
ārāmaṃ katvā tattha rukkhe ropesinti attho. Sesaṃ sabbaṃ vuttanayameva.

Mañithūṇavimānavañṇanā niṭṭhitā.

4. Suvaṇṇavimānavañṇanā

Sovaṇṇamaye pabbatasminti Suvaṇṇavimānaṃ. Tassa kā uppatti?
Bhagavā Andhakavinde viharati. Tena samayena aññataro upāsako saddho
pasanno vibhavasampanno tassa gāmassa avidūre aññatarasmim
Muṇḍakapabbate¹ sabbākārasampannaṃ Bhagavato vasanānucchavikaṃ
gandhakuṭim kāretvā tattha Bhagavantaṃ vasāpento sakkaccaṃ upaṭṭhahi,
sayaṇca niccasīle paṭiṭṭhito suvisuddhasīlasaṃvaro hutvā kālaṃ katvā
Tāvatisabhavane nibbatti. Tassa kammānubhāvasaṃsūcakaṃ
nānāratanaṃsijālasamujjalaṃ vicittavedikāparikkhitaṃ
vividhaviṇṇaṃsijālasamujjalaṃ vicittavedikāparikkhitaṃ
vividhaviṇṇaṃsijālasamujjalaṃ vicittavedikāparikkhitaṃ
ārāmaramaṇīyakaṃ kaṇṇanapabbatamuddhani vimānaṃ uppajji. Taṃ
āyasmā Mahāmoggallāno devacārikaṃ caranto disvā imāhi gāthāhi
paṭipucchi—

1134. “Sovaṇṇamaye pabbatasmim, vimānaṃ sabbatopabhaṃ.
Hemajālapaṭicchannaṃ², kiṇṇijālakappitaṃ.

1135. Aṭṭhaṃsā sukatā thambhā, sabbe veḷuriyāmayā.
Ekamekāya aṃsiyā, ratanā satta nimmitā.

1136. Veḷuriyasuvaṇṇassa, phalikā rūpiyassa ca.
Masāragallamuttāhi, lohitaṅgamaṇihi ca.

1137. Citrā manoramā bhūmi, na tatthuddhaṃsatī rajo.
Gopānasīgaṇā pītā, kūṭaṃ dhārenti nimmitā.

1. Muṇḍikapabbate (Sī, I)

2. Hemajālapacchannaṃ (Sī)

1138. Sopānāni ca cattāri, nimmitā caturo disā.
Nānāratanaḡabbhehi, ādiccova virocati.

1139. Vedyā catasso tattha, vibhattā bhāḡaso mitā.
Daddallamānā ābhanti, samantā caturo disā.

1140. Tasmim vimāne pavare, devaputto mahappabho.
Atirocasi vaṇṇena, udayantova bhāṇumā.

1141. Dānassa te idaṃ phalaṃ, atho sīlassa vā pana.
Atha añjalikammaṣa, taṃ me akkhāhi pucchito”ti.

Sopissa imāhi ḡāthāhi byākāsi—

1142. So devaputto attamano -pa- yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1143. “Ahaṃ andhakavindasmiṃ, Buddhassādiccabandhuno.
Vihāraṃ Satthu kāresim, paṣanno sehi pāṇibhi.

1144. Tattha gandhaṇca mālaṇca, paccayaṇca¹ vilepanaṃ.
Vihāraṃ Satthu adāsim, vipṣasannena cetasā.
Tena mayhaṃ idaṃ laddhaṃ, vasaṃ vattemi Nandane.

1145. Nandane ca vane² ramme, nānādiḡaḡaṇāyute.
Ramāmi naccagītehi, accharāhi purakkhato”ti.

1134. Tattha **sabbatopabhanti** sabbabhāḡeḡhi pabhāsaṃtaṃ
pabhāmuṇcaṇakaṃ. **Kiṇkiṇijālakappitanti** kappitakiṇkiṇikajālaṃ.

1135. **Sabbe veḡuriyāmayāti** sabbe thaṃbhā veḡuriyamaṇimayā. Tattha
pana **ekamekāya aṃsiyāti** aṭṭhaṃsesu thaṃbhesu ekamekasmiṃ³
aṃsabhāḡe. **Ratanā satta nimmitāti** sattaratanakammanimmitā, ekeko aṃso
sattaratanamayoti atho.

1136. “**Veḡuriyasuvaṇṇassā**”ti-ādinā nānāratanaṇi dasseti. Tattha
veḡuriyasuvaṇṇassāti veḡuriyena ca suvaṇṇena ca nimmitā,

1. Paccaggaṇca (Sī), paccaggaṇca (?) 2. Nandane pavane (Sī) 3. Ekasmiṃ (Sī)

citrāti vā yojanā. Karaṇatthe hi idaṃ sāmivacanaṃ. **Phalikā rūpiyassa cāti** etthāpi eseva nayo. **Masāragallamuttāhīti** kabaramaṇīhi. **Lohitaṅgamaṇīhi** cāti rattamaṇīhi.

1137. **Na tatthuddhamṣatī rajoti** maṇimayabhūmikattā na tasmim vimāne rajo uggacchati. **Gopānasīgaṇāti** gopānasīsamūhā. **Pītāti** pītavaṇṇā, suvaṇṇamayā ceva phussarāgādimaṇimayā cāti attho. **Kūṭaṃ dhārentīti** sattaratanamayam kaṇṇikam dhārenti.

1138-9. **Nānāratanaḡabbhehīti** nānāratanamayehi ovarakehi. **Vediyāti** vedikā. **Catassoti** catūsu disāsu catasso. Tenāha “**samantā caturo disā**”ti.

1140. **Mahappabhoti** mahājutiko. **Udayantoti** uggacchanto. **Bhāṇumāti** ādicco.

1143. **Sehi pāṇibhīti** kāyasāraṃ puññaṃ pasavanto attano pāṇīhi taṃ taṃ kiccaṃ karonto vihāraṃ Satthu kāresinti yojanā. Atha vā **sehi pāṇibhīti** tattha andhakavindasmiṃ gandhaṇca mālāṇca paccayaṇca vilepanaṇca pūjāvasena. Yathā kathaṃ? Vihāraṇca vippasannena cetasa Satthuno adāsiṃ pūjesiṃ niyyādesiṃ cāti evamettha yojanā veditabbā.

1144. **Tenāti** tena yathāvuttena puññaḡakammena kāraṇabhūtena. **Mayhanti** mayā. **Idanti** idaṃ puññaḡaphalaṃ, idaṃ vā dibbaṃ ādhipateyyaṃ. Tenāha “**vasaṃ vatterimī**”ti.

1145. **Nandaneti** nandiyā dibbasamiddhiyā uppajjanaṭṭhāne imasmiṃ devaloke, tatthāpi visesato Nandane vane ramme, evaṃ ramaṇīye imasmiṃ Nandane vane ramāmīti yojanā. Sesaṃ vuttanayameva.

Evaṃ devatāya attano puññaḡakamme āvikate thero saparivārassa tassa devaputtassa dhammaṃ desetvā Bhagavato tamatthaṃ nivedesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ katvā sampattaparisiṇāya dhammaṃ desesi, sā desanā mahājanassa sātthikā ahoṣīti.

Suvaṇṇavimānavapaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ambavimānavaṇṇanā

Uccamidam mañithūṇanti Ambavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahe aññataro duggatapuriso paresam bhattavetanabhato hutvā ambavanam rakkhati. So ekadivasam āyasmantaṃ Sāriputtaṃ gimhasamaye sūriyātapasantatte uṇhavālikānippīlite¹ vipphandamānamarīcijālavitthate² bhūmippadese tassa ambārāmassa avidūrena maggena sedāgatena gattena gacchantaṃ disvā sañjātagāravabahumāno upasaṅkamitvā evamāha “mahā ayam bhante ghammapariḷāho ativiya parissantarūpo viya dissati, sādhu bhante ayyo imam ambārāmam pavisitvā muhuttaṃ vissamitvā addhānaparissamaṃ paṭivinodetvā gacchatha anukampaṃ upādāyā”ti. Thero visesato tassa cittappasādam paribrūhetukāmo taṃ ārāmaṃ pavisitvā aññatarassa ambarukkhassa mūle nisīdi.

Puna so puriso āha “sace bhante nhāyitukāmattha, aham ito kūpato udakam uddharitvā tumhe nhāpessāmi, pānīyañca dassāmi”ti. Theropi adhvāsesi tuṇhībhaṇena. So kūpato udakam uddharitvā parissāvetvā theram nhāpesi, nhāpetvā ca hatthapāde dhovitvā nisinnassa pānīyam upanesi. Thero pānīyam pivitvā paṭippassaddhadaratho tassa purisassa udakadāne ceva nhāpane ca anumodanam vatvā pakkāmi. Atha so puriso “ghammābhitattassa vata therassa ghammapariḷāham paṭippassambhesim, bahum vata mayā puññaṃ pasutan”ti ulārapītisomanassaṃ paṭisaṃvedesi. So aparabhāge kālam katvā Tāvatisesu uppajji. Tam āyasmā Mahāmoggallāno upasaṅkamitvā imāhi gāthāhi katapuññaṃ pucchi—

1146. “Uccamidam mañithūṇam vimānam,

Samantato dvādasa yojanāni.

Kūṭāgārā sattasatā ulārā,

Veḷuriyathambhā rucakatthata subhā.

1. Uṇhavālikānicite (Sī)

2. Vipphandamānamarīcijālavitate (Sī, I)

1147. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
 Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
 Dibbā rasā kāmaguṇettha pañca,
 Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.
1148. Kena te'tādiso vaṇṇo -pa-
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati"ti.
1150. So devaputto attamano -pa-
 Yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1151. "Gimhānaṃ pacchime māse, patapante¹ divaṅkare.
 Paresaṃ bhatako poso, ambārāma'masiñcati.
1152. Atha tenā'gamā bhikkhu, Sāriputtoti vissuto.
 Kilantarūpo kāyena, akilantova cetasā.
1153. Tañca disvāna āyantaṃ, avocaṃ ambasiñcako.
 Sādhu taṃ bhante nhāpeyyaṃ, yaṃ mamassa sukhāvaham.
1154. Tassa me anukampāya, nikkhipi pattacīvaraṃ.
 Nisīdi rukkhamaḷasmim, chāyāya ekacīvaro.
1155. Tañca acchena vārinā, pasannamānaso naro.
 Nhāpayī rukkhamaḷasmim, chāyāya ekacīvaraṃ.
1156. Ambo ca sitto samaṇo ca nhāpito,
 Mayā ca puññaṃ pasutaṃ anappakaṃ.
 Iti so pītiyā kāyaṃ,
 Sabbaṃ pharati attano.
1157. Tadeva ettakaṃ kammaṃ, akāsim taya jātiyā.
 Pahāya mānusaṃ dehaṃ, upapannomhi Nandanaṃ.

1158. Nandane ca vane ramme, nānādiḷagaṇāyute.

Ramāmi naccagīṭehi, accharāhi purakkhato”ti—

sopi tassa imāhi gāthāhi byākāsi.

1151. Tattha **gimhānaṃ pacchime māseti** āsāḷhimāse. **Patapanteti** ativiya dippante¹, sabbaso uṇhaṃ vissajjenteti attho. **Divāṅkareti** divākare, ayameva vā paṭho. **Asiṅcatīti** siṅcati, **a-kāro** nipātamattaṃ, siṅcati ambarukkhamaḷesu dhuvaṃ jalasekaṃ karotīti attho. “Asiṅcathā”ti ca paṭho, siṅcithāti attho. “Asiṅcahan”ti ca paṭhanti, paresaṃ bhatako poso hutvā tadā ambārāmaṃ asiṅciṃ ahanti attho.

1152. **Tenāti** yena disābhāgena so ambārāmo, tena agamā agaṇchi. **Akilantova cetasāti** cetodukkhassa maggeneva pahīnattā cetasā akilantopi samāno kilantarūpo kāyena tena maggena agamāti yojanā.

1153-4. **Avocaṃ** ahaṃ tadā **ambasiṅcako** hutvāti yojanā. **Ekacīvaro** nhāyitukāmoti adhippāyo.

1156. **Itīti** evaṃ “ambo ca sitto, samaṇo ca nhāpito, mayā ca puññaṃ pasutaṃ anappakaṃ, ekeneva payogena tividhopi attho sādhitto”ti iminākārena pavattāya **pītiyā so** puriso **attano sabbaṃ kāyaṃ pharati**, nirantaraṃ phuṭaṃ karotīti yojanā. Atītatthe cetaṃ vattamānavacanaṃ, pharīti attho.

1157. **Tadeva ettakaṃ kammanti** taṃ ettakaṃ evaṃ pāṇiyadānamattakaṃ kammaṃ akāsiṃ, tāya tassaṃ jātiyaṃ aññaṃ nānussarāmīti adhippāyo. Sesaṃ vuttanayameva.

Ambavimānavañṇanā niṭṭhitā.

6. Gopālavimānavañṇanā

Disvāna devaṃ paṭipucchi bhikkhūti Gopālavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Rājagahe viharati Veḷuvane. Tena samayena Rājagahavāsī aññataro gopālako pātarāsattḥāya pilotikāya puṭabaddhaṃ kummāsaṃ gahetvā nagarato nikkhamitvā gāvīnaṃ caraṇaṭṭhānabhūtaṃ gocarabhūmiṃ sampāpuṇi. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno “ayaṃ idāneva kālaṃ karissati, mayhañca kummāsaṃ datvā Tāvatisesu uppajjissatī”ti ca ñatvā tassa samīpaṃ agamāsi. So velaṃ oloketvā therassa kummāsaṃ dātukāmo ahosi. Tena ca samayena gāviyo māsakkhettaṃ pavisanti. Atha so gopālo cintesi “kiṃ nu kho therassa kummāsaṃ dadeyyaṃ, udāhu gāviyo māsakkhattato nīhareyyan”ti. Athassa etadahosi “māsasāmikā maṃ yaṃ icchanti, taṃ karontu, there pana gate kummāsadanantarāyo me siyā, handāhaṃ paṭhamāṃ ayyassa kummāsaṃ dassāmi”ti taṃ therassa upanesi. Paṭiggahesi therō anukampaṃ upādāya.

Atha naṃ gāviyo nivattetuṃ parissayaṃ anoloketvā vegena upadhāvantāṃ pādena phuṭṭho āsiviso ḍaṃsi¹. Theropi taṃ anukampamāno taṃ kummāsaṃ paribhuñjitum ārabhi. Gopālakopi gāviyo nivattetvā āgato therāṃ kummāsaṃ paribhuñjantaṃ disvā pasannacitto uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento nisīdi, tāvadevassa sakalasarīraṃ visāṃ ajjhotthari, muhuttameva vege muddhapatte kālamakāsi, kālakato ca Tāvatisesu dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti. Taṃ āyasmā Mahāmoggallāno disvā imāhi gāthāhi paṭipucchi—

1159. “Disvāna devaṃ paṭipucchi bhikkhu,
Ucce vimānamhi ciraṭṭhitike.
Āmuttataṭṭhābharaṇaṃ yasassim,
Dibbe vimānamhi yathāpi candimā.

1160. Alaṅkato malyadharo suvattho,
 Sukuṇḍalī kappitakesamassu.
 Āmuttahatthābharaṇo yasassī,
 Dibbe vimānamhi yathāpi candimā.
1161. Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum,
 Aṭṭhaṭṭhakā sikkhitā sādhurūpā.
 Dibbā ca kaṇṇā tidasacarā uḷārā,
 Naccanti gāyanti pamodayanti.
1162. Deviddhipattosi mahānubhāvo -pa-
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.
 Sopi tassa byākāsi—
1163. So devaputto attamano -pa-
 Yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1164. “Ahaṃ manussesu manussabhūto,
 Saṅgamma rakkhissāṃ paresāṃ dhenuyo.
 Tato ca āgā samaṇo mamantike,
 Gāvo ca māse agamaṃsu khāditum.
1165. Dvaya’jja kiccaṃ ubhayaṇca kāriyaṃ,
 Icevahaṃ bhante tadā vicintayim.
 Tato ca saṇṇaṃ paṭiladdha yoniso,
 ‘Dadāmi bhante’ti khipim anantakaṃ.
1166. So māsakhettaṃ turito avāsarim,
 Purā ayaṃ bhaṇjati yassidaṃ dhanam.
 Tato ca kaṇho urago mahāviso,
 Aḍaṃsi pāde turitassa me sato.
1167. Svāhaṃ aṭṭomhi dukkhena pīḷito,
 Bhikkhu ca taṃ sāmaṃ muñcitvānantakaṃ.
 Ahāsi kummāsaṃ mamānukampayā,
 Tato cuto kālakatomhi devatā.

1168. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
Sukhañca kammaṃ anubhomi attanā.
Tayā hi bhante anukampito bhusaṃ,
Kataññutāya abhivādayāmi taṃ.

1169. Sadevake loke samārake ca,
Añño muni natthi tayānukampako.
Tayā hi bhante anukampito bhusaṃ,
Kataññutāya abhivādayāmi taṃ.

1170. Imasmiṃ loke parasmim vā pana,
Añño munī natthi tayānukampako.
Tayā hi bhante anukampito bhusaṃ,
Kataññutāya abhivādayāmi taṃ”ti.

Athāyasmā Mahāmoggallāno attanā¹ ca devatāya ca kathitaniyāmeneva taṃ Bhagavato ārocesi. Satthā tamatthaṃ paccanubhāsivā taṃ aṭṭhuppattim katvā sampattaparisāya dhammaṃ desetum **“disvāna devaṃ paṭipucchi bhikkhū”**ti-ādimāha.

1159. Tattha **devanti** Gopāladevaputtaṃ. **Bhikkhūti** āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ sandhāya Satthā vadati. So hi sabbaso bhinnakilesatāya bhikkhu. Vimānassa bahukālāvaṭṭhāyitāya kappatṭhitikatāya eva vā **“ciraṭṭhitike”**ti vuttaṃ, “ciraṭṭhitikan”tipi keci paṭhanti. Tañhi “devaṃ”ti iminā sambandhitabbaṃ. Sopi hi saṭṭhisatasahassādhikā tisso vassakoṭiyo tattha avaṭṭhānato “ciraṭṭhitike”ti vattabbaṃ labhati. **Yathāpi candimāti** yathā candimā devaputto kantasītalamanoharakiraṇajālasamujjale attano dibbe vimānamhi virocati, evaṃ virocamānanti vacanaseso.

1160. **Alaṅkatoti**-ādi tassa devaputtassa therena pucchitākāradassanaṃ, taṃ heṭṭhā vuttatthameva.

1164. **Saṅgammā**ti saṅgametvā, **saṅgammā**ti vā saṅgahetvā. Hetvatthopi hi idha antonīto, bahū ekato hutvāti¹ attho. **Āgā**ti āgañchi. **Māseti** māsasassāni.

1165. **Dvaya**’jjāti dvayaṃ ajja etarahi **kiccaṃ** kātabbhaṃ. **Ubhayañca** **kāriyanti** vuttassevatthassa pariyāyavacanaṃ. **Sañña**nti dhammasaññaṃ. Tenāha “yoniso”ti. **Paṭiladdhā**ti paṭilabhitvā. **Khipinti** paṭiggāhāpanavasena hatthe khipiṃ. **Anantakanti** nantakaṃ² kummāsaṃ pakkhipitvā bandhitvā³ ṭhapitaṃ pilotikaṃ. A-kāro cettha nipātamattaṃ.

1166. **Soti** so ahaṃ. **Turitoti** turito sambhamanto. **Avāsarinti** upagacchiṃ, pāvisiṃ vā. **Purā ayaṃ bhañjati yassidaṃ dhananti** yassa khettasāmikassa idaṃ māsasassaṃ dhaṇaṃ, taṃ ayaṃ gogaṇo bhañjati purā tassa bhañjanato, āmaddanato puretaramevāti attho. **Tatoti** tattha. **Turitassa me satoti** sambhamantassa me samānassa, sahasāgamanena magge kaṇhasappaṃ anoloketvā katassāti adhippāyo.

1167. **Aṭṭomhi dukkhena pīlitoti** tena āsīvisaḍaṃsanena aṭṭo aṭṭito upadduto maraṇadukkhena bādhito bhavāmi. **Ahāsīti** ajjhohari, paribhuñjīti attho. **Tato cuto kālakatamhi devatāti** tato manussattabhāvato cuto maraṇakālappattiyā, tattha vā āyusaṅkhārassa khepanasaṅkhātassa kālassa katattā kālakato, tadanantarameva ca amhi devatā devattabhāvappattiyā devatā homīti attho.

1169. **Tayāti** tayā sadiso **añño muni** moneyyaguṇayutto isi natthi. **Tayāti** vā nissakke idaṃ karaṇavacanaṃ. Sesāṃ vuttanayameva.

Gopālavimānavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Katvāti (Sī)

2. Na antakaṃ (I)

3. Khaṇḍitvā (Ka)

7. Kaṇḍakavimānavañṇanā

Puṇṇamāse yathā candoti Kaṇḍakavimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena ca samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto Tāvatisabhavanāṃ gato, tasmim̐ khaṇe Kaṇḍako¹ devaputto sakabhavanato nikkhamitvā dibbayānaṃ abhiruhitvā mahantena parivārena mahatiyā deviddhiyā uyyānaṃ gacchanto āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ disvā sañjātagāravabahuṃ māno sahasā yānato oruyha therāṃ upasaṅkamitvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā sirasim̐ añjalim̐ paggayha aṭṭhāsī. Atha naṃ thero—

1171. “Puṇṇamāse yathā cando, nakkhattaparivārito.
Samantā anupariyāti, tārakādhipatī sasi.
1172. Tathūpamaṃ idaṃ byamaṃ, dibbaṃ devapuramhi ca.
Atirotati vaṇṇena, udayantova raṃsimā.
1173. Veḷūriyasuvaṇṇassa, phalikā rūpiyassa ca.
Masāragallamuttāhi, lohitaṅgamaṇihi ca.
1174. Citrā manoramā bhūmi, veḷūriyassa santhatā.
Kūṭāgārā subhā rammā, pāsādo te sumāpito.
1175. Rammā ca te pokkharāṇi, puthulomanisevitā.
Acchodakā vippasannā, soṇṇavālukasanthatā.
1176. Nānāpadumasañchannā, puṇḍarīkasamotatā.
Surabhiṃ sampavāyanti, manuññā māluteritā.
1177. Tassā te ubhato passe, vanagumbā sumāpitā.
Upetā puppharukkhehi, phalarukkhehi cūbhayaṃ.
1178. Sovaṇṇapāde pallaṅke, muduke gonakatthate².
Nisinnaṃ devarājaṃva, upaṭiṭṭhanti accharā.

1. Kanthako (Sī, I)

2. Colasanthate (Sī)

1179. Sabbābharaṇasañchannā, nānāmālāvibhūsitā.
Ramenti taṃ mahiddhikaṃ, Vasavattīva modasi.
1180. Bherisaṅkhamudīṅgāhi, vīṇāhi paṇavehi ca.
Ramasi ratisampanno, naccagīte suvādite.
1181. Dibbā te vividhā rūpā, dibbā saddā atho rasā.
Gandhā ca te adhippetā, phoṭṭhabbā ca manoramā.
1182. Tasmim vimāne pavare, devaputta mahappabho.
Atirocasi vaṇṇena, udayantova bhāṇumā.
1183. Dānassa te idaṃ phalaṃ, atho sīlassa vā pana.
Atho añjalikamassa, taṃ me akkhāhi pucchito''ti—
adhigatasampattikittanamukhena katakammaṃ pucchi.
1184. So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.
1185. “Ahaṃ Kapilavatthusmim, Sākiyānaṃ puruttame.
Suddhodanassa puttassa, Kaṇḍako sahajo ahaṃ.
1186. Yadā so aḍḍharattāyaṃ, bodhāya mabhinikkhami.
So maṃ mudūhi pāṇīhi, jālitambanakhehi¹ ca.
1187. Satthim ākoṭayitvāna, ‘vaha sammā’ti cabravi.
‘Ahaṃ lokaṃ tārayissaṃ, patto sambodhimuttamaṃ’.
1188. Taṃ me giraṃ suṇantassa, hāso me vipulo ahu.
Udaggacitto sumano, abhisīsim² tadā ahaṃ.
1189. Abhirūḷhañca maṃ ñatvā, Sakyaputtaṃ mahāyasaṃ.
Udaggacitto mudito, vahissaṃ purisuttamaṃ.

1. Jālatambanakhehi (Sī)

2. Abhisīsim (Sī), abhisīsi (I)

1190. Paresaṃ vijitaṃ gantvā, uggatasmim divākare.
Mamaṃ Channañca ohāya, anapekkho so apakkami.
1191. Tassa tambanakhe pāde, jivhāya parilehisam.
Gacchantañca mahāvīraṃ, rudamāno udikkhisam.
1192. Adassanenaham tassa, Sakyaputtassa sirīmato.
Alattham garukābādham, khippam me maraṇam ahu.
1193. Tasseva ānubhāvena, vimānaṃ āvasāmidam.
Sabbakāmaguṇopetaṃ, devo devapuramhiva¹.
1194. Yañca me ahuvā hāso, saddam sutvāna bodhiyā.
Teneva kusalamūlena, phusissam āsavakkhayaṃ.
1195. Sace hi bhante gaccheyyāsi, Satthu Buddhassa santike.
Mamāpi naṃ vacanena, sirasā vajjāsi vandanaṃ.
1196. Ahampi daṭṭhum gacchissam, Jinaṃ appaṭipuggalam.
Dullabham dassanaṃ hoti, Lokanāthāna tādinaṃ”ti—

Sopi attanā katakammaṃ kathesi. Ayaṃ hi anantare attabhāve amhākaṃ bodhisattena sahaajāto Kaṇḍako Assarājā ahoṣi. So abhinikkhamanasamaye abhiruḷho teneva rattāvasesena tīṇi rajjāni mahāpurisaṃ atikkamāpetvā anomānadītīraṃ sampāpesi. Atha so mahāsattena sūriye uggate Ghaṭikāramahābrahmuna² upanītāni pattacīvarāni gahetvā pabbajitvā channena saddhim Kapilavatthum uddissa vissajjito sinehabhārikena hadayena mahāpurisassa pāde attano jivhāya lehitvā pasādasommāni akkhīni ummiletvā yāva dassanapathā olovento dassanūpacāraṃ pana atikkante Lokanāthe “evaṃvidham nāma lokagganāyakaṃ mahāpurisaṃ aham vahiṃ, saphalam vata me sarīraṃ ahoṣi”ti pasannamānaso hutvā puna cirakālaṃ saṅgatassa pemassa vasena viyogadukkham asaṇto bhāvinīyā dibbasampattiyā

1. Dibbam devapuramhi ca (Ka)

2. Ghaṭikāramahābrahmuna (Si)

vasena dhammatāya codiyamāno kālaṃ katvā Tāvatisabhavane nibbatti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**puṇṇamāse yathā cando -pa-. Ahaṃ Kapilavatthusmin**”ti-ādi.

1171. Tattha **puṇṇamāseti** puṇṇamāsiyaṃ sukkapakkhe pannarasiyaṃ. **Tārakādhipatī**ti tārakānaṃ adhipati. **Sasī**ti sasalañchanavā. “Tārakādhipa dissatī”ti keci paṭhanti, tesāṃ tārakādhipatī avibhattikaniddeso, tārakānaṃ adhipo hutvā dissati anupariyāti cāti yojanā kātabbā.

1172. **Dibbaṃ devapuramhi cāti** devapurasmimpi dibbaṃ. Yathā manassānaṃ ṭhānato devapuraṃ uttamaṃ, evaṃ devapurato cāpi idaṃ tava vimānaṃ uttamanti dasseti. Tenāha “**atirocati vaṇṇena, udayantova raṃsimā**”ti, uggacchanto sūriyo viyāti attho.

1173. **Veḷūriyasuvaṇṇassāti** veḷuriyena suvaṇṇena ca idaṃ byamhaṃ nimmitanti vacanasesena yojanā. **Phalikāti** phalikamaṇinā.

1175. **Pokkharāṇī**ti pokkharāṇiyo.

1177-8. **Tassāti** tassā pokkharāṇiyā. **Vanagumbāti** uyyāne supupphagacche sandhāya vadati. **Devarājaṃvāti** sakkaṃ viya. **Upatiṭṭhantī**ti upaṭṭhānaṃ karonti.

1179. **Sabbābharāṇasañchannāti** sabbehi itthālaṅkārehi paṭicchādītā, sabbaso vibhūsitasarīrāti attho. **Vasavattīvāti** Vasavattidevarājā viya.

1180. **Bherisaṅkhamudīṅgāhī**ti līṅgavipallāsena vuttaṃ, bherīhi ca saṅkhehi ca mudīṅgehi cāti yojanā. **Ratisampannoti** dibbāya ratiyā samaṅgībhūto. **Naccagīte suvāditeti** nacce ca gīte ca sundare vādite ca, naccane ca gāyane ca sundare vādite ca hetubhūte. Nimittatthe hi etaṃ bhummaṃ, pavattiteti vā vacanaseso.

1181. **Dibbā te vividhā rūpāti** devalokapariyāpannā nānappakārā cakkhuviññeyyā rūpā tuyhaṃ adhippetā yathādhippetā mano-

ramā vijjantīti kiriyāpadam ānetvā yojetabban. **Dibbā saddāti**-ādīsupi eseva nayo.

1185. **Kaṇḍako sahajo ahanti** ettha **ahanti** nipātamattaṃ. “Ahū”ti keci paṭhanti, Kaṇḍako nāma assarājā mahāsattena saha ekasmiṃ yeva divase jātattā sahajo ahosinti attho.

1186. **Aḍḍharattāyanti** aḍḍharattiyam, majjhimayāmasamayeti attho. **Bodhāya mabhinikkhamīti** ma-kāro padasandhikaro, abhisambodhi-attham mahābhinikkhamanam nikkhamīti attho. **Mudūhi pāṇīhīti** muduhatthataṃ mahāpurisalakkhaṇam vadati. **Jālitambanakhehīti** jālavantehi¹ abhilohitanakhehi. Tena jālahatthataṃ mahāpurisalakkhaṇam tambanakhataṃ anubyañjanañca dasseti.

1187. **Satthi** nāma jaṅghā, idha pana satthino āsannaṭṭhānabhūto ūruppadeso “satthī”ti vutto. **Ākoṭayitvānāti** appoṭhetvā. **“Vaha sammā”ti cabravīti** “samma Kaṇḍaka ajjekarattim maṃ vaha, mayham opavuyham hohī”ti ca kathesi. Vahane pana payojanam tadā mahāsattena dassitam vadanto **“aham lokam tārayissam, patto sambodhi muttaman”**ti āha. Tena “aham uttaman anuttaram sammāsambodhim patto adhigato hutvā sadevakam lokam saṃsāramahoghatto tārayissāmi, tasmā nayidam gamanam yaṃkiñcīti cinteyyāsī”ti gamane payojanassa anuttarabhāvam dasseti.

1188-9. **Hāsoti** tuṭṭhi. **Vipuloti** mahā-uḷāro. **Abhisīsinti** āsisim icchim sampatīcchim. **Abhirūḷhañca maṃ ṇatvā, Sakyaputtam mahāyasanti** pakkaṭavipulayasaṃ Sakyarājaputtam mahāsattam maṃ abhiruyha nisinnam jānitvā. **Vahissanti** vahim nesim.

1190-91. **Paresanti** pararājūnam. **Vijitanti** desaṃ pararajjam. **Ohāyāti** vissajjitvā. **Apakkamīti** apakkamitum ārabhi. “Paribbajī”ti ca paṭhanti. **Parilehisanti** parito lehim. **Udikkhisanti** olokesim.

1. Jālavaṇṇchi (Sī)

1192-3. **Garukābādanti** garukaṃ bālhaṃ ābādhaṃ, maraṇantikaṃ dukkhanti attho. Tenāha “**khippaṃ me maraṇaṃ ahū**”ti. So hi anekāsu jātīsu mahāsattena dalhabhattiko hutvā āgato, tasmā viyogadukkhāṃ sahituṃ nāsakkhi, “sammāsambodhiṃ adhigantuṃ nikkhanto”ti pana sutvā nirāmisāṃ ulāraṃ pītisomanassaṇca uppajji, tena maraṇānantaraṃ Tāvatiṃsesu nibbatti, ulārā cassa dibbasampattiyo pāturahesuṃ. Tena vuttaṃ “**tasseva ānubhāvenā**”ti, ṭhānagatassa pasādamayapuññaṃ balena. **Devo devapuramhivāti** Tāvatiṃsabhavane Sakko devarājā viya.

1194. **Yaṇca me ahuvā hāso, saddaṃ sutvāna bodhiyāti** “patto sambodhimuttaman”ti paṭhamataraṃ bodhisaddaṃ sutvā tadā mayhaṃ hāso ahu, yaṃ hāsassa bhavanaṃ tussanaṃ, **teneva kusalamūlena** teneva kusalabījena **phusissanti** phusissāmi pāpuṇissāmi.

1195. Evaṃ devaputto yathādhigatāya anāgatāya bhavasampattiyā kāraṇabhūtaṃ attano kusalakammaṃ kathento idāni attanā Bhagavato santikaṃ gantukāropi puretaraṃ therena Satthu vandaṇaṃ pesento “**sace**”ti gāthamāha. Tattha **sace gaccheyyāsīti** yadi gamissasi. “Sace gacchasi”ti keci paṭhanti, so evattho. **Mamāpi naṃ vacanenāti** na kevalaṃ tava sabhāveneva, atha kho mamāpi vacanena Bhagavantaṃ. **Vajjāsīti** vadeyyāsī mamāpi **sirasā vandananti** yojanā.

1196. Yadi pi dāni vandanaṇca pesemi, pesetvā eva pana na tiṭṭhāmīti dassento āha “**ahampi datṭhuṃ gacchissaṃ, Jinaṃ appaṭipuggalaṃ**”ti. Gamane pana dalhataṃ kāraṇaṃ dassetuṃ “**dullabhaṃ dassanaṃ hoti, Lokanāthāna tādinaṃ**”ti āha.

1197. “So kataññū katavedī, Satthāraṃ upasaṅkami.
Sutvā giraṃ cakkhumato, dhammacakkhuṃ visodhayi.

1198. Visodhetvā diṭṭhigataṃ, vicikicchāṃ vatāni ca.
Vanditvā Satthuno pāde, tatthevantaradhāyathā”ti—

Imā dve gāthā saṅgītikārehi ṭhapitā.

1197. Tattha **sutvā giram cakkhumatoti** pañcahi cakkhūhi cakkhumato Sammāsambuddhassa vacanam sutvā. **Dhammacakkhunti** sotāpattimaggam. **Visodhayīti** adhigacchi. Adhigamoyeva hi tassa visodhanam.

1198. **Visodhetvā diṭṭhigatanti** diṭṭhigatam samugghātetvā. **Vicikiccham vatāni cāti** soḷasavatthukam aṭṭhavatthukañca vicikicchañca “sīlabbatehi suddhī”ti pavattanakasīlabbataparāmāse ca visodhayīti yojanā. Tattha hi¹ saha pariyāyehi tathā pavattā parāmāsā “vatāni”ti vuttam. Sesam vuttanayameva.

Kaṇḍakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

8. Anekavaṇṇavimānavañṇanā

Anekavaṇṇam darasokanāsananti Anekavaṇṇavimānam. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena āyasmā Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayena devacārikam caranto Tāvatisabhavanam agamāsi. Atha nam anekavaṇṇo devaputto disvā sañjātagāravabhumāno upasaṅkamitvā añjalim paggayha aṭṭhāsi. Thero—

1199. “Anekavaṇṇam darasokanāsanam,
Vimānamārūyha anekacittam.
Parivārito accharāsaṅgaṇena,
Sunimmito bhūtapatīva modasi.

1200. Samassamo natthi kuto panuttaro,
Yasena puñṇena ca iddhiyā ca.
Sabbe ca devā tidasagaṇā samecca,
Tam tam namassanti sasimva devā.
Imā ca te accharāyo samantato,
Naccanti gāyanti pamodayanti.

1. Vatassa hi (I)

1201. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
 Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
 Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
 Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti—

adhigatasampattikittanamukhena katakammaṃ pucchi. Taṃ dassetuṃ—

1202. “So devaputto attamano -pa-
 Yassa kammassidaṃ phalaṃ”ti—
 vuttaṃ. Sopi—

1203. “Ahaṃ bhadante ahuvāsi pubbe,
 Sumedhanāmassa Jinassa sāvako.
 Puthujjano ananubodhohamasmi,
 So satta vassāni paribbajissahaṃ.

1204. Sohaṃ Sumedhassa Jinassa Satthuno,
 Parinibbutasso’ghaṭiṇṇassa tādino.
 Ratanuccayaṃ hemajālena channaṃ,
 Vanditvā thūpasmimṃ manaṃ pasādayimṃ.

1205. Na mā’si dānaṃ na ca ma’tthi dātuṃ,
 Pare ca kho tattha samādapesimṃ.
 Pūjetha naṃ pūjanīyassa dhātuṃ,
 Evaṃ kira saggamito gamissatha.

1206. Tadeva kammaṃ kusalaṃ kataṃ mayā,
 Sukhañca dibbaṃ anubhomi attanā.
 Modāmahaṃ tidasagaṇassa majjhe,
 Na tassa puññaṃ khayampi ajjhagan”ti—kathesi.

Ito kira tiṃsakappasahassee Sumedho nāma Sammāsambuddho loka
 uppajjitvā sadevakaṃ lokaṃ ekobhāsaṃ katvā katabuddhakicco parinibbuto,
 manussehi ca Bhagavato dhātuṃ gahetvā ratanacetiye kate aññataro puriso
 Satthu sāsane pabbajitvā satta vassāni

brahmacariyaṃ caritvā anavaṭṭhitacittatāya kukkuccako hutvā uppabbaji, uppabbajito ca saṃvegabahulatāya dhammacchandavantatāya ca cetiyaṅgaṇe sammajjanaparibhaṇḍādīni karonto niccasīla-uposathasīlāni rakkhanto dhammaṃ suṇanto aññe ca puññakiriyāya samādapento vicari. So āyupariyosāne kālakato Tāvatisesu nibbatti. So puññakammaṃ uḷārabhāvena mahesakkho mahānubhāvo Sakkādīhi devatāhi sakkatapūjito hutvā tattha yāvātāyukaṃ ṭhatvā tato cuto aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde tasseva kammaṃ vipākāvasesena Tāvatisabhavane nibbatti, “anekavaṇṇo”ti naṃ devatā sañjānimsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “atha naṃ anekavaṇṇo devaputto -pa- na tassa puññassa khayampi ajjhaganti kathesi”ti.

1199. Tattha **anekavaṇṇanti** nīlapītādivasena vividhavaṇṇatāya anantaravimānādīnaṃ vividhasaṇṭhānatāya ca nānāvidhavaṇṇaṃ. **Darasokaṇāsananti** sītalabhāvena darathapariḷāhānaṃ vinodanato manuññatāya dassanīyatāya ca sokassa anokāsato darasokaṇāsaṇaṃ. **Anekacittanti** nānāvidhacittarūpaṃ. **Sunimmito bhūtapatīvāti** Tāvatisakāyikopi uḷāradibbhogātāya sunimmitadevarājā viya modasi tussasi abhiraṃsi.

1200. **Samassamoti** samo eva hutvā samo, nippariyāyena sadiso te tuyhaṃ natthi, kuto pana kena kāraṇena uttari¹ adhiko ko nāma siyā. Kena pana samatā uttaritaratā cāti āha “**yasena puññena ca iddhiyā cā**”ti. Tattha **yasenāti** parivārena. **Iddhiyāti** ānubhāvena. **Yasenāti** vā issariyena, **iddhiyāti** deviddhiyā. **Yasenāti** vā vibhavasampattiyā, **iddhiyāti** yathicchitassa kāmagaṇassa ijjhanena. **Yasenāti** vā kittighosena, **iddhiyāti** samiddhiyā. **Puññenāti** tattha tattha vuttāvasiṭṭhapuññaphalena, puññakammeneva vā.

“**Sabbe ca devā**”ti sāmāññato gahitamattaṃ “**tidasagaṇā**”ti iminā visesetvā vuttaṃ. Ekaccassa paccekaṃ nipaccakāraṃ karontāpi pamuditā na

karonti, na evametassa. Etassa pana pamuditāpi karontiyevāti dassetum “sameccā”¹ ti vuttam¹. **Tam tanti** tam tvaṃ. **Sasiṃ va devāti** yathā nāma sukkapakkhapāṭipadiyaṃ dissamānaṃ sasiṃ candaṃ manussā devā ca ādarajātā namassanti, evaṃ tam sabbepi tidasagaṇā namassantīti attho.

1203. **Bhadanteti** theram gāravabahumānena samudācarati. **Ahuvāsinti** ahosiṃ. **Pubbeti** purimajātiyaṃ. **Sumedhanāmassa Jinassa Sāvakoti** sumedhoti evaṃ pākāṇanāmassa² Sammāsambuddhassa sāsane pabbajitabhāvena sāvako. **Puthujjanoti** anariyo. Tatthāpi saccānaṃ anubodhamattassāpi abhāvena **ananubodho**. **So satta vassāni paribbajissahanti** so ahaṃ satta saṃvaccharāni pabbajjāguṇamattena vicariṃ, uttarimanussadhammaṃ nādhigacchinti adhippāyo.

1204. **Ratanuccayanti** maṇikanakādiratanehi uccitaṃ ussitaratanacetiyaṃ. **Hemajālena channanti** samantato upari ca kañcanajālena paṭicchāditaṃ. **Vanditvāti** pañcapaṭiṭṭhitena tattha tattha paṇāmaṃ katvā. **Thūpasmim manam pasādayinti** “sabbaññuguṇādhiṭṭhānāya³ vata dhātuyā⁴ ayaṃ thūpo” ti thūpasmim cittaṃ pasādesiṃ.

1205. **Na mā’si dānanti** me mayā kataṃ dānaṃ nāsi nāhosi. Kasmā pana? **Na ca ma’tthi dātunti**, me mama pariggahabhūtaṃ dānaṃ dātuṃ na atthi, na kiñci deyyavatthu vijjati, **pare ca kho satte tattha dāne samādapesiṃ**. “Paresaṇa tattha samādapesiṃ” ti ca paṭhanti, tattha **presanti** upayogatthe sāmivacanaṃ daṭṭhabbariṃ. **Pūjetha nanti**-ādi samādapanākāradassanaṃ, tam dhātunti yojanā. **Evaṃ kirāti kira**-saddo anussavattho.

1206. **Na tassa puññassa khayampi ajjhaganti** tassa tadā Sumedhaṃ Bhagavantaṃ uddissa katassa puññakammasa parikkhayaṃ nādhigacchiṃ, tasseva kammasa vipākāvasesaṃ paccanubhomīti dasseti. Yaṃ panettha na vuttaṃ, tam heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyamevāti daṭṭhabbariṃ.

Anekavaṇṇavimānavanṇanā niṭṭhitā.

1. Vuttanti daṭṭhabbariṃ (Sī)

2. Pakāsanānāmassa (I)

3. Sabbaññuguṇādhiṭṭhāya (I)

4. Yathādhātuyā (Ka)

9. Maṭṭhakuṇḍalīvimānavañṇanā

Alaṅkato Maṭṭhakuṇḍalīti Maṭṭhakuṇḍalīvimānaṃ. Tassa kā uppatti? Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena Sāvattivāsī eko brāhmaṇo addho mahaddhano mahābhogo assaddho appasanno micchādīṭṭhiko kassaci kiñci na deti, adānato eva “adinnapubbako”ti paññāyittha. So micchādīṭṭhibhāvena ca luddhabhāvena ca Tathāgataṃ vā Tathāgatasāvakaṃ vā daṭṭhumpi na icchati. Maṭṭhakuṇḍalim¹ nāma attano puttañca sikkhāpesi “tāta tayā samaṇo Gotamo tassa sāvakā ca na upasaṅkamitabbā na daṭṭhābbā”ti. Sopi tathā akāsi. Athassa putto gilāno ahosi, brāhmaṇo dhanakkhayabhayaena bhesajjaṃ na kāresi, roge pana vaḍḍhiteva vejje pakkosivā dassesi. Vejjā tassa sarīraṃ oloketvā “atekiccho”ti taṃ ṇātvā apakkamimsu. Brāhmaṇo “putte abbhantare mate nīharaṇaṃ dukkhaṃ”ti puttaṃ bahidvārakoṭṭhake nipajjāpesi.

Bhagavā rattiyaṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento addasa Maṭṭhakuṇḍalīmāṇavaṃ khīṇāyukaṃ tadaheva cavanadhammaṃ, nirayasaṃvattanikañcassa kammaṃ katokāsaṃ. “Sace paṇāhaṃ tattha gamissāmi, so mayi cittaṃ pasādetvā devaloke nibbattitvā pitaraṃ ālāhane rodamānaṃ upagantvā saṃvejessati, evaṃ so ca tassa pitā ca mama santikaṃ āgamissati, mahājanakāyo sannipatissati tattha mayā dhamme desite mahādhammābhisamayo bhavissati”ti evaṃ pana ṇātvā pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya mahatā bhikkhusaṃghena saddhiṃ Sāvattiyaṃ piṇḍāya pavīṭṭho Maṭṭhakuṇḍalīmāṇavassa pitu gehasaṃpe ṭhatvā chabbaṇṇabuddharaṃsiyo vissajjesi. Tā disvā māṇavo “kimetan”ti ito cito ca vilokento addasa Bhagavantaṃ dantaṃ guttaṃ santindriyaṃ dvattiṃsāya mahāpurisalakkhaṇehi asītiyā anubyañjanehi byāmapabbhāya ketumālāya ca vijjotamānaṃ anupamāya Buddhasiriyā acinteyyena Buddhānubhāvena virocamaṇaṃ. Disvā tassa etadahosi “Buddho nu kho Bhagavā idhānuppatto, yassāyaṃ rūpasampadā attano tejasā sūriyampi abhibhavati kantaḥbhāvena candimaṃ

1. Maṭṭakuṇḍalim (Sī)

upasantabhāvena sabbepi samaṇabrāhmaṇe, upasamena nāma ettheva bhavitabbaṃ, ayameva ca maññe imasmim̐ loke aggapuggalo, mameva ca anukampāya idhānuppatto”ti Buddhārammaṇāya pītiyā nirantaram phūṭasarīro anappakaṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento pasannacitto añjaliṃ paggayha nipajji. Taṃ disvā Bhagavā “alaṃ imassa ettakena¹ saggūpapattiyā”ti pakkāmi.

Sopi taṃ pītisomanassaṃ avijahantova kālaṃ katvā Tāvatisesū dvādasayojanike vimāne nibbatti. Pitā panassa sarīrasakkāraṃ karitvā dutiyadivase paccūsavelāyaṃ ālāhanaṃ gantvā “hā hā² Maṭṭhakuṇḍali, hā hā Maṭṭhakuṇḍali”ti paridevamāno ālāhanaṃ anuparikkamanto rodati. Devaputto attano vibhavasampattim³ oloketvā “kuto nu kho ahaṃ idhāgato kiñca kammaṃ katvā”ti upadhārento attano purimattabhāvaṃ ñatvā tattha ca maraṇakāle Bhagavati pavattitaṃ cittappasādaṃ manoharaṃ añjalikaraṇamattaṃ disvā “aho mahānubhāvā Buddhā Bhagavanto”ti sātisaṃyā Tathāgate sañjātappasādabahuṃmāno “adinnapubbakabrāhmaṇo nu kho kiṃ karoti”ti upadhārento ālāhane rodamānaṃ disvā “ayaṃ mayhaṃ pubbe bhesajjamattampi akatvā idāni niratthakaṃ ālāhane rodati, handa naṃ saṃvejetvā kusale patiṭṭhāpessāmī”ti devalokato āgantvā Maṭṭhakuṇḍalirūpena rodamāno “hā hā² canda, hā hā² sūriyā”ti bāhā paggayha kandanto pitusaṃyā aṭṭhāsi. Atha naṃ brāhmaṇo “Ayaṃ Maṭṭhakuṇḍali āgato”ti cintetvā gāthāya ajjhābhāsi—

1207. “Alaṅkato Maṭṭhakuṇḍali,
Māladhārī haricandanussado.
Bāhā paggayha kandasī,
Vanamajjhe kiṃ dukkhito tuvaṇ”ti.

Tattha **alaṅkatoti** vibhūsito. **Maṭṭhakuṇḍalī**ti sarīrappadesassa aghaṃsanatthaṃ mālālatādayo adassetvā maṭṭhākāreneva⁴ katakuṇḍalo. Atha vā **Maṭṭhakuṇḍalī**ti visuddhakuṇḍalo, tāpetvā jātihiṅgulikāya majjitvā dhovitvā sūkaralomena majjitakuṇḍaloti

1. Ettakaṃ (Sī, I)

3. Vibhavasampadaṃ (Ka)

2. Hā (Sī, I)

4. Maṭṭākāreneva (Sī)

attho. **Māladhārī**ti mālaṃ dhārento, piḷandhitamāloti attho.

Haricandanussadoti rattacandanena sabbaso anulittagatto. **Kinti** pucchāvacanaṃ. **Dukkhitoti** dukkhappatto. **Kim dukkhitoti** vā ekameva padaṃ, kena dukkhena dukkhitoti attho.

Atha naṃ devaputto āha—

1208. “Sovaṇṇamayo pabhassaro,
Uppanno rathapañjaro mama.
Tassa cakkayugaṃ na vindāmi,
Tena dukkhena jahāmi¹ jīvitan”ti.

Atha naṃ brāhmaṇo āha—

1209. “Sovaṇṇamayaṃ maṇimayaṃ,
Lohitakamayaṃ atha rūpiyamayaṃ.
Ācikkha² me bhaddamāṇava,
Cakkayugaṃ paṭipādayāmi te”ti.

Taṃ sutvā māṇavo “ayaṃ puttassa bhesajjaṃ akatvā puttapatirūpakaṃ maṃ disvā rodanto ‘suvaṇṇādimaṃ rathacakkaṃ karomī’ti vadati, hotu niggaṇhissāmi naṃ”ti cintetvā “kīva mahantaṃ me cakkayugaṃ karissasī”ti vatvā “yāva mahantaṃ ākaṇhasī”ti vutte “candimasūriyehi me attho, te me dehī”ti yācanto—

1210. So māṇavo tassa pāvadi,
“Candasūriyā ubhayettha dissare.
Sovaṇṇamayo ratho mama,
Tena cakkayugena sobhatī”ti.

Atha naṃ brāhmaṇo āha—

1211. “Bālo kho tvaṃ asi māṇava,
Yo tvaṃ patthayaṃse apatthiyaṃ.
Maññāmi tvaṃ marissasi,
Na hi tvaṃ lacchasi candasūriye”ti.

1. Jahissaṃ (Sī), jahissāmi (I)

2. Ācikkhatha (I)

Atha naṃ māṇavo “kiṃ pana paññāyamānassatthāya rodanto bālo hoti, udāhu apaññāyamānassā”ti vatvā—

1212. “Gamanāgamanampi dissati,
Vaṇṇadhātu ubhayattha vīthiyā.
Peto¹ kālakato na dissati,
Ko nidha kandataṃ bālyataro”ti.

Taṃ sutvā brāhmaṇo “yuttaṃ esa vadaṭī”ti sallakkhetvā—

1213. “Saccaṃ kho vadesi māṇava,
Ahameva kandataṃ bālyataro.
Candaṃ viya dārako rudam,
Petaṃ kālakatābhipatthayin”ti—

vatvā tassa kathāya² nissoko hutvā māṇavassa thutim karonto imā gāthā abhāsi—

1214. “Ādittaṃ vata maṃ santaṃ, ghatasittaṃva pāvakaṃ.
Vārinā viya osiñcam³, sabbaṃ nibbāpaye daram.

1215. Abbahī⁴ vata me sallam, sokaṃ hadayanissitam.
Yo me sokaparetassa, puttasokaṃ apānudi.

1216. Svāhaṃ abbūlhasallosmi, sītibhūtosmi nibbuto.
Na socāmi na rodāmi, tava sutvāna māṇavā”ti.

1208-10. Tattha **rathapañjaroti** rathūpatthaṃ. **Na vindāmīti** na labhāmi. **Bhaddamāṇavāti** ālapanam. **Paṭipādayāmīti** sampādetvā dadāmi, mā cakkayugābhāvena jīvitaṃ jahīti adhippāyo. **Ubhayettha dissareti** ubhopi ettha candasūriyā ākāse dissanti. **Ya-kāro** padasandhikaro, ubhaye etthāti vā padavibhāgo.

1212. **Gamanāgamananti** divase divase ogamanuggamanavasena candasūriyānaṃ gamanam āgamaṇaṃca dissati. “Gamanogamanan”tipi Pāḷi, uggamanam

1. Peto pana (Sī)

2. Tassā gāthāya (I) 3. Osīñci (Ka)

4. Abbulhi (I)

ogamanañcāti attho. **Vaṇṇadhātū**ti sītibhāvavasiṭṭhā kantabhāvabhāsura, uṇhabhāvavasiṭṭhā tikkhabhāvabhāsura ca vaṇṇanibhā. **Ubhayatthā**ti cande sūriye cāti dvīsupi vaṇṇadhātu dissatīti yojetabbaṃ. **Vīthiyā**ti pavattanavīthiyaṃ ākāse, nāgavīthiyādivīthiyaṃ vā. “Ubhayetthā”tipi pāṭho, ubhaye¹ etthāti padavisandhi. **Bālyataroti** bālataro atisayena bālo.

1213. Imaṃ pana kathaṃ sutvā “alabbhanīyavatthum vatāhaṃ patthetvā kevalaṃ sokagginā ḍayhāmi², kiṃ me niratthakena anayabyasanenā”ti paṭisaṅkhāne aṭṭhāsi. Atha devaputto Maṭṭhakuṇḍalīrūpaṃ paṭisaṃharitvā attano dibbarūpeneva aṭṭhāsi, brāhmaṇo pana taṃ anoloketvā³ māṇavavohāreneva voharanto “**saccaṃ kho vadesi māṇavā**”ti-ādimāha. Tattha **candaṃ viya dārako rudanti** candaṃ abhipatthayaṃ rudanto dārako viyāti attho. **Kālakatābhipatthayinti** kālakataṃ abhipatthayaṃ. “Abhipatthayan”tipi pāṭho.

1214-5. **Ādittanti** sokagginā ādittaṃ. **Nibbāpaye daranti** nibbāpayi darathaṃ sokapariḷāhaṃ. **Abbahīti** uddhari.

Atha brāhmaṇo sokaṃ vinodetvā attano upadesadāyakaṃ dibbarūpena ṭhitaṃ disvā “ko nāma tvan”ti pucchanto—

1217. “Devatā nusi gandhabbo, adu Sakko Purindado.

Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti—

āha. Sopi tassa—

1218. “Yaṇca kandasi yaṇca rodasi,

Puttaṃ āḷhane sayāṃ dahitvā.

Svāhaṃ kusalaṃ karitvā kammaṃ,

Tidasānaṃ sahaḃyataṃ gato”ti—

1. Ubhayā (I)

2. Āḍayhāmi (Sī)

3. Anuviloketvā (Ka)

attānaṃ kathesi. Tattha **yañca kandasī yañca rodasī**ti yaṃ tava puttāṃ
Maṭṭhakuṇḍaliṃ uddissa rodasi, assūni muñcasi.

Atha naṃ brāhmaṇo āha—

1219. “Appaṃ vā bahuṃ vā nāddasāma,
Dānaṃ dadantassa sake agāre.
Uposathakammaṃ vā tādisaṃ,
Kena kammena gatosi devalokaṃ”ti.

Tattha “uposathakammaṃ vā tādisaṃ nāddasāmā”ti yojanā.

Atha naṃ māṇavo āha—

1220. “Ābādhikohaṃ dukkhito gilāno,
Āturarūpomhi sake nivesane.
Buddhaṃ vigatarajaṃ vitiṇṇakaṅkhaṃ,
Addakkhim Sugataṃ anomapaññaṃ.

1221. Svāhaṃ muditamano pasannacitto,
Añjaliṃ akariṃ Tathāgatassa.
Tāhaṃ kusalaṃ karitvāna kammaṃ,
Tidasānaṃ saḥabyataṃ gato”ti.

1220-21. Tattha **ābādhikoti** ābādhasamaṅgī. **Dukkhitoti** teneva
ābādhikabhāvena jātadukkho. **Gilānoti** gilāyamānoti attho. **Āturarūpoti**
dukkhavedanābhitunnakāyo. **Vigatarajanti** vigatarāgādirajaṃ.
Vitiṇṇakaṅkhaṃti sabbaso saṃsayānaṃ samucchinnattā tiṇṇavicikicchaṃ.
Anomapaññaṃti paripuṇṇapaññaṃ, sabbaññaṃti attho. **Akarinti** akāsiṃ.
Tāhanti taṃ ahaṃ.

Evam tasmiṃ kathenteyeva¹ brāhmaṇassa sakalasarīraṃ pītiyā paripūri.
So taṃ pītiṃ pavedento—

1. Kathente kathenteyeva (Sī)

1222. “Acchariyaṃ vata abbhutaṃ vata,
 Añjalikammasa ayamīdiso vipāko.
 Ahampi muditamano pasannacitto,
 Ajjeva Buddhaṃ saraṇaṃ vajāmi”ti—āha.

Tattha anabhiṇhappavattitāya accharaṃ paharituṃ yogganti¹
acchariyaṃ, abhūtapubbatāya **abbhutaṃ**. Ubhayenapi vimhayāvahataṃyeva
 dassetvā² “**ahampi muditamano pasannacitto, ajjeva Buddhaṃ saraṇaṃ**
vajāmi”ti āha.

Atha naṃ devaputto saraṇagamane sīlasamādāne ca niyojento—

1223. “Ajjeva Buddhaṃ saraṇaṃ vajāhi,
 Dhammañca saṃghaṇca pasannacitto.
 Tatheva sikkhāya padāni pañca,
 Akhaṇḍaphullāni samādiyassu.

1224. Pāṇātipātā viramassu khippaṃ,
 Loke adinnaṃ parivajjayassu.
 Amajjapo mā ca³ musā bhaṇāhi,
 Sakena dārena ca hohi tuṭṭho”ti—

gāthādvayamāha.

1223. Tattha **tathevā**ti yathā pasannacitto “Sammāsambuddho
 Bhagavā”ti Buddhaṃ saraṇaṃ vajesi, tatheva “svākkhāto dhammo,
 suppaṭipanno saṃgho”ti pasannacitto dhammañca saṃghaṇca saraṇaṃ
 vajāhi. Yathā vā pasannacitto ratanattayaṃ saraṇaṃ vajesi, tatheva “ayaṃ
 ekaṃsato diṭṭheva dhamme abhisamparāyaṇca hitasukhāvaho”ti
 pasannacitto **sikkhāya** adhisīlasikkhāya **padāni** koṭṭhāsabhūtāni adhicitta-
 adhipaṇṇāsikkhāya vā upāyabhūtāni pañcasīlāni avikopanato ca
 asaṃkilissanato ca **akhaṇḍaphullāni samādiyassu**, samādāya vattassūti attho.

Evam devaputtena saraṇagamane sīlasamādāne ca niyojito brāhmaṇo
 tassa vacanaṃ sirasā sampaṭicchanto—

1. Accharāpaharaṇayogganti (Ka)

2. Dasseti (I)

3. No ca (Ka)

1225. “Atthakāmosi me yakkha, hitakāmosi devate.

Karomi tuyhaṃ vacanaṃ, tvaṃsi ācariyo mama”ti—

gāthaṃ vatvā tattha patiṭṭhahanto—

1226. “Upemi saraṇaṃ Buddhaṃ, dhammañcāpi anuttaraṃ.

Samghaṇca naradevassa, gacchāmi saraṇaṃ ahaṃ.

1227. Pāṇātipātā viramāmi khippaṃ,

Loke adinnaṃ parivajjayāmi.

Amajjapo no ca musā bhaṇāmi,

Sakena dārena ca homi tuṭṭho”ti—

gāthādvayamāha. Tampi suviññeyyameva.

Tato devaputto “kataṃ mayā brāhmaṇassa kattabbayuttakaṃ, idāni sayameva Bhagavantaṃ upasaṅkamissatī”ti tattheva antaradhāyi.

Brāhmaṇopi kho Bhagavati sañjātapasādabahuṃmāno devatāya ca codiyamāno “samaṇaṃ Gotamaṃ upasaṅkamissāmī”ti viharābhimukho gacchati. Taṃ disvā mahājano “ayaṃ brāhmaṇo ettakaṃ kālāṃ Tathāgataṃ anupasaṅkamitvā ajja puttasaṅkamaṃ upasaṅkamati, kīdisī nu kho dhammadesanā bhavissatī”ti taṃ anubandhi.

Brāhmaṇo Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā paṭisanthāraṃ katvā evamāha “sakkā nu kho bho Gotama kiñci dānaṃ adatvā sīlaṃ vā arakkhitvā kevalaṃ tumhesu pasādamattena sagge nibbattitun”ti. “Nanu brāhmaṇa ajja paccūsavelāyaṃ Maṭṭhakuṇḍalinā devaputtena attano devaḷokūpapattikāraṇaṃ tuyhaṃ kathitaṃ”ti Bhagavā avoca. Tasmim̐ khaṇe Maṭṭhakuṇḍalīdevaputto saha vimānena āgantvā dissamānarūpo vimānato oruyha Bhagavantaṃ abhivādetvā añjaliṃ paggayha ekamantaṃ aṭṭhāsī. Atha Bhagavā tassaṃ parisati tena devaputtena katasucaritaṃ kathetvā parisāya cittakallataṃ ñatvā sāmukkaṃsikaṃ dhammadesanaṃ akāsi, desanāpariyosāne devaputto ca brāhmaṇo ca sannipatitaparisa cāti caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayā ahoṣīti.

Maṭṭhakuṇḍalīvimānavañṇanā niṭṭhitā.

10. Serīsakavimānavañṇanā

Suṇoṭha yakkhassa ca vāṇijāna cāti Serīsakavimānaṃ¹. Tassa kā uppatti? Bhagavati parinibbute āyasmā Kumārakassapo pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ Setabyanagaraṃ sampatto tattha Pāyāsirājaññaṃ attano santikaṃ upagataṃ viparītaggāhato vivecetvā sammādaṣṣane patiṭṭhāpesi, so tato paṭṭhāya puññapasuto hutvā samaṇabrāhmaṇānaṃ dānaṃ dento tattha akataparicayatāya asakkaccaṃ dānaṃ datvā aparabhāge kālaṃ katvā Cātumahārājikabhavane suññe Serīsake² vimāne nibbatti.

Atīte kira Kassapassa Bhagavato kāle eko khīṇāsavatto añañatarasmiṃ gāme piṇḍāya caritvā bahigāme devasikaṃ ekasmiṃ padese bhattakiccaṃ akāsi. Taṃ disvā eko gopālako “ayyo sūriyātapena kilamatī”ti pasannacitto catūhi sirīsathambhehi sākhamāṇḍapaṃ katvā adāsi, maṇḍapassa samīpe sirīsaruḁkkaṃ ropesīti ca vadanti. So kālaṃ katvā teneva puññakammena Cātumahārājikesu nibbatti, tassa purimakammasa sūcakaṃ vimānadvāre sirīsavanaṃ nibbatti vaṇṇagandhasampannehi pupphehi sabbakālaṃ upasobhamānaṃ, tena taṃ vimānaṃ “serīsakaṃ”ti paññāyittha. So ca devaputto ekaṃ Buddhantaraṃ devesu ceva manussesu ca saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Yasattherassa catūsu vimalādīsu gihisahāyesu Gavampatī³ nāma hutvā Bhagavato dhammadesanāya arahatte patiṭṭhito pubbāciṇṇavasena taṃ suññavimānaṃ disvā abhiṇhaṃ divāvihāraṃ gacchati.

So aparabhāge Pāyāsīdevaputtaṃ tattha disvā “kosi tvaṃ āvuso”ti pucchitvā tena “ahaṃ bhante Pāyāsirājañño idhūpapaṇṇo”ti vutte “nanu tvaṃ micchādīṭṭhiko viparītaḍḍasano kathamidhūpapaṇṇo”ti āha. Atha naṃ Pāyāsīdevaputto “ayyenaṃhi Kumārakassapaṭṭherena micchāḍḍasano viveceto, puññakiriyaṇaṃ⁴ asakkaccakāritāya pana suññe vimāne nibbatto, sādhu bhante manussalokaṃ gatakāle mama pariṇaṣsa

1. Serissakavimānaṃ (Sī)

3. Gavampatī (Sī)

2. Serissake (Sī)

4. Puññakiriyaṇa (Ka)

ārocetha ‘Pāyāsirājañño asakkaccaṃ dānaṃ datvā suññaṃ
 Serīsakavimānaṃ¹ upapanno, tumhe pana sakkaccaṃ puññaṇi katvā
 tatrūpapattiyaṃ cittaṃ paṇidahathā”ti. Thero tassānukampāya tathā ākāsi.
 Tepi therassa vacanaṃ sutvā tathā cittaṃ paṇidhāya puññaṇi katvā Serīsake
 vimāne nibbattiṃsu. Serīsakadevaputtaṃ pana Vessavaṇamahārājā
 marubhūmiyaṃ chāyūdakarāhite magge maggapaṭipannānaṃ manussānaṃ
 amanussaparipanthamocanattaraṃ maggarakkhakaṃ ṭhapesi.

Atha aparena samayena Aṅgamagadhavāsino vāṇijā sakaṭasahassaṃ
 bhaṇḍassa pūretvā Sindhusovīradesaṃ gacchantā marukanthāre divā
 uṇhabhayena maggaṃ appaṭipajjitvā rattiṃ nakkhattasaññāya maggaṃ
 paṭipajjiṃsu. Te maggamūlha hutvā aññaṃ disaṃ agamaṃsu, tesaṃ antare
 eko upāsako ahosi saddho pasanno sīlasampanno arahattappattiyaṃ
 upanissayasampanno mātāpitūnaṃ upaṭṭhānatthaṃ vaṇijjāya gato. Taṃ
 anuggaṇhanto Serīsakadevaputto saha vimānena attānaṃ dasseti. Dassetvā
 ca pana “kasmā tumhe imaṃ chāyūdakarāhitaṃ vālukākantāraṃ
 paṭipannā”ti pucchi. Te cassa tattha attano āgatappakāraṃ kathesum,
 tadatthadīpanā devaputtassa vāṇijānaṃca vacanapaṭivacanagāthā honti. Ādito
 pana dve gāthā tāsāṃ sambandhadassanattaraṃ dhammasaṅgāhakehi
 ṭhapitā—

1228. “Suṇoṭha yakkhassa ca vāṇijāna ca,
 Samāgamo yattha tadā ahosi.
 Yathā kathaṃ itaritarena cāpi,
 Subhāsitaṃ taṃca suṇātha sabbe.

1229. Yo so ahu rājā Pāyāsi nāma²,
 Bhummaṇaṃ saḥabyagato yasassī.
 So modamānova sake vimāne,
 Amānuso mānuse ajjhabhāsī”ti.

1228-9. Tattha **suṇoṭhā**ti savanāṇattikavacanaṃ. Yaṃ mayāṃ idāni
 bhaṇāma, taṃ suṇoṭhāti. **Yakkhassā**ti devassa. Devo hi manussānaṃ

1. Suññaṃ Serīsakavimāne (Sī)

2. Nāmo (Sī)

ekaccānaṃ devānañca pūjanīyabhāvato “yakkho”ti vuccati. Apica Sakkopi cattāro mahārājānopi Vessavaṇapārisajjāpi purisopi “yakkho”ti vuccati. Tathā hi “atibālhaṃ kho ayaṃ yakkho pamatto viharati, yannūnāhaṃ imaṃ yakkhaṃ saṃvejeyyan”ti-ādīsu¹ Sakko “yakkho”ti vutto. “Cattāro yakkhā khaggahatthā”ti-ādīsu mahārājāno. “Santi hi bhante uḷārā yakkhā Bhagavato appasannā”ti-ādīsu² Vessavaṇapārisajjā. “Ettāvatā yakkhassa suddhī”ti-ādīsu³ puriso. Idha pana Vessavaṇapārisajjo adhippeto. **Vāṇijāna cāti** gāthābandhasukhatthaṃ anuṇāsikalopaṃ katvā vuttaṃ. **Samāgamoti** samodhānaṃ. **Yatthāti** yasmiṃ vaṇṇupathe. **Tadāti** tasmiṃ maggamūlha hutvā gamanakāle. **Itaritarena cāpīti** itarītarañcāpi, idaṃ yathāti iminā yojetabbaṃ. Ayaṃ hettha attho—Serīsakadevaputtassa vāṇijānañca tadā yattha samāgamo ahosi, taṃ suṇoṭha, yathā vāpi tehi aññamaññaṃ subhāsitaṃ sulapitaṃ kathaṃ pavattitaṃ, tañca sabbe ohitacittā suṇāthāti. **Bhummananti** bhummadevānaṃ.

Idāni yakkhassa pucchāgāthāyo honti—

1230. “Vaṅke araṇṇe amanussatṭhāne,
Kantāre appodake appabhakkhe.
Suduggame vaṇṇupathassa majjhe,
Vaṅkambhayā⁴ natṭhamanā manussā.

1231. Nayidha phalā mūlamayā ca santi,
Upādānaṃ natthi kuto’ dha bhakkho.
Aññatra paṃsūhi ca vālukāhi ca,
Tattāhi uṇhāhi ca dāruṇāhi ca.

1232. Ujjaṅgalaṃ tattamivaṃ kapālaṃ,
Anāyasaṃ paralokena tulyaṃ.
Luddānamāvāsamidaṃ purāṇaṃ,
Bhūmippadeso abhisattarūpo.

1. Ma 1. 320 piṭṭhe.

3. Khu 1. 349 piṭṭhe.

2. Di 3. 158 piṭṭhe.

4. Dhaṅkambhayā (Ka)

1233. Atha tumhe kena vaṇṇena,
 Kimāsamānā imaṃ padesaṃ hi.
 Anupaviṭṭhā sahasā samecca,
 Lobhā bhayā atha vā sampamūḷhā”ti.

1230. Tattha **vaṅketi** saṃsayaṭṭhāne. Yattha pavīṭṭhānaṃ “jīvissāma nu kho, marissāma nu kho”ti jīvite saṃsayo hoti, tādisse **araññe**. **Amanussatṭhāneti** amanussānaṃ pisācādīnaṃ saṅcaraṇaṭṭhāne, manussānaṃ vā agocaraṭṭhāne. **Kantāreti** nirudake iriṇe, kaṃ tārenti nayanti etthāti hi kantāro, udakaṃ gahetvā taritabbaṭṭhānaṃ. Tenāha “**appodake**”ti. Appa-saddo hettha abhāvattho “appiccho appanigghoso”ti-ādīsu¹ viya. **Vaṇṇupathassa majjheti** vālukaṅkāntāramajjheti attho. **Vaṅkaṃbhayāti** vaṅkehi bhītā. Vaṅkehi bhayaṃ etesanti “vaṅkabhayā”ti² vattabbe gāthāsukhatthaṃ sānunaṣikaṃ katvā “vaṅkaṃbhayā”ti vuttaṃ. Idaṅca vālukaṅkāntārapavesanato pubbe tesāṃ uppannabhayaṃ sandhāya vuttaṃ. **Natṭhamanāti** maggasaṭṭhānaṃ natṭhamānaṣā, maggamūḷhāti attho. **Manussāti** tesāṃ ālapanāṃ.

1231. **Idhāti** imasmim marukantāre. **Phalāti** ambajambutālanāḷikerādīphalāni na santīti yojanā. **Mūlamayā cāti** mūlāniyeva mūlamayā, vallikandādīni sandhāya vadati. **Upādānaṃ natthīti** kiñcāpi kiñci bhakkhaṃ natthi, upādānaṃ vā indhanaṃ, aggissa indhanamattampi natthi, kuto kena kāraṇena idha marukantāre bhakkho siyāti attho. Yaṃ pana atthi tattha, taṃ dassetuṃ “**aññatra paṃsūhi**”ti-ādi vuttaṃ.

1232. **Ujjaṅgalanti** jaṅgalaṃ vuccati lūkhadhūsaro anudako bhūmippadeso, taṃ pana ṭhānaṃ jaṅgalatopi ukkaṃsena jaṅgalanti āha “ujjaṅgalan”ti. Tenāha “**tattamivaṃ kapālan**”ti, tattaṃ ayokaṇṇasādisanti attho. Gāthāsukhatthaṃ cettha sānunaṣikaṃ katvā vuttaṃ, tattamiva-icceva daṭṭhabbaṃ. **Anāyāsanti** natthi ettha āyo sukhanti anāyaṃ, tato eva jīvitam

1. Am 3. 54; Vi 4. 505 piṭṭhesu.

2. Dhaṅkaṃbhayāti dhaṅkehi bhītā, dhaṅkehi kākehi bhayaṃ etesanti dhaṅkabhayāti (Ka)

sīyati vināsetūti anāyasaṃ. Atha vā na āyasanti¹ anāyasaṃ. **Paralokenāti** narakena tulyaṃ. Narakaṃ hi sattānaṃ ekantānatthatāya parabhūto paṭisattubhūto lokoti visesato “paraloko”ti vuccati, samantato ayomayattā āyasañca, idaṃ pana tadabhāvato anāyasaṃ, mahato dukkhassa uppattiṭṭhānatāya paralokasadisanti dasseti, “anassayan”ti ca keci paṭhanti, sukhassa appatiṭṭhānabhūtanti attho. **Luddānamāvāsamidaṃ purāṇanti** idaṃ ṭhānaṃ cirakālato paṭṭhāya luddānaṃ dāruṇānaṃ pisācādīnaṃ āvāsabhūtaṃ. **Abhisattarūpoti** “evaṃ lūkho ghorākāro hotū”ti porāṇehi isihi sapitasadiso, dinnasapo viyāti attho.

1233. **Kena vaṇṇenāti** kena kāraṇena. **Kimāsamānāti** kiṃ paccāsīsantā². **Hīti** nipātamattaṃ. “Padesampī”ti ca paṭhanti, imampi nāma padesanti attho. **Sahasā sameccāti** sahasā ādīnavānisaṃse avicāretvā samavāyena **anupaviṭṭhā** sappaviṭṭhā. **Lobhā bhayā atha vā** kenaci anattakāmena palobhitā³ lobhato kenaci amanussādīnā⁴ paripātītā bhayā vā. Atha vā **sampamūḷhāti** maggavippaṇaṭṭhā imaṃ padesaṃ anupaviṭṭhāti yojanā.

Idāni vāṇijā āhaṃsu—

1234. “Magadhesu Aṅgesu ca satthavāhā,
 Āropayitvā paṇiyaṃ puthuttaṃ.
 Te yāmase Sindhusovīrabhūmiṃ,
 Dhanatthikā uddayaṃ patthayānā.

1235. Divā pipāsaṃ’ nadhivāsayaṇā,
 Yoggānukampañca samekkhamānā.
 Etena vegena āyāma sabbe,
 Rattiṃ maggaṃ paṭipannā vikāle.

1. Na āyusanti (Sī)

3. Patāritā (Sī, I)

2. Paccāsīm santā (Sī, I)

4. Amanussādīhi (Ka)

1236. Te duppayātā aparaddhamaggā,
Andhākulā vippanaṭṭhā araṇṇe.
Suduggame vaṇṇupathassa majjhe,
Disaṃ na jānāma pamūlhacittā.

1237. Idañca disvāna adiṭṭhapubbaṃ,
Vimānasetṭhañca tavañca yakkha.
Tatuttariṃ jīvitamāsamānā,
Disvā patītā sumanā udaggā”ti.

1234. Tattha **Magadhesu Aṅgesu ca satthavāhāti** Magadharatṭhe ca Aṅgaratṭhe ca jātā saṃvaḍḍhā taṃnivāsino satthe satthassa ca vāhanakā satthakā ceva satthasāmikā ca. **Paṇiyanti** bhaṇḍaṃ. **Teti** te mayaṃ. **Yāmaseti** gacchāma. **Sindhusovīrabhūminti** Sindhudesāṃ Sovīradesaṇca. **Uddayanti** ānisaṃsaṃ atirekalābhaṃ.

1235. **Anadhivāsayantāti** adhivāsetuṃ asakkontā. **Yoggānukampanti** goṇādīnaṃ sattānaṃ anuggahaṃ. **Etena vegenāti** iminā javena, yena tava¹ dassanato pubbe āyāma āgatamha. **Rattiṃ maggaṃ paṭipannāti** rattiyaṃ maggaṃ paṭipannā. **Vikāleti** akāle avelāyaṃ.

1236. **Duppayātāti** duṭṭhu payātā apathe gatā, tato eva **aparaddhamaggā**. **Andhākulāti** andhā viya ākulā, maggajānanasamatthassa paññācakkhuno abhāvena andhā, tato eva ākulā, **vippanaṭṭhā** ca maggasammūḷhatāya. **Disanti** gantabbadisāṃ, yassaṃ disāyaṃ Sindhusovīradeso, taṃ disaṃ. **Pamūlhacittāti** disāsaṃsayasumūlhacittā².

1237. **Tavañcāti** tuvañca. **Yakkhāti** ālapanāṃ. **Tatuttariṃ jīvitamāsamānāti** yo “ito paraṃ amhākaṃ jīvitam natthi”ti jīvitasāmsayo uppanno, idāni tato uttarimpi jīvitam āsīsaṃtā. **Disvāti** dassanahetu. **Patītāti** pahaṭṭhā. **Sumanāti** somanassappattā. **Udaggāti** udaggāya pītiyā³ udaggacittā.

1. Tvaṃ (I)

2. Satipamūlhacittā (Ka)

3. Odaggiyapītiyā (Sī)

Evam vāṇijehi attano pavattiyā pakāsītāya puna devaputto dvīhi gāthāhi pucchi—

1238. “Pāraṃ samuddassa imaṇca¹ vaṇṇum,
Vettācaram saṅkupathaṇca maggaṃ.
Nadiyo pana pabbatānaṇca duggā,
Puthuddisā gacchatha bhogaḥetu.

1239. Pakkhandiyāna vijitaṃ paresaṃ,
Verajjake mānuse pekkhamānā.
Yaṃ vo sutam vā atha vāpi diṭṭham,
Accherakaṃ taṃ vo suṇoma tātā”ti.

Tassattho—**pāraṃ samuddassāti** samuddassa paratīraṃ **imaṇca** īdisaṃ **vaṇṇum** vaṇṇupathaṃ vettalatā bandhitvā ācaritabbato **vettācaram maggaṃ**, saṅkuke khāṇuke koṭṭetvā gantabbato **saṅkupatham** maggaṃ, **nadiyo pana** candabhāgādikā **pabbatānaṇca** visamappadesāti evaṃ **duggā puthuddisā** bhoganimittam **gacchatha**, evaṃ gacchantā ca **pakkhandiyāna** pakkhanditvā anupavisitvā **paresaṃ** rājūnaṃ **vijitaṃ** tattha **verajjake** videsavāsike **manusse pekkhamānā** gacchatha, evaṃbhūtehi **vo** tumhehi **yaṃ sutam vā** **atha vā diṭṭham** vā **accherakaṃ** acchariyaṃ, **taṃ vo** santike **tātā** vāṇijā **suṇomāti** attano vimānassa acchariyabhāvaṃ tehi kathāpetukāmo pucchati.

Evam devaputtena puṭṭhā vāṇijā āhaṃsu—

1240. “Itopi accherataram kumāra,
Na no sutam vā atha vāpi diṭṭham.
Atītamānusakameva sabbaṃ,
Disvā na tappāma anomavaṇṇam.

1241. Vehāyasaṃ pokkharaṇṇo savanti,
Pahūtamalyā bahupuṇḍarīkā.
Dumā cime niccaphalūpapannā,
Atīva gandhā surabhiṃ pavāyanti.

1242. Veḷūriyathambhā satamussitāse,
 Silāpavāḷassa ca āyataṃsā.
 Masāragallā sahalohitaṅgā,
 Thambhā ime jotirasāmayāse.
1243. Sahassathambhaṃ atulānubhāvaṃ,
 Tesū'pari sādhumidaṃ vimānaṃ.
 Ratanantaraṃ kañcanavedimissaṃ,
 Tapanīyapaṭṭhehi ca sādhuçhannaṃ.
1244. Jambonaduttattamidaṃ sumaṭṭho,
 Pāsādasopānaphalūpapanno.
 Daḷho ca vaggu ca susaṅgato ca¹,
 Atīva nijjhānakhamo manuñño.
1245. Ratanantarasmim̐ bahu-annapānaṃ,
 Parivārito accharāsaṅgaṇena.
 Muraḷa-ālambaratūriyaghuṭṭho,
 Abhivanditosi thutivandanāya.
1246. So modasi nāriḅaṇappabodhano,
 Vimānapāsādavare manorame.
 Acintiyo sabbaguṇūpapanno,
 Rājā yathā Vessavaṇo naḷiṇyā.
1247. Devo nu āsi udavāsi yakkho,
 Udāhu Devindo manussabhūto.
 Pucchanti taṃ vāṇijā satthavāhā,
 Ācikkha ko nāma tuvaṃsi yakkho'ti.

1. Vaggu sumukho susaṅgato (Si)

1240-2. Tattha **kumārā**ti paṭhamavaye t̥hitattā devaputtam̐ ālapati. **Sabbanti** devaputtam̐ tassa vimānapaṭibaddhañca sandhāya vadati. **Pokkharaññoti** pokkharañiyo. **Satamussitāseti** sataratanubbedhā. **Silāpavālassāti** silāya pavālassa ca, silāmayā¹ pavālamayāti attho. **Āyatamsāti** dīghamsā. Atha vā āyatā hutvā aṭṭhasoḷasadvattimsādi-amsavanto.

1243. **Tesū'parīti** tesam̐ thambhānam̐ upari. **Sādhumidanti** sundaram̐ idam̐ tava vimānam̐. **Ratanantaranti** ratanantaravantam̐, bhittithambhasopānādīsū nānāvidhehi aññehi ratanehi yuttam̐. **Kañcanavedimissanti** suvaṇṇamayāya vedikāya sahitaṃ parikkhitaṃ. **Tapanīyapaṭṭhehi ca sādhu**channanti tapanīyamayehi anekaratanamayehi ca chadanehi tattha tattha suṭṭhu chāditaṃ.

1244. **Jambonaduttattamidanti** idam̐ tava vimānam̐ yebhuyyena uttattajambunadabhāsuraṃ. **Sumaṭṭho pāsādasopānaphalūpapannoti** tassa ca so so padeso sumaṭṭho suṭṭhu majjito, tehi tehi anantarapāsādehi sopānavisesehi ramaṇīyehi phalakehi ca yutto. **Dalhoti** thiro. **Vaggūti** abhirūpo samuggato². **Susaṅgatoti** suṭṭhu saṅgatāvayavo aññamaññānurūpapāsādāvayavo. **Atīva nijjhānakhamoti** pabhassarabhāvepi ativiya olokanakkhamo. **Manuññoti** manoramo.

1245. **Ratanantarasminti** ratanamaye, ratanabhūte vā sārabhūte vimānassa abbhantare. **Bahu-annapānanti** pesalam̐ pahūtam̐ annaṃca pānaṃca vijjati, upalabbhatīti adhippāyo. **Muraja-ālambaratūriyaghuṭṭhoti** mudiṅgānam̐ ālambarānam̐ avasiṭṭhatūriyānaṃca saddehi niccaghosito. **Abhivanditosīti** namassito, thomito vā asi. Tenāha “**thutivandanāyā**”ti.

1246. **Acintiyoti** acinteyyānubhāvo. **Naḷinyāti** evaṃnāmake kīḷanaṭṭhāne yathā Vessavaṇo mahārājā, evaṃ tvaṃ modasīti yojanā³.

1. Phalikasilāmayā (Sī, I)

2. Sumukho (Sī)

3. Dasseti (Sī)

1247. **Āsīti** asi bhavasi. **Devindoti** Sakko devarājā. **Manussabhūtoti** manussesu bhūto manussajātiko. **Yakkhoti** devādibhāvaṃ pucchitvāpi yakkhabhāvaṃ āsaṅkantā vadanti.

Idāni so devaputto attānaṃ jānāpento—

1248. “Serīsako nāma ahamhi¹ yakkho,
Kantāriyo vaṇṇupathamhi gutto.
Imaṃ padesaṃ abhipālayāmi,
Vacanakaro Vessavaṇassa rañño”ti—

āha. Tattha **ahamhi yakkhoti** ahaṃ yakkho amhi. **Kantāriyoti** ārakkhaṇatthaṃ kantāre niyutto. **Guttoti** gopako. Tenāha “**abhipālayāmi**”ti.

Idāni vāṇijā tassa kammādīni pucchantā āhaṃsu—

1249. “Adhiccaladdhaṃ pariṇāmajaṃ te,
Sayamkataṃ udāhu devehi dinnam.
Pucchanti taṃ vāṇijā satthavāhā,
Kathaṃ tayā laddhamidaṃ manuññaṃ”ti.

Tattha **adhiccaladdhanti** adhiccasamuppattikaṃ, yadicchakaṃ laddhanti attho. **Pariṇāmajaṃ** teti niyatisaṅgatibhāvaparīṇataṃ, kālaparīṇataṃ vā. **Sayamkatanti** tayā sayameva kataṃ, deviddhiyā tayā sayameva nibbattitanti attho. **Udāhu devehi dinnanti** tayā ārādhitehi devehi pasādavasena nissatṭhaṃ.

Idāni devaputto caturopi pakāre paṭikkhipitvā puññaṃeva apadisanto—

1250. “Nādhiccaladdhaṃ na pariṇāmajaṃ me,
Na sayamkataṃ na hi devehi dinnam.
Sakehi kammehi apāpakehi,
Puññehi me laddhamidaṃ manuññaṃ”ti—

gāthamāha.

Taṃ sutvā vāṇijā puna “nādhiccaladdhan”ti gāthāyaṃ puññādhikameva
te caturo pakāre āropetvā puññassa ca sarūpaṃ pucchimsu—

1251. “Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
Pucchanti taṃ vāṇijā satthavāhā,
Kathaṃ tayā laddhamidaṃ vimānaṃ”ti.

Tattha **vatanti** vatasamādānaṃ. **Brahmacariyanti** seṭṭhacariyaṃ.

Puna devaputto te paṭikkhipitvā attānaṃ yathūpacitaṃ puññaṃ
dassento—

1252. “Mamaṃ pāyāsīti ahu samañña,
Rajjaṃ yadā kārayiṃ Kosalānaṃ.
Natthikadiṭṭhi kadariyo pāpadhammo,
Ucchedavādī ca tadā ahosiṃ.

1253. Samaṇo ca kho āsi Kumārakassapo,
Bahussuto cittakathā uḷāro.
So me tadā dhammakathaṃ abhāsi¹,
Diṭṭhivisūkāni vinodayī me.

1254. Tāhaṃ tassa² dhammakathaṃ suṇitvā,
Upāsakattaṃ paṭivedayissaṃ.
Paṇātipātā virato ahosiṃ,
Loke adinnaṃ parivajjayissaṃ.
Amajjapo no ca musā abhāṇiṃ,
Sakena dārena ca ahosiṃ tuṭṭho.

1. Akāsi (Sī)

2. Tāhaṃ (Ka)

1255. Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
 Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Teheva kammehi apāpakehi,
 Puññehi me laddhamidaṃ vimānan”ti—

āha. Taṃ suviññeyyameva.

Atha vāṇijā devaputtaṃ vimānañcasa paccakkhato disvā kammaphalaṃ
 saddahitvā attano kammaphale saddhaṃ pavedentā—

1256. “Saccaṃ kirāhaṃsu narā sapaññā,
 Anaññathā vacanaṃ paṇḍitānaṃ.
 Yahim yahim gacchati puññakammo,
 Tahim tahim modati kāmakāmī.

1257. Yahim yahim sokapariddavo ca,
 Vadho ca bandho ca parikkilesa.
 Tahim tahim gacchati pāpakammo,
 Na muccati duggatiyā kadācī”ti—

gāthādvayaṃ avocum. Tattha **sokapariddavoti** soko ca paridevo¹ ca.

Parikkilesoti vuttā anattahuppatti.

Evam tesu kathentesuyeva vimānadvāre sirīsarukkhato paripākena
 muttabandhanā paripakkā sipāṭikā pati, tena devaputto saparijano
 domanassappatto ahosi. Taṃ disvā vāṇijā—

1258. “Sammūḷharūpova jano ahosi,
 Asmiṃ muhutte kalalīkatova.
 Janassimassa tuyhañca kumāra,
 Appaccayo kena nu kho ahosī”ti—

gāthamāhaṃsu. Tattha **sammūḷharūpovāti** sokavasena sabbaso
 mūḷhasabhāvo viya. **Janoti** devajano. **Asmiṃ muhutteti** imasmiṃ

muhuttamatte. **Kalalīkatoti** kalalaṃ viya kato, kalalanissita-udakībhūto viya āviloti adhippāyo. **Janassimassa tuyhañcāti** imassa tava parijanassa tuyhañca. **Appaccayoti** domanassaṃ.

Taṃ sutvā devaputto—

1259. “Ime ca sirīsavanā¹ tātā,
Dibbā gandhā surabhī sampavanti.
Te sampavāyanti imaṃ vimānaṃ,
Divā ca ratto ca tamaṃ nihantvā.

1260. Imesañca kho vassasataccayena,
Sipāṭikā phalati ekamekā.
Mānussakaṃ vassasataṃ atītaṃ,
Yadagge kāyamhi idhūpapanno.

1261. Disvānaṃ vassasatāni pañca,
Asmiṃ vimāne ṭhatvāna tātā.
Āyukkhayā puññakkhayā cavissaṃ,
Teneva sokena pamucchitosmī”ti²—āha.

1259. Tattha **sirīsavanā**ti sirīsavipinato³. **Tātā**ti vāṇije ālapati. Ime tumhākaṃ mayhañca paccakkhabhūtā **dibbā gandhā surabhī** ativiya sugandhāyeva samantato **pavanti** pavāyanti, te dibbā gandhā evaṃ vāyanta **imaṃ vimānaṃ sampavāyanti** sammadeva gāhāpenti, na kevalaṃ sampavāyaneva, atha kho attano pabhāya tamampi nihanti. Tenāha “**divā ca ratto ca tamaṃ nihantvā**”ti.

1260-61. **Imesanti** sirīsānaṃ. **Sipāṭikā**ti phalakuṭṭhikā. **Phalatī**ti paccitvā vaṇṇato muccati, puṭabhedam vā patvā sissati. **Mānussakaṃ vassasataṃ atītanti** yasmā vassasatassa accayena imassa sirīsassa sipāṭikā phalati, ayañca phalikā, tasmā mayhaṃ mānussakaṃ vassasataṃ atītaṃ, **yadagge** yato paṭṭhāya **kāyamhi idha** imasmiṃ devanikāye

1. Ime sirīsūpavanā ca (Sī)

2. Samucchitosmīti (I)

3. Sirīsūpavanāti sirīsūpavanato (Sī)

upapanno nibbatto. Mayhañca devagaṇanāya pañca vassasatāni āyu, tasmā khīyati me āyūti sokavasena sampamūḷhoti dasseti. Tenāha “**disvānaḥam vassasatāni pañca -pa- teneva sokena pamucchitosmī**”ti.

Atha naṃ vāṇijā samassāsenta—

1262. “Kathaṃ nu soceyya tathāvidho so,
Laddhā vimānaṃ atulaṃ cirāya.
Ye cāpi kho ittaramupapannā,
Te nūna soceyyuṃ parittapuñña”ti—

āhaṃsu. Tattha yādisehi appāyukehi¹ maraṇaṃ paṭicca socitabbaṃ siyā, tādiso pana evaṃ dībbānubhāvasampanno navutivassasatasahassāyuko kathaṃ nu soceyya, na socitabbamevāti adhippāyo.

Devaputto tattakeneva samassāsetvā tesaṃ vacanaṃ sampaṭicchanto tesañca upadesaṃ dento²—

1263. “Anucchaviṃ ovadiyañca metaṃ,
Yaṃ maṃ tumhe peyyavācaṃ vadetha.
Tumhe ca kho tātā mayānuguttā,
Yenicchakaṃ tena paletha sotthin”ti—

gāthamāha. Tattha **anucchavinti** anucchavikaṃ, tumhākameva taṃ yuttarūpaṃ. **Ovadiyañca metanti** me mayhaṃ tumhehi ovadiyaṃ ovādavasena vattabbametaṃ. **Yaṃ** yasmā **maṃ** mayhaṃ **tumhe** “kathaṃ nu soceyyan”ti-ādinā **peyyavācaṃ** piyavacanaṃ **vadetha**, yaṃ vā peyyavācāya vadaṇaṃ kathanāṃ, taṃ tumhākameva anucchavikanti yojanā. Atha vā yaṃ yasmā tumhe peyyavācaṃ vadetha, tasmā anucchavikaṃ ovadiyañca ovaditabbaṃ ovādānurūpaṃ kātabbañca me mayā kataṃ, kiṃ pana tanti āha “**tumhe ca kho tātā**”ti-ādi. Tattha **mayānuguttā**ti imasmim āmanussapariggahe marukantāre yāva kantārātikkamā mayā anuguttā rakkhitā **yenicchakaṃ** yathārucitena **sotthin** khemena **paletha** gacchathāti attho.

Atha vāṇijā kataññubhāvaṃ pakāsenta—

1. Appapuññehi (I)

2. Upadesento (Sī, I)

1264. “Gantvā mayam Sindhusevārabhūmim,
 Dhanatthikā uddayam patthayānā.
 Yathāpayogā paripuṇṇacāgā,
 Kāhāma serīsamaham¹ uḷāranti—

gāthamāham. Tattha **yathāpayogā**ti idāni katapaṭiññānurūpapayogā.

Paripuṇṇacā gāti samattacāgā, uḷārassa mahassa pariyattapariccāgā. **Mahanti** ussavapūjam.

Puna devaputto mahakaraṇam paṭikkhipanto kattabbesu ca te niyojento—

1265. “Mā ceva serīsamaham akattha,
 Sabbañca vo bhavissati yam vadetha.
 Pāpāni kammāni vivaḷḷayātha,
 Dhammānuyogañca adhiṭṭhahāthā”ti—

gāthamāha. Tattha **yam vadethā**ti yam tumhe khemena Sindhusevāradesapattim tattha ca vipulam uddayam lābham paccāsīsantā “gantvā mayam”ti-ādini vadatha, **sabba** tam **vo** tumhākam tatheva bhavissati, tattha nikkāṅkhā hotha, tumhe pana ito paṭṭhāya **pāpāni kammāni** pāṇātipātādini **vivaḷḷayātha** parivaḷḷetha. **Dhammānuyoganti** dānādikusalahammassa anuyuñjanam. **Adhiṭṭhahāthā**ti anusikkhatha idam Serīsakamahanti dasseti.

Yam pana upāsakam anuggaṇhanto tesam rakkhāvaraṇam kātukāmo ahosi, tassa guṇam kittetvā tam tesam uddisanto imā gāthāyo āha—

1266. “Upāsako atthi imamhi saṅghe,
 Bahussuto sīlavatūpapanno.
 Saddho ca cāgī ca supesalo ca,
 Vicakkhaṇo santusito mutimā.

1267. Sañjānamāno na musā bhaṇeyya,
 Parūpaghātāya na cetayeyya.
 Vebhūtikaṃ pesuṇaṃ¹ no kareyya,
 Saṇhañca vācaṃ sakhilaṃ bhaṇeyya.
1268. Sagāravo sappatisso vinīto,
 Apāpako adhisīle visuddho.
 So mātaraṃ pitarañcāpi jantu,
 Dhammena poseti ariyavutti.
1269. Maññe so mātāpitūnaṃ kāraṇā,
 Bhogāni pariyesati na attahetu.
 Mātāpitūnañca yo accayena,
 Nekkhammapoṇo carissati brahmacariyaṃ.
1270. Ujū avaṅko asaṭho amāyo,
 Na lesakappena ca vohareyya.
 So tādiso sukatakammakārī,
 Dhamme ṭhito kinti labhetha dukkhaṃ.
1271. Taṃkāraṇā pātukatomihi attanā,
 Tasmā dhammaṃ passatha vāṇijāse.
 Aññatra teniha bhasmī bhavetha,
 Andhākulā vippanaṭṭhā araṇṇe.
 Taṃ khippamānena lahuṃ parena,
 Sukho have sappurisena saṅgamo”ti.

1266. Tattha **saṃ**gheti sattasamūhe. **Vicakkha**ṇoti tattha tattha kattabbatāya kusalo. **Santusit**oti santuṭṭho. **Mutīmā**ti kammassakatañāṇādinā idhalokaparalokahitānaṃ munanato mutimā.

1267. **Sañjānamāno na musā bhaṇeyy**āti sampajānamusā na bhāseyya. **Vebhūtika**ṇi sahitānaṃ vinābhāvakaraṇato “vebhūtikan”ti laddhanāmaṃ pisuṇaṃ **no kareyya** na vadeyya.

1268. **Sappatissoti** patissayogaruṭṭhānīyesu nivātavuttikattā soraccaṃ, saha patissenāti sappatisso. **Adhisīleti** upāsakena rakkhitabba-adhisīlasikkhāya. **Ariyavuttīti** parisuddhavutti.

1269. **Nekkhammapoṇoti** nibbānaninno. **Carissati brahmacariyanti** pabbajjāṃ sāsana-brahmacariyaṃ carissati.

1270. **Lesakappenāti** kappiyalesena. **Na ca vohareyyāti** māyāsāṭṭheyyavasena vacanaṃ na nicchāreyya. **Dhamme ʈhito kinti labhetha dukkhanti** evaṃ vuttanayena dhamme ʈhito dhammacārī samacārī kinti kena pakārena dukkhaṃ labhetha pāpuṇeyya.

1271. **Taṃkāraṇāti** tannimittāṃ tassa upāsakassa hetu. **Pātukatomhi attanāti** sayameva tumhākaṃ ahaṃ pāturaḥosiṃ. “Attānaṃ”tipi pāṭho, mama attānaṃ tumhākaṃ pātvākāsinti attho. **Tasmāti** yasmā ahaṃ dhammaṃ apacāyamāno taṃ rakkhanto tumhepi rakkhāmi, tasmā **dhammaṃ passatha** dhammameva caritabbaṃ katvā oloketha. **Aññatra teniha bhasmī bhavethāti** tena upāsakena vinā ce āgatā, imasmiṃ marukantāre anāthā appaṭisaraṇā bhasmabhāvaṃ gaccheyyātha. **Khippamānenāti** evaṃ khippantena vambhantena¹ pīlantena. **Lahunti** sukaraṃ. **Parenāti** adhikaṃ, aññena vā. Tasmā **sukho have sappurisenā saṅgamoti**. So hi khantisoraḥce nivīṭṭho kenaci kiñci vuttopi na paṭippharatīti adhippāyo.

Evaṃ sāmaññato kittitaṃ sarūpato ñātukāmā vāṇijā—

1272. “Kiṃ nāma so kiñca karoti kammaṃ,
Kiṃ nāmadheyyaṃ kiṃ pana tassa gottāṃ.
Mayampi naṃ daṭṭhukāmamha yakkha,
Yassānukampāya idhāgatosi.
Lābhā hi tassa yassa tuvaṃ pihesī”ti—

gāthamāhaṃsu. Tattha **kiṃ nāma soti** nāmato so jantu satto ko nāma. **Kiñca karoti kammanti** kasivaṇijjādīsū kīdisaṃ kammaṃ karoti.

1. Vambhantena (I)

kiṃ nāmadheyyanti mātāpitūhi kataṃ pana “Tisso phusso”ti-ādīsu tassa kiṃ nāmadheyyaṃ, “Bhaggavo Bhāradvājo”ti-ādīsu kiṃ vā tassa gottaṃ. **Yassa tuvaṃ pihesīti** yaṃ tuvaṃ piyāyasi.

Idāni devaputto taṃ nāmagottādivasena dassento—

1273. “Yo kappako sambhavanāmadheyyo,
Upāsako kocchaphalūpajīvī.
Jānātha naṃ tumhākaṃ pesiyo so,
Mā kho naṃ hīlittha supesalo so”ti—

āha. Tattha **kappakoti** nhāpito. **Sambhavanāmadheyyoti** sambhavoti evaṃnāmo. **Kocchaphalūpajīvīti** kocchañca phalañca upanissāya jīvanako. Tattha kocchaṃ nāma ālakādisaṇṭhāpanatthaṃ kesādīnaṃ ullikhanasādhanaṃ. **Pesiyo**ti pesanakārako veyyāvaccakaro.

Idāni vāṇijā taṃ sañjānitvā āhaṃsu—

1274. “Jānāmase yaṃ tvaṃ pavadesi¹ yakkha,
Na kho naṃ jānāma sa edisoti.
Mayampi naṃ pūjayissāma yakkha,
Sutvāna tuyhaṃ vacanaṃ uḷāraṇ”ti.

Tattha **jānāmaseti** yaṃ tvaṃ vadesi, taṃ mayaṃ sarūpato jānāma. **Edisoti** guṇato pana yathā tayā kittitaṃ, evaṃ edisoti taṃ na kho jānāma, yathā taṃ aviddasunoti adhippāyo.

Idāni devaputto te attano vimānaṃ āropetvā anusāsanatthaṃ—

1275. “Ye keci imasmiṃ satthe manussā,
Daharā mahantā athavāpi majjhimā.
Sabbeva te ālambantu vimānaṃ,
Passantu puññānaṃ phalaṃ kadariyā”ti—

gāthamāha. Tattha **mahantā**ti vuḍḍhā. **Ālambantū**ti ārohanu. **Kadariyā**ti maccharino adānasīlā.

Idāni pariyosāne cha gāthā dhammasaṅgāhakehi vuttā—

1276. “Te tattha sabbeva ahaṃ pureti,
Taṃ kappakaṃ tattha purakkhatvā¹.
Sabbeva te ālambiṃsu vimānaṃ,
Masakkasāraṃ viya Vāsavassa.

1277. Te tattha sabbeva ahaṃ pureti,
Upāsakattaṃ paṭivedayiṃsu.
Paṇātipātā viratā ahesuṃ,
Loke adinnaṃ parivajjayiṃsu.
Amajjapā no ca musā bhaṇiṃsu,
Sakena dārena ca ahesuṃ tuṭṭhā.

1278. Te tattha sabbeva ahaṃ pureti,
Upāsakattaṃ paṭivedayitvā.
Pakkāmi sattho anumodamāno,
Yakkhiddhiyā anumato punappunaṃ.

1279. Gantvāna te Sindhusovīrabhūmiṃ,
Dhanatthikā uddayaṃ² patthayānā.
Yathāpayogā paripuṇṇalābhā,
Paccāgamuṃ Pāṭaliputtamakkhataṃ.

1280. Gantvāna te saṅgharaṃ sotthivanto,
Puttchi dārehi samaṅgibhūtā.
Ānandī vittā sumanā patītā,
Akāṃsu serīsamahaṃ uḷāraṃ.
Serīsakaṃ te pariveṇaṃ māpayiṃsu.

1. Purakkhipitvā (Sī)

2. Udaya (I)

1281. Etādisā sappurisāna sevanā,
 Mahatthikā dhammaguṇāna sevanā.
 Ekassa atthāya upāsakassa,
 Sabbeva sattā sukhitā¹ ahesun”ti.

1276. Tattha **aham** pureti aham purimaṃ aham purimanti
 ahamahamkarāti² attho. “**Te tattha sabbevā**”ti vatvā puna “**sabbeva te**”ti
 vacanaṃ “sabbeva te yathā vimānassa āruhane ussukkajātā ahesuṃ, tathā
 sabbeva taṃ āruhiṃsu, na kassaci āruhane antarāyo ahoṣī”ti dassanattham
 vuttaṃ. **Masakkasāraṃ viya Vāsavassāti** “masakkasāraṃ”ti ca
 Tāvatiṃsabhavanaṃ vuccati, sabbaṃ vā devabhavanaṃ, idha pana
 Sakkabhavanaṃ veditabbaṃ. Tenāha “masakkasāraṃ viya Vāsavassā”ti.

1277-8. Atha te vāṇijā vimānaṃ passivā pasannacittā tassa
 devaputtassa ovāde ṭhatvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāya tassa ānubhāvena
 sotthinā icchitaṃ desaṃ agamaṃsu. Tena vuttaṃ “**te tattha sabbevā**”ti-ādi.
 Tattha anumato pakkāmi sattho yakkhiddhiyā punappunaṃ anumodamānoti
 yojanā. Kena pana anumatoti? Yakkhenāti pakaṭoyamattho.

1279. **Yathāpayogāti** yathā-ajjhāsayaṃ katapayogā. **Paripuṇṇalābhāti**
 samiddhalābhā. **Akkhatanti** anupaddutaṃ Pāṭaliputtaṃ. **Akkhatanti** vā
 anābādhaṃ anuppīlaṃ, anantarāyenāti attho.

1280. **Samgharanti** sakaṃ gehaṃ. **Sotthivantoti** sotthibhāvena yuttā
 khemino. **Ānandīti**-ādīhi catūhi padehi somanassitabhāvameva vadati.
Serīsakaṃ te pariveṇaṃ māpayiṃsūti kataññutāya ṭhatvā
 paṭissavamocanattaṃca devaputtassa nāmena Serīsakaṃ nāma
 paricchadavasena veṇiyato pekkhitabbato pariveṇaṃ
 pāsādakūṭāgārarattiṭṭhānādisampannaṃ pākāraparikkhittaṃ
 dvārakoṭṭhakayuttaṃ āvāsaṃ akaṃsu.

1. Sukhino (I)

2. Ahamkarāti (Ka)

1281. **Etādisāti** edisī, evaṃ anattapaṭibāhinī atthasādhikā ca.
Mahatthikāti mahāpayojanā mahānisamsā. **Dhammaguṇānanti**
 aviparītaguṇānaṃ. **Ekassa** sattassa hitatthaṃ **sabbeva sattā** sabbe eva te
 satthapariyāpannā sattā **sukhitā**¹ sukhappattā khemappattā **ahesuṃ**.

Sambhavo pana upāsako Pāyāsissa devaputtassa tesaṃ vāṇijānaṃ
 vacanapaṭivacanavasena pavattaṃ gāthābandhaṃ sutaniyāmeneva uggahetvā
 therānaṃ ārocesi. Pāyāsīdevaputto āyasmato Sambhavattherassa kathesīti
 apare. Taṃ Yasattherappamukhā mahātherā dutiyasaṅgītiyaṃ saṅghaṃ
 āropesuṃ. Sambhavo pana upāsako mātāpitūnaṃ accayena pabbajitvā
 arahatte paṭiṭṭhāsi.

Serīsakavimānavañṇanā niṭṭhitā.

11. Sunikkhittavimānavañṇanā

Uccamidaṃ maṇithūpaṃ vimānanti Sunikkhittavimānaṃ. Tassa kā
 uppatti? Bhagavā Sāvatthiyaṃ viharati Jetavane. Tena samayena āyasmā
 Mahāmoggallāno heṭṭhā vuttanayeneva devacārikaṃ caranto
 Tāvatisabhavanaṃ upagato. Tasmiṃ ca khaṇe aññataro devaputto attano
 vimānavāre ṭhito āyasmantaṃ Mahāmoggallānaṃ disvā
 saṅjātagāravabahuṃ upasaṅkamitvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā añjalim
 paggayha aṭṭhāsi.

So kira atīte Kassapasammāsambuddhe parinibbute tassa sarīradhātuyo
 pakkipitvā yojanike kanakathūpe ca kate catasso parisā kālena kālaṃ²
 upasaṅkamitvā gandhapupphadhūpādīhi cetiye pūjaṃ karonti, tattha
 aññataro upāsako aññesu pupphapūjaṃ katvā gatesu tehi pūjitaṭṭhāne
 dunnikkhittāni pupphāni disvā tattheva tāni sammadeva ṭhapento
 sannivesavasena³ dassaniyaṃ pāsādikāṃ vibhattivisesayuttaṃ⁴
 pupphapūjaṃ akāsi. Katvā ca pana etaṃ ārammaṇaṃ gaṇhanto Satthu⁵ guṇe
 anussaritvā pasannacitto taṃ puññaṃ hadaye ṭhapesi.

1. Sukhino (I)

2. Kāle kāle (I)

3. Sannivesavisesena (Sī, I)

4. Bhattivisesayuttaṃ (Sī)

5. Bhagavato Satthu (Sī)

So aparabhāge kālaṃ katvā tasseva kammaṣṣa ānubhāvena
Tāvatiṃsabhavane dvādasayojanike kanakavimāne nibbatti, mahānubhāvo
mahā cassa parivāro ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “tasmiṃ ca khaṇe
aññataro devaputto -pa- aṭṭhāsī”ti. Atha naṃ āyasmā Mahāmoggallāno
yathāladdhasampattikittanamukhena katasucaritakammaṃ imāhi gāthāhi
pucchi—

1282. “Uccamidaṃ maṇithūṇaṃ vimānaṃ,
Samantato dvādasayojanāni.
Kūṭāgārā sattasatā ulārā,
Veḷuriyathambhā rucakatthatā subhā.

1283. Tatthacchasi pivasi khādasi ca,
Dibbā ca vīṇā pavadanti vaggum.
Dibbā rasā kāmagaṇettha pañca,
Nāriyo ca naccanti suvaṇṇachannā.

1284. Kena te’ tādiso vaṇṇo, kena te idha mijjhati.
Uppajjanti ca te bhogā, ye keci manaso piyā.

1285. Pucchāmi taṃ deva mahānubhāva,
Manussabhūto kimakāsi puññaṃ.
Kenāsi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca te sabbadisā pabhāsati”ti.

Sopi tassa attano katakammaṃ imāhi gāthāhi kathesi. Taṃ dassentā
saṅgītikārā āhaṃsu—

1286. “So devaputto attamano, Moggallānena pucchito.
Pañhaṃ puṭṭho viyākāsi, yassa kammassidaṃ phalaṃ.

1287. Dunnikkhittaṃ mālaṃ sunikkhipitvā,
Patiṭṭhapetvā Sugatassa thūpe.
Mahiddhiko camhi mahānubhāvo,
Dibbehi kāmehi samaṅgibhūto.

1288. Tena me'tādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.
Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā.

1289. Akkhāmi te bhikkhu mahānubhāva,
Manussabhūto yamaḥaṃ akāsiṃ.
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvo,
Vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsati"ti.

1287. Tattha **dunnikkhattaṃ māḷanti** cetiye pūjākaraṇaṭṭhāne
nirantaraṭṭhapanādinā racanāvisesena aṭṭhapetvā yathānikkhittatāya na suṭṭhu
nikkhittaṃ, vātena vā paharitvā¹ dunnikkhattaṃ pupphaṃ. **Sunikkhipitvāti**
suṭṭhu nikkhipitvā racanāvisesena dassanīyaṃ pāsādikāṃ katvā nikkhipiya.
Paṭiṭṭhapetvāti vibhattivisesādivasena pupphaṃ paṭiṭṭhāpetvā, taṃ vā
pupphaṃ nikkhipanto satthu cetiyaṃ uddissa mama santāne
kusaladhammaṃ paṭiṭṭhāpetvāti evaṃ ettha attho daṭṭhabbo. Sesāṃ
vuttanayameva.

Evaṃ devaputtena attano sucaritakamme pakāsite thero tassa dhammaṃ
desetvā āgantvā Bhagavato tamatthaṃ nivedesi. Bhagavā taṃ aṭṭhuppattiṃ
katvā sampattamahājanassa dhammaṃ desesi, desanā mahājanassa sātthikā
ahosīti.

Sunikkhattavimānavañṇanā niṭṭhitā.

Iti Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya Vimānavatthusmiṃ

Ekādasavatthupaṭimaṇḍitassa

Sattamassa Sunikkhattavaggassa atthavañṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca purisavimānavañṇanā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Devatānaṃ vimānādi-sampattiṃ tassa kāraṇaṃ.

Pakāsayantī sattānaṃ, sabbalokahitāvahā.

Appakānampi kāraṇaṃ, yā vibhāveti desanā.

Uḷāraphalataṃ citta-khettasampattiyogato.

Yaṃ kathāvatthukusalā, supariññātavatthukā.

Vimānavatthu-icceva, saṅgāyimsu mahesayo.

Tassa atthaṃ pakāsetuṃ, Porāṇaṭṭhakathānaṃ.

Sannissāya samāradhā, atthasaṃvaṇṇanā mayā.

Yā tattha paramatthānaṃ, tattha tattha yathārahaṃ.

Pakāsanā **Paramattha-dīpanī** nāma nāmato.

Sampattā pariniṭṭhānaṃ, anākulavinicchayā.

Sā sattarasamattāya, Pāḷiyā bhāṇavārato.

Iti taṃ saṅkharontena¹, yaṃ taṃ adhigataṃ mayā.

Puññaṃ tassānubhāvena, Lokanāthassa sāsanaṃ.

Ogāhetvā visuddhāya, sīlādipaṭipattiyā.

Sabbepi dehino hontu, vimuttirasabhāgino.

Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ, Sammāsambuddhasāsanaṃ.

Tasmiṃ sagāravā niccaṃ, hontu sabbepi pāṇino.

1. Iti naṃ saṅkarontena (Sī)

Sammā vassatu kālena, devopi jagatīpati.
Saddhammanirato lokam, dhammeneva pasāsātūti.

Iti Badaratitthavihāravāsina **Ācariyadhammapālena** katāya

Paramatthadīpaniyā Khuddakaṭṭhakathāya

Vimānavatthu-atthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Vimānavatthu-aṭṭhakathā samattā.

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aṁsiyā	284	Accimantaṁ	160
Aṁsehi	256	Accutaṁ	199
A	259, 288	Acchati	279
Akaṇṭako	86	Accharā	261
Akataṁ	209	Accharāgaṇaghosito	183
Akarim̐	308	Accharānaṁ	80, 87
Akācinaṁ	234	Accharāyo	80
Akāsim̐	105, 222, 279	Accharāsaṁghaṁ	32
Akilantova	288	Acchariyaṁ	309
Akuṭṭilaṁ	76	Accherakaṁ	317
Akutobhayaṁ	197	Ajarāmarā	246
Akutobhaya	199	Ajja	134
Akkodhana	64	Ajjeva Buddhaṁ	309
Akkhataṁ	330	Ajjhagaṁ	302
Akhaṇḍaphullāni	309	Ajjhagā	124, 199
Agamā	222	Añjalikaṁ akāsim̐	21, 190
Agarupiyaṅgucandanussadāhi	219	Añjasaṁ	76
Agahano	86	Añjaso	198
Agārañca	174	Aññaṁ	223
Agārinī	209	Aññaṁsu	101, 104
Aghasigamā	71	Aññataraṁ	240
Aṅgesu	316	Aññatarā	167
Acalaṭṭhānaṁ	203	Aññatra	327
Acintiyō	175, 319	Aññathā	222
Acorikā	118	Aññā	260
Accimatī	122	Aññe	165

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aññesu	100	Atha	99
Añño	292	Athavāpi	264
Aṭṭomhi	292	Athettha	261
Aṭṭha	178, 215	Adadaṃ	137
Aṭṭhaṅgavarchi	119	Adānasīle	207
Aṭṭhaṅgasusamāgataṃ	65	Adāsaham	25
Aṭṭhaṭṭhakā	270	Adāsīm	20, 133
Aṭṭhāsi	95	Adāsi dānaṃ	21
Aṭṭheva piṇḍapātāni	137	Adu	240
Aḍḍharattāyaṃ	297	Adurāgataṃ	243
Aticārā	65, 66	Adesayī	75
Atirocasi	113	Addasaṃ	25, 245
Ativirocanti	164	Adhigatamidaṃ vimānaṃ	147
Atīva	256, 319	Adhiggayha	80
Atulaṃ	218	Adhiccaladdham	320
Atulāya pītiyā	116	Adhiṭṭhahātha	325
Attakāmena	34	Adhiṭṭhito	250
Attanaṭṭhamarṇ	138	Adhisīle	327
Attanā	116, 327	Adhomukhā	71
Attano	288	Anacchariyaṃ	67
Attamanā	18	Anaññathā	176
Attānaṃ	116, 245	Anaññamanā	51
Atthaṃ	244	Anadhivaraṃ	72
Atthadhammapadaṃ	244	Anadhivarassa	76
Atthapurekkhāro	138	Anadhivarā	73
Atthavatīm	198	Anadhivāsayaṃtā	316
Atthavatī	244	Ananubodho	302
Atthāya	231	Anantakaṃ	292
Atthettha	85	Anabhicchitā	185
Atthena	133	Anāmayā	67, 154

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anāyasaṃ	314
Anāvilāṃ	25
Anilapamuñcitā	219
Anukampakaṃ	116
Anukampako	224
Anukampamāno	222
Anukampassu	224
Anukampāya	95
Anukampiyo	164
Anukkamaṃ	249, 256
Anuguttā	324
Anugghāti	31
Anucchaviṃ	324
Anutāpo	164
Anuttaraṃ	72
Anuddhatā	259
Anudhammacārinī	119
Anudhammapaṭipattiyā	223
Anupadaṃ	147
Anupariyanti	37
Anupaviṭṭhā	315
Anupucchase	81
Anubbatā	125, 260
Anubhoti	270
Anubhomi	67
Anumodim	174
Anurakkhamānā	51
Anusāsaniṃ	73
Anusāsi	198, 222
Anusūyikā	133

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anussarantā	141
Anekacittaṃ	51, 301
Anekacittā	96
Anekacittāvatato	258
Anekarūpā	51
Anekavaṇṇaṃ	301
Anekavaṇṇā	219
Anejaṃ	214
Anomadassane	72, 81
Anomadassikā	93
Anomanikkamaṃ	263
Anomapaññaṃ	308
Antalikkhe	166, 239
Antimadhāriṇaṃ	34
Andhakaveṇḍuputtā	246
Andhakāre	96
Andhākulā	316
Anventi	71
Apakkami	297
Apacitattadhammakusalo	149
Apacitā	33
Apattamānasaṃ	185
Aparaddhaṃ	164
Aparaddhamaggā	316
Aparimitaṃ sukhāvahaṃ	102
Apassitā	91
Apāpikā	118
Api	85
Apiḷandhanāna ca	259
Apiḷandhāva	151

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Apūvaṃ	112	Abhippasādehi	95
Apetasokā	153	Abhibhāsanti	87
Apeti	223	Abhirattalocanā	260
Appa	314	Abhirādhayim	118
Appakampi	186	Abhiruyha	235
Appaccayo	323	Abhirūḷhaṇca	297
Appaṭikūlaṃ	215	Abhirocace	262
Appapuñṇā	196	Abhirocayi	262
Appamattā	64	Abhiropayim	153, 156
Appameyye	140, 153	Abhivanditosi	319
Appāyukī	167	Abhivādayim	20
Appodake	314	Abhisañceyyaṃ	185
Abahiggatamānaso	197	Abhisattarūpo	315
Abbahī	307	Abhisamaye	77
Abbhakūṭaṃ	11	Abhisīsīm	297
Abbhāgatānaṃ	20	Abhihiṃsanāya	259
Abbhutaṃ	309	Abhojayim	102
Abbhutadassaneyyaṃ	174	Amataṃ	199
Abbhuddayaṃ	260	Amatadasa'mhi	77
Abbhuddhunantā	259	Amatapadaṃ	76
Abbhokirissaṃ	33	Amatassa	263
Abhikaṇkhata	264	Amatogadho	198
Abhikkanta	46	Amanussatṭhāne	314
Abhikkantena	46, 202	Amānusaṃ	159
Abhikkhaṇaṃ	104	Amitayasā	73
Abhijātā	111	Ambakaṇḍjikaṃ	134
Abhito	256	Ambasiṇcako	288
Abhinandāmase	82	Amhākam	124
Abhinimmitā	71	Amhi	115, 240
Abhipatthayim	307	Amhepi	187

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ayaṃ	198	Alakkhikā	196
Ayaṃ uḷāro	250	Alaṅkatā	71, 166
Ayaṃ bhañjati	292	Alaṅkate	10
Ayirakule	162	Alaṅkato	291, 304
Arajavirajahemajālachannaṃ	219	Alameva	270
Araññā	231	Alomaṃ	168
Araññe	314	Asaṃsayā	77
Arahantamhi	95	Asaṅkhatam	76, 215
Ariyaṃ	119	Asaṅgamānaso	264
Ariyavutti	327	Asaññatam	222
Ariyasaccāna kovidā	66	Asi	73
Ariyasāvikā	125	Asiṅcati	288
Avacāsi	147	Asuciṃ	222
Avatṭhitāpemā	199	Asokaṃ	87, 214
Avanṇayiṃsu	222	Asokā	146
Avatato	257, 258	Asmiṃ	322
Avadhi maṃ	112	Assa	185
Avadhī	203	Assakādhīpatissa	243
Avākiri	115	Assaddhesu	112
Avācayim	127	Assā	112
Avāpurantaṃ	263	Assu	123
Avāsarim	292	Assosum	203
Avikampinī	199	Ahaṃ	19, 174, 199
Avekkhissam	185	Ahaṃ	297
Avediṃsu	75	Ahaṃ pure	212, 330
Avoca	138, 198	Ahaṃ bhadde	136
Avocaḥaṃ	222	Ahaṃ lokam	297
Avheti	127	Ahaṃ sutvāna	76
Alaṃ	175	Ahamācariyapūjako	127
		Ahāsi	292

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Ahuṃ	75, 162, 264	Ābādhiko	308
Ahuvā	298	Ābhanti	44
Ahuvāsim	302	Ābhā	218
Aho	93	Āmantanikā raññomhi	86
Ahosim	149	Āmuttataṭṭhābharaṇo	276
Aḷārapamhe	147	Āmodamānā	259
[Ā]		Āyataṃsā	319
Ākarā	199	Āyuñca vaṇṇañca	124, 264
Ākāsamhi samīhati	31	Āyu no	106
Ākoṭayitvāna	297	Ārakā	66
Āgaṭaṃ	119, 197	Ārati	244
Āgaṭā	119, 155	Ārāmarukkhāni	283
Āgamma	136	Ārohakambu	258
Āgā	292	Ālapitvā	198
Ācari	73	Ālambantu	329
Ācariyapūjako	127	Ālambo	87
Ācarema	224	Āvasāmi	149
Ācāmadānassa	93	Āvasitvā	124
Ācāmadāyikā	92	Āvāsaṃ	315
Ācikkha	100	Āvelinī	114
Āturarūpo	308	Āsajja	49
Ādiccabandhuno	105	Āsanakaṃ	20
Ādittāṃ	307	Āsanassa samantato	33
Ādhutaṃ	162	Āsamānā	316
Ānandī	330	Āsā	157
Ānubhāvaṃ	203	Āsim	136, 196
Ānubhāvena	298	Āsi	85, 320
Ānubhāvo	156	Āsumbhittvāna	196
Āphusiṃ	76	Āhu	72

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āhuneyyānaṃ	265
Āḷārapamhā	259
[I]	
Ingaha	219
Icceke	224
Icceva	207
Ijjhati	14
Ijjhittha	93
Itaritarena	313
Iti	222, 224, 288
Itissā	112
Ito siyā	185
Itthikā	86
Itthiyo patibbatā	124
Idaṃ	87, 147, 198, 262, 285
Idaṃ issariyaṃ	115
Idaṃ paṭhamadassanaṃ	136
Idaṃ vimānaṃ	80
Idāni	115
Iddhaṃ	146
Iddhiṃ	203
Iddhi	156
Iddhiyā	174, 202, 301
Iddhī vikubbanti	51
Idha	14, 73, 106, 149, 222, 314, 323
Idha pattāya	155

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I]	
Idhāgatā	155
Indapuraṃ yathā	146
Indīvarānaṃ	181
Imaṃ	80, 215, 264
Imaṃ vanaṃ	155
Imaṇca	317
Imameva gāmaṃ	115
Imāni	261
Imā purimā	80
Imāsu	261
Ime	100, 258
Imesaṃ	323
Isinisabha	244
Isinisabho	75
Isisattamo	95
Issaraṃ	93
Issarā	209
Issā	64
Iha	327
[Ī]	
Īdisaṃ	141
Īsādaṇṭā	93
[U]	
Uggatā	196
Uccaṃ	227
Uccamidaṃ	267
Uccāvacā	53
Uccāvacānaṃ vaṇṇānaṃ	99
Ucchāgāraṃ	240

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Uju	86	Upapannā	80
Ujugatesu	270	Upapannāmhi	104
Ujubhūto	140	Upapanno	324
Ujjaṅgalaṃ	314	Upavasissam	65
Uṭṭhāya	37	Upāgami	72, 115
Uṭṭhehi	207	Upādānaṃ	314
Uṇṇatasmim	181	Upāvasim	119
Udakaṃ	133	Upāvasi	262
Udakaṃ apāyi	44	Upāvisa	243
Udakaruhā	147	Upāsikā	53, 101
Udakasmim	181	Upecca	116, 133
Udake	202	Upetaṃ	119, 264
Udagga	316	Upetarūpaṃ	37
Udadhīva	141	Upenti	224
Udapajjatha	104	Upehi	214
Udayanto	285	Uposathaṃ	262
Udayantova	296	Uposathāti maṃ	104
Udahāriyā	196	Uposathe	156
Udikkhisam	297	Uposathe niccahamappamattā	64
Udīrayanti	141	Uppajjanti	14
Uddayaṃ	316	Ubhato vimānaṃ	208
Uddālakā	37	Ubhayañca	292
Uddissa	141	Ubhayattha	307
Uddhamṣatī	285	Ubhayettha	306
Upago	231	Ubho	256
Upaṭṭhitā te	147	Uyyānabhūmim	256
Upaḍḍhaṃ padmamālāhaṃ	33	Uyyānabhūmyā	261
Upatiṭṭhanti	296	Ura'ssā	250
Upanāmesim	162	Urūḷhavā	93
Upapajjati jotirasaṃ	47	Uḷāraṃ	9

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U - Ū - E]

Uḷārā	270
Uḷāro	250
Uḷāro te	109
Ūruthanūpapannā	260
Ekamsikā	77
Ekacīvaro	288
Ekato	261
Ekamekāya	284
Ekassa	331
Ekāhaṃ	273
Ekūposathaṃ	133
Etassācāmadānassa	93
Etādisā	331
Etādiso	14
Ete	141, 244
Etenupāyena	264
Ettakaṃ	288
Ettāvata	229
Ettha	152, 219, 227
Edisaṃ	155
Ediso	328
Evaṃ	34
Eva	137
Esikānaṃ	181
Eso	209

[O]

Okiriṃ	162
Ogāhasi	37, 162

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[O]

Oghatiṇṇaṃ	263
Otthataṃ	80
Odātamūlakaṃ	181
Odumbaraṃ	197
Opadhikaṃ	140
Obhāsasi	11
Obhāsate	46, 111
Obhāsayaṃ jalamiva	71
Obhāsayanti	260, 261
Obhāsayitvā	113
Obhāsentī	46
Orasā	199
Olubbha	243
Ovadiyaṅca	324
Ovādamhi	199
Osadhī	46
Ohāya	297

[Ka]

Kaṃ nu sā disataṃ gatā	91
Kaṃ vā	262
Kakkaṭako	227
Kakkārikaṃ	134
Kañcanatanusannibhattacāhi	219
Kañcanabimbavaṇṇe	152
Kañcanavedimissaṃ	319
Kañcanāveḷabhūsite	152
Kaṇḍako	297
Kaṇṭhesu	260
Kataṃ	186

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kataṁ mayā	115	Karoti	218
Katakicco	214	Kalaṁ nāgghati soḷasiṁ	93
Kataññutā	244	Kalalīkato	323
Katamaṁ	245	Kallacittaṇca	198
Katāvāsā	102	Kalyāṇī	244
Katipayāya	223	Kasmā kāyā nu āgamma	136
Katvā dussamaye phale	183	Kasmā nu	72
Kadariyā	329	Kassapaṁ	263
Kadariyesu	112	Kassapassa Bhagavato	133
Kantāriyo	320	Kassa vā tvaṁ	73
Kantāre	314	Kā	151
Kandasi	308	Kākoḷagaṇā	210
Kapaṇā	91	Kātave	175
Kapālaṁ	314	Kā nāma tvaṁ	155
Kappako	328	Kāmakāmī	223
Kappitakesamassu	276	Kāmaguṇā	227
Kambukāyūradhare	151	Kāmaggapattānaṁ	72
Kambukeyūradharā	260	Kāmarāgaṁ	224
Kammaṁ	288	Kāmavaṇṇinī	72
Kammaphalaṁ	140, 186	Kāyamhi	323
Kammaphalena	147	Kāyā	72
Kammavipāka tassā	175	Kāyena	159
Kammavipākasambhavaṁ	80	Kāyesu	100
Kamme hi	175	Kāriyaṁ	292
Karavīkasussaro	152	Kārente	183
Karitvā	223	Kāresi	174
Karitvāna	196	Kālakataṁ	307
Karissāmi	222	Kālakatā	115

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kālakatomhi	292	Kuto na āgamma	80
Kālena	87	Kuddhāpihaṁ	51
Kāsinam	81	Kumārā	319
Kāhāmi	134	Kummāsapiṇḍam datvāna	56
Kāḷā	100	Kule	260
Kim	224, 305	Kusakasuphullitalatāva-	
Kim kammaṁ	245	lambinīhi	147
Kimdukkhito	305	Kusalam	119, 153, 223, 224
Kim nāmadheyyam	328	Kusalañca	116
Kim nāma so	327	Kusalamūlena	298
Kiṇkiṇijālakappitaṁ	284	Kusalarate	77
Kiccaṁ	292	Kusalassa	198
Kiñca karoti kammaṁ	327	Kusumavibhūsitābharaṇā	219
Kiñca porisaṁ	245	Kusumehi	149, 218
Kiṇṇakkhaparivāritā	99	Kūṭam	285
Kittayissasi	137	Kūṭaṅgacchi	112
Kinti	327	Kūṭāgārā	44
Kimāsamānā	315	Keci	14
Kimidaṁ	224	Kena	14, 100, 155
Kimilāyam	101	Kena kato	123
Kira	124, 302	Kena'cchasi	73
Kilante	37	Kena vaṇṇena	137
Kissa	147	Kenāsi	147
Kīdisena	137	Kevaṭṭadvārā nikkhamma	89
Kīva ciraṁ	106	Kesakārikā	81
Kīḷāmi	199	Ko	168, 202
Kuñjaram	263	Kokilā	50
Kuñjaro	30	Koci	164
Kuto cutā	73	Koci koci	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ga]	
Kocchaphalūpajīvī	328	Gatī	156
Koñcamayūracakora-		Gatī ca tāsam	124
saṁghacaritam	148	Gato	265
Koñcā	50	Gantvā	156, 246
Kodham vadhitvā	125	Gandhapañcaṅgulikaṁ	133
Ko nu kho	196	Gandhabbatūriyāni	259
Kovidam	250	Gandhabbasūraggapūjitā	260
Kovidā	66	Gandhabbo	240
Koviḷāre	158	Gandho	159
Kosiya	127	Gabbhaseyyam	224
[Kha]		Gamanāgamanam	306
Khaṇamuhuttasaññamassa	223	Gayāyam	196
Khattiyā	246	Garukābādham	298
Khayampi	302	Garukāro	33
Khādasi	227	Gavesamāno	243
Khiḍḍaratim	77	Gimhānam pacchime māse	288
Khipim	292	Giram	198, 299
Khippam	95	Gilāno	308
Khippamānena	327	Guṇasampannam	33
Khīrodanam	134	Guttindriyo	197
Khudde	124	Gutto	320
Khurassa	259	Gotama	203
[Ga]		Gotamassa	66
Gaccha	198	Gotame	153
Gacchati	10	Gopānasīgaṇā	285
Gaccheyyāsi	298	[Gha]	
Gaṇam	80	Ghāyase	159
Gaṇuttamam	183	Ghoso	259

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Ca	67, 99, 122, 123, 146, 157
Cakkhumato	53, 299
Caṇḍāli	94
Caṇḍālī	97
Caṇḍike	133
Catasso	285
Catukkamā	259
Catunnamapi dīpānaṃ issaraṃ	93
Catubbhi ṭhānehi	124
Catūsu	215
Cattāri	178
Cattāri etāni	178
Cattāro ca paṭipannā	178
Candamaruciragatte	163
Candanasāralittā	208
Candanasāravositā	260
Candimā	291
Cando	257
Cando yathā	270
Carassu	222
Carissati brahmacariyaṃ	327
Cahaṃ	156
Cātuddasiṃ pañcadasiṃ	64
Cāmarahatṭhabāhubhi	257
Cittaṃ	186, 258
Cittatā	152
Cittapasādassa	203
Cittalataṃ	265, 267
Cittalatāvane	85

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Citrā honti	155
Ciraṭṭhitike	291
Cīvaram	264
Cetasā	288
Cetopaṇidhihetu	187
[Cha]	
Chatto	222
Chando	104
Channaṃ	153, 302
Chamā	167
Chaḷaṅgam	246
Chindati	218
Chindasi	37
[Ja]	
Janapade	247
Janassimassa	323
Jano	322
Jambonaduttattaṃ	319
Jalaṃ	202, 223
Jalati	183
Jalamiva	146
Jalitā	96
Jalitānubhāvā	17
Javasampanno	31
Javā	71
Jātarūpassa	227
Jātiyā	25, 246
Jānaṃ	140

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]		[Ta]	
Jānāmase	328	Taṃ taṃ	302
Jālitambanakhehi	297	Taṃ Bhagavā	67
Jitindriyaṃ	263	Tambhūmibhāgehi	37
Jinassa	302	Taṃ hoti	233
Jīvaloke	209	Taggamanasā	185
Jīvitam	316	Tañcāham	185
Jutim	203	Tañceva seyyo	233
[Jha]		Tajjanāya	196
Jhānarataṃ	33	Taṇhakkhayūpappanne	276
Jhānarato	197	Tatuttariṃ	316
Jhāyantaṃ	197	Tato	223, 292
Jhāyim	33	Tato cutā	115
[Ña - Ṭha]		Tato cuto	292
Ñatvā	198	Tato disā vilokesiṃ	196
Ñatvāna	76	Tattamivaṃ	314
Ñātikulā	156	Tattha	104, 149, 223, 285, 302, 330
Ṭhassati	229	Tattheva	76
Ṭhānam	80, 133, 149	Tatra	80
Ṭhitam	31	Tathā	146
Ṭhitā	199	Tathāgataṃ	198
Ṭhitātā	259	Tathāgatassa	76, 223
Ṭhito	227	Tathāgato	198
[Ḍa]		Tathāpakāro	249
Ḍakam	89	Tatheva	125, 258, 309
[Ta]		Tathevakāsiṃ	222
Taṃ	156, 159, 164	Tatheva tvaṃ	80
Taṃkāraṇā	327	Tadanupadam	147
Taṃ khippaṃ	264	Tadā	313

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tadeva	288
Tadeva kammaṃ kusalaṃ	115
Tanucchavā	260
Tantyābhinandāmase	82
Tapati	146, 218
Tapaniyavitatā	219
Tapaniyapaṭṭhehi	319
Tapassino	246
Tapassiyugaṃ	102
Tappāmase	81
Ta'mannapānaṃ	264
Tameva anukampāya	95
Tameva disvāna	264
Tamonudo	146
Tamhi kato	123
Tayā	140, 209, 292
Tava	106, 155, 203, 222
Tavañca	316
Tavaññāya	258
Tavāyaṃ	249
Tavimāni	111
Tave'disaṃ	155
Tasite	37
Tasmā	34, 270, 327
Tasmā kāyā	72
Tassa	37
Tassa pakkamamānassa	32
Tassā	296
Tassā gatiṃ	175
Tassā te naccamānāya	159

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tassā me	85
Tassā me ahu	197
Tasseva	298
Tā	260
Tātā	317
Tādini	95
Tādino	85
Tāyeva me	174
Tārakāgaṇaṃ	80
Tārakādhipati	296
Tārayissaṃ	297
Tālavaṇṭaṃ	134
Tāva	156
Tāvatiṃsūpago	231
Tāhaṃ	153, 198, 308
Tāhaṃ bhattena	138
Tiṇṇaṃ	240
Tidasagaṇā	301
Tidasagatā	149
Tidasacarā	270
Tidasā	81
Tidasānaṃ mahāvanaṃ	87
Tidive	270
Timiratambakkhi	123
Timbarusakaṃ	134
Tilakā	37
Tividhaṃ	264
Tuṇhībhūtaṣa tiṭṭhato	91
Tuyhaṃ nu	115

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Turitassa	292
Turito	292
Tuvaṃ	116, 262
Tuvaṃsi	80
Tūriyaṃ	152
Tūriyagaṇappabodhano	262
Tūriyagaṇā	166
Tūriyatālitanigghoso	239
Tūriye pañcaṅgike yathā	32
Te	14, 82, 118, 164, 178, 203, 222, 223, 224, 256, 316, 330
Tejasā	114
Te deve	137
Tena	21, 177, 285, 327
Tena me'tādiso	
vaṇṇo	190, 227
Tenaha'ñṇepi	177
Tepi	246
Tesaṃ	87, 240, 258
Tesaṃ suyayati niggoso	32
Tesū'pari	319
Toraṇūpapannaṃ	145
Tvaṃ attano jātiṃ	137
Tvaṃ upapannā	81

[Tha]

Thāmavā	31
Thunanti	207
Thūpaṃ	185

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Tha]

Thūpamhi	133
Thūpasmiṃ	302
Theyyā	65

[Da]

Dakkhiṇaṃ	140
Dakkhiṇā	93, 141
Dakkhiṇeyyā	178
Dajjā	33, 233
Dadaṃ	270
Dadanti dānaṃ	141
Dadāti dīpaṃ	47
Dadātha	177
Daddallamānā	80
Damena	134
Darasokaṇāsanaṃ	301
Daliddā	91
Dasa disā	73
Dasapādako	227
Dassanaṃ nābhijānāmi	136
Dassanāya	197, 209
Dassane	199
Dassanena taṃ	81
Daharā apāpikā	118
Dalhaṃ	196
Dalhadhammā	242
Dalho	319
Dānamadāsi nārī	175
Dānassa	32
Dāna'haṃ	209

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dānāni	177	Dukkhanirodho	198
Dānena	93	Dukkanti	198
Dāne ratā	51	Dukkassa	198
Dāsī ahaṃ	196	Dukkhitāṇca	164
Dijakāraṇḍavako-		Dukkhitto	305, 308
kilābhinaditaṃ	148	Dukkheṇa	292
Dijasevitaṃ	162	Duggatā	207
Dinnaṃ	215, 320	Duggati	77, 106
Dinna mahapphalaṃ	215	Duggā puthuddisā	317
Dibbaṃ	133, 229, 296	Dunnikkhittaṃ	333
Dibbā	227	Duppayātā	316
Dibbā ca kaṇṇā	270	Durāsado	197
Dibbā te	296	Dullabhāyaṃ	197
Dibbāni	270	Duvesu	166
Dibyaṇḍavahamsarājaciṇṇaṃ	148	Dussasanthataṃ	33
Divāṃ	218	Dūtā	207
Divāṅkare	288	Deyyaṃ	186
Divā ca ratto ca	323	Devāṃ	291
Divā divassa	224	Devakāye pamodasi	111
Diviyā	50	Devakuṇjara	186
Disaṃ	249, 316	Devagaṇassa	208
Disataṃ gatā	91	Devagaṇā ramenti	119
Disā	111	Devatā	18, 292
Disā sabbā	159	Devatā nusi	240
Disāsu	167	Devaddhato	261
Disvā	168, 174, 316	Devaputtā	111
Dissare	306	Devapuramhi	296
Dīghamaddhānaṃ	203	Devapuramhiva	298
Dīghāyukim	119	Devarājaṃva	296
Dukkhanirodha sassataṃ	76	Devarājassa	279

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Devavimānamāgataṃ	119	Dhammarājino	77
Devasaṃgho	279	Dhammarājena	164
Devā	81, 240	Dhammā	244
Devātidevaṃ	263	Dhammānuyogaṃ	325
Devānaṃ	33	Dhamme	223
Devinda	157, 261	Dhamme ṭhitā	76
Devindaguttā	116	Dhamme ṭhito	327
Devindo	85, 320	Dhammena	140
Devī	15	Dhammesu	164
Devehi	320	Dhātūhi	152
Devo	240, 298	Dhītā	199
Dehīti maṃvoca	138	Dhunanti	259
Doṇinimmajjanaṃ	134	Dhūmasikho	146
Dvaya, jja	292	[Na]	
Dvāraṃ	263	Naṃ	298
Dvāre	227	Na	158, 240
Dvepathaṃ	223	Na karissati	168
[Dha]		Nagantare	74
Dhammaṃ	215, 327	Nagaravare	75, 181
Dhammaṃ pacarāma sabbā	124	Na ca vohareyya	327
Dhammaṃ sutvā	134	Naccagītavādite	123
Dhammaguṇānaṃ	331	Naccagīte	296
Dhammaguṇehi	122	Naccanti	261
Dhammacakkhuṃ	299	Naccasi	193
Dhammacariyaṃ	262	Naccitvā gāyitvā	122
Dhammacārinī sā	125	Naṭṭhamanā	314
Dhammadasā	215	Natā	258
Dhammaddasā	77	Nadiyo	317
Dhammamudīrayanti	114	Nandanaṃ	87

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nandanam sutvā	104
Nandane	285
Nande	34
Nappharusaṃ avocaṃ	51
Nabhagge	146
Nabhe	218, 270
Nabheva suriyo	146
Nabheva sobhane	123
Na mā'si dānaṃ	302
Namhi	240
Nayanaṃ	146
Naranāripucchitā	123
Naranāriyo	219
Naranārisevitaṃ	51
Naravaradammasārathim	77
Naravīra	257
Naravīraniṭṭhitā	257
Naravīrasāvaka	141
Naruttamaṃ	263
Naḷinyā	319
Nākāsim	105
Nāgaṃ	234
Nāgassa	32, 166
Nāgā	261
Nādo	259
Nānāpadumasañchannā	174
Nānāratanaḥkappaṇo	31
Nānāratanaḥkappaṇhehi	285
Nānāratanaḥkappaṇinī	152
Nānāratanehi	257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nānāvaṇṇāhi	152
Nānāsantānakapuppharukkha-	
vividhā	148
Nābhyo	257
Nāmena bhāsase	136
Nāriyo	111
Nārī	36
Nāvaṃ	36
Nāssosiṃ	164
Nāhosi	64
Nikkamassa	86
Nikkamo āsi	85
Niccaṃ	270
Nijjhātomhi	247
Nijjhānakhamo	319
Niṭṭhitā	257
Niṭṭhite	183
Niṭṭhito	227
Nibbānaṃ	199
Nimantesiṃ	138
Nimmāya nimmāya	72
Nimmitaṃ	250
Nimmitā	162, 166, 284
Niyyādesiṃ	183
Niraggaḷaṃ	264
Nirayaṃ	209
Nirayo	209
Nivesā	44
Nisārassa	242
Nisinnaṃ	197
Nise	146

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nissāya	125
Nihantvā	323
Nīlā	100
Nīluppalahatthakaṃ	181
Nu	115, 124, 136
Nusi	240
Nūna	185
Nekacittarū	219, 256
Nekkhammapoṇo	327
Nemī ca	258
Nerayikā	207
Nelaṃ	198
Nelā	244
Neva atthettha	85, 86
No	106, 124, 246
Noti	222

[Pa]

Pakkamamānassa	32
Pakkāmayuṃ	208
Pakkhandiyāna	317
Pacaritvā	124
Paccekabāhāsu	207
Pacchā	222
Pajahanti	224
Pajāpati	167
Pañham	19
Pañca	227
Pañcarathāsata	71
Pañcasikkhā	223

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pañcasikkhāpade ratā	66
Pañcettha nāriyo	122
Pañjalim ṭhitaṃ namassamānaṃ	
Sambuddham	95
Pañjalikā	95
Paññāsīlasamāhito	140
Paṭipannā	140
Paṭipādayāmi	306
Paṭipādayissaṃ	273
Paṭibodham karonti me	86
Paṭiladdha	292
Paṭhamam	222
Paṇiyam	316
Paṇṇakate	181
Patanti	259
Patapante	288
Patāpena	164
Patim	125
Patitṭhapetvā	333
Patitṭhapesim	264
Patitṭhāpesi	140
Patitṭhitā	141
Patino	124
Patino piyatarā	123
Patītā	316
Patīsu	124
Pattāya	155
Pattehi	33
Patto	297
Patthaye	209

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pathaviṁ	113	Param	223
Paḍaṁ	199	Parakammakarī	133
Paḍakkhiṇā	123	Parajanassa	222
Paḍāni	309	Parapessiyā	85
Paḍīpo cettha	183	Parama-alaṅkatā hayā	71
Padumakumuduppa-		Paramagatigataṁ	149
lakuvalayaṁ	146	Paramaggataṁ	265
Padumānusaṭaṁ	31	Paramaniyāmatā	77
Padumī	31	Paramasusaṁvutā	76
Padumesu	261	Paramasusikkhitā	75
Padesaṁ	153	Paramahitānukampakaṁ	77
Padmaṁ	37	Paramahitānukampake	102
Padmacuṇṇābhikiṇṇaṅgo	31	Paramāhutiṁ	265
Padmapattakkhī	31	Paralokena	315
Padmuppalajutindharo	31	Parasmim	264
Panthapaṭipanne	133	Parāgāraṁ	91
Pannaraseva	257	Parābhatena	93
Pabbataṁ	124	Parikkilesa	322
Pabbatasānugocaro	124	Paricārayāmahaṁ attānaṁ	116
Pabbatānaṅca	317	Paricārikā	75
Pabodhikā	87	Pariṇāmajaṁ	320
Pabhaṁ	175	Parittaṁ tava jīvitaṁ	95
Pabhaṅkaraṁ	96	Parinibbānagatā	224
Pabhaṅkarassa	218	Parinibbute	153
Pabhaṅkarā	141	Paripuṇṇacāgā	325
Pabhassaraṁ	53, 258	Paripuṇṇalābhā	330
Pabhassaravaravaṇṇanibhe	163	Paripūraṁ	219
Pabhassarāhi	260	Paribbajissahaṁ	302
Pabhāsati	265	Parimocaya	245
Pabhijjare	166	Parilehisāṁ	297
Pamūlhacittā	316		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parivāritā accharāsaṅgaṇena	119	Pahāsi	112
Parivutā	73	Pahīnā	106
Pariveṇaṃ	330	Pahūtakatakalyāṇā	97, 137
Parisuddhaṃ	218	Pahūtadhanadhaññāse	246
Pare	302	Paḷāso	64
Parena	327	Pāṭihāriyapakkhaṇca	64
Paresaṃ	302, 317	Pāṇatipātā viratā	53, 65
Paletha	324	Pāṇinaṃ	140
Pallaṅkaseṭṭhe	118	Pāṇinā	37
Pavajjamānāsu	261	Pāṇino	137
Pavattitaṃ	229	Pāṇibhi	285
Pavadanti	227	Pāṇesu asaṇṇataṃ	222
Pavanti	219, 323	Pāṇo	65
Pavarā ca devatā	124	Pātukatomhi	327
Pavaro	214	Pādantaramajjhabhūsitā	257
Pavāditam	152	Pādape	196
Pasaṃsiyā	244	Pādāni	94, 202
Pasannaṃ	198	Pāpadhammo	209
Pasannacittā	118, 153	Pāpāni kammāni	325
Pasannacitto	309	Pāpuṇim	86
Pasannā	25, 174	Pāyāsissa	279
Pasanno	33	Pāraṃ	317
Pasādanīyaṃ	197	Pāragato	214
Pasādayim	190, 302	Pāricchattake	158
Pasādento	186	Pārevatakkhīhi	152
Passa	223	Pāsaṃ	196
Passatha	327	Pāsaṃsā	244
Passa puññānaṃ vipākam	133	Pāsādasopānaphalūpapanno	319
Passasi	159	Pāsādikaṃ	197
Pahāya	224	Pāsādike	77

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Piṇḍāya	91	Puñṇapekkhāna pāṇinaṃ	140
Piyaṃvadā	260	Puñṇaphalaṃ	270
Piyañca	174	Puñṇassa	302
Piyarūpadāyikā	133	Puñṇānaṃ	133
Pivasi	227	Puñṇena	301
Pihayanti	223	Putṭhā	19
Pihesi	328	Putṭho	219
Piḷandhanā	159	Puṇḍarīkasamotatā	174
Piṭṭhaṃ	8, 25	Puṇṇamāse	296
Piṇitā	77	Puthuṃ	240
Pitacandanalittaṅge	185	Puthujjano	302
Pitadhaje	151	Puthulomanisevitā	174
Pitantarāhi	151	Puthū ca	258
Pitapāsādasayane	185	Punapi	224
Pitavatthe	151	Pupphaṃ	197
Pitā	100, 285	Pupphābhikiṇṇaṃ	51
Pitālaṅkarabhūsite	151	Pupphābhikiṇṇamhi	264
Piṭiṃ	261	Pupphuttamadāyikā	133
Piḷito	292	Pubbe	302
Puggala dhammasā	215	Puratthi	81
Puggalā	178	Purā	292
Pucchāmi	15	Purindada	156
Pucchitā	18	Purindado	240
Pucchitācikkha	100	Purimā	80
Pucchito	140	Purimāya	25
Pucchisaṃ	116	Purisayugesu	215
Puñṇaṃ	17, 168, 186, 209	Pure	149, 196, 202
Puñṇakammo	229	Pūjetha naṃ	302
Puñṇakkhattāna'mākarā	199	Peyyavācam	324
Puñṇatthikānaṃ	265	Pesitā	97

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Pesiyo	328	Bahujanapūjitā	77
Pokkharaṇṇo	174, 319	Bahupadumavicitra-	
Pokkharaniṃ	37	puṇḍarīkaṃ	218
Pokkharanī	296	Bahūsu viṇāsu	261
Pokkharapattabāhubhi	261	Bahūhi	257
Porisaṃ	245	Bālyataro	307
[Pha]		Bāhusaccaṃ	244
Pharati	288	Buddhaṃ	263
Phalaṃ	270	Buddhavaṇṇitaṃ	153
Phalaṃ passa	86	Buddhasāvika	73
Phalati	323	Buddhassa	105, 199
Phaladāyī	270	Buddhe ca dhamme ca	81
Phalā	314	Bodhāya	297
Phalikaṛajatahema-		Bodhiyā	298
jālachannaṃ	145	Byamhaṃ	145
Phalikā	289, 296	Bravittha	222
Phalehi	256	Brahantā	207
Phāṇitaṃ	164	Brahā	258
Phusissaṃ	298	Brahūpamā	258
Phusso	218	Brahmaṇva	81
[Ba]		Brahmacariyaṃ	321, 327
Balaviriyasamaṅgī	214	Brahmacāriṇaṃ	33
Baliṃ	235	Brahmacintitaṃ	246
Balino	258	Brāhmaṇassāhaṃ	196
Balī	71	[Bha]	
Bahu-annapānaṃ	319	Bhagavā	214
Bahukā	223	Bhattāraṃ	125
Bahukāro	224	Bhattu	93, 209
Bahukettha	219	Bhattu vasānuvattinī	64
		Bhadante	174, 302

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhadditthikāti	101	Ma	146, 224, 297
Bhadde	136	Magadhavarapuratthimena	149
Bhante	185, 222	Magadhesu	316
Bhamanti	261	Maggam	185
Bhayabheravo	197	Maggam padmapatta-	
Bhayā	315	vibhūsitam	31
Bhavarāgānusayaṇca	224	Maggañcimanam	76
Bhasmī bhavetha	327	Maghavā	186
Bhāgaḍḍhabhāgaṃ	55	Maccharī	209
Bhāṇumā	260, 285	Maccheram	64
Bhāti	146, 249	Maccheram abhibhuyya	125
Bhāsati yaṃ ayaṃ latā	124	Maccheramalam	142
Bhāsasiṃmaṃ	153	Majjapānā	66
Bhikkham	273	Mañjiṭṭhake	161
Bhikkhavo	77	Mañjiṭṭhā	100
Bhikkhum	25	Mañjūsako	159
Bhikkhu	243, 291	Matṭhakunḍalī	304
Bhikkhū	102	Maṇikañcanācittam	166
Bhijjatu	86	Maṇicandakappitam	258
Bhijjatuyam kāyo	85	Maṇicandakappitā	258
Bhiyyo	185	Maṇithūṇam	227, 267
Bhummaṇam	313	Maṇisoṇṇacittitam	153
Bhusa sobhamānam	37	Maṇisoṇṇacitte	118
Bhūtapatīva	301	Maṇīhi	152
Bherisaṅkhamudiṅgāhi	296	Maṇḍūko	202
Bhogahetu	223	Ma'tthi dātum	302
Bhogā	14	Madhumaddavam	199
		Madhuram	215
		Manam	190, 302
[Ma]		Manasā	229
Maṃ	127, 324	Manasābhiniṃmitā	257
Maṃvoca	198		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Manaso piyā	15	Mahaddhanā	246
Manāpaṃ	133	Mahantaṃ	32, 149
Manujesu	214	Mahantā	258, 329
Manuññarūpāsu	261	Mahantāsi	111
Manuñño	319	Mahappabho	285
Manussabhūtā	16	Mahapphalaṃ	215
Manussabhūto	320	Mahapphalā	141
Manussalābho	177	Mahapphalāni	178
Manussaloke	25	Mahallako	183
Manussasobhaggataṃ	270	Mahājavaṃ	235
Manussā	314	Mahājavā	258
Manussesu	19	Mahājutikā	116
Mano	10	Mahānubhāve	16
Manojavaṃ	10	Mahābhogā	246
Manobhāvanīyo	138	Mahāmunim	102
Mantayanti	224	Mahāmuni	106
Mantvā	244	Mahāyasaṃ	297
Mabhinikkhami	297	Mahāyasā	96
Mamaṃ	81, 96, 229	Mahāvīpākā	116
Mama	67, 123	Mahāvihāraṃ	174
Mayā	165	Mahindharaṃ	124
Mayūrā	50	Mahīyati	239
Mayhaṃ	285	Mahīyamāno	262
Malyadhare	10	Mahe	183
Masakkasāraṃ viya	330	Mahemase	187
Masāragallamuttāhi	285	Mā	222
Masāragallā	152	Māṇavo	279
Mahaṃ	325	Mātāva puttāṃ	51
Mahaggato	141	Mā tvaṃ uposathe bhāyi	106
Mahatthikā	331	Māpayimsu	330

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mālaṃ	156, 164, 333
Māladhārī	305
Mālābhīhārati	156
Māse	292
Migamandalocanā	259
Mige	243
Mitaṃ	31
Missakesiyo	260
Muñcanti	261
Muttācitaṃ	153
Muditamaṇā'mhi	77
Muditamaṇo	309
Mudu	198
Mudukā	259
Muraja-ālambaratūriyaghuṭṭho	319
Muduvādinī	87
Mudūhi	198
Mudūhi pāṇīhi	297
Muniṃ	197, 292
Musaṭiva	146
Musā	65
Musāvādā saññatā	65
Muhuttaṃ	203
Muhutte	322
Mūlajātāya	199
Mūlamayā	314
Me	134, 138, 202
Metaṃ	173, 324
Me sati	224
Moggallānena	18

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Modati	125
Modatācāmadāyikā	92
Modāmi	199
Modāmi Nandane vane	55
Modenti	111
Morahatthaṃ	134
Mosavajjaṃ pahāya	51
Mohaṃ	224
[Ya]	
Yaṃ	140, 156, 324
Yaṃ no	124
Yaṃ dadāti	233
Ya	306
Yakkha	316
Yakkhassa	312
Yakkhā	207
Yakkho	320
Yajamānānaṃ	140
Yajitvā	264
Yañceva	233
Yaññaṃ	141, 264
Yato	167
Yattha	124, 215, 279, 313
Yattha gantvā	246
Yathā	32, 86, 159, 218, 249
Yathānubhāvaṃ	21
Yathāpayogā	325, 330
Yathāpi	291

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yathāmahappabho	249
Yathā vanam	265, 267
Yanti	137
Yadagge	323
Yadā	155
Yamassa	207
Yamāhunuttaram	72
Yametaṃ	81
Yasaṃ	203
Yasasā	80, 202, 223
Yasasā ca	67
Yasassinī	67, 80
Yasassino	66
Yasena	301
Yaso	110, 123
Yassa	164
Yassa kammassidaṃ phalaṃ	19
Yassa tuvaṃ	328
Yassidaṃ dhanam	292
Yā	159
Yā ca pakkhassa aṭṭhamī	64
Yā ceva sā	175
Yā tvaṃ	193
Yādisakīdiso	197
Yāmase	316
Yugāni honti	178
Yuttā	250
Yuttā ca te	71
Ye	14, 141, 178, 203, 223, 224, 240

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Ye cidha	224
Yena	223
Yena kāmaṃ	10
Yenicchakaṃ	324
Yesam	137
Yo	214
Yoggānukampaṃ	316
Yodhikabandhukanojakā	146
Yo ve	37
[Ra]	
Raṃsimā	296
Raṃsī	218
Rakkhitaṃ	222
Raṅgamhi	127
Rajjumālāti	196
Raṇṇo	122
Raṭṭhavanto	246
Ratanantarasmim	319
Ratanantaraṃ	319
Ratanavarassa	222
Ratanāmayā	162
Ratanā satta	284
Ratanuccayaṃ	302
Ratā	66
Ratisampanno	296
Ratissarā	32
Rattambarapītavāsasāhi	219
Rattarattambarapītavāsasā	260
Rattim maggaṃ	316

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Ra]	
Rattimapi	218	Rodasi	308
Ratto	118	Rosako	209
Rathakubbarā ubho	256	[La]	
Rathapañjaro	306	Lacchāmase	124
Rathavare	71	Lata'tthi	185
Rathassa	257, 259	Latā	122
Rathā	261	Laddhaṃ	174
Ramanti devatā	72	Laddho	177
Ramasi	161	Labhati	209
Ramāmi	199, 264	Labhetha dukkhaṃ	327
Ramissāmi	209	Lahuṃ	327
Rammaṃ	51	Luddānaṃ	315
Rasasā	264	Lekhā	250
Rasā	227	Lesakappena	327
Rāgavirāgaṃ	214	Lokavidūna vaṇṇitā	141
Rājañño	243	Loke	264
Rājavarassa	75, 122	Loṇasovīraṇaṃ	89
Rājīmatī	122	Lobhā	315
Rukkhā santi	100	Lohitakāya	250
Rukkho	159	Lohitakkhā	207
Rucakatthatā	227	Lohitaṅgamaṇīhi	285
Rucakupakiṇṇaṃ	146	Lohitaṅgamayā	152
Ruciraṃ	53, 258, 261	Lohitā	100
Ruciro	31	[Va]	
Rudaṃ	307	Vagganti	259
Rūpaṃ	155, 159	Vaggum	198
Rūpato	123	Vaggu	319
Rūpiyassa	285	Vaggussarā	50
Revataṃ	138, 207	Vaggū	31, 244
Revate	207		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vaggūsu	261	Vanecaro	243
Vaggūhi	151	Vanda	94-5
Vaṅkamabhayā	314	Vandim	116
Vaṅke	314	Vanditvā	302
Vacanakarānusāsanim	73	Varatanu	71
Vacanaṃ	222	Varākiyā	93
Vacanapathaṃ	244	Varāroho	30
Vacchapālako	203	Vasavattīva	296
Vajirāvudhoriva	262	Vassavaṇassa dhītā	122
Vajjāsi	298	Vassasahassamāyu	229
Vaṭaṃsakā	159	Vaha	297
Vatṭaṅguliyo	260	Vahissaṃ	297
Vaṇṇaṃ	203	Vācābhigītaṃ	229
Vaṇṇa	14	Vācāhi	198
Vaṇṇadhātu	307	Vaṇijāna ca	313
Vaṇṇānaṃ	99	Vātadhutā	159
Vaṇṇuṃ	317	Vātassa	260
Vaṇṇupathassa majjhe	314	Vāti	159
Vaṇṇena	32, 46, 136, 202, 315	Vātena	159
Vaṇṇo	14, 110	Vāteritaṃ	162
Vataṃ	262, 321	Vādo	65
Vata	93, 134	Vāraṇo	31
Vatthuttamadāyikā	133	Vārigocaro	203
Vatvāna	207	Vāsavassa	330
Vadataṃ	214	Vālī	258
Vadhānaṃ	196	Vikāle	316
Vanaṃ	155	Vikubbanti	51
Vanagumbā	296	Vikkantappahārino	246
Vanamassito	196	Vigatarajaṃ	308
Vanā	197	Vigatavalāhake	270

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Viggayha	193	Vimānapāsādavare	119
Vicitrasaṁvane	259	Vimānamoruyha	96
Vijjati	223	Vimānasmim	161
Vijānisam	167	Vimāne	209
Vijitam	297, 317	Viyākāsi	19
Vijjuriva	11, 257	Virajam	25
Viññātadhammā	175	Viratā	65
Viññūhi	261	Virocati	73, 80
Vitatham	222	Virocasi	80
Vitiṇṇakaṅkham	308	Vivajjayātha	325
Vittā	167	Vivattamānā	159
Vittā caham	190	Vivane	283
Vitto	174	Vividham	222
Vidum	116, 196	Vividhadhitratalam	145
Viddhastā	246	Vividhadumagga-	
Vidhūpanam	134	sugandhasevitam	147
Vināyako	75	Vividhā rūpā	296
Vineyya	141	Visālakkhī	155
Vindāmi	306	Visiṭṭhakalyāṇitarā	123
Vipathe	196	Visiṭṭha nārīnam	124
Vipākam	133	Visuddham	258, 264
Vipulam	223, 270	Visesanam	77
Vipulapphalesinam	265	Visesabhāginī	119
Vipulo	141	Visesamajjhagā	124
Vippanatṭhā	316	Visesiyā	77
Vippamuttā	92, 112	Visodhayi	299
Vippasannam	25	Vissutā	167
Vibhattāhi	260	Vihaṅgamā	73
Vimalam	218	Vīṇā	261
Vimānam	146	Vīṇāmurajasammatāla-	
		ghuṭṭham	146
		Vīṇāmokkhā	87

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vīthiyā	307	Samvibhāginī	133
Vīrā	246	Samvutā	65
Vegena	260, 316	Samvego	197
Veṇīsu	159	Samsavako nāma	210
Vettācaram	317	Samsuddhakāyā	119
Vedajātā	141	Sakam	140
Vediyā	285	Sakam puññaṃ	67
Verajjake	317	Sakadāgāminī	157
Vehāyasam	166	Sakassa bhāgassa	133
Veḷuriyajālāvatatā	260	Sakena sāminā ahosiṃ	
Veḷuriyathamham	53	tuṭṭhā	53
Veḷuriyamayaṃ	23	Sakena sīlena	66
Veḷuriyarājīva	258	Sakkatā Sakkassa Vasavattino	86
Veḷuriyassa	250	Sakkāro	33
Veḷuriyāmayā	284	Sakko	240
Veḷuriyasuvaṇṇassa	284, 296	Sakkova	85
Vo	317, 325	Sakyaputtaṃ	297
Vokiṇṇaṃ	218	Sakyamuni	214
Vohareyya	327	Sakhī	174
[Sa]		Saggagato	270
Samghaṃ	215	Saggaso	264
Samghagatā	141	Saggūpagānaṃ	209
Samghamuddissa	141	San̐kupathaṃ	317
Samghamhi	140	San̐gataṃ	258
Samgharam	330	San̐gamma	291
Samghassa	174, 177	San̐gahitattabhāvā	51
Samghe	138	Sace	298
Samyamadamassayaṃ	147	Saccanāmaṃ	224
Samvibhāgaṃ	279	Sacce ṭhitā	51

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sajjā	122	Saddaṃ sutvāna	298
Saññaṃ	292	Suddhā	125
Saññatattā	246	Saddhāya	199
Saññaṃmena	134	Saddhā sīlena sampannā	101
Sañña	223	Santassa	115
Saṭṭhi tūriyasahassāni	86	Santā	246
Saṇṭhaṇaṃ	85-6	Santānaṃ	33
Saṇhaṃ	198	Santiṃ	199
Sataṃ	33	Santi	146
Sataṃ pasatthā	178	Santhataṣṣim	243
Satataṃ	80, 102, 223	Sandanaṃ	256
Satapuññaḷakkhaṇaṃ	263	Sandiṭṭho	138
Satamussitāse	319	Sappatisso	327
Satarājjicittitā	257	Sappurisena	327
Sati	224	Sabbaṃ	223, 319
Satisamuppādakaro	227	Sabbaṃ kāyaṃ	288
Satī	185	Sabbakāmasamiddhinī	111
Sateratā	257	Sabbakālikāṃ	162
Sateratāva	146	Sabbakulassa	209
Sato	292	Sabbagattehi	46
Sattatantiṃ	127	Sabbaṅgakalyāṇī	93
Satta vassāni	302	Sabbatopabhaṃ	284
Sattā	331	Sabbameva	156
Satthavāhā	316	Sabbalokahitaṃ	197
Satthā	222	Sabbaso	175
Satthi	297	Sabbasokāpanūdanaṃ	198
Sadā	65, 156	Sabbā obhāsate disā	111
Sadāsakaṃ	123	Sabbābharaṇasañchannā	296
Sade'va	260	Sabbe	258, 284
Sadevakaṃ	113	Sabbe na tappāmase	81

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbeva	331	Samenti	261
Sabbeva te	330	Samo va	265
Sabbhi pavedito	86	Sampakampitā	159
Sabhā	279	Sampajānā paṭissatā	97
Samam	260	Sampatanti	50
Samam vahanti	259	Sampamūlhā	315
Samaggo	279	Sampamodāma	154
Samaṅgībhattacha	273	Sampavāyanti	323
Samacariyā ca	244	Sambuddham	197
Samacariyāya	134	Sambuddhenāsi byākatā	106
Samaṇasamāgamaṁ	77	Sambodhiṁ	297
Samaṇassa dadāmaṁ	112	Sambhavanāmadheyyo	328
Samaṇe	190	Sambhavo	198
Samathasamādhim	76	Samma	297
Samantato	174, 227	Sammāvimuttānaṁ	33
Samantamotthaṭṭho	250	Sammūlharūpova	322
Samantamotthataṁ	80	Sayaṁ	222
Samappitā	116	Sayaṁkataṁ	320
Samassamo	301	Sayaṁpabhā	119
Samāgamo	313	Saraṇaṁ	127, 198
Samācaremase	244	Saraṇatthaṁ	214
Samādiyassu	309	Sarade	146
Samitassa	259	Sarīraṁ	34, 185, 251
Samīhati	31	Sare jātaṁ	181
Samudayadukkhaniccataṁ	75	Saro	261
Samuyyuto	251	Savanīyā	159, 244
Samussayaṁ	149	Sasimva	302
Samūlaṁ	142	Sasī	80, 296
Samekkhamānā	223	Sassatīsamā	246
Samecca	222, 224, 302, 315	Sassuyā ācikkhiṁ	112

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sahajo	297	Sikkhā	223
Sahabyakāmānaṁ	87	Sikkhāpadaṁ	66
Sahabyataṁ	209	Sikkhāpadānaṁ pañcannaṁ	86
Sahalohitaṅgā	152	Sikkhāya	309
Sahasā	315	Sindhusovīrabhūmiṁ	316
Sahassayuttaṁ	256	Sipāṭikā	323
Sahassaraṁsiko	258	Siyaṁ	157
Sahassaraṁsiyo	258	Sirasmim	258
Sahassaraṁsī	249	Sirimato	75, 77
Sahitā	258	Siriyā	114
Sahindakā	81	Sirīsavanā	323
Saḷalalabujabhujakasaṁyuttā	147	Silāpavāḷassa	319
Sā	18, 141	Sivaṁ	76, 77
Sāgaro	141	Sivo	86
Sā tiṭṭhasi	71	Sītibhūtā	224
Sādhikavīsatiyojanāni	218	Sītodakaṁ uppalinim sivaṁ	
Sādhumidaṁ	319	nadiṁ	122
Sādhurūpā	270	Silavante	190
Sāmhi	105	Silassa	32
Sāyeva	77	Sīlesu	65
Sārathicoditā hayā	71	Sīlesvahaṁ	76
Sāradiko	260	Sukappitaṁ	166
Sālakusumitapupphitā	146	Sukuṇḍalī	276
Sāvakā	178	Sukhaṁ akatapuññānaṁ	87
Sāvako	302	Sukhañca kammaṁ	115
Sāvatthiyaṁ	174	Sukhitaṁ	168
Sāsaṇaṁ	76	Sukhitā	154, 331
Sāsane tassa tādino	85	Sukhitā camhi	67
Sāhaṁ	66, 164, 199	Sukhudrayaṁ	119
Simsare	258	Sukhedhitā	73
		Sukho	327

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sugatassa	178	Sudhammā	279
Sugatigatāsi	73	Sudhammā nāma	240
Sugatimhi āgatā	119	Sunandighoso	257
Sugato	214	Sunikkhipitvā	333
Suciṃ	198, 261	Sunimmito	301
Sucigandhaṃ	159	Supāpadhamme	207
Sucibrahmacārinī	119	Suppabhātaṃ	134
Sucimhitā	87, 260	Suppavādite	161, 193
Sucīmano	264	Subbatena	137
Sucīsu	215	Subhaṃ	146, 218, 261
Sujavā	258	Subhaṭṭhena	247
Sujātā	260	Subhaddā	136
Suṇantassa	203	Subhassaro	257
Suṇisā	54, 149	Subhe	96
Suṇemu	224	Sumajjhimā	260
Suṇoṭha	312	Sumadhuraṃ	127
Suṇoma	317	Sumanamakuḷāni	181
Sutaṃ nu taṃ bhāsati yaṃ		Sumanassa	181
ayaṃ latā	124	Sumanā	181, 219, 316
Sutanū	260	Sumāpite	75
Sutabbarūpaṃ	261	Sumukhā	260
Sutā	122	Sumedhanāmassa	302
Sutā lataṃ bravi	123	Sumedhase	100
Sutvā	222	Suyiṭṭhaṃ	141
Sudassanā	260	Suyyati nigghoso	32
Sudinnaṃ	141	Surattavatthavasane	163
Sudullabho	177	Surabhiṃ	219
Sudesitaṃ	164	Surabhī	323
Suddhanumodanāya	174	Surammaṃ	145
Suddhamānasam	198	Suvaṇṇakacchā	93

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Suvaṇṇacchadanaṁ	36
Suvaṇṇachannā	219, 227
Suvaṇṇajālāvatato	257
Suvaṇṇapaṭṭhehi	250
Suvaṇṇarājīhi	258
Suvaṇṇasiṅgīnada- bimbasādisaṁ	264
Suvaṇṇassa ca rūpiyassa ca	250
Suvatthe	10
Suvādite	296
Suvibhattaṁ	215
Suvibhattova	152
Suveṇī	260
Susaṅgato	319
Susu	260
Susukkakhandhaṁ	234
Suhuṭṭhitaṁ	134
Suhutaṁ	141
Sūci dinnā	233
Sūcimeva seyyo	233
Sūrā	246
Sūriyo	272
Serīsakaṁ	330
Sehi	285
Sehi pāṇibhi	25
Seyyāse	87
So	127, 138, 198, 224, 262, 292
Sokapariddavo	322
Soṇṇakamsā	32
Soṇṇapokkharamāladhā	31

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Soṇṇavālukasanthate	161
Sotāpannā	77
Sotāpannā visesayi	106
Sotthim	324
Sotthivanto	330
Sopi	174
Sobhati	152, 227
Sobhatha	122
Sobhane	123
Sobhasi	151
Sobhenti	250
Sovaṇṇajālaṁ	153
Sovaṇṇajālacitaṁ	166
Sovaṇṇamayam	9
Sovaṇṇamayā	152, 256
Sovatthiko	86
Soḷasayojanāni	174
Soḷasiṁ	93
Svāgataṁ	134
Svāgatañca te	82
Svāham	223, 224, 245
Svāham tattha gamissāmi	134

[Ha]

Haṁ	196
Haṁsassaraṇṇo	152
Haṁsā	50
Hatthappatāpakam	134
Hatthe pāde ca viggayha	193
Hadayeritaṁ	261

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]		[Ha]	
Handa taṃ ramayāmase	87	Hīne	105
Handa naccāma gāyāma	87	Hemakappanavāsasā	93
Haricandanussado	305	Hemajālakasañchanne	152
Haritapattarṃ	181	Hemajālana	302
Have	327	Hemajālana channaṃ	153
Hasitā	259	Hemavatā	93
Hāso	297, 298	Hehiti	251
Hi	34, 141, 175, 187, 222, 224	Hoti mahapphalaṃ	186
Hīnakammā	223	Hohi	127

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A - Ā]	
Akusītatāya sippuggahaṇaṃ	126	Antara-saddassa atthuddhāro	151
Akkhaṇā aṭṭha	177	Andhakārā dve	96
Agamanīyaṭṭhāna	65	Annadānena balasampatti-	
Agāradānakammaṣṣa phalaṃ	238	paṭilābho	28
Acchariya, abbhutaṇaṃ		Annapānadānaṣṣa ānisaṃso	230
visesatā	309	Apāyamagga	177
Añjalikammaṣṣa ānisaṃsā	293	Apāyā tayo (akkhaṇā)	107
Aññamaṇā	51	Apāye uppajjanārāhā itthī	107
Aññāsu gatisu puñṇakiriya		Apharusavācā itthī Tāvatiṃsa-	
natthi kiṃ?	17	bhavane nibbattati	49
Aticāro nāma agamanīya-		Abhikkanta-saddassa	
ṭṭhānavītikkamacetanā	66	atthuddhāro	46
Atithi, abbhāgatānaṃ		Ambaphaladānaṣṣa ānisaṃso	267
visesatā	20	Ambasecanagarusinana-	
Atipāto	65	nayassa dassanaṃ	268
Atītatthe anāgatavacanaṃ	65	Arahantasaddassa attho	95
Attakāmo	34	Ariyadhanāni satta	102
Attasampattinigūhaṇalakkhaṇaṃ		Ariyasamghaṃ uddissa	
macchariyaṃ	64	sammutisaṃghe dānaṃ	141
Atthabhañjanako kāyavacī-		Arūpā (akkhaṇā)	177
payogo musā	65	Avayavūpacāradassanaṃ	185
Adānasīlānaṃ maccharīnaṃ		Asaññasattā (akkhaṇā)	177
niraye nivāso	207	Asokapupphadānaṣṣa	
Anāya	314-5	ānisaṃso	157
Anukūlavattinī itthī Tāvatiṃ-		Ahivātarogavatthu	90
sabhavane nibbattati	49	Āgantukā duvidhā	20

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Ācāmadānassa nissando	90
Ājānīya	235
Ātataṃ	32
Ātatavitataṃ	32
Āroha	30
Āvāsadānassa ānisaṃso	182
Āvāsadānena sabbasampatti- paṭilābho	28
Āsajjadāna	49
Āsajja-saddassa atthuddhāro	49
Āsanadānena uccākulīnatā	28
Āsanasaddassa viggaho	20
Āsayasuddhi	53
Āhāradānassa ānisaṃso	231

[I]

Itthiyo nāma patikule	
ṭhitā issariyaṃ karonti	279
Itthiyo vīsati	66
Itthīnaṃ aññasaṃ sampatti- ādivisayā issā	64
Indīvarakalāpadānassa ānisaṃsā	179
Indriyānaṃ vekallaṃ (akkhaṇā)	177
Isisaddassa viggaho	75
Issā	64

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Ucchudāyikāvatthu	113
Uttama	133
Uttamapuggalassa dullabhatā	197
Uttarā Tāvatiṃsabhavane nibbattati	62
Uttarāya patthanā	57
Uttarāya vivāhamāso	59
Uttarāya sāmikādīnaṃ maggapaṭilābho	62
Udakadānassa ānisaṃsā	34-5, 286
Upaṭṭhahanassa ānisaṃso	283
Upassayadānassa ānisaṃsā	270
Upāsikābhāvakittanena āsayasuddhi	53
Uposatha-upavasitabbavatthu	100-1
Uposatharakkhaṇaṃ sabbakālaṃ sukhāvahaṃ	102
Uppalaggahaṇena ratta- uppalaṃ gahitaṃ	146
Ubbandhitukāmāya dāsiyā vatthu	191
Usabha, vasabha, nisabhānaṃ viśesatā	75
Usabho gavasatajeṭṭhako	75
Uḷāra-saddassa atthuddhāro	9
Uḷārena dve sampattiyo vuttā	110

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[O]

Ottappadhana	102
Odaniyasurā	66
Odapattakinī	66
Obhaṭacumbaṭā	66
Orasaputtī	199
Ovaraka	285
Osadhīsaddassa viggaho	46

[Ka]

Kakkaṭakarasabhojana-	
dānassa ānisaṃsā	226-7
Kaṇḍikādānassa ānisaṃso	170
Kaṇḍako bodhisattena saha	
ekadivaseyeva jāto	297
Kaṇṇasūlassa bhesajjaṃ	225-6
Kabaramaṇi	285
Kammakārī ca bhariyā	66
Kammaphalaṃ kammanti	
uttarapadalopena	115
Kalyāṇī sabbapaccaṅgehi	93
Kāmasaddassa atthavisesatā	10
Kālakaṇṇī	196
Kim-saddassa atthuddhāro	14
Kiṇṇapakkhittā surā	66
Kuṇḍarasaddassa viggaho	30

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kummāsādānassa	
vipāko	274, 289
Kummāsādānavatthu	55
Kummāsoti yavakummāso	56
Kulapadesādinā issā-	
macchariyābhāvakaraṇaṃ	64
Kodhakāle taṭataṭāti-	
saddaṃ bhavati	41
Koṇḍārapupphassa	
uppattiṭṭhānaṃ	158

[Kha - Ga]

Khantimettānuddayasampanna-	
tāya akkodhanābhāvo	64
Khamā itthī Tāvatiṃsabhavane	
nibbattati	49
Gaṇa, saṃgha	208
Gaṇhantūti vutte “Han”ti vā	
“Hun”ti vā vadanto nāma	
nāhosi	69
Gandhakuṭṭidānassa ānisaṃsā	283
Gandhamālādānassa vipāko	154
Gandhuttamaṃ candana-	
gandhādi	133
Garudakkhiṇā	213
Gāma, nigama, nagarānaṃ	
gāmotivohāro	115
Gāmaṇḍitaṃ	41
Guṇa	178
Guḷāsava	66
Gehapavesanamaṅgala	59

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha - Ca]

Gocara	203
Gottarakkhitā	65
Gotrabhupuggalesupi dānaṃ	
dadanti	141
Ghana	32
Gharadevatā	98
Cāgadhana	102
Candima, sūriyavimānānaṃ	
gamanavisesatā	13
Cittaṃ lahuparivattaṃ	10
Cittarucidānaṃ yathārucigāmī	6
Cittalatāvanāya tannāmalābho	85
Cūḷāmaṇicetiya	187

[Cha - Ja]

Chattimsavimānasaṅgha-	
desanā	134
Chandavāsini	66
Jaṅgala	314
Jaṅgamagga	177
Jambudīpakamanussānaṃ	
aññadīpakehi adhikatā	16
Jāti-saddassa atthuddhāro	25

[Jha - Ña - Tha]

Jhānāni dve	33
Ñātipārijuṇṇa	91
Ñātirakkhitā	65
Thitaṭṭhānato apagatā	
cutāti vuccati	115

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta - Da]

Tathāgatasāvakasaṅgho	
aggamakkhāyati	141
Tūriyaṃ pañcaṅgikaṃ	32
Te-saddassa atthuddhāro	8
Toraṇaṃ nāma dvārakoṭṭhaka-	
pāsādassa nāmaṃ	145
Dakkhiṇeyyo saṅgho,	
dānassa mahapphalabhāva-	
sādhanaṭo	178
Dalidda, kapaṇānaṃ visesatā	91
Daḷhadhanu	242-3
Dānaṃ saṃvibhāgavasena	
dinnampi sudinnaṃ	141
Dānājñāsaya	109
Dānasaṃvibhāgarata	109
Dānasīlassa ānisaṃsā	236, 237,
	248, 251
Dānasīlānaṃ amaccharīnaṃ	
sugatiyaṃ nivāso	207
Dāne sampattiyo tisso	5
Dāne sampattiyo dve	28
Dārapariggaha	279, 281
Dāsī antojātā	196
Dāsī ca bhariyā	66
Dinna, huta, yitṭhānaṃ	
visesatā	141
Dīpālokaḍānassa vatthu	44
Devatānaṃ dhammatāsiddhā	
upadhāraṇā	7
Devatānaṃ ratijananaparivāro	51
Devatānaṃ ratijananasaddo	51

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Deva, devarānaṃ visesatā	123
Devadhītā devatāti	
vohāro	18
Deva, manussāyunaṃ	
pamāṇaṃ	229
Devalokagāṃimagga	177
Devaloke yuttavāhānaṃ	
atthibhāvo	13
Devavimānassa gamane	
visesapaccayatā	13
Devā tividhā	15-6
Devānamindaṃ Sakkaṃ Kosiyāti	
ālapati	90

[Dha - Na]

Dhajāhaṭṭā	66
Dhanakkītā	66
Dhanakkītādīnaṃ dvādasannaṃ	
aññapurisā agamaṇīyaṭṭhānaṃ	66
Dhammacariya, vatānaṃ	
visesatā	262
Dhammarakkhitā	66
Dhammasaññāya nimittaṃ	
gaṇhanto maṇḍūko	201
Dhammasenāpatissa dinnadāne	
ajjeva vipāko	58
Naccādisu kusalā	120
Naccādisu jayaparājaya-	
visesatā	120
Narasaddassa viggaho	36-7
Na sukaraṃ akkhānena	
pāpuṇitum sukhā saggā	102
Nāriyā itthīsu upacāro	37

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na - Pa]

Nālakagāmo Pesavatiyā	
nivāso	142
Nāvāsaddassa viggaho	36
Nikkhaṃ suvaṇṇassa	
pañcadasadharaṇaṃ	93
Niccabhaddadānassa āni-	
saṃsā	83, 228
Niccasilāṃ nāma	
pañcasikkhāpadaṃ	66
Nipphādetabbe kummaṃ	65
Nibbānamahānagara	263
Niyatamicchādīṭṭhikā	
(akkhaṇā)	177
Niraye kusalacittapavatti	17
Nisabha	75
Paccantadeso (akkhaṇo)	177
Pañcasikkhāpadaṃ samādātabba-	
bhāvato niccasilāṃ	66
Pañhāpuṭṭhānaṃ desanākāro	19
Paññattidhamma	215
Paññādhana	102
Paṭavāsini	66
Patibbatā vimānavatthu	49
Pattathavikā	34
Pattidānassa ānisaṃso	172
Patthanākāra	191
Padakkhiṇaggāhini itthī Tāva-	
tiṃsabhavane nibbattati	49
Padīpadānassa vipākānukkamo	44
Padumaggahaṇena	
puṇḍarīkampi gahitaṃ	146
Padumādi	146

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Padumapuṇḍarikānaṃ	
visesatā	218
Pudumassa pattāni vaṇṇāni	181
Pabbatā pañca	74
Payogasuddhi	53
Paranimmitavasavattīnaṃ	
devānaṃ kāmūpabhogehi	
aggabhāvaṃ pattatā	72
Paralokassa atthibhāvo	278
Pariyattidhammopi apāya-	
dukkhapātato dhāreti eva	215
Pariveṇa	330
Pallaṅkadānassa ānisaṃso	116
Pallaṅkadāne vipākānukkamo	29
Pallaṅkanti sayitabbaṭṭhāna-	
bhūtaṃ vuttaṃ	118
Pādesu sirasā vandanaṃ	49
Pāṇiyadānavatthu	34, 40
Pāṇiyadānassa vipākadassanaṃ	41
Pāḷipeyyāla	106
Piṭṭhasurā	66
Piṇḍacārikassa pūvadānavatthu	53
Piṇḍapātadāyī itthī	107
Piturakkhitā	65
Pilavasakuṇa	148
Piṭṭhadānassa ānisaṃso	6, 22, 24
Piṭṭhadāne patthanākāro	23
Piṭṭhadāne vipākānukkamo	6
Piṭṭhavatthussa aṭṭhuppatti	5
Piṭṭhādivaggā satta	4
Piṭṭhānaṃ pabhedo	8

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pītiveguppatti	
sīghajavakāraṇaṃ	6
Pucchā catasso	15
Puññakammakaraṇe vipākā-	
nukkamo	28
Puññakammaṃ	
kapparukkhasadisaraṃ	28
Puññakammaṃ	
cintāmaṇisadisaraṃ	28
Puññakammassa	
paripuṇṇadassanaṃ	186
Puññasaddassa viggaho	17
Puññavantānaṃ vasena hiraṇña-	
suvaṇṇādi bhavati	143
Puññavisesena visesāni	
jātāni	143
Puññasampadāya maraṇe	
abhāyanā	41
Puññāni katvā icchitacchita-	
patthanaṃ paripūrati	191
Puṇṇaduggatapurisavatthu	56
Puṇṇassa dhītuyā vivāho	59
Puṇṇassa bhattamaṅgalaṃ	59
Puṇṇassa sotāpannakālo	59
Pupphagandhapūjāya ānisaṃso	133
Pupphāsava	66
Pubbekataparicayatāya	
sippuggahaṇaṃ	126
Purindada	156
Purimaṃ purimaṃ pacchimassa	
pacchimassa kāraṇavacananaṃ	25
Purisasaddassa viggaho	36
Pūvadānassa ānisaṃso	110

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa - Pha]

Pūvadānena Tāvatisabhavane	
nibbattati	54
Pūvasurā	66
Pesavatī	143
Pokkharāṇisaddassa upacāro	37
Pototi nāvā	36
Phalāsava	66

[Ba - Bha]

Bandhulamallassa bhariyāya	
mahālatāpasādhanam	150
Bāladārikānameva	
moghakīlanā	171
Bijanī	134
Buddhavandanākāle cīvarādi-	
nivāsana	3
Buddhassa apātubhāvo	
(akkhaṇo)	177
Buddhārammaṇapītiyā	
ānisaṃso	107
Byamham	145
Brāhmaṇānam Buddhē	
appasannākāro	40
Bhagavato kucchiyaṃ vāta-	
rogo uppajji	169
Bhagavato pāṭihāriyaṃ	41
Bhaginīrakkhitā	65
Bhaddā, Subhaddānaṃ dānassa	
visesatā	135
Bhāturakkhitā	65

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha - Ma]

Bhikkhādānassa ānisaṃso	106
Bhikkhādānassa phalaṃ	272
Bhikkhusaddassa viggaho	102
Bhujako nāma eko	
sugandharukkho	147
Bhesajjādānassa ānisaṃso	169
Bhogapārijuṇṇa	91
Bhogavāsini	66
Maggassa viggaho	76
Maggādhīpa	177
Majjānāma surā merayaṇca	66
Mañjūsakarukkhassa	
pavattiṭṭhānaṃ	159
Maṇiratanavaṇṇāni cattāri	100
Maṇḍapa	157
Matasarīraṃ navannaṃ	
vaṇamukhānaṃ arubhūtaṃ	70
Madhugulaphaṇitadānassa	
ānisaṃso	163
Madhvāsava	66
Manassa sīghajavatā	10
Manussagatiyaṃ puñṇakiriyāya	
sulabhātā	17
Manussattameva vaṭṭadukkhassa	
samatikkamituṃ sukaro	105
Manussabhāvo puñṇakiriyāya	
visesapaccayo	18
Manussasaddassa viggaho	16-7
Manussā cattāro	20
manussatiracchāna	20
manussanerayika	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
manussaparamattha	20
manussapeta	20
Manussāti vohāro	16
Mandāravapuppha	99
Maya-saddassa atthuddhāro	9
Mahaddhanādīnaṃ visesatā	246
Mahākassapaassa atīta- mātuyā anuggahaṇaṃ	91
Mahādānassa ānisaṃso	275
Mahādāne asadisadānapuggalā	5
Mahāpurisalakkhaṇa-anubyañja- nānaṃ visesatā	297
Mahāmoggallānassa vimāna- vatthudesanāya cittaṭṭhāpatti	3
Mahālatāpasādhanaassa ānisaṃso	150
Mahālatāpiḷandhanassa aggho	171
Mātāpiturakkhitā	65
Mātāpitūnaṃ upaṭṭhāhanaassa ānisaṃsā	279
Mātudevaputta	102
Māturakkhitā	65
Micchācāra	65
Micchādiṭṭhikānaṃ macchera- pakatākāro	40
Micchādiṭṭhikā Bhagavati katikā katā	40
Muni	214
Munisaddassa viggaho	102
Muhuttikā	66

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Merayāni pañca	66
Me-saddassa atthuddhāro	21
Moggallānattherassa cīvarapārupanānukkamo	3
[Ya]	
Yakkha-saddassa atthuddhāro	313
Yakkhānaṃ nettāni ati- lohitāni	207
Yamapurisā Ussadaniraye revatiṃ khipiṃsu	206
Yāgupācana	170
Yānadānena sukhavisesa- paṭilābho	28
Yugāni cattāri	178
[Ra]	
Rajjumālā	200
Ratanattayapūjāya ānisaṃso	265
Rattadupaṭṭaṃ ekamsaṃ katvā	3
Rattadupaṭṭaṃ nivāsetvā	3
Rattamaṇi	285
Rattasuvaṇṇaṃ kaṇikāra- puppharāsisadisam	58
Rasuttamaṃ gorasasappi-ādi	133
Rājīsaddassa viggaho	122
Rucā nāma vālikasadisā suvaṇṇakhaṇḍā	146
Rucisaddassa viggaho	31
Revatattherassa upaṭṭhāko	135

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vaggā satta	4
Vaṅkabhayā	314
Vaṅka = Saṃsayaṭṭhāna	314
Vaṭṭamsaka	159
Vaṭṭamsakapupphadānassa	
ānisaṃso	161
Vaṭṭe janakapitā	61
Vaṇṇasaddassa atthuddhāro	14
Vata	299
Vatthadānena vaṇṇasampatti-	
paṭilābho	28
Vatthuttamadāyikā nārī	129
Vadhū nāma sassusassurānaṃ	
manāpacāriniyo dullabhā	279
Vandanakāle āsivādāṃ	
kātabbākāro	20
Vandanādikammassa	
ānisaṃsā	299, 302
Vandanāmayāṃ puññaṃ	97
Varārohasaddassa viggaho	30-1
Vasabha	75
Vasabho gavasahassa-	
jetṭhako	75
Vātarogassa bhesajjaṃ	169
Vitatarṃ	32
Vipākabhūtā dibbasampatti	
acintiyā appameyyā	176
Vimānavatthu aṭṭhuppatti	3
Vimānavatthu atthahitāvahaṃ	3

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vimānavatthu khuddakanikāya-	
pariyāpannaṃ	4
Vimānavatthudesakapuggalo	2
Vimānavatthudesanāya	
pavattakāraṇaṃ	2
Vimānavatthu navasu sāsa-	
naṅgesu gāthāsaṅghaṃ	4
Vimānavatthu Suttantapiṭaka-	
pariyāpannaṃ	4
Vivaṭṭe janakapitā	61
Visākhā Nimmānaratīsu	
nibbattati	171
Visākhāya anumodanaṃ	171
Visākhāya kammavipāko	176
Visākhāya pasādhanasaddisaṃ	
mahālatāpasādhanāṃ	150
Visākhāya Bhagavato	
vihāradānaṃ	172
Visākhāya viharāṃ	
cittakaraṇaṃ	171
Visākhāya viharāṃ navahi	
māsehi niṭṭhāpesi	172
Visākhāya viharo gabbha-	
sahassapaṭimaṇḍito	171
Vīṇāya sarā	261
Vīthiyaṃ vicittākāro	27
Vedassa aṅgāni cha	246
Veyyāvaccakara	133
Veyyāvaccakaraṇassa	
anumodanāya ca	
ānisaṃsā	228
Vessavaṇassa dūtā	206-7

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va - Sa]	
Veḷuriyamaṇi	23
Samṅhapuggalānaṃ dānassa	
mahapphalatarā	138
Samṅhapuggalānaṃ dānassa	
visesatā	135
Samṅhe dānaṃ Bhagavatā	
vaṇṇitaṃ	141
Samṅhe dinnam mahapphalaṃ	138
Samṅho diṭṭhisīlasāmañña	
saṅghaṭṭito	141
Samśavako nāma	
Gūthanirayo	209, 210
Sakaṃ nāma sattānaṃ	
kammassakatāya	
hitasukhāvahato ca	66
Sakkaccā, sakkaccadānassa	
ānisaṃso	278, 311
Sakya	214
Saṅkhata	215
Saccavādinī itthī Tāvatiṃsa-	
bhavane nibbattati	49
Saccānaṃ gahaṇa, dassana-	
viseso	75
Satto nāma jīvitindriyaṃ	65
Satthu thūpaṃ pūjaṃ	
karontassa vipāko	184
Satthu vatthayugadānaṃ	165
Saddhā dve	112
Saddhādhana	101

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saddhā pasannā itthī Tāvatiṃsa-	
bhavane nibbattati	49
Saddhā mūlajātā	199
Saddhāsampattikumārikāya	
cittapavatti	41
Saparidaṇḍā	66
Sabbasādhāraṇā dhammā	79
Sabhāvadhamma	215
Samudaya, dukkha-	
saccaggahaṇena vipassanāya	
bhūmiṃ dasseti	75
Sampattiyo tisso	5
Sambhārasaṃyuttā	66
Sammāsambuddho	
vivatṭajanakapitā	61
Saraṇagamanassa ānisaṃso	213-4
Saraṇagamane upāsikāti	
vohāro	53
Saraṇagamanena saha	
sīlānisaṃsavatthu	79
Saradasamaye abbhādi-	
upakkilesavimuttaṃ	123
Sarīraṃ tīhi aṭṭhisatehi	
samussitaṃ	70
Sarīrasakkārakaraṇassa	
nissando	143-4
Sasī sasalañchanayogo	80
Sasura, suṇisānaṃ	
sambandho	54

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sāmike anukūlabhāvena	
vattanasīlo	64
Sāmike anurakkhadhammo	51
Sārakkha, saparidaṇḍā	
itthiyo agamaṇīyaṭṭhānaṃ	66
Sārakkhā	66
Sāvaka	178
Sāvakesu dinnāni	
mahapphalāni	178
Sikkhāpadassa viggaho	66
Sirimā Jīvakassa	
kaniṭṭhabhaginī	69
Sirimā devasikam	
aṭṭhabhikkhūnaṃ	
soḷasakahāpaṇaparibbayena	
piṇḍapātāṃ adāsi	67
Sirimā nāma gaṇikā devasikam	
sahassaṃ gaṇhāti	60
Sirimāya kāraṇā ukkaṇṭhita-	
bhikkhu arahattaṃ pāpuṇi	78
Sirimāya khamanākāro	62
Sirimāya paṭibaddhacitto	
bhikkhu arahattaṃ pāpuṇi	70
Sirimāya vatthu	61
Sirimāya sarīraṃ catutthadivase	
uddhumāyi	69
Sirimāya sotāpattipattakālo	62
Sirisaddassa viggaho	75
Sīmantarikapatha	223
Sīladhana	102
Sukuṇḍalī	275

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa - Ha]

Sukkhakummāsādānassa	
vipāko	168
Sugatigāmiṃmagga	177
Sutadhana	102
Sudassanamahānagara	264
Suddhiyo dve	53
Surāni pañca	66
Suvaṇṇaṃ aggalohanti	
vohāro	11
Suvaṇṇānaṃ bhedo	264
Suvaṇṇānaṃ seṭṭhānukkamo	11
Suvaṇṇiṭṭhakadānaṃ karonti	142
Suvaṇṇiṭṭhakadānassa vipāko	142
Suvisuddhaniccasīleho	
kammaṭṭhānaṃ	
brūhitabbaṃ	103
Susiraṃ	32
Sūcigharena saha sūcidānassa	
nissando	233
Sūriyavimānassa pabhā	218
Setudānassa ānisaṃso	282
Serīsaka	311
Sotāpattiphale ṭhitā	
kenaci appadhamṣiyā	192
Sotāpannadevaputto	
bhikkhusaṃghassa	
apacitiṃ karoti	225
Soracca	327
Hiraññasuvaṇṇaṃ kammabalena	
kathalādirūpena	
upaṭṭhahanti	143
Hiridhana	102

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[U - E]	
Accimatī	120-2	Uttaramadthurā	107
Ajātasattu	154, 184	Uttara (māṇava)	278-9
Anāthapiṇḍika	5, 47, 49, 97, 165, 189	Uttarā	56, 60-2, 64, 67, 89
Anuruddhatthera	174, 178	Upatissa	148
Anotattadaha	120, 122	Uposatha	104, 106
Anomadassī (Buddha)	92-3	Erāvaṇa (devaputta)	13
Anomā (nadī)	295	Erāvaṇa (hatthi)	166
Andhakavinda	169	Esikā (raṭṭha)	179-81
Alomā	168	[Ka]	
Assaka (raṭṭha)	241, 243	Kaṇḍikā (dāyikā)	169
Assaka (rājā)	241	Kaṇḍaka (assarājā)	295
[Ā]		Kaṇḍaka (devaputta)	293-4
Ācāmadāyikā	90-1, 93	Kapilavatthu	294-6
Ānandatthera	25, 41, 141, 143, 169	Kassapa (Buddha)	92, 129, 131, 133, 135, 142, 179, 191, 235, 241, 251, 264, 311, 331
[I]		Kāsi (raṭṭha)	81, 275-6
Icchānaṅgala	216	Kimila (nagara)	97-8, 101
Isigili (pabbata)	74	Kumārakassapatthera	277-8, 311, 321
Isipatanamahāvihāra	204-5	Kusavatī (raṭṭha)	15
[U]		Kusinārā	150
Ukkaṭṭha (gāma)	212-3, 216	Kevaṭṭa (dvāra)	88-9
Ujjenī	126		
Uttarakuru	16		

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kesakārī 78, 81-2
Koṇāgamana (Buddha) 263
Kosala (rājā) 5

[Ga - Gha - Ca]

Gaggarā (pokkharanī) 201
Gayā (gāma) 191-2
Gavampati 311
Gijjhakūṭa (pabbata) 74
Giribbaja (nagara) 74
Guttila 126, 128-9
Gotama (gotta) 66
Gotama (Buddha) 9, 14, 40, 63, 84,
89, 94-6, 103-6,
153, 202-3, 213,
303, 310
Gopāla (devaputta) 251, 252
Gopāla (brāhmaṇa) 251, 264
Ghaṭikāra (brahmā) 295
Cakkavatti (rājā) 92-3
Campā 201
Cātumahārājika 16, 278, 311
Cittalatāvana 85, 154-5, 266-7
Cittā (devadhītā) 85
Cūḷāmaṇi (cetiya) 187

[Cha - Ja]

Chattamāṇava 212-3, 216-7,
222-3
Channa 295
Jambudīpa 5, 16, 93, 126

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja]

Jīvaka 69
Jetavana 5, 47, 49, 82, 97,
103, 107, 116, 120,
135, 142, 157, 160,
165, 171, 182, 189,
190, 212, 216, 225,
230-1, 234, 251,
275-6, 279, 281- 2,
293, 299, 303,
331

[Ta]

Takkasilā 98
Tāvatisa 4, 6, 16, 24, 29,
35, 41, 45, 48-9, 52,
54, 62, 87-8, 91, 96,
99, 103-4, 108, 110,
112, 116, 125, 129,
138-9, 144, 150,
158, 161, 168, 172,
179, 182, 184, 190,
192, 201, 206-8,
216, 226, 228-9,
231-2, 234, 236,
240-1, 248, 251-2,
265, 268, 271-2,
274-5, 278-80, 282-3,
289, 293, 296,
298-9, 301, 304,
330-2
Timbarunārada 125

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahānāma	53
Mahāmoggallānatthera	2, 3, 6, 7, 18, 21-2, 24, 26, 32, 35, 38, 45, 48-50, 52, 54-5, 62-3, 82-4, 88, 94, 96-7, 103, 108-10, 116, 120, 125, 129-30, 134-5, 142, 160-3, 168-71, 179, 182, 108, 190, 193, 200, 204, 226, 232, 234, 236, 251-2, 262, 266, 268-9, 271-2, 274-5, 277, 280, 282-3, 286, 289, 291, 293-4, 299, 331-2
Mahāvana	85, 87
Mahāvihāra	2
Mātali	128, 186
Migadāya	78, 165, 168, 204
Musila	126-8

[Ya]

Yama	207
Yasatthera	331
Yasuttarā	165
Yugandhara	123

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Rajjumālā	190-2, 194
Rājagaha	12, 23, 25-9, 47, 56, 59, 67, 75, 90, 94, 103-6-9, 113, 115, 125, 154-5, 163, 184, 225, 228, 232-3, 236, 238, 265, 267, 270, 272, 274, 286, 289
Rūpasārī (brāhmaṇī)	143
Revatattthera	135, 138
Revatī	204-9, 212
Rohaka (gahapatiputta)	97-8

[La]

Lakhumā (upāsikā)	88-9
Latā	120-4

[Va]

Vaṅṅisatthera	70, 144, 149, 157, 165, 237
Vipassī (Buddha)	95
Visākhā (upāsikā)	5, 171, 172, 174-6
Viḷūra (gāma)	23
Viḷūra (pabbata)	23
VeJayanta (ratha)	128
Vepulla (pabbata)	74
Vebhāra (pabbata)	74
Vessavaṇa	120-3, 207, 318

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Veḷuvana	27, 56, 67, 90, 109, 225, 228, 232-3, 236, 238, 265, 267, 270, 272, 274, 286, 289
Sakka (devarājā)	3, 5, 11, 79, 81-6, 90-2, 94, 116, 120, 122, 127-9, 135, 138-9, 142, 154, 157, 165, 184-7, 239-40, 298, 301, 320
Sajjā	120-2
Sanaṅkumāra (brahmā)	81
Sambhavatthera	331
Sahampati (brahmā)	8
Sāketa	104
Sāriputtatthera	29, 232, 268, 286-7
Sāvatthi	5, 22, 34, 38, 44, 47, 49, 52-3, 82, 97, 99, 103, 107, 116, 120, 135, 142, 157, 160, 165, 171, 173-4, 179, 182, 189, 190, 192, 212, 230, 234, 251

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sāvatthi	275-6, 279, 281-2, 293, 299, 303, 331
Sindhusovīra	312, 315-6, 325, 329
Sirimā (gaṇikā)	60, 62, 67, 71, 73-5, 77-8
Sujāta	241, 243, 250
Sutā	120-2-3
Suddhodana	294
Sunandā (upāsikā)	84, 154-5, 195
Suniddā (upāsikā)	106-7
Subhadda (paribbājaka)	150
Subhaddā (kuṭumbikassa dhītā)	84, 135-6, 138, 176, 195
Sumana	180, 181
Sumedha (Buddha)	300, 302
Setabya	212-3, 216
Serīsaka (devaputta)	312
Serīsaka (yakkha)	320, 325, 329
Soṇadinnā (upāsikā)	84, 103, 195
Sovīra	329
[Ha]	
Himavanta	120-3
Hemavata	92-3

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapoththakaṃ, Syā = Syāmapoththakaṃ,
Kaṃ = Kambojapoththakaṃ, I = Iṅgalisapoththakaṃ, Ka = kesuci
Marammapoththakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapoththakesu
dissamānapāṭho.

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Aṃsabaddhakaṃ = Aṃsavaṭṭakaṃ (Sī)	132
Akāsim = Adāsim (I, Ka)	167
Agañchīm udahāriyā = Gacchīm udakahāriyā (Sī)	194
Accharaṃ paharituṃ yogganti = Accharāpaharaṇayogganti (Ka)	309
Accharāsaṅgaṇaṃ = Accharāsaṅgamaṃ (Sī)	79
Accharāsaṅgaṇena = Accharānaṃ gaṇena (Sī)	96
Ajjhottharīyati = Ajjhotthari (Ka)	41
Aññasmiṃ = Aññaṃ (Sī, I)	264
Aṭṭhakabhattaṃ = Aṭṭhasalākabhattaṃ (Ka)	68
Aṭṭhaṅgavarchi = Aṭṭhaṅgavarchīti (Sī, I)	119
Atipasādañca = Bhattippasādañca (Sī)	91
Attanā = Attano (Sī)	291
Atthavatī = Catthavatī (Sī)	243
Atthitāya = Āvāditāya (Ka)	127
Attho = Adhippāyo (Sī)	152
Attho = Vuttaṃ hoti (Sī)	235
Atha = Kathaṃ (Sī)	136
Adāsīti = Dadātīti (I)	156
Adesayi = Adesesi (Sī)	167
Adu = Ādu (Sī)	239, 242

[A]

Addasāmi = Addasaṃ (Sī) Addasāsīm (I)	133
Anipphādīnīti = Ananunipphādīti (Ka)	157
Anilapamuñcitā = Anilapamuccitā (I)	218
Anupaviddhadānanti = Anupaviṭṭhadānanti (Ka)	26
Anupubbim kathaṃ = Anupubbīkathaṃ (Sī) Anupubbikathaṃ (I)	59
Anubhavati = Paccanubhoti (Sī, I)	182
Anussaranto = Samanussaranto (Sī, I)	238
Anodissakanayena = Anodissakavasena (Sī)	87
Anoloketvā = Anuviloketvā (Ka)	307
Antena = Antare (I)	257
Antovassaṃ = Antovassassa (Sī)	59
Andhakaveṇḍuputtā = Andhakaveṇhuputtā (Sī)	245
Apagacchati = Apagañchi (Sī)	41
Apagatattā = Dūrāpagatattā (Sī, I)	199
Apassitā = Avassitā (Sī)	91
Apāyūpapattito = Apāyuppattito (Sī)	95
Appāyukehi = Appapuññehi (I)	324
Abbahī = Abbuḷhi (I)	306
Abbhukirīm = Abbhokirīm (Sī, I)	148
“Abbhuddasanti”pi = Abbhussayantipi (Ka)	260
Abhāṇīm = Abhāsīm (Sī, I)	237
Abhāṇīm = Abhāsīm (Sī)	52
Abhāsi = Akāsi (Sī)	321
Abhisīsīm = Abhisimsīm (Sī) Abhisīsī (I)	294
Amatadasa’mhi = Amatarasamhi (Ka)	74
Ambehi chādayitvāna = Ambe acchādayitvāna (Sī)	
Ambehacchādayitvāna (I)	183
Ayaṃ = Soyam (Sī)	194
Ariyasaccaṅca = Ariyamaggaṅca (Sī, Ka)	76
Aladdhabhāvaṃ = Abhuttabhāvaṃ (Sī, I)	274

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Avacāsiḷārapamhe”ti = Avacāsiḷārapakhumeti (Sī)	145
Ahaṁ = Ahuṁ (Sī)	230
Ahamahaṁkarāti = Ahaṁkārāti (Ka)	330
Ahampi = Are ahampi (Sī, I)	202
Ahamhi = Ahampi (Sī)	320
Aho = Ayaṁ (Ka)	60
Ahosi = Asi (Sī)	115

[Ā]

Ācikkha = Ācikkhatha (I)	305
Ācikkhi = Adhikkhipati (Sī)	127
Āpaṇaṁ = Āsanaṁ (Ka)	8
Āpaṇampi = Āsanaṁ (Ka)	8
Āyasanti = Na āyusanti (Sī)	315
Āyassañca = Āsaṅkañca (Sī) Āyasakyañca (I)	98
Ālapanametam = Ālapanam hetam (Sī)	31
Ālāpasallāpayoggā = Allāpasallāpayoggā (Sī, I, Ka)	86
Āvāṭatīre = Āvāpatīre (Sī)	57
Āvuyhamānā hemamayapupphāti = Ādhūyamānahema- mayapupphāti (Sī)	219
Āsiñci = Adāsi (Sī)	268
Āha = Tenāha (Sī)	175
Āhaṭam = Ābhataṁ (Ka)	156

[I]

Iti taṁ saṅkharontena = Iti naṁ saṅkarontena (Sī)	334
Idha imasmim maggapadese, imasmim vā = Idha vā imasmim (Sī, I)	223
Idhalokasaṅghaṁ = Idhaloke saṅghaṁ (I, Ka)	57
Idaṇca = Idañca (Sī, I)	317
Ime pabbajitā = Ime pabbajitā nāma bhaddāhārā (Ka)	78
Isisattamo = Isisuttamo (Sī)	94
Issariyaṁ vatteti vā vasavattī = Issariyaṁ vatteti (Ka)	86

[U]

Uggatā = Ukkatā (Sī)	194
Uggatāya = Ukkatāya (Sī)	196
Uṇhavālikānippīḷite = Uṇhavālikācinite (Sī)	286
Uttari = Uttariṃ (Sī)	79
Udagacittatañca = Vinīvaraṇacittatañca (Sī)	198
Udapajjathāti = Upapajjathāti (Sī)	104
Uddayaṃ = Udaya (I)	329
Upakaṭṭhā velā = Upakaṭṭhāya velāya (I) Upakaṭṭhavelāyaṃ (Ka)	274
Upagacchatīti = Uppajjati (Sī)	47
Upadesaṃ dento = Upadesento (Sī, I)	324
Upanāmesim̐ = Upanesim̐ (Sī)	162
Upari vītaṃ = Uparicitaṃ (Sī)	8
Upānayī'ti = Upanesīti (Sī)	8
Ubhaye = Ubhayā (I)	307
Uḷāraphalataṃ = Uḷāraphalaṃ (Ka)	3

[E - O]

Ekamekasim̐ = Ekasim̐ (Sī)	284
Etadabravī'ti = Etadabruvīti (Sī)	186
Ettakena = Ettakaṃ (Sī, I)	304
Evam̐ = Iti evam̐ (Sī)	264
Okiritvā = Ākiritvā (Sī)	27
Otaritvā = Orohitvā (Sī, I)	70
Otāretvā = Oropetvā (Ka)	57
Odanakummāsaḍḍakādi = Odanakummāsasākādikaṃ (Sī)	88
Odissakanayena = Odissakavasena (Sī)	87
Obhāsetvā = Obhāsesento (Sī, I)	236
Osiñcaṃ = Osiñci (Ka)	306
Ohāpehīti = Aḍḍhaṃ osādehīti (Sī)	69

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka - Kha]

Kacchantarānīti = Gabbharānīti (Ka)	44
Kaṇḍako = Kanthako (Sī, I)	293
Katapuññaṃ = Katapuñña (Sī)	75
Kathaṃ = Gāthaṃ (Sī)	222
Kathaṃ? = Yattha dhammamuddisantīti (Ka)	141
Kathitakathāmaggaṃ = Kathitakathāmattaṃ (Sī, I)	149
Kathenteyeva = Kathente kathenteyeva (Sī)	308
Kammaphalapaccakkhabhāvāyāti = Kammaphalaṃ paccakkhaṃ katheyyāsīti (Ka)	219
Kammunāhaṃ = Kammanāhaṃ (Sī)	221
Karonto = Kathento (Sī, I)	202
...kasāve = ...sāve (I)	170
Kasmā? Na taggamanasā satīti = Yasmā tadaggamanasā satī (Sī)	185
Kāmavaṇṇiniyo = Kāmavaṇṇiyo (Sī)	133
Kāmetabbanti kamanīyaṃ = Kamanīyaṃ (Sī, I)	116
Kāyūranti = Keyūranti (Sī)	151
Kāravasena = Karaṇavasena (Ka)	186
Kālena kālaṃ = Kālekāle (I)	331
Kālenupāgantvā = Tā maṃ pālenupāgantvā (Sī)	84
Kimaṅgaṃ = Kimaṅga (Sī)	17
Kimilanagare = Kimbilanagare (Sī, I)	97
Kīḷi = Kīḷati (Sī)	28
Kuto cutā tvaṃ idha āgatāti = Kuto cutāya āgati tava (I)	81
Kumāriṃ = Bhaddakumāriṃ (I)	98
Kusalena = Pavīṇena (Sī, I)	152
Koñcamayūracakora = Koñcamayūracaṅkora (Ka)	147
Kovidanti kusalañāṇavantaṃ = Kovidāti kusalañāṇavanta (Ka)	250
Khaṇamuhuttamattaṃ = Khaṇaṃ muhuttaṃ (Sī, I)	223
Khādanīyabhojanīyaṃ = Khādanīyabhojanīyādiṃ (Sī, I)	109
Khettasampattiphalanti = Khettasampattibalanti (Sī)	92

[Ga - Gha]

Gaṇaṃ = Saṅgamaṃ (Sī)	80
Gantvā = Tena (Ka)	280
Gantvā = Patvā (Sī)	277
Garudakkhiṇaṃ = Gurudakkhiṇaṃ (Sī, I)	213
Gavampati = Gavampatī (Sī)	311
Gahapatimahāsārakule = Gahapatikule (Ka)	142
Gāthāsaṅgamaṃ = Gāthaṅgaṃ (Sī)	4
Giritaṭe = Giritale (Ka)	30
Gemaṃ = Sālaṃ (Ka)	204
Gonakatthate = Colasanthate (Sī)	293
Gosītacandanena = Gosīsakacandanena (Sī)	163
Ghaṭikāramahābrahmunā = Ghaṭikāramahābrahmunā (Sī)	295

[Ca]

Cakkavattiraṇṇo = Cakkavattissa rājino (Sī)	93
Cakkhuṃ = Cakkhu (Sī, Ka)	146
Caṇḍālāvasathe = Caṇḍālagāme (Ka)	94
Catuguṇodakasamodite = Catuguṇodakasammaddite (Sī)	
Catuguṇodakasammodite (I)	170
Catutthabhāgāvasiṭṭhaṃ = Catubhāgāvasiṭṭhe (Sī)	170
Candanasāravāsītā = Candanaṃsāraropitā (Ka)	254
Citaṃ = Cittaṃ (Sī)	166
...cittapavatti = ...cittupatti (Sī)	17
Cittiṃ = Cittaṃ (Sī)	26

[Cha]

Chātajjhatoṇi = Chātattoṇi (Ka)	69
Chāditatāya = Chāditekadesatāya (Sī)	36
Chekaṃ = Cheka (Ka)	250

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja - Jha]

Jayampatikā = Jāyampatikā (Ka)	265
Jalavihāraratiyā = Jalavihārābhiratiyā (Sī, I)	37
Jalitakapilakesamassukā = Jalitasīsakesamassukā (Ka)	206
Jahāmi = Jahissam (Sī) Jahissāmi (I)	305
Jālavantehi = Jālavaṇṇehi (Sī)	297
Jālitambanakhehi = Jālatambanakhehi (Sī)	294
Jhānādayo = Cetanādayo (Ka)	66

[Ḍa - Ta]

Ḍaṁsi = Ḍasi (Sī)	289
Ḍayhāmi = Āḍayhāmi (Sī)	307
Ḍākam = Sākam (Sī)	89
Tam = Tattha (Ka)	4
Tam āpagā = Tamāpagā (Sī)	36
Taggamanasā = Tadaggamanasā (Sī)	184
Tato = Rasaviddhato (Sī)	11
Tattha = Tattha gāthāsu pana (Sī)	50
Tattha hi = Vatassa hi (I)	299
Tattha aññatarā = Tatraññatarā itthī (Sī)	172
Tathā tassa kammassa = Atha vā tam vimānam tassa puññakammassa tathākatassa (Sī)	12
Tadaññadevavācako = Tadaññavācako (I)	240
Tanti = Tvanti (Sī)	80
Tameva = Taveva (Sī)	94
Tayā = Mahā (I), Mayā (Ka)	227
Tava = Tvaṁ (I)	316
Tavāyam = Tava yaṁ (Sī, I)	249
Tavevāham = Tathevāham (Sī)	269
Tasmiṁ = Tasmā (Sī, I)	149
Tassa = Tāham (Ka)	321

[Ta]

Tassa kathāya = Tassā gāthāya (I)	306
Tassā = Tathā (Ka)	7
Tādini = Tādine (Ka)	94
Tādisākāro = Tādiso pakāro (Ka)	249
Tādise kāle = Tādise uddesakāle (Sī)	98
Tārāgaṇaṃ = Tārakāgaṇaṃ (Sī)	80
Tāvatiṃsabhavane = Tāvatiṃsesu (Sī, I)	179
Tāvatiṃsabhavane uppannaṃ = Tāvatiṃsesu nibbattaṃ (Sī)	172
Timbarunāradasadiso = Timbarunāsadiso (Ka), Timbarunādasadiso (I)	125
Tīhipi = Catūhipi (Ka)	215
Te = Taṃ te (Sī)	164
Telaṃ kātukāmā = Kevalaṃ tilatelaṃ pātukāmā (Ka)	47

[Da]

Daddallamānā = Daddaḷhamānā (Ka)	42
Dadhito pacitaṃ = Dadhinā mathitaṃ (Sī) Dadhito mathitaṃ (I)	157
Dantinti = Dantinti dantinaṃ (Sī)	235
Dasadisā = Sabbadisā vidisā (Ka)	46
Dassetvā = Dasseti (I)	309
Dassetuṃ = Dassenti (Sī)	33
Dassesuṃ = Ārocesuṃ (Ka)	182
Dahatūti = Dahīti (Sī, Ka)	61
Daharā apāpikā = Daharāsapāpikā (Sī)	117
Daharā apāpikāti daharāpi = Daharāsapāpikāti daharā āsiṃ (Sī)	118
Daḷho ca vaggu ca susaṅgato ca = Vaggu sumukho susaṅgato (Sī)	318
Dānassa viya paṭiggahaṇassa = Dānassa visayassa ca paṭiggāhakassa (Ka)	21
Dāruṇī = Cāruṇī (Sī)	195
Dvādasayojanikaṃ = Dasayojanikaṃ (Sī, I)	265

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da - Dha]

Dippante = Dīpente (Ka)	288
Dibya = Dibba (Sī, I)	147
Divāṅkaramaṇḍalaṃ = Divasakaramaṇḍalaṃ (Sī)	252
Divākara... = Divasakara... (Sī, I)	153
Disāsaṃsayasumūḷhacittā = Satipamūḷhacittā (Ka)	316
Dukkhagatattā = Dukkhaṃ gatiṃ gatattā (Sī) Duggatigatattā (I)	207
Dukkhanirodho = Ayaṃ nirodho (Sī, I)	195
Dukkhanirodhoti = Ayaṃ nirodho maggoti (Sī, I)	198
Dukkhitaṇca me = Dukkataṇca (Sī)	164
Dukkhitā = Duggatā (Ka)	60
Duvaddhatoti dvīhi addhapassehi = Duhatthatoti dvīhi hatthapassehi (I)	261
Dūtāti = Dūtātā (I)	207
Devaparamhiva = Dibbaṃ devapuramhi ca (Ka)	295
Desavohārena = Tesaṃ vohārena (Ka)	8
Dvādasayojanikaṃ = Dasayojanikaṃ (Sī, I)	265
Dhammiṃ kathaṃ kathetvā = Dhammakathaṃ katvā (Ka)	6
Dhammena = Dhammena te (I, Ka)	139
Dhāreti eva = Dhāretīti dhammo, evaṃ (Sī)	215
Dhūpayamānā = Dhūyamānā (Sī)	159

[Na]

Naccanagītavāditeti = Naccagītavāditeti (Ka)	123
Naccanāti = Naccāti (Ka)	123
Natthi = Na santi (Sī)	56
Nantakaṃ = Na antakaṃ (I)	292
Nandanaṃ = Nandanaṃ cittalataṃ (Sī) Vanaṃ Nandavanaṃ (Ka)	281
Nandane ca vane = Nandane pavane (Sī)	284
Nandane ca vane = Nandanopavane (Sī)	250
Na yamadūtātāya = Yamadūtātāya (I) Ayamadūtātāya (Ka)	207

[Na]

Nayīda'mappaṣa katassa = Nayidaṃ appaṣa katassa (Sī)	255
Naravarabuddhadesite = Naravarabuddhabhāsīte (Sī)	74
Nānāviraḡavaṇṇāni = Nānāvidhavaṇṇāni (Ka)	157
Nāma = Nāmo (Sī)	312
Niddā = Saddhā (Sī)	106
Nimbamuṭṭhiṃ = Nimbapalāsamuṭṭhiṃ (Sī, I)	129
Niraṃkatvā = Nirākatvā (Sī)	98
Nisati = Nisi (Sī)	146
Nisīdāpetuṃ = Dāpetuṃ (Ka)	68
Nihantvāna tamaṃ = Nihantvā timiraṃ (Sī)	77
Nīluppalahatthakaṃ = Nīluppalakalāpaṃ (Sī)	179

[Pa]

Pakāsento = Kathento (Ka)	81
Pakiritvā = Vikiritvā (Sī)	206
Pakkuthitaṃ = Pakkaṭṭhitaṃ (Sī)	60
Paggharaṇato = Pharaṇato (Sī)	210
Paccakkhato = Apaccatthato (Sī)	17
Paccayaṇca = Paccaggaṇca (Sī) Paccagghaṇca (?)	284
Paccāsīsantā = Paccāsimsantā (Sī, I)	315
Paṭahānaṃ = Pahatānaṃ (Ka)	146
Paṭilabhāmīti = Paṭilabhinti (Sī)	7
Paṭihanaṭīti = Paṭihantīti (Sī)	218
Paṭiharaṇakapakkaṇca = Pāṭihāriyaṃ pakkhaṇca (Ka)	64
Patapante = Patāpente (Ka)	287
Patitṭhitā = Patitṭhānaṃ (Sī)	51
Pattaṃ dhovitvā = Pattaṃ vodakaṃ katvā (Sī)	23
Padaṃ pana = Parapadaṃ (Ka)	118
Padīpopakaraṇāni = Padīpapūjākāraṇāni (Ka)	47
Padumesu = Katvā vikāsītesu padumesu (Sī)	28

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Padmapattakkhīti = Padumapattakkhīti (Sī)	31
Pabodhanakarā = Pabodhaniyakarā (Ka) Pabodhanam viya karā (I)	87
Pabhaṅkarā dhammamudīrayanti = Pabhaṅkarā yattha dhammamuddisanti (Ka)	139
Pabhāsati = Pakāsati (Ka)	280
Pamucchitosmī”ti = Samucchitosmīti (I)	323
Pamodasaṁvaddhanato = Pamodasampannato (Ka)	87
Parapessiyā = Parapesiyā (Ka)	84
Parājito vināsaṁ = Parābhūto nidhanaṁ (Sī) Parājaya- bhūtopi vināyaṁ (I)	128
Paricariyamānā = Vādiyamānā (Ka) Parivāriyamānā (I)	83
Paricchena = Parivārena (Ka)	171
Parituṭṭho taṁ = Paraṭṭhānaṁ (Ka)	126
Paridevo = Pariddavo (Sī)	322
Paribrūhantī = Paṭiggaṇhantī (Sī)	103
Parisamantato = Parito (Sī)	218
Parissamamappattassa = Parissamapattassa (I, Ka)	115
Palobhitā = Patāritā (Sī, I)	315
Pallaṅke = Pīthe (Sī)	29
Pallavitā kuḍumalakajātā hutvā pupphimsu = Sapallavitā hutvā pupphimsu (I)	268
Pavattitahesanena = Pavattitahasanena (I)	259
Pavadesi = Vadesi (Sī)	328
Pavisantaṁ = Carantaṁ (Sī)	230
Pavedayāmi = Pavadissāmi (Sī) Pavedissāmi (I)	148
Pasaṁsitaṭāya = Pāsaṁsatamatāya (Ka)	9
Pasanno = Pasannamano (Sī)	241
Paharitvā = Paṭiharitvā (I)	333
Paḷāso uppajjati = Paḷāso iccete uppajjanti (Sī)	64
Pākaṭanāmassa = Pakāsanānāmassa (I)	302
Pāgabbhiyaṁ = Pāgabbhiyaṁ (Ka)	110

[Pa]

Pāṭipuggalikaṃ = Puggalagataṃ (Ka)	141
Pāṭihāriyapakkhañcāti = Pāṭihārikapakkhañcāti (I, Ka)	64
Pātiyā = Bhājane (I)	272
Pāsādikaṃ = Yathāpāsādikaṃ (Sī)	6
Piḷandhanamālāya gandhoti = Piḷandhanamālā (Sī)	159
Pītiṃ = Pati (Sī)	255
Pītiyā = Odaggiyacittā (Sī)	316
Pucchāvasena = Pucchādīnaṃ vasena (Sī)	2
Pucchitākārenevāti = Pucchitākārena vāti (Sī)	19
Pucchi = Paṭipucchi (Sī)	117
Pucchi = Paṭipucchi (Ka)	154
Puññakatā = Katapuññā (Sī)	36
Puññakiriyānaṃ = Puññakiriyāya (Ka)	311
Puññaphalañca = Puññaphalañca taṃ taṃ (Sī)	140
Puthulanemi = Vipulanemi (Ka)	258
Pupphapūjanena = Taṃ pupphehi pūjanena (Sī)	185
Pupphehi = Muttapupphehi (Sī, I)	162
Pubbuṭṭhānapacchānipātanādinā = Pubbuṭṭhānapacchānipajjanādinā (Sī)	64
Purakkhatvā = Purakkhipitvā (Sī)	329
Purimajāti-ādiṃ = Purimajāti-ādīni (Sī)	194
Pure = Pure pure (Sī)	240
Peto = Peto pana (Sī)	306
Pesavatīti = Sesavatīti (Sī)	148
Pesavatīvimānaṃ = Sesavatīvimānaṃ (Sī)	142
Posesi = Poseti (Sī, I)	126

[Pha]

Phalehi = Thalehi (Sī)	256
Phalehīti = Thalehīti (Sī)	256
Phārusakakasaṭamissakaṃ = Phārusakakasaṭaparimissakaṃ (Sī)	268

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba - Bha]

Bandhitvā = Khaṇḍitvā (Ka)	292
Bījayamāna = Vidhūpayamāna (Ka)	257
Bravuntipi = Bruvunti ca (Sī)	123
Brahantaṃ = Brahantaṃ sajjam (Sī, I)	166
Brahmacārayo = Brahmacārino (Sī), Brahmacāriye (I)	137
Bhagavati = Mahesiṃ Bhagavantaṃ (Ka)	95
Bhadditthikāti = Bhadditthīti (Sī)	100-1
Bhāṇuraṃsijālassa = Subhāsurasikhājālassa (Sī)	160
Bhāsasi = Bhāsase (Sī)	243
Bhikkhū = Iti bhikkhū (Sī)	5
Bhiyyo = Bhīyo (Sī)	185
Bhuttassayeva = Bhuttavatoyeva (I)	225
Bhogasamaṅginoti = Sabbabhogasamaṅginoti (Sī)	85
Bhojenti = Bhājenti (Ka)	21

[Ma]

Maggādhīpatī adesayi = Maggādhīpantiyadesayi (Sī)	176
Maggādhīpanti = Maggādhīpatīti (Ka)	177
Maccheramatho = Macchariyamatho ca (Ka)	63
Majjitvā = Madditvā (Sī)	150
Mañjittā = Mañjetthā (Sī) Mañjatthā (I)	99
Mañjittakavaggo = Mañjetthikavaggo (Sī)	4
Maṭṭhakūḍalim = Maṭṭakūḍalim (Sī)	303
Maṭṭhākāreneva = Maṭṭākāreneva (Sī)	304
Maṇikuṭṭima = Maṇiphalaka (Sī)	171
Maṇisoṇṇacittitaṃ = Maṇisoṇṇacittitaṃ (Sī)	153
Manaso = Mano (Ka)	10
Mamaññitho = Mamaññittha (Sī, I)	220
Mayūrapīṇchehi = Mayūrapakkhehi (Ka)	134

[Ma]

Mayhaṃ upakāro = Mahopākāro (Sī)	61
Malyadharo = Malayadharī (I)	276
Mahājanasammaddo = Mahājanasambādho (Sī)	144
Mahājano = Mahājanā (Ka)	5
Mahājano = Sesamahājano ca (Sī, I)	47
Mahāvippahānti = Mahāvippahārikanti (Ka)	5
Mahindharanāmakaṃ = Mahindharāparanāmakaṃ (Sī)	124
Mā ca = No ca (Ka)	309
Mācarīdha = Acārīdha (I)	72
Mānanīyatāya = Mānanissayato (Ka)	2
Mitanti nimmitaṃ, nikkhepapadaṃ vītikkamanti = Mitanti timitaṃ, padanikkhepapada- vītikkamanti (Sī)	31
Muṇḍakapabbate = Muṇḍikapabbate (Sī, I)	283
Muduvādinī = Mudukācari (I)	84
Musilo = Mūsilo (Sī, I)	126
Meghodaraṃ lihanthi = Meghānaṃ pariyantehi (Ka)	181
Modatācāmadāyikā”ti = Moditācāmadāyikāti (I, Ka)	92

[Ya]

Yato ca kho = Yato ca (I)	247
Yathā = Yathāha (Ka)	116
Yathāpi = Yathāsi (Sī, Ka)	275
Yatheva = Yathocitaṃ (Sī)	249
Yasmiṃ = Yesu (Ka)	124
Yā ca = Yāva (Sī, Ka)	64
Yā tvaṃ = Yattha (Sī)	151
Yāyaṃ = Sadisāyaṃ (Sī)	44
Ye cidha = Yedha (Sī, I)	221
Yojanā = Dasseti (Sī)	319
Yottā = Yuttā (Ka)	250

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra - La - Va]

Rajatamayanaḷaṃ = Marakatamayanaḷaṃ (Sī)	37
Rathāsasadisadantā = Rathasāsasadisadantā (Sī, I)	93
Ramaṇīyā = Rāmaṇeyyā (Sī)	147
Ramanti kīḷanti laḷantā = Ramantā kīḷantī laḷantī (Sī)	72
Ravati = Carati (Ka)	30
Rocasi = Sobhasi (Sī)	113
Laddhapaṭivīsato = Laddhapaṭivimsato (Sī)	55
Laddhapūjā = Laddhapūjitā (Ka)	260
Līlāravindaṃ = Kīlāravindaṃ (Ka)	37
Lokavidūna = Lokavidūhi (Ka)	177
Vaṅkaṃbhayā = Dhaṅkaṃbhayā (Ka)	313-4
Vaja = Bhaja (Ka)	247
Vaṭaṃsakāti = Avaṭaṃsakāti (Sī)	159
Vata dhātuyā = Yathādhātuyā (Ka)	302
Vadanto = Vutto (Ka)	70
Vanditvā = Vanditva (Sī)	167
Vambhantena = Vambhentena (I)	327
Vātavegasaṃuṭṭhitavīcijālaṃ = Vātavegasaṃuddhutavīcijālaṃ (Sī)	98
Vāyāmajanitābhijātītāya = Jātāya janitābhijātītāya (Ka)	199
Vikkamma = Vītikkamma (Ka)	246
Vicittabhittiviracanehi = Vicittavividhachadanehi (Ka)	36
Vicittavaṇṇasaṇṭhānāni = Vicittavaṇṇasaṇṭhānādi (Sī)	2
Vijjulatā = Vicchurito (Sī)	3
Vijjulatā = Vijjutā (Sī)	11
Vijjotanti = Vijjotante (Sī, I)	257
Vidū = Viduṃ (Sī)	243
Vipphandamānamarīcijālavitthate = Vipphandamānamarī- cijālavitate (Sī, I)	286
Vipulaṃ hoti = Vipulaṃ phalaṃ (Ka)	221
Vibhatti viparināmetabbā = Vibhattiṃ pariṇāmenti (Ka)	111

[Va]

Vibhattivisesayuttam = Bhattivisesayuttam (Sī)	331
Vibhavasampattim = Vibhavasampadam (Ka)	304
Vimuttapattapuṭam viya vibandhatāya = Vimuttapattapuṭagandha- tāya (Ka)	219
Virājati = Sobhati (Ka)	152
Visadabhāvam = Visāradabhāvam (Sī)	97
Visālakadāṭhībhāvam = Visālatādībhāvam (I)	93
Viṣiṭṭhabhāvappattiyā = Vicittabhāvappattiyā (Ka)	155
Visesamajjhagā = Visesamajjhagāti (Sī, I)	124
Visesasabbhāvato = Visesasambhavato (Ka)	11
Visesāni = Suvaṇṇavisesāni (Sī)	143
Viḷurapabbatassa = Veḷuriyapabbatassa (Ka)	23
Vīṇāya paṇaṭam = Vīṇāpaṇaṭam (Sī)	126
Vīriyanti = Vīriyanti vuttam (Sī, I)	87
Vuttam = Vuttanti daṭṭhabbam (Sī)	302
Vuttapadeyeva = Vutteyeva (Ka)	69
Vuttā = Yuttā (Ka)	110
Vutto = Vuttā (Sī)	85
Veneyyāpekkhāya = SāvakaVeneyyāpekkhāya (I)	241
Vehāyasabhūte = Vehāsagate (Sī)	166

[Sa]

Samghaṭṭitattā = Samghaṭṭhitattā (Sī, I)	140
Samyamassa = Samadamassa (Sī)	218
Samyuttā = Saññutā (Sī)	145
Samyuttāti = Samyutāti (Sī)	147
Samvibhajanam akāsim = Samvibhāgamakāsim (Sī, I)	279
Sakkasamabhāvo tissā = Sakkūpamā nāmetissā (Sī)	85
Sakkhalikam = Sakkhalim (Sī)	132
Sakyasamaye = Sakyakulasamāpe (Ka)	78
Sankamanam = Caṅkamanam (Sī)	282

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Saṅkhatacittabhāvā = Sañjātacittabhāvā (Ka)	152
Saṅghaṭṭiyati = Raṅgamhi (Sī)	127
Sace = Sace hi (Sī) Sace tvaṃ (I)	204
Sacchinnapattā = Saṃsīnapattā (Sī)	268
Sañjhāpabhānurañjito = Sañjhātapānurañjito (Ka)	3
Saṇṭhanam = Santhanam (Sī, Syā, I)	84
Saṇṭhanam = Santhānam (Sī)	86
Sateratasāṅkhātavijjulatā = Sateritā indadhanusaṅkhātā vijjulatā (Ka)	257
Satthu = Bhagavato Satthu (Sī)	331
Sadāti sappāṭihārikesu = Sadāti sabbesu aṭṭhasu pāṭihāriyesu (Ka)	65
Saddhāpasannā = Saddhāsampannā (Sī)	5, 49
Saddhāya vaḍḍhamānāya = Saddhāya ca vaḍḍhamānā (Sī)	88
Santakilesassa = Santakilesagaṇassa (Sī)	115
Santānakāti = Nānāsantānakāti (Sī)	148
Sannirumbhitvā = Sannirujjhitvā (Ka)	201
Sannivesavasena = Sannivesavisesena (Sī, I)	331
Sabbaṃ suvaṇṇarāsimeva = Sabbaṃ suvaṇṇabharitameva (Ka)	
Sabbaṃ suvaṇṇarāsibharitameva (I)	58
Sabbakilesamalaṃ = Sabbasaṃkilesapakkhaṃ (Sī, I)	102
Sabbaññuguṇādhiṭṭhānāya = Sabbaññuguṇādhiṭṭhāya (I)	302
Sabbabalaparakkamādiviseschi = Sabbabalaparakkamā- divasena sesesu (Sī)	186
Sabbāsu disāsu = Sabbā disā (Ka)	111
Sabhāvato = Sabhāvabhāvato (Ka)	215
Samappitā = Samajjatā (Sī)	206
Samarasāni = Samāni samarasāni (I)	261
Samādapetha = Samādapettha (Sī)	164
Samuggato = Sumukho (Sī)	319

[Sa]

Samuṭṭhāpesi = Samuṭṭhāpesuṃ (Ka)	5
Samuditassa = Pamuditassa (Sī)	259
Sambuddhaṃ = Sammāsambuddhaṃ (Sī, I)	197
Sayamidha = Yamidha (Sī, I)	219
Saraṇato = Bharaṇato (Ka)	124
Sarīraṃ = Sarīradhātuṃ (I)	150
Sarīrakiccaṃ = Sarīrasakkāraṃ (Sī)	216
Sahabyamāgatāti = Sahabyatamāgatāti (Sī)	185
Sahāyavaro = Sahāyacaro (Sī)	242
Sākamuṭṭhiṃ = Sālukamuṭṭhiṃ (I)	129
Sā taṃ bhuñjitvā jīvikaṃ = Tattha sā tesaṃ vāhasā jīvikaṃ (Sī, I)	90
Sādhukaṃ = Madhuraṃ (Ka)	268
Sāminā = Sāmināva (Sī)	52
Sāmivacanena = Sāmivasena (Ka)	11
Sā aparena samayena = Sā na cirasseva (Ka)	83
Sāyaṃ = Sāyanhe (Sī)	68
Sittasammatṭhe = Udakapositasammatṭhe (Ka)	157
Sirīsavanā = Sirīsūpavanā (Sī)	323
Sirīsavipinato = Sirīsūpavanato (Sī)	323
Silāmayā = Phalikasilāmayā (Sī, I)	319
Sīghajavaṃ = Pītavattasantṭhatam (Ka)	6
Sīghasampadaṃ = Sīghasampātam (Sī)	12
Sīlaṃ = Sīlāni (Sī)	282
Sukkakokilā = Phussakokilā (Sī)	50
Sukhaṃ = Chaṇaṃ (Sī, I)	158
Sukhitā = Sukhino (I)	330-1
Sucigandhaṃ = Sucim gandhaṃ (Sī)	158
Suññaṃ serīsakavimānaṃ = Suñña serīsakavimāne (Sī)	312
Suṇemu = Suṇoma (Sī)	221
Sutaṃ nu kiṃ asutanti = Taṃ kiṃ assutthāti (Sī)	124

Vimānavatthu-aṭṭhakathāya

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Aṁsabbaddhakam ahamadāsim	132	Atha tenā'gamā bhikkhu	287
Akaṇṭako agahano	84	Adassanenaham tassa	295
Akkodhena jine kodham		Addasam virajam	
(Khu 1. 46)	62	Buddham	48, 108
Akkosānam vadhānañca	194	Addasam virajam	
Akkhāmi te bhikkhu		bhikkhum	24, 27, 54-5, 233
mahānubhāva	8, 23-4, 27, 36,	Adhiccaladdham	
39, 43, 46, 48, 50, 53-4,		pariṇāmajam te	320
56, 64, 130, 227, 333		Anukampakassa kusalassa	195
Accharānam satasahassam	96	Anucchaviṁ ovadiyañca	
Acchariyam vata		metam	324
abbhutam vata	309	Anekacittāvatato	
Acchādanañca bhattañca	100, 155	ratho ayaṁ	253
Ajjeva Buddham		Anekavaṇṇam darasoka-	
saraṇam vajāhi	309	nāsanam	299
Aññā suveṇī susu		Api Sakkova Devindo	83
missakesiyo	254	Appam vā bahuṁ vā	
Aṭṭhamasā sukatā thambhā	283	nāddasāma	308
Aṭṭhaṅgikam aparimitam		Appakānampi kārānam	334
sukhāvaham	101	Appampi katham	
Aṭṭhaṅgupetam		mahāvīpākam	221
anudhammacārī	118	Appassa kammassa phalam	
Aṭṭheva piṇḍapātāni	137	mamedam	24, 27
Aṭṭheva muttapupphāni	235	Appāyukī kālakatā	
Atthakāmosi me yakkha	310	tato cutā	167
Atthāya vata me Buddho	230	Abbahī vata me sallam	306
Atthāya vata me bhikkhu	232	Abhikkantena vaṇṇena	18, 45, 48,
Atha tvam kena vaṇṇena	136	54-5, 62, 88, 103-4,	
Atha tumhe kena vaṇṇena	314	106, 108-9, 129, 168,	
		172, 179, 190, 193	
		Abhikkhaṇam Nandanam	
		sutvā	104
		Abhippasādehi manam	94

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Abhirūḷhañca maṃ ñatvā	294
Amajjapā no ca musā abhāṇim	52
Amajjapo no ca musā abhāṇim	237
Ambakañjikaṃ ahamadāsīm	132
Ambo ca sitto samaṇo ca nhāpito	287
Alaṅkatā maṇikañcanācitaṃ	166
Alaṅkato Maṭṭhakuṇḍalī	304
Alaṅkato malyadharo suvattho	275-6, 290
Alambusā missakesī ca	195
Asokaṃ Nandanam rammaṃ	196
Assakādhīpatissāhaṃ	243
Ahaṃ andhakavindamhi	196
Ahaṃ andhakavindasmim	284
Ahaṃ Kapilavatthusmim	294
Ahaṃ tayā bahutare bhikkhū	137
Ahaṃ te saraṇam homi	127
Ahaṃ pure maccharinī ahosiṃ	212
Ahaṃ bhadante ahuvāsi pubbe	300
Ahaṃ bhaddante caṇḍālī	96
Ahaṃ bhadde Subhaddāsīm	136
Ahaṃ manussesu manussabhūtā 7, 22, 35, 39, 42, 45, 48, 50, 52, 54-5, 84, 108-9, 111, 117, 121, 162, 182, 190	

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[A]

Ahaṃ manussesu manussabhūto 233, 237, 273-4, 276-8, 280-2, 290	
Ahaṃ Rājagahe ramme	155
Ahaṃ Sumanā sumanassa sumanamakuḷāni	180
Ahañca Bārāṇasiyaṃ	168
Ahañca bhariyā ca manussaloke	266-7, 271
Ahampi daṭṭhum gacchissam	295
Ahimsā sabbapāṇīnam	244
Aho dānam varākirā	92

[Ā]

Ādiccavaṇṇam ruciraṃ pabhassaram	208
Ādittam vata maṃ santam	306
Ābādhikohaṃ dukkhito gilāno	308
Āmantanikā raññomhi	84
Āyuñca vaṇṇaṇca sukham balañca	263
Āyogapaṭṭam ahamadāsīm	132
Ārati samacariyā ca	244
Ārāmāni ca ropissam	211
Ālambo gaggaro bhīmo	84
Āvelīniyo padumuppacchadā	254

[I]

Icevaṃ vipṭhalapantim	212
Iceva vatvāna Yamassa dūtā	207
Iti tam saṅkharontena	334
Itissā sassu paribhāsi	111

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[I]

Itopi accherataram kumāra	317
Idaṁ dukkhanti maṁvoca	195
Idaṁ vatvāna caṇḍālī	97
Idaṁ vimānaṁ ruciraṁ	
pabhassaram	79
Idaṁ sutvā tidasādhipati	186
Idaṁca disvāna adiṭṭhapubbaṁ	316
Idampi pāṇīyaṁ sītaṁ	243
Idāni bhante imameva	
gāmaṁ	114, 188
Idānevāhaṁ jānāmi	138
Indīvarānaṁ hatthakaṁ	
ahamadāsim	180
Imasmimloke parasmim	
vā pana	291
Imā ca te accharāyo	
samantato	117
Imā ca nābhyo manasā-	
bhinimmitā	253
Imāsāhaṁ dhammaṁ sutvā	133
Imāsu vīṇāsu bahūsu vaggūsu	255
Ime ca vālī maṇicandakappitā	253
Ime ca sabbe sahitā	
catukkamā	253
Ime ca sirīsavanā tātā	323
Imesaṁca kho vassasatacca-	
yena	323
Isayo cāpi ye santā	245
Issa ca maccheramatho	
paḷāso	63

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[U]

Uccamidaṁ maṇithūṇaṁ	
vimānaṁ	226, 228, 230-3, 269, 373-4, 286, 332
Ucchāgāraṁ tiṇāgāraṁ	239
Ucchukhaṇḍikaṁ ahamadāsim	131
Ujū avaṅko asaṭho	
amāyo	326
Ujjaṅgalaṁ tattamivaṁ	
kapālaṁ	313
Uṭṭhehi Revate upāpadhamme	206
Udakaruhā ca ye'thi	
pupphajātā	145
Udake ṭhitā udakamadāsim	131
Upaḍḍhaṁ padmamālāhaṁ	32
Upāsako atthi imamhi	
saṁghe	325
Upāsikā cakkhumato	84
Upāhanaṁ ahamadāsim	132
Upemi saraṇaṁ	
Buddhaṁ	247, 310
Uposathaṁ upavasissaṁ	63, 89, 101, 155, 211
Uposathāti maṁ aññaṁsu	104
Uposathe cahaṁ gantvā	156
Uyyānabhūmyā ca duvaddhato	
ṭhitā	255
Uḷāro te yaso vaṇṇo	110

[E]

Enīphassā suphassā ca	84
Etā cañña ca seyyāse	195
Etādisaṁ	
abbhutadassaneyyaṁ	173

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E]

Etādisaṃ kusalaṃ	
jīvaloke	118
Etādisaṃ puññaphalaṃ	
anappakaṃ	114-5, 189
Etādisaṃ yaññamanussarantā	140, 177
Etādisā sappurisāna	
sevanā	330
Etenupāyena imaṃ	
niraggaḷaṃ	263
Ettakamidaṃ anussarāmi	
kusalaṃ	221
Evam ahaṃ amatadasa'mhi	
devatā	74
Esa saṃsavako nāma	210
Eso te nirayo supāpa-	
ddhamme	209
Eso hi saṃgho vipulo	
mahaggato	139, 176
Ehi Mātali amhepi	186
Ejālukaṃ ahamadāsim	131

[O]

Ogāhetvā visuddhāya	334
Odanaṃ kummāsaṃ ḍākaṃ	89
Odātamūlakaṃ haritapattaṃ	180
Obhāsayitvā pathaviṃ	
sadevakaṃ	113, 187

[Ka]

Kakkārikaṃ ahamadāsim	131
Kaṇṭhesu te yāni piḷandhanāni	254
Katamaṃ svāhaṃ janapadaṃ	
gantvā	245

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Katarasmiṃ so janapade	247
Kathaṃ nu soceyya tathāvidho	
so	324
Karaṇīyāni puññāni	230-1
Kalyāṇī vata te vācā	243
Kallacittaṅca maṃ ṇatvā	195
Kā esā devatā bhadde	139
Kā kambukāyūradhare	150
Kā te rati vane	
viharato	244
Kā nāma tvaṃ visālakkhi	154
Kāmaṃ bhijjatuyaṃ kāyo	84
Kāmaggapattānaṃ	
yamāhunuttaraṃ	72
Kāyabandhanaṃ ahamadāsim	132
Kim kammamakarī bhadde	184
Kim te vataṃ kiṃ pana	
brahmacariyaṃ	321
Kim tvaṃ pure kammamakāsi	
attanā	113, 188, 255
Kim tvaṃ pure	
sucaritamācarīdha	72
Kim tvaṃ pure sucaritamācarī	
bhadde	163
Kim nāma so kiṅca	
karoti kammaṃ	327
Kim nu kāyena vācāya	210
Kim nu gūthaṅca mutthaṅca	210
Kimidaṃ kusalaṃ	
kimācarema	221
Kissa saṃyamadamassayaṃ	
vipāko	145

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kissa saṃyamassa ayaṃ	
vipāko	218
Kīva ciraṃ vimānamhi	105
Kuñjaro te varāroho	30
Kuto nu āgamma anoma-	
dassane	80
Kūṭāgārā nivesā te	42
Kūṭāgārā nivesā me	43, 173
Kena kāyaṃ upapannā	99
Kena te'tādiso vaṇṇo	7,
	22, 24, 26, 35, 38, 42,
	45, 48, 54-5, 62, 83,
	88, 103, 108, 130,
	182, 226, 228, 230-1,
	237, 282, 287, 332
Kena tvaṃ vimalobhāsa	45
Kenāsi bhadde patino	
piyatarā	121
Kevaṭṭadvārā nikkhamma	89
Koci koci ettha	
mayūrasussaro	151
Koñcā mayūrā diviyā ca	
haṃsā	49
Ko devalokato	
manussalokaṃ	211
Ko nu dibbena yānena	239
Ko me vandati pādāni	202
Kosātakī nāma lata'tthi	
bhante	184

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khattiyā brāhmaṇā vessā	245
Khīṇayukaṅca maṃ ṇatvā	250
Khīṇāsavaṃ vigatarajaṃ	
anejaṃ	96
Khīrodanaṃ ahamadāsīṃ	131

[Ga - Gha]

Gantvāna te	
sindhusovīrabhūmiṃ	329
Gantvāna te saṃgharaṃ	
sotthivanto	329
Gantvā mayaṃ	
sindhusovīrabhūmiṃ	325
Gandhapaṇcaṅgulikaṃ	
ahamadāsīṃ	131
Gandhuttamadāyikā nārī	130
Gamanāgamanampi dissati	306
Gimhānaṃ pacchime māse	287
Guttindriyo jhānarato	194
Ghāyase taṃ sucigandhaṃ	158,
	161, 173, 193

[Ca]

Caṇḍāli vanda pādāni	94
Catunnamapi dīpānaṃ	92, 170
Cattāro ca paṭipannā	139, 176
Cando yathā vigatavalā-	
hake nabhe	271
Cātuddasīṃ pañcadasīṃ	63, 89,
	101, 117, 155, 211
Citrā manoramā bhūmi	283, 293
Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ	334
Cirappavāsīṃ purisaṃ	205
Coditā bhāvitattena	95

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Cha]

Chattam ahamadāsīm 132
Chindati raṁsī pabhaṅkarassa 217

[Ja]

Jambuyo panasā tālā 173
Jambonaduttattamidam
sumatṭho 318
Jānāmase yaṁ tvaṁ pavadesi
yakkha 328
Jitindriyaṁ
Buddhamanomanikkamaṁ 262
Jinavarapavaram upehi
saraṇaṁ 220

[Ña]

Ñatvānaḥaṁ virajapadam
asaṅkhataṁ 74, 76

[Ta]

Taṁ āpagā anupariyanti
sabbadā 36, 39, 43
Taṁkāraṇā pātukatomhi
attanā 326
Taṁ taṁ vadāmi bhaddante 164
Tambhūmibhāgehi
upetarūpaṁ 36, 39, 43
Taṁ me giraṁ suṇantassa 294
Taṁ me Buddho viyākāsi 139
Taṁ me vataṁ taṁ pana
brahmacariyaṁ 322
Taṁ hi tassa sakam
hoti (Saṁ 1. 72) 67
Taṅca acchena vārinā 287
Taṅca disvāna āyantaṁ 287
Tato maṁ avadhī gāvī 185
Tato me sassu kupitā 112

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tattha gandhaṅca mālaṅca 284
Tatthacchasi devi
mahānubhāve 49
Tatthacchasi pivasi
khādasi ca 226, 228, 231,
269, 282, 287, 332
Tatthaddasāsīm Sambuddhaṁ 194
Tatrūpapannā
purimaccharā imā 79
Tathūpamaṁ idaṁ byamhaṁ 293
Tatheva katapuññaṁpi 205
Tatheva saddhā idha
ariyasāvikā 122
Tadāhaṁ sassuyā'cikkhiṁ 111
Tadeva ettakaṁ kammaṁ 287
Tadeva kammaṁ kusalaṁ
kataṁ mayā 114, 188-9,
291, 300
Tantyābhinandāmase
svāgataṅca te 82
Tamaddasaṁ
kuñjaramoghatinṇaṁ 262
Tamannapānaṁ athavāpi
cīvaraṁ 262
Tamannapānena ca
cīvarena ca 263
Tamenam avadhī gāvī 95
Tamhā vimānā oruyha 161
Tayā bahutaraṁ datvā 137
Tavevāhaṁ Mahāmuni 269
Tasmā hi attakāmena 33
Tasmā hi phalaṁ
alamevadātum 269
Tasmiṁ rathe
kañcanabimbavaṇṇe 151
Tasmiṁ vimāne pavare 284, 294
Tassa atthaṁ pakāsetum 334
Tassa adāsahaṁ bhāgaṁ 274
Tassa kammakusalassa 32

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tassa tambanakhe pāde	295
Tassa nāgassa khandhamhi	30
Tassa pakkamamānassa	30
Tassa me anukampāya	287
Tassā te ubhato passe	293
Tassā te	
naccamānāya	158, 172, 193
Tassā me ahu saṁvego	194
Tassā me ñātikulā dāsī	156
Tassā me passa vimānaṁ	130-2
Tassāhamavalambitvā	1
Tasseva ānubhāvena	295
Tā kambukeyūradharā	
suvāsasā	254
Tā maṁ kālenupāgantvā	84
Tā māliniyo	
padumuppacchadā	254
Tāyeve te	
suddhanumodanāya	175
Tāyeve me	
suddhanumodanāya	173
Tā rattarattambarapītavāsasā	254
Tālavanṭaṁ ahamadāsiraṁ	132
Tāhaṁ kammaṁ karitvāna	153,
	160, 162
Tāhaṁ gandhehi mālehi	250
Tāhaṁ giram suṇitvāna	195
Tāhaṁ tassa dhammakathaṁ	
suṇitvā	321

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tiṭṭhante nibbute cāpi	186
Timbarusakaṁ ahamadāsiraṁ	131
Tuyhaṁ nvidaṁ issariyaṁ	
atho mama	114, 188
Tuyhañca idha pattāya	155
Tuvaṁsi issarā tesam	110
Tuvañca bhante	
anukampakaṁ viduraṁ	115, 189
Te tattha sabbeva	
aham pureti	329
Te duppayātā	
aparaddhamaggā	316
Tena kamma Devinda	156, 185
Tena me ambavanaṁ	
rammaṁ	183
Tena me'tādiso	
vaṇṇo	7, 22, 24, 27, 36,
	39, 43, 45, 48,
	50, 52, 54-5, 63,
	89, 103-4, 106-8,
	112, 130, 132,
	137, 168, 180-1,
	183, 190, 227,
	229-30, 232-3,
	235, 237, 266-7,
	270-1, 273, 275-7,
	279-81, 283,
	333
Tena saṁsavako laddho	210
Tena ha'ññepi samādapetha	176
Tenāhaṁ vimalobhāsā	46
Tesaṁ saḥabyakāmānaṁ	85

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tesaṃ sudinnaṃ suhutaṃ suyiṭṭhaṃ	140, 177
[Da]	
Daddallamānā vaṇṇena	136
Dassanaṃ nābhijānāmi	136
Daḷhaṃ pāsaṃ karitvāna	194
Daḷhadhammā nisārassa	242
Dānassa te idam phalaṃ	30, 256, 284, 294
Dāsī ahaṃ pure āsiṃ	194
Dibbaṃ te ambavanaṃ rammaṃ	182
Dibbaṃ mamaṃ vassasahassamāyu	229
Dibbā ca vīṇā pavadanti vagguṃ	275, 277, 290
Dibbā te vividhā rūpā	294
Divā pipāsaṃ 'nadhivāsayaṇtā	315
Disvāna guṇasampannaṃ	32
Disvāna devaṃ paṭipucchi bhikkhu	289
Disvānahaṃ vassasatāni pañca	323
Disvā Muninṃ muditama- na'mhi pīṇitā	74
Dunnikkhittaṃ mālaṃ sunikkhipitvā	332
Devatānaṃ vimānādi	334
Devatā nusi gandhabbo	239
Devatāhi kataṃ puññaṃ	1
Devaddhi pattosi mahānubhāvo	269, 277
Deviddhi pattāsi mahānubhāve	50, 52, 166

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Da]	
Deviddhi pattosi mahānubhāvo	234, 266-7, 271, 273, 275, 278, 280-1, 290, 300
Devehi tvaṃ parivutā sakkatā ca	72
Devo nu āsi udavāsi yakkho	318
Doṇinimmajjanaṃ ahamadāsimaṃ	132
Dvayajja kiccaṃ ubhayaṇca kāriyaṃ	290
Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ (Khu 2-347)	4
[Dha - Na]	
Dhammena pubbe bhaginī	139
Dhunanti vagganti patanti cambare	253
Nagantare nagaravare sumāpita	73
Na taṃ mātāpitā kayirā	187
Na tathā tapati nabhe sūriyo	217
Natthi citte pasannaṃhi (Khu 2. 66)	5, 186
Nandane ca vane ramme	250, 284, 288
Nandā ceva Sunandā ca	84
Nandiyassāhaṃ bhariyā	209
Na mā'si dānaṃ na ca ma'tthi dātuṃ	300
Nayidaṃ akatapuññaṃ	85
Nayidha phalā mūlamayā ca santi	313

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Nayimasmiṃ loke	
parasmiṃ vā pana	263
Nayīda'mappassa katassa	
kammuno	255
Naranāriyo bahukettha-	
nekavaṇṇā	218
Na vijjate so padeso	245
Nākāsiṃ Satthu vacanaṃ	104
Nāgassa dantesu duvesu	
nimmitā	166, 234
Nādhiccaladdhaṃ na	
pariṇāmajaṃ me	320
Nānātūriyasaṅghuṭṭhaṃ	173
Nānāpadumasañchannā	173, 293
Nānāsantānakapuppha-	
rukkhavividhā	148
Nāmhi devo na gandhabbo	239
Nārīgaṇā candanasāralittā	208
Niddāti mamaṃ aññaṃsu	106
Nimbamuṭṭhiṃ ahamadāsiṃ	132
Nimmānaratino nāma	92
Nīlā pītā ca kālā ca	99
Nīluppalahatthakaṃ	
ahamadāsiṃ	180

[Pa]

Pakkhandiyāna vijitaṃ	
paresaṃ	317
Pajāpatī tassa sunimmitassa	175
Pañcasikkhāpade ratā	63, 89,
	101, 156
Pañcetta nāriyo āgamaṃsu	
nhāyitum	121
Patāpena vaṇṇena uttaritarā	164

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭisu dhammaṃ	
pacarāma sabbā	122
Padīpaṃ tattha jāletvā	183
Padīpo cettha jalati	182-3
Padumakumuduppa-	
lakuvalayaṃ	145
Padumānusaṭaṃ maggaṃ	30
Padumi padmapattakkhi	30
Pabhassaraṃ accimantaṃ	160
Pabhassaravaravaṇṇanibhe	163
Parakammakarī āsiṃ	131
Paramagatigatañca pūjayitvā	148
Pariyosite vihare	183
Paresaṃ vijitaṃ gantvā	295
Pallaṅkasetṭhe maṇisoṇṇa-	
citte	117
Pallaṅko ca te mahaggho	163
Passa katipayāya desanāya	221
Passa khaṇamuhutta-	
saññaṃsa	221
Passa cittakataṃ bimbaṃ	
(Khu 2. 362)	70
Passa Mātali accheraṃ	186
Pahūtakatakalyāṇā	97, 136
Pāṇātipātā viratā	63, 89,
	101, 156
Pāṇātipātā viratā	
acorikā	117
Pāṇātipātā viramassu	
kippaṃ	309
Pāṇātipātā viramāmi	
kippaṃ	247, 310
Pāraṃ samuddassa imaṇca	
vaṇṇum	317
Pāricchattake koviḷāre	158
Pāsādikaṃ pasādanīyaṃ	194

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Piṇḍāya te carantassa	91, 164
Piṇḍāya me carantassa	91
Pipphalyā lasuṇena ca	169
Piṭhaṃ te veḷuriyamayaṃ	
uḷāraṃ	22, 26
Piṭhaṃ te sovaṇṇamayāṃ	
uḷāraṃ	7, 24
Piṭapāsādasayane	184
Piṭavatthe piṭadhaje	150, 184
Pucchāma devaṃ	
sudhammaṃ	239
Pucchāmi taṃ uppalamā-	
ladhārini	113, 121, 188
Pucchāmi taṃ deva	
mahānubhāva	226, 332
Pucchāmi taṃ devi	
mahānubhāve	7, 22, 24, 26, 35, 38, 42, 45, 48, 54-5, 63, 84, 88, 103, 130
Pucchāvasena yā tāsaṃ	1
Pucchito hi mayā Buddho	139
Puṇṇamāse yathā cando	293
Pupphamuṭṭhiṃ ahamadāsim	131
Pupphuttamadāyikā nārī	130
Puratthimasmiṃ janapade	247
Pure tuvaṃ pamajjitvā	211
Pūvaṃ ahamadāsim	132
Pokkharaṇṇo ca me ettha	173
Pokkharo ca suphasso ca	195

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pha]	
Phaladāyī phalaṃ	
vipulaṃ labhati	269
Phalika rajatahema-	
jālachannaṃ	144
Phaluttamadāyikā nārī	130
Phāṇitaṃ ahamadāsim	131
Phārusakaṃ ahamadāsim	131
[Ba - Bha]	
Bahukāro anukampako	
ca satthā	221
Bahupadumavicitra-	
puṇḍarīkaṃ	217
Bahūnaṃ vata atthāya	186, 196
Bārāṇasiyaṃ upasaṅkamitvā	167
Bārāṇasiyaṃ nindiyō	
nāmāsi	208
Bālo kho tvaṃ asi	
māṇava	305
Buddhe ca dhamme ca	
pasannamānasā	81
Buddho ca me isinisabho	
vināyako	73
Buddho ca me kañcana-	
sannibhattaco	167
Bhadditthikāti maṃ aññaṃsu	100
Bhayabheravo durāsado	194
Bhāti ca dasa disā	
nabheva suriyo	144
Bhāvitattāpi arahanto	245
Bhikkhū ca ahaṃ	
bhikkhuniyo ca	131
Bhikkhū cāhaṃ paramahitā-	
nukampake	101
Bherisaṅkhamudiṅgāhi	294

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Magadhavarapuratthimena	148
Magadhesu Aṅgesu ca satthavāhā	315
Mañjiṭṭhake vimānasmiṃ	161
Maññe so mātāpitūnaṃ kāraṇā	326
Maṇḍūkohaṃ pure āsiṃ	202
Manussabhūto daharā apāpikā	117, 121
Manussabhūtā Devinda	139
Manobhāvanīyo bhikkhu	138
Mandāravānaṃ pupphānaṃ	99
Mamaṃ pāyāsīti ahu samaññā	321
Mayaṅca bhariyā nātikkamāma (Khu 5. 214)	119
Mahaddhanā mahābhogā	245
Mahantaṃ nāgaṃ abhiruyha	237
Mahākāruṇikaṃ Nāthaṃ	1
Mā ca parajanassa rakkhitampi	220
Mā ca parajanassa rakkhitāyo	220
Mā ca paṇavadhaṃ vividhaṃ carassu asuciṃ	220
Mā ca vitathaṃ aññathā abhāṇi	220
Mā ceva serīsamahaṃ akattha	325
Mā tvaṃ uposathe bhāyi	105
Mā maṃ tvaṃ saraṇaṃ gaccha	247
Mige gavesamānohaṃ	243
Mutto muttehi saha purāṇa- jaṭalehi (Vi 3. 48)	12

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Musatīva nayanam satera- tāva	145
Muhuttaṃ cittapasādassa	202
Mūlakaṃ ahamadāsiṃ	132
Modakaṃ ahamadāsiṃ	232
Modenti parivārenti	110
Morahatthaṃ ahamadāsiṃ	132
[Ya]	
Yaṃ kathāvatthukusalā	334
Yaṃ dadāti na taṃ hoti	232
Yaṃ maggaṃ maggādhīpatī adesayi	176
Yajamānānaṃ manussānaṃ	139, 176
Yaṅca kandasi yaṅca rodasi	307
Yaṅca me ahuvā hāso	295
Yaṅca sīlavatī āsiṃ	156
Yato ca kho parinibbuto	247
Yattha ca dinna mahapphalaṃ māhu	214
Yathā ca me adhigatamidaṃ vimānaṃ	147
Yathābalaṃ karissāmi	2
Yathā vanaṃ vittalataṃ pabhāsati	266-7, 280
Yathā vanaṃ Nandanaṃ pabhāsati	281
Yadā ca gītāni ca vāditāni ca	255
Yadā devā Tāvatisā	154
Yadā so aḍḍharattāyaṃ	294

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yadi te sutā andhaka- veṇḍuputtā	245
Yametaṃ Sakka anupucchase mamaṃ	81
Yasaṃ etādisaṃ pattā	137
Yassa yasseva sālassa	161
Yahiṃ yahiṃ soka- pariddavo ca	322
Yā tattha paramatthānaṃ	334
Yā te adāsi ācāmaṃ	91
Yā devarājassa sabhā Sudhammā	278
Yāpi te sirasmiṃ mālā	158, 173, 193
Yā mahesittaṃ kāreyya	92, 169
Yā me adāsi ācāmaṃ	92
Yā sā ahu mayhaṃ sakhī bhadante	175
Yuttā ca te parama- alaṅkatā hayā	70
Ye keci imasmiṃ satthe manussā	328
Ye ca te dīghamaddhānaṃ	202
Ye cidha pajahanti kāmarāgaṃ	221
Yena kammena Devinda	155
Yena ca purisassa apeti saññā	220
Ye puggalā aṭṭha satam pasatthā	176

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Ye mantaṃ parivattenti	245
Yesam atthi saddhā Buddhē	164
Yo andhakāramhi timīsikāyaṃ	45
Yo andhakāre tamasī pabhaṅkaro (Saṃ 1. 49)	105
Yo kappako sambhava- nāmadheyyo	328
Yo vadataṃ pavaro manujesu	213
Yo ve kilantassa pipāsitassa	39
Yo ve kilantāna pipāsitānaṃ	36, 43
Yo ve sammāvimuttānaṃ	33
Yo so ahu rājā pāyāsi nāma	312
[Ra]	
Ratanantarasmiṃ bahu-annapānaṃ	318
Rattambarapītavāsasāhi	217
Rathassa ghoso apiḷandhanāna ca	253
Rathe ʾhitātā migamanda- locanā	254
Ratho ca te subho vaggu	151
Rammā ca te pokkharapī	293
Rasuttamadāyikā nārī	130
Rāgavirāgamanejamasokaṃ	214

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[La]	
Latā ca sajjā pavarā ca devatā	121
Laddhānaham amatavaram visesanam	74
[Va]	
Vanke araṇṇe amanussatṭhāne	313
Vaṭamsakaṇca sukataṃ	162
Vaṭamsakā vātadhutā	158, 172, 193
Vatthuttamadāyikā nārī	130
Vandanā janitaṃ puṇṇaṃ	1
Valliphalam ahamadāsinaṃ	131
Vātassa vegena ca sampakampitā	255
Vāteritaṃ sālavanam	161
Vijjācaraṇasampannā	1
Vidhūpanam ahamadāsinaṃ	132
Vipathe kuṭam nikkhipitvā	194
Vimānapāsādavare manorame	118
Vimānavatthu icceva	1
Vivattamānā kāyena	158, 172, 193
Visodhetvā diṭṭhigataṃ	298
Vediyā catasso tattha	284
Vehāyasaṃ pokkharaṇṇo savanti	317
Veḷuriyathambham ruciraṃ pabhassaram	52
Veḷuriyasuvaṇṇassa	283, 293
Veḷuriyathambhā satamussitāse	318

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sakkhalikaṃ ahamadāsinaṃ	132
Sagāravo sappatisso vinīto	326
Sace hi Buddho tiṭṭheyya	247
Sace hi bhante gaccheyyāsi	295
Saccaṃ kirāhaṃsu narā sapaṇṇā	322
Saccaṃ kho vadesi māṇava	306
Sacce ṭhitā mosavajjam pahāya	50
Sañjānamāno na musā bhaṇeyya	326
Satṭhitūriyasahassāni	195
Satṭhi vassasahassāni	105
Sataṃ nikkhā sataṃ assā	92, 170
Sataṃ hemavatā nāgā	92, 170
Satisamuppādakaro	227
Sattatantiṃ sumadhuraṃ	127
Satthiṃ ākoṭayitvāna	294
Satthu sarīramuddissa	184
Sadevake loke samārake ca	291
Saddhāsīlena sampannā	111
Saddhā hiriyaṃ kusalaṇca dānaṃ	177
Santike maraṇam tuyham	245
Sabbābharaṇasaṇchannā	294
Samaṇe brāhmaṇe cāpi	210
Samaṇo ca kho āsi Kumārakassapo	321
Samassamo natthi kuto panuttaro	299

Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]		[Sa]	
Sampattā pariniṭṭhānaṃ	334	Sāhaṃ avaṭṭhitāpema	195
Sammā vassatu kālena	335	Sāhaṃ tena kusalena	
Sammūḷharūpova jano ahosi	322	kammunā	121
Sayamidha pathe samecca		Sāhaṃ nūna ito gantvā	211
māṇavena	219	Sāhaṃ ramāmi kilāmi	195
Sasī adhiggaṃyha yathā virocati	79	Sāhaṃ vanditvā pādāni	96
Sassu ca pacchā anuyuñjate		Sāhaṃ sakena sīlena	63
mamaṃ	114, 188	Sāhamapacitattha-	
Sassuñcāhaṃ sasurañca	131	dhammakusalaṃ	148
Sahassathambhaṃ		Sikkhāpadānaṃ pañcannaṃ	86
atulānubhāvaṃ	318	Sirasmiṃ cittam	
Sahassayuttaṃ hayavāhanaṃ		maṇicandakappitaṃ	253
subhaṃ	252	Silādiguṇasampanno	1
Sahassaraṃsīva		Sīsañcidaṃ veḷuriyassa	
yathāmahappabho	249	nimmitaṃ	249
Salalalabujabhujakasaṃnyuttā	145	Sīho yathā pabbatasānu-	
Sā ahaṃ kāyassa bheda	112,	gocaro	122
	136	Sukkhāya alonikāya ca	168
Sākaṃuṭṭhiṃ ahamadāsini	131	Sukhaṃ akatapuññānaṃ	85
Sā tiṭṭhati rathavare alaṅkatā		Sukhañca katapuññānaṃ	196
	71	Sujāto nāmaṃ bhante	251
Sā dakkhiṇā saṃghagatā	138	Suṇoṭha yakkhassa ca	
Sā devatā attamaṇā	7, 22,	vāṇijāna ca	312
	24, 26, 32, 35, 38, 42, 45,	Sutaṃ nu taṃ bhāsati yaṃ	
	48, 50, 52, 54-5, 63, 84,	ayaṃ latā	122
	88, 103-4, 106-9, 130,	Sutvānaṃ amatapadaṃ	
	168-9, 179, 182, 190	asaṅkhataṃ	74
Sādhu kho maṃ paṇinetha	211	Suniddāti maṃ aññaṃsu	107
Sāvattiyam mayhaṃ sakhī		Subhāsita atthavatī	246
bhadante	173	Suvaṇṇacchadanaṃ	
Sā vanditum anadhivaraṃ		nāvaṃ	35, 38, 42
upāgamiṃ	74	Suvaṇṇajālāvatato ratho	
		ayaṃ	252
		Suvaṇṇapaṭṭhehi	
		samantamotthaṭo	249

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Suvaṇṇavaṇṇā jalitā mahāyasā	96
Suvisuddhaṃ asaṃkiṇṇaṃ	2
Susukkakhandhaṃ abhiruyha nāgaṃ	234
Sūriyo yathā vigata- valāhake nabhe	272
Serīsako nāma ahamhi yakkho	320
So kataññūkatavedī	298
Soṇadinnāti maṃ aññaṃsu	103
So tiṭṭhasi hemarathe adhiṭṭhito	249
So devaputto attamano	226, 229-33, 237, 262, 266-7, 269, 271, 274, 276-6, 280-2, 284, 287, 290, 294, 300, 332
Sopānāni ca cattāri	284
So maṃ mudūhi vācāhi	194
So māṇavo tassa pāvadi	305
So māsakhettaṃ turito avāsariṃ	290
So me atthapurekkhāro	138
So modasi tūriyagaṇappa- bodhano	255
So modasi nāriyagaṇappa- bodhano	318

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sovaṇṇajālaṃ maṇisoṇṇa- cittitaṃ	153
Sovaṇṇapāde pallaṅke	293
Sovaṇṇamayāṃ maṇimayaṃ	305
Sovaṇṇamayā te rathakubbarā ubho	252
Sovaṇṇamayā lohitaṅgamayā ca	150
Sovaṇṇamayā pabbatasmim	283
Sovaṇṇamayo pabhassaro	305
Sohaṃ Sumedhassa Jinassa Satthuno	300
Svāgataṃ te mahāpuñña	243
Svāgataṃ vata me ajja	133
Svāhaṃ aṭṭomhi dukkhena pīlito	290
Svāhaṃ abbūḷhasallosmi	306
Svāhaṃ idha pañca sikkhā karitvā	220
Svāhaṃ muditamano pasannacitto	308
[Ha]	
Hatthappatāpakariṃ ahamadāsiriṃ	131
Hattheṇi chindanti athopi pāde	210
Handa naccāma gāyāma	195
Hoti ca me anutāpo	164